Acta Academiae Beregsasiensis

2014/1

ISSN 2310-1954

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ Ф. РАКОЦІ ІІ

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

історія

Том XIII, № 1

Берегове–Ужгород
2014

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №20186-9986Р від 18.07.2013 р.

„Acta Academiae Beregsasiensis" засновано у 2000 році
та видається за рішенням Видавничої ради
Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці II

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці
(протокол № 2 від 23.06.2014 р.)

Головні редактори:
кандидат педагогічних наук І. Орос, доктор біологічних наук Й. Сікура

Редакційна колегія:

І.Мандрик	*доктор історичних наук (заст. гол. ред.)*
М.Матьовка	*доктор історичних наук*
П.Федака	*доктор історичних наук*
В.Брензович	*кандидат історичних наук*
І.Самборовскі-Нодь	*кандидат історичних наук*
Ю.Чотарі	*кандидат історичних наук*
А.Бочкор	*кандидат історичних наук*

А-19 **Acta Academiae Beregsasiensis:** науковий вісник / Міністерство освіти і науки України, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II; гол. ред.: *І.Орос, Й.Сікура.* – Ужгород: TIMPANI, 2014. – Том XIII, № 1. – 276 с. (серія: історичні науки)

У данному науковому віснику „Acta Academiae Beregsasiensis" Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II розглядаються актуальні питання наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів навчальних закладів та співробітників наукових установ не лише України, але і зарубіжних країн, які працюють у галузі історичних наук.

УДК 001.2
ББК 72

ISSN 2310-1954

© Автори статей, 2014
© Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II, 2014

ISSN 2310-1954

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTÉRIUMA
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

Acta Academiae Beregsasiensis

Tudományos folyóirat

történelem

XIII. évfolyam 1. kötet

Beregszász–Ungvár
2014

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Nyomtatott tömegtájékoztatási eszközök állami nyilvántartásának igazolása:
széria: КВ № 20186-9986Р; kiadta: Ukrajna Állami Nyilvántartási Szolgálata 2013.07.18-án

Az „Acta Academiae Beregsasiensis” 2000-ben lett alapítva és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Tanácsának határozata alapján jelenik meg

Kiadásra javasolta: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2014.06.23., 2. számú jegyzőkönyv)

Főszerkesztők:
dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József

Szerkesztőbizottság:

dr. Bocskor Andrea
dr. Brenzovics László
dr. Csatáry György
dr. Fedaka Pavlo
dr. Mandrik Ivan (főszerkesztő-helyettes)
dr. Matyovka Mikola
Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Korrektúra:
G. Varcaba I., Lőrinc M., Kordonec O.

Tördelés:
Kohut A.

A szerkesztőbizottság címe:
90202 Beregszász, Kossuth tér 6.,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola
Tel.: (03141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua

© A szerzők, 2014
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, 2014

ISSN 2310-1954

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
FERENC RÁKÓCZI II. TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN INSTITUTE

Acta Academiae Beregsasiensis

Research Journal

history

Volume XIII, № 1

Berehove–Uzhhorod
2014

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Certificate of State Registration of Printed Mass Media, Series КВ № 20186-9986Р,
Issued by the State Registration Service of Ukraine, December 20th, 2013

The journal „Acta Academiae Beregsasiensis" was established in 2000 and is published by the Publishing Council of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

Recommended to publication by the Scientific Council of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, record № 2 from June 23, 2014

EDITOR-IN-CHIEF:
dr. I. Orosz, dr. J. Szikura

EDITORIAL BOARD:

dr. Bocskor A.
dr. Brenzovics L.
dr. Csatáry Gy.
dr. Fedaka P.
dr. Mandrik I. (Deputy Editor-in-Chief)
dr. Matyovka M.
dr. Szamborovszkyné Nagy I.

PROOF-READING:
G. Varcaba I., dr. Lőrincz M., dr. Kordonec O.

MAKEUP:
Kohut A.

The address of editorial board:
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute
Kossuth square, 6.
90202 Berehove, Ukraine
Tel.: (380-3141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua

© Authors, 2014
© Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, 2014

Зміст

Вароді Наталія: Документи про працівників Міжнародного Червоного Хреста в ужгородському архіві Служби безпеки України 13

Молнар Д. Стефан: Просторові зміни в розміщенні угорського населення Закарпаття в епоху Чехословаччини 33

Самборовскі-Нодь Ібоя: *Дисципліна на периферію.* Чверть століття викладання нашої (угорської) національної історії на Закарпаття (1988/89–2013/14) 47

Сакал Імре: Плани щодо розвитку туризму на Закарпатті з 1939 року 64

Молнар Д. Єлизавета: Обставини потраплення закарпатських угорців до таборів ГУЛАГу. Закарпатські жертви сфабрикованих процесів під час розбудови радянської влади 88

Молнар Федір: Ставлення керівництва Мукачівської греко-католицької єпархії до русинської ідентичності у 1848–1849 рр. 104

Данч Крістіна: Минуле та майбутнє великоберезького ткацтва 114

Бочкор Андрея: Культурна дипломатія й національний імідж. Особливості угорсько-українських дипломатичних та культурно-дипломатичних відносин 126

Чотарі Юрій: З історії Ужанського жупного архіву (уривок з наукової праці) 156

Рішко Маріанна: *„Я змагався добрим змагом, віру зберіг..."* Життєвий шлях владики Олександра Хіри за даними джерел 166

Ферков Оксана: Другети та заселення Ужанської жупи 178

Орбан Мелінда: Процес створення колгоспу в с. Сернє в колективній пам'яті 186

Поллої Дезидер – Браун Ласло: Історіометрія, тобто вимірювання історії? 198

Ольга Глоба: Історичний аспект техніки мікроскопічного дослідження біологічних об'єктів у XIX столітті 226

Фодор Кристина: Історія управління Березького реформатського церковного округу в 1848-1914 рр. (за джерелами архіву Закарпатської реформатської церкви) 235

Боднар Олександра: Розповсюдження радянської ідеології в Берегівському районі з 1945 по 1953 рік 249

Солої Бернадетт: Значення викладання історії в міжнародній політиці у сфері нацменшин 261

Tartalom

Váradi Natália: Dokumentumok a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársairól Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári archívumában 13

Molnár D. István: Kárpátalja magyar lakosságának térbeli átrendeződése a csehszlovák időszakban 33

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: *Tantárgy a periférián.* Nemzeti történelmünk tanításának negyedszázada Kárpátalján (1988/89–2013/14) 47

Szakál Imre: Tervek Kárpátalja turizmusának fejlesztésére 1939-ből 64

Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok Gulag-táborokba kerülésének körülményei. Kirakatperek kárpátaljai áldozatai a szovjetrendszer kiépítésének idején 88

Molnár Ferenc: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben 104

Dancs Krisztina: A beregi szőttes múltja és jelene 114

Bocskor Andrea: Kultúrdiplomácia és nemzetkép. A magyar–ukrán diplomáciai és kultúrdiplomáciai kapcsolatok jellemzői 126

Csatáry György: Ung megye levéltárának történetéből (részlet egy tanulmányból) ... 156

Riskó Marianna: *„A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem…”* Betekintés Chira Sándor püspök életútjába a források tanúságával 166

Ferkó Okszána: A Drugethek és Ung megye betelepítése 178

Orbán Melinda: A kolhozosítás folyamata Szernyén a kollektív emlékezetben 186

Pallay Dezső – Braun László: Histometria, avagy mérhető történelem? 198

Hloba Olga: A biológiai mikroszkóp-technika történelmi aspektusai a XIX. században 226

Fodor Krisztina: A Beregi Református Egyházmegye kormányzásának története 1848 és 1914 között (a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltárában fellelhető források tükrében) 235

Bodnár Alexandra: A szovjet ideológia terjesztése a Beregszászi járásban az 1945–1953-as időszakban 249

Szalai Bernadett: A történelemoktatás jelentősége a nemzetközi kisebbségpolitikában 261

Contents

Natália Váradi: Documents on the Workmates of International Red Cross in the Archive of the State Security Agency of Ukraine in Ungvar 13

Istvan Molnar D.: Spatial Changes in the Distribution of the Hungarian Population of Transcarpathia in the Czechoslovak Era 33

Ibolya Szamborovszkyné Nagy: *Subject in the Periphery.* A Quarter of a Century of Teaching our (Hungarian) National History in Transcarpathia (1988/89–2013/14) 47

Imre Szakál: Development Plans of Transcarpathian Tourism from 1939 64

Elizabeth Molnar D.: Circumstances of Getting the Transcarpathian Hungarians into the Gulag Camps. Transcarpathian Victims of Show Trials during the Building up of the Soviet Regime 88

Ferenc Molnár: The Relation Between the Hierarchs of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo and Rusyn Identity in 1848–1849 104

Krisztina Dancs: The Past and the Present of Bereg Folkweave 114

Andrea Bochkor: Cultural Diplomacy and National Image. The Characteristics of Hungarian-Ukrainian Diplomatic and Cultural Diplomatic Relations 126

György Csatáry: From the History of Ung County Archives 156

Marianna Riskó: *I fought the good battle, saved the faith.* Insight into the Life of Bishop Sándor Chira 166

Oksana Ferkov: Drugeths and the Settlement of the Uzhanska Zhupa 178

Melinda Orbán: The Process of Collectivisation in Szernye in the Collective Memory 186

Dezső Pallay – László Braun: Histometria or the Measurement of History? 198

Olga Hloba: The Historical Aspect of Microscopy Research Technique of Biological Objects in the Nineteenth Century 226

Christina Fodor: The History of the Governance of Bereg Reformed Church Diocese from 1848 to 1914 (Based on source materials of Archives of the Reformed Church of the Transcarpathian region) 235

Alexandra Bodnar: The Propagation of the Soviet Ideology in the Beregszász District between 1945-1953 249

Bernadett Szalai: Significance of History Education in the International Minority Politics 261

ISSN 2310-1954. ***Acta Academiae Beregsasiensis 2014/1***

Váradi Natália[*]

Dokumentumok a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársairól Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári archívumában[**]

Rezümé. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári archívumában őrzik az 1956-os forradalom deportáltjaival kapcsolatos iratanyagot. Ők azok a forradalmárok, akiket az ungvári börtönbe szállítottak, hosszú órákon át kihallgattak, majd visszaszállítottak Magyarországra. A deportáltak anyagai között vannak a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársaira vonatkozó dokumentumok. Jelen tanulmány a rájuk vonatkozó forrásokat adja közre, illetve röviden vázolja a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának tevékenységét a forradalom idején, valamint közvetlenül a forradalom leverését követően.

Резюме. В ужгородському архіві Служби безпеки України зберігаються документи про депортованих учасників революції 1956 року в Угорщині. Їх було доставлено до ужгородської в'язниці, де вони тривалий час піддавалися допитам, а потімо були відправлені назад до Угорщини. Серед документів, які стосуються депортованих, знаходяться й документи щодо працівників Міжнародного Червоного Хреста. У публікації розкрито джерела, які стосуються цих працівників, а також коротко висвітлено роль комісії Міжнародного Червоного Хреста під час революції та після її придушення.

Abstract. Documents relating to the deportees of the revolution in 1956 are preserved in the Archive of the State Security Agency of Ukraine in Ungvar. These are the revolutionaries, who were deported to the prison in Ungvar, interrogated for long hours, and then returned to Hungary. Among the deportees` material there are the documents relating to the International Red Cross personnel. In this study the relevant sources concerning them are published and the study briefly outlines the activities of the International Committee of the Red Cross during the revolution and immediately after the defeat of it.

A Nemzetközi Vöröskereszt – nemzetközileg megbecsült és elismert segélyszervezet– alapelvei nemzetközileg elismert erkölcsi értéket képviselnek. Ezek a következők: emberiesség, pártatlanság, semlegesség, függetlenség, önkéntesség, egység, egyetemesség. Célja: az élet, az egészség védelme, az emberi személyiség tiszteletben tartásának biztosítása. Elősegíti a népek közötti kölcsönös megértést, barátságot, együttműködést és a tartós békét. Mindezt, illetve az eszmei egységet és kölcsönhatást magába foglalja a kezdetben megfogalmazott jelszó: *Inter arma caritas* (Könyörületesség a háborúban), és az 1961-ben elfogadott: *Per humanitatem ad pacem* (Emberiességgel a békéért).[1]

[*] PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék. * Кафедра історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. * Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of of History and Social Sciences.

[**] A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

[1] Dr. Hantos János: A Vöröskereszt társadalmi szerepe. Labora Szociális Szolgáltató, Tanácsadó Bt. Alfaprint, 1997, 22.

A Vöröskereszt szükségszerű kezdeményezését az 1859-ben lezajlott solferinói csata[2] ösztönözte. Henry Dunant svájci bankár annyira akart üzleti ügyben találkozni III. Napóleon francia császárral, hogy még a csatatérre is követte. A csata 40 ezer halottjának és sebesültjének iszonyatos látványa arra késztette őt, hogy a szomszédos falu lakosaiból segélycsapatokat szervezzen, amelyek ápolásban és ellátásban részesítették a sebesülteket. Az átélt élmények hatására Dunant könyvet írt *Solferinoi emlék* címen, amely 1862-ben jelent meg Genfben.[3] Dunant két javaslatot fogalmazott meg könyvében: az egyik az volt, hogy már béke időben hozzanak létre olyan segélyszervezeteket, amelyek háborús körülmények között önként vállalják a sebesültek ápolását és ellátását. Másik javaslata arra irányult, hogy nemzetközi jogi érvényű egyezményekkel szabályozzák a háborúkban sebesült katonák és betegek védelmét, helyzetük javítását.[4]

Dunant könyvének jelentős visszhangja volt. A Genfi Közjóléti Társaság elnöke, Gustave Moynier felajánlotta, hogy Dunant javaslatait megvitatják a társaság 1863. február 9-i ülésén. Az ülésen elhatározták, hogy öttagú bizottságot alakítanak és nemzetközi szervező munkába kezdenek. 1863. október 26-ára nemzetközi konferenciát hívnak össze Genfbe a háború idején megsebesült katonák segítésére szolgáló nemzetközi segélytársaságok létrehozása céljából. A nemzetközi konferencián 14 ország küldöttei vettek részt[5] és 10 cikkelyből álló határozatot fogadtak el. Az első cikkely alapján minden országban létre kell hozni egy bizottságot, amely háború esetén valamennyi rendelkezésre álló eszközzel segíti a hadsereg egészségügyi szolgálatát. A negyedik cikkely arról rendelkezett, hogy békeidőben kell megtenni azokat a lépéseket, amelyek háború esetén biztosítják a hasznos közreműködést, elősegítik az anyagi segítség feltételeit és kiképezik az önkéntes személyzetet. A nyolcadik cikkely rendelkezik az egységes megkülönböztető jel viseléséről: fehér mezőben vörös kereszt. A határozattól függetlenül számos ajánlást is elfogadtak, így például: háború idején a hadban álló nemzetek nyilvánítsák ki a mentőkocsik és a hadikórházak semlegességét, teljes mértékben ismerjék el a hivatalos és az önkéntes egészségügyi személyzet, valamint azoknak a lakosoknak a semlegességét, akik segíteni jöttek a sebesülteknek és maguk is megsebesültek.[6]

[2] Délkelet-Lombardiában, Solferino község környékén, a Piemont felől visszavonuló osztrák császári haderő és a francia császári és a vele szövetséges szárd–piemonti királyi haderő között zajló szárd–francia–osztrák háború döntő ütközete 1859. június 24-én. A csata az osztrák császári haderő vereségével és visszavonulásával végződött. I. Ferenc József fegyverszünetet kért, amelyet III. Napóleon elfogadott. A háborút lezáró békeszerződésben Ausztria végleg elveszítette Lombardiát és az itáliai Habsburg szekundogeniturákat, amelyeket II. Viktor Emánuel szárd–piemonti király szerzett meg. A Szárd Királyság tovább terjeszkedhetett és egyesítette Itáliát Viktor Emánuel király koronája alatt.

[3] Henri Dunant: Solferinoi emlék. Magyar Vöröskereszt, Budapest, 1978.

Hantos János: A magyar vöröskereszt 100 éve. Akadémia Kiadó, Budapest, 1981. 21.

[4] Dr. Hantos János, 1997. i.m. 12.

[5] Hantos János, 1981. i.m. 27.

Pásztor Imre: Genfi egyezmények. A háború áldozatainak védelmére. Kiadja a Magyar Vöröskereszt Külügyi Osztálya, Budapest, 1968. 7.

[6] Dr. Hantos János, 1997. i.m. 13.

Dunant javaslatának megvalósításaként a Svájci Szövetségi Tanács és Franciaország kormánya 1864-ben diplomáciai értekezletet hívott össze a háborúban megsebesült katonák sorsának javításáról szóló nemzetközi kormányközi egyezmény megalkotása céljából. Az értekezleten 16 ország hivatalos kormányküldöttségei vettek részt (teljes felhatalmazással 12 ország képviselői rendelkeztek), akik 1864. augusztus 22-én aláírták a tíz cikkelyből álló, első genfi egyezményt, amely a szárazföldi hadviselésre vonatkozott.[7] Ez elindította a humanitárius nemzetközi jog megalkotásának folyamatát. A tengeri haderők sebesültjeire, betegeire és hajótöröttei helyzetének megjavítására vonatkozó második egyezményt 1906-ban írták alá.[8] A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó harmadik egyezményt 1929-ben alkották meg.[9] A második világháború után szükségesnek látták a korábban elfogadott egyezmények kibővítését, ezért 1949-ben újabb diplomáciai konferenciát hívtak össze Genfbe. Itt megalkották a polgári lakosság háború idején való védelemről szóló negyedik egyezményt is.[10] A konferencia munkájában részt vettek a magyar kormány képviselői is, és 1949. augusztus 12-én aláírták az egységes rendszerbe foglalt négy genfi egyezményt. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1954. évi 32. számú törvényerejű rendeletével a magyar törvények közé iktatta az egyezményeket.[11]

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának 1919. évi megalakulása óta a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (a továbbiakban VKNB) önálló alapszabállyal rendelkező, független humanitárius intézmény, amelynek alapvető funkciója a fegyveres konfliktusok áldozatainak védelme és segélyezése. Kiéleződött nemzetközi helyzetben közvetítő szerepet tölthet be a szemben álló felek között. Semlegességét általában elismerik a szemben álló felek és megengedik helyszíni jelenlétét.[12]

1949. december 12-én a négy genfi egyezményt a Szovjetunió is aláírta (Slavin vezérezredes), majd 1954. május 10-én ratifikálta, azonban szabályait számtalanszor megszegte. Az 1956-os tevékenysége szempontjából az első és a negyedik egyezményt érdemes megvizsgálni. Az 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény kimondja, hogy az egyezményben megfogalmazottakat be kell tartani minden esetben, tehát akkor is, ha mindkét szemben álló fél aláírta a szerződést, és akkor is, ha a hadiállapot fennállását közülük valamelyik nem ismeri el.[13]

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága volt az egyetlen olyen nemzetközi szervezet, amely engedélyt kapott arra, hogy az 1956-os események

[7] Martin Gumpert: Dunant. A Vörös-Kereszt regénye. Budapest, Kiadja a Pantheon Irodalmi Intézet Rt., 1936.
[8] Pásztor Imre, 1968. i.m. 14.
[9] Uo. 16.
[10] Olivier Servais: A katonaorvos és a genfi egyezmények. Kiadja a Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálatfőnökség, Budapest, 1990. 203.
[11] Dr. Hantos János, 1997. i.m. 14.
[12] Dr. Hantos János, 1997. i.m. 16.
[13] Uo. 17.

következményeként Magyarországon közbelépjen. Missziója mindenekelőtt humanitárius jellegű volt. Annak ellenére, hogy munkáját a szovjet hatóságok akadályozták, nagy segítséget nyújtott a bajbajutottaknak a forradalom idején. 1956. október 27-én, látván a harcokban elesettek nagy számát, a Magyar Vöröskereszt felhívással fordult a VKNB-hez, hogy juttasson Magyarországra vért, vérátömlesztéshez szükséges berendezéseket és kötözőszereket, amit még aznap Bécsbe küldtek. Ezenkívül a Bizottság egy küldöttjét, Herbert-Georges Beckhet is Bécsbe küldi. Ezzel kezdődik el a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi akciójának első szakasza, amely 1956. november 11-ig tartott. Ebben az időben a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának munkája mindenekelőtt a világ minden tájáról érkező élelmiszerek és gyógyszerek szétosztása volt. 1956 novemberétől 1957 júniusáig két képviseletet hozott létre, egyet Bécsben és egyet Budapesten, hogy irányítsák az élelmiszer és ruhanemű kiosztására indított 167 programot. A második szakaszban az áldozatok védelmét tűzte ki célul felhívások kibocsátásával és a fogva tartott személyek látogatására tett kísérletekkel. Mindemellett felvilágosító munkát is végeztek.[14]

Az ígérgetések ellenére a nemzetközi politikai segítségnyújtás 1956-ban elmaradt. A Vöröskereszt azonban fenntartotta a kapcsolatot a Nyugattal, és diplomáciai szerepet is betöltött.

A VKNB első szakaszának munkájában a Magyar Vöröskereszt nem volt aktív partner, főleg, hogy ez utóbbi teljes átszervezés alatt állt.[15] Nagy Imre Zsebők Zoltánt nevezte ki a Magyar Vöröskereszt élére 1956. november 1-jén, de annak nem volt ideje átszervezni a szervezetet a november 4-i szovjet támadás előtti három napban.[16]

1956-ban a Vöröskereszt mindent megtett annak érdekében, hogy segítséget nyújtson egyrészt a politikai foglyoknak, másrészt a külföldre szállított deportáltaknak, majd 1957 szeptemberétől az egészségügyi személyzet azon tagjainak, akiket a magyar hatóságok perbe fogtak vagy letartóztattak. Amíg a szervezet anyagi segélynyújtással foglalkozott, a magyar hatóságok nem támasztottak akadályt munkája elé, amint védelmi feladatokat próbált ellátni, azonnal elutasításban részesült.

1956. november 15-től kezdve a genfi központ napirenden tartja a politikai foglyok kérdését. Dokumentumot készíttett az általános ügyek kivitelezési alosztályával, amelyben utasításokat ad a budapesti küldöttség számára. Egyrészt tájékoztatást kívánt kapni az események következtében fogvatartott személyek jogállásáról és a velük szemben folytatott bánásmódról, valamint az őket fogva tartó hatóság jellegéről, és arról, hogy vannak-e deportálások. Másrészt a küldöttségnek

[14] Isabelle Vonéche Cardia: Magyar október vörös zászló és vörös kereszt között. A Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországon 1956-ban. Socio-typo, Budapest, 1998. 45.
[15] Csillag Zoltán: Adatok a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (IKRK) és a Magyar Vöröskereszt (MVK) 1956–1957-es tevékenységéről. Budapest, Magyar Vöröskereszt, 1992. 21.
[16] Uo. 2.

felhatalmazást kellett kérni a foglyok meglátogatására, és arra, hogy alkalom adtán segélyt juttathassanak számukra. Kérte, hogy ezek a személyek szabályosan lefolytatott perben álljanak bíróság elé, ahogy azt a négy egyezmény közös harmadik cikkelye előírja. A lehetőséghez mérten próbálják elérni a perbefogás elhagyását, illetve a kegyelmet a harcokban való egyszerű részvétel esetén, utalva az általános zűrzavarra, ami akkoriban uralkodott az országban.[17]

A VKNB küldöttsége tájékozódni szeretne a magyar hatóságoknál a politikai foglyokról, akik azonban nem tájékoztatják őket. A Magyar Vöröskereszt szerint a Kádár-kormány maga nem hajtott végre letartóztatásokat. A letartóztatások és deportálások mögött kizárólag a szovjet hatóságok állnak.

1957 elején a VKNB ismételten tájékoztatást kér a politikai foglyokról. Szeretné megismerni nevüket és fogva tartásuk helyét, hogy erről informálhassa a családokat. Egyúttal emlékeztet arra: biztosítani kell a fogvatartottaknak, hogy hírt adhassanak magukról, írhassanak hozzátartozóiknak, természetbeni segítséget kaphassanak a VKNB-től, illetve családjuktól, és a VKNB meglátogathassa őket. Mindez megfelel a genfi egyezmények előírásainak, különös tekintettel a IV. egyezményre, amely a polgári személyek védelmével foglalkozik háború idején.[18] Ám amikor a Magyar Vöröskereszt tudomást szerez a VKNB szándékáról, kérleli a küldötteket, ne tegyenek semmilyen lépést a politikai foglyok ügyében.[19]

A VKNB-t igen nehéz helyzetbe hozza, hogy nem tudja ellátni hagyományos feladatait. A VKNB nem akarja, hogy azzal vádolják, hogy nem tett semmit a politikai foglyok érdekében. Azonban ennek a kérdésnek a tétje már kívül esik Magyarország határain.

1957 januárjának végén a VKNB budapesti küldöttje révén megtudja, hogy a politikai foglyok helyzete egyre súlyosabb, és a Belügyminisztérium, illetve a Külügyminisztérium irányában tett minden próbálkozás eredménytelen maradt. Bovey küldött szerint *„a megoldás valószínűleg Moszkvában keresendő..."*. Tekintettel a segélyakció felélénkülésére, Roger Gallopin és a VKNB elnöke engedélyt kérnek csomagok szétosztására a börtönökben. De az elkövetkezendő hónapokban ez a kérés is válasz nélkül marad. A VKNB azonban nem adja fel, és továbbra is úgy gondolja, semmit nem szabad kihagyni annak érdekében, hogy elláthassa hagyományos feladatait. *„Még ha nehéz is lenne a foglyok látogatása céljából egy hivatalos és általános érvényű kérést előterjeszteni, ahogy ez más országokban történik, az egyedi esetekkel való próbálkozás olyan utat jelenthet, ami végül ugyanahhoz az eredményhez vezet."* Roger Gallopin szerint ez a fajta eljárás aligha fog eredményre vezetni.[20]

1957 nyarán nagyszámú letartóztatásra került sor, július 5–20. között hatezer főt tartóztattak le. A VKNB elnöke egy levelet is küld Kárpátinak [József], a Magyar Vöröskereszt főtitkárának, melyben pontos tájékoztatást kér tőle arról, az

[17] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 67.
[18] Pásztor Imre, 1968. i.m. 24.
[19] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 69.
[20] Uo. 70.

NVKNB milyen segélyt nyújthat a politikai foglyok számára. Ernst Fischer megkérdezi a Magyar Vöröskeresztet, hogy lehetséges-e adományokat szétosztani a börtönökben, akik azt válaszolják, hogy ez kizárólag Magyarország belügye. A küldöttekkel való beszélgetések során a Magyar Vöröskereszt mindig igen tartózkodónak mutatkozik, de végül mégis hajlandó belemenni, hogy átadja a kormánynak a börtönökben való adományosztásra vonatkozó kérést.[21]

A politikai foglyokon kívül a VKNB megkísérel védelmet nyújtani a magyarországi események következtében külföldre deportált személyeknek is. A VKNB először Kádár János kormányánál tesz lépéseket, de ezek feleslegesnek bizonyulnak, mert a deportálásokért Moszkva a felelős. A VKNB lépéseket tesz Moszkva felé is. Az egyetlen dokumentum, amit a Szovjetunió küld a VKNB-nek, mindösszse egy levél, melynek tartalma tükrözi a szovjet álláspontot: *„Az Önök NA- 577. számú táviratával kapcsolatban, ami a Vöröskeresztnek a Nemzetközi Bizottság és a vöröskeresztes nemzeti társaságok képviselői által megtett lépéseire, valamint az ezeket a lépéseket végrehajtó személyek biztonságára vonatkozik, közlöm Önökkel, hogy mindezen kérdések megoldására a Magyar Népköztársaság kormányához kell fordulniuk."* Értelmezése szerint a Szovjetunió nem érintett a magyar kérdésben, ami azt jelenti, hogy a VKNB minden Moszkvánál tett lépése eleve kudarcra van ítélve.[22]

Beckh kiküldött véleménye szerint tájékozódni kell a deportáltak sorsáról, mert bármi legyen is ennek a vizsgálatnak az eredménye, az lehetővé teszi a VKNB számára, hogy cselekedjen. Érvelése a következő: ha a deportálásról szóló hírek nem igazak, Keleten jó néven veszik a VKNB közbelépését, mert ez fényt derít az igazságra. Miután a VKNB ilyen szívességet tesz a Szovjetuniónak, jobb helyzetből kérheti, hogy a szabadságuktól megfosztott személyek közelébe juthasson. Amennyiben a hírek nem teljesen hamisak, csak eltúlzottak, a VKNB közbelépésének kettős hatása lehetne: lefékezné a deportálásokat, és lehetővé válna a táborok meglátogatása annak reményében, hogy egy ilyen akció lecsillapíthatja a kedélyeket. Ha ellenben a hírek megfelelnek a valóságnak és a szovjetek eltökélt szándéka, hogy folytatják ezen tevékenységüket, elképzelhető, hogy a minimális humanitárius engedmény bizonyítékaként sokkal inkább hajlandók lesznek engedélyezni a szabadságuktól Magyarországon megfosztott személyek meglátogatását.[23]

1956. december elejétől kezdve Kádár János megerősíti, hogy a deportálásokról szóló hírek igazak voltak, de azt is bejelenti, hogy valamennyi deportáltat visszaszolgáltatták, ami azt jelenti, hogy az ügy le van zárva.[24]

A VKNB azonban továbbra is foglalkozik a kérdéssel, és megpróbálja meghatározni, hogy mely esetekben hivatkozhat az egyezményekre. Ha úgy ítélik

[21] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m.71.
[22] Uo. 72.
[23] Uo. 73.
[24] Jelcin dosszié. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. Gál Éva , Hegedüs B. András, Litván György, Rainer M. János. Századvég – 1956-os Intézet, Budapest,1993.

meg, hogy a deportáltak polgári személyek vagy annak tekinthetők, a VKNB a IV. egyezmény 49. cikkelyére tud hivatkozni. Ez a cikkely többek között úgy rendelkezik, hogy *„tilos bármely indok alapján a védett személyeknek erőszakkal való tömeges vagy egyéni elvitele, valamint deportálásuk az elfoglalt területen kívülre, akár a megszálló hatalom, akár más megszállt vagy meg nem szállt állam területére”*.[25]

Amennyiben a deportáltakat fegyverrel a kezükben fogták el és a III. egyezmény hadifoglyok fogalmát meghatározó 4. cikkelyének értelmében hadifogolynak tekintendők[26], akkor a VKNB kérheti, hogy alkalmazásra kerüljön valamennyi cikkely, ami az ezen besorolás alá eső személyekre vonatkozik. Ekkor azonban nem áll módjában tiltakozni magyar területen kívülre szállításuk ellen, tekintve, hogy a fogva tartó hatalomnak jogában áll a hadifoglyokat saját területén tartani. Mindamellett a VKNB jogot formálhat ezeknek a személyeknek mint hadifoglyoknak a meglátogatására.[27] Eltekintve a VKNB-nek a közbelépés módozatait vizsgáló mérlegelésétől, jelenlegi álláspont szerint nem létezik olyan dokumentum, amely a deportáltak érdekében tett tényleges lépésekről tanúskodna. Megállapítható tehát, hogy a VKNB-t foglalkoztatta a deportáltak ügye, de konkrét lépéseket ők sem tettek a védelmükben.

A Magyar Vöröskereszt egyes tagjait, köztük a kollektív vezetést alkotó öt orvosprofesszort 1957. május folyamán leváltották tisztségükből. Az öt professzort a magyar kormány különféle indokokkal távolítja el posztjáról. Azzal vádolják őket, hogy jelentős segítséget nyújtottak az „ellenforradalmároknak”, szoros kapcsolatban vannak a Nyugattal, és ennek következtében az „imperialisták” zsoldjában állnak. Felróják nekik, hogy elszigetelték, illetve eltávolították a Vöröskereszt dolgozói közül a kommunistákat, és helyükre ellenforradalmárokat vettek fel. Bűneik közé sorolják azt is, hogy nyugati segélyek juttatásával támogatták a sztrájkolókat, és lehetővé tették további kitartásukat, valamint hogy jelentős ajándékokat kaptak a VKNB-től, üzleteket bonyolítottak vele és így kiszolgáltatták magukat neki. Végül pedig az a vád is elhangzik ellenük, hogy nem védték a magyar érdekeket. Azonkívül, hogy eltávolítják őket a Magyar Vöröskeresztből, egyeseket letartóztatnak, másokat rendőri felügyelet alá helyeznek.[28]

Rendkívül érdekes egybeesést vesz észre a fent említett vádakkal az az olvasó, aki az 1956 végén megjelent kárpátaljai sajtóanyagot olvassa. Hiszen a kárpátaljai lapok, mint akkoriban csaknem minden szovjet újság, folyóirat és tudományos munka, az Ukrajnai Kommunista Pártnak voltak szócsövei, amelyek az alábbiakhoz hasonlóan írnak a Vöröskeresztről: *„A dollárokon eltartott emigráns szervezetek megtalálták a módját még annak is, hogy bejussanak a Nemzetközi Vöröskereszt Egyesület egyes szerveibe és a Vöröskeresztnek gyógyszereket és*

[25] Olivier Servais, 1990. i.m. 208.
[26] Pásztor Imre, 1968. i.m. 19.
[27] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 74.
[28] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 74–75.

kötszereket szállító egyes repülőgépeit és gépkocsiit fegyver- és lőszercsempészetre használták fel, valamint arra, hogy Magyarországra ellenforradalmárokat dobjanak át. A Budapestre novemberig érkező száz vöröskeresztes repülőgép közül több, mint negyven gépen 500 ilyen egyént szállítottak. Más fegyveres csoportok nyugati határainkon törtek be az országba. Magyarországra mentek az egykori földesurak és kapitalisták, a Horthy-rendser tisztjei és a hitlerista bűnözők, mindazok akiknek sikerült megszökniük az igazságszolgáltatás elől. Itt kiabálták jelszavaikat, rémhíreket továbbítottak, tömeghisztériát alakítottak ki, fegyvert adtak, vagy szereztek, lőttek, uszítottak, nagy szerepük volt az események alakulásában."[29]

Egy másik, a *Vörös Zászló „Magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak nyugatról"* című publikációja közölte azoknak a személyeknek a beszámolóit, akik a Német Vöröskereszt gyógyszert szállító tehergépkocsiit kísérték Magyarországra: „Letsch – az egyik utas – elmondta, hogy a Magyar Vöröskereszt központi raktárából a fasiszta banditák egyik megbízottja jött hozzá, aki a Vöröskereszt küldeményének leple alatt fegyvert várt Ausztriából. Ez a bandita a tehergépkocsit, amely a raktár mellet állt, osztráknak tekintette, és átkutatta abban a reményben, hogy abban fegyvert találhat. Csupán azután távozott, miután Letsch megmagyarázta neki, hogy az autó a német Vöröskereszt tulajdona."[30]

A sajtó fontosságát a mindennapi tapasztalat, számos vizsgálat és tudományos közlemény hangsúlyozza: különösen jelentős a közvéleményt formáló ereje. Ezt jól tudták a szovjet vezetők is.[31]

A VKNB-nek a keleti tömbbel szemben folytatott magatartása annak a törekvésének volt alárendelve, hogy minél szorosabban fenntartsa a kapcsolatot a Szovjetunióval. A magyarországi vállalkozást a legnagyobb óvatossággal hajtották végre, nehogy lehetetlenné váljon miatta később egy kommunista táboron belüli akció. A VKNB tisztában van azzal, mennyire törékeny a kapcsolat, amelyet a keleti tömbbel próbál kialakítani, ezért is igyekszik nem magára vonni Moszkva haragját. Ez a magatartás nem marad észrevétlen az osztrákok számára, akik azt fel is róják a VKNB-nek.[32] A Bizottság egy tagja ezt meglehetős nyíltsággal ki is fejti: *„Fontosabbnak tűnik megőrizni a jó viszonyt a magyar hatóságokkal és nyitva tartani egy kaput ennek a világnak az irányában."*Az 1957. októberi közgyűlés határozata egyébként egyértelmű: *„A VKNB pillanatnyilag nem fog*

[29] Zakarpatyja, 1956. november 21. száma

[30] Harkov V. „A magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak Nyugatról", Vörös Zászló, 1956. december 23. 2.

[31] Az 50-es években a Kárpátalján olvasható sajtó több száz cikkben reagál a magyarországi 1956-os forradalom eseményeire. Október 24-től szinte mindennap felmerül a kérdés: mi okozta, mi váltotta ki a forradalmat? Mi történt valójában októberben. Az 1956-os forradalom idején Kárpátalján megjelent lapok voltak például a *Vörös Zászló*, *Cservonij Prapor*, *Pravda*, *Zakarpatszka Pravda*, *Szovetszkaja Zakarpatyja*, *Mology Zakarpatyja*, *Kárpát Igaz Szó* című újságokat, amelyek 1956-ban négyoldalas lapok voltak, s hetente többször is megjelentek. Az újságok mindegyikének fejlécén „Világ proletárjai egyesüljetek" mottó olvasható.

[32] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 78–79.

különleges lépéséként kezdeményezni a magyar hatóságoknál a fogva tartott személyek érdekében."[33]

A Német Vöröskereszt munkatársainak irataiból

Az 1956-os forradalom deportáltjaival kapcsolatos dokumentumok jelentős része az Ukrán Állambiztonsági Hivatal ungvári börtönében található, ami több ezer oldalt tesz ki. Ezek között a dokumentumok között találhatóak, német nyelven, a VKNB munkatársainak saját kézzel írt feljegyzései.

A Szovjetunióba deportáltakról összesítő névsorok készültek[34] azonban ezekben a listákban csak Wragge Horst neve szerepel 669-es sorszámmal.[35]

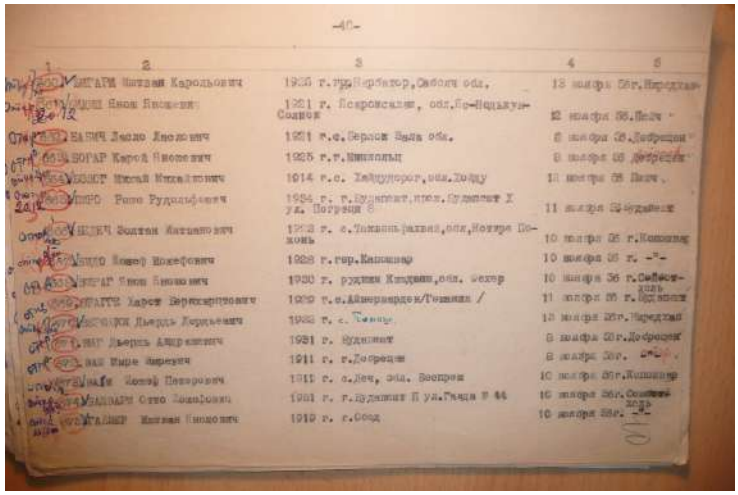

Az ungvári börtön parancsnoka, Kurnovszkin százados Savcsukhoz írt levelében említést tesz Otto Frankéról[36]. Azt állítja, hogy őt átszállították az ungvári börtönbe és leveléhez mellékel egy négyoldalas kihallgatási jegyzőkönyvet is. Az irat tetején egy megjegyzés van, miszerint Otto Frankét repülőgéppel Budapestre küldte Belcsenko vezérőrnagy utasítására, akit Budapesten Antyipov vett át november 12-én.

A kárpátaljai lapok hetekig arról írtak, hogy a magyarországi ellenforradalmat nyugatról szervezték és irányították. A német állampolgárok foglyul ejtésével is ezt akarták igazolni. Wragge Horstot egy előre legyártott, magyar nyelvű jegyzőkönyvminta alapján hallgatták ki a szovjet katonák. A kérdésekre adott válaszok azonban német nyelvűek és kézzel íródtak.

[33] Isabelle Vonéche Cardia, 1998. i.m. 78–79..
[34] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 16. és 17.
[35] Uo. 17.
[36] A Német Vöröskereszt főtitkárságának munkatársa. Őrnagy volt a II. világháború keleti frontján.

A dokumentumokban szerepel Inge Harfe neve is, de róla szóló feljegyzéseket, adatokat nem találtam a KGB-dokumentumok között. Paál Tamás szerint Inge Harfe a menye volt Otto Frankénak, aki nem vett részt a forradalomban.[37]

Az elhurcolt aktivisták valószínűleg visszatértek Németországba, mert a Német Vöröskereszt keresőszolgálatának írásbeli közlése szerint Horst Wragge 1995. augusztus 9-én hunyt el Bad Godesbergben.[38] Otto Franke pedig 1991-ben Budapestre látogatott, és feleségével együtt felkereste a Szent Margit Kórházat.[39]

1. sz. forrás[40]
Gyanúsított jegyzőkönyv

Név: Horst Wragge
Születési hely, év: Einswarden, Oldenburg kerület; 1929. VII. 14.
Anyja neve: Grete Goemann
Foglalkozása: ács
Pártállása: párton kívüli
Állampolgársága: német
Nemzetisége: német
Családi állapota: házas (egy gyerek)
Munkahelye: Német Üzletemberek Beszerzési Szövetkezete, Bad Godesberg
Lakása: Bad Godesberg, Rheinalle 1.
Kitüntetései: nincs
Büntetései: nincs
Szociális származása: apja a vasútnál rakodómester
Szociális helyzete: munkás
Szakképzettsége: ács
Katonai viszonya: Birodalmi munkaszolgálat, 1945
Alakulatának megnevezése: –
Mettől meddig teljesített szolgálatot: 1945. 03. – 05. 02.

A feltett kérdésekre az alábbiakat válaszolom:

Milyen célból jött Magyarországra, milyen alakulattal, kinek a parancsára?

1956 óta a Német Vöröskereszt önkéntes tagja vagyok Bonnban. Tudomásom szerint 1956. október 27-én a Bonni Vöröskereszt elnöksége parancsot kapott a szövetségi kormánytól, hogy utazzanak Magyarországra egy kórházat építeni, ahol a harcban megsérülteknek nyújtanának segítséget.

Pontosabban milyen megbízatást kapott és kitől?

[37] Paál Tamás: „56" ritkán emlegetett részlete. PrintPix, Budapest, 2013. 61.
[38] Lupkovics György: A Nemzetközi Vöröskereszt aktivistái a magyar forradalomban és a KGB fogságában. Betekintő. 2009. 3. sz.
[39] Paál Tamás, 2013. i.m. 61.
[40] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozóosztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 21.

Közvetlen utasításokat Ritgen[41] úrtól kaptunk, elmagyarázta nekünk, hogyan kell helyesen viselkedni Magyarországon, és hogy mi a Genfi Vöröskereszt védelme alatt állunk. A feladatunk az volt, hogy segítsünk a sebesülteknek, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségű vagy melyik párthoz tartozik.

Más megbízatást nem kaptak?

Nem.

Kitől kapta közvetlenül a parancsot, hogy Magyarországra utazzon?

Nekem Bornschein úr parancsolta.

Ki az a Bornschein úr?

A Godesbergi Vöröskereszt Szolgálatánál jegyzőkönyvvezető. Ő nem jött velünk.

Kikkel együtt érkezett Magyarországra, mikor és milyen úton?

Csoportunk 52 főből állt. Három orvos, tizenkét ápolónő és harminchét egészségügyi munkás (férfiak). Bonnból 1956. október 27-én 24 órakor indultunk Bécsbe 20 gépkocsival. Három mentőkocsi is jött velünk.

Csak németek voltak a csoportban?

Igen. A személyzet részben Bonnból, részben Münchenből származott. Egy személy, név szerint Keller volt a tolmács, aki tudott magyarul. Kiejtése alapján valószínűleg német volt, én nem ismertem őt személyesen.

Most mesélje el, hogyan utaztak tovább Magyarországra? Ki vezette Önöket?

Bécsbe 1956. október 29-én 21 órakor érkeztünk meg. A technikai vezetőnk Otto Franke volt, az egészségügyi vezető dr. Stoeckel volt. Bécsben jelentkeztünk az Osztrák Vöröskeresztnél. Hogy itt miről tárgyalt Otto Franke és Stoeckel úr, azt nem tudom, mert beosztott gépjárművezetőként semmi közöm nem volt hozzá. 1956. november elsején dél körül indultunk el Bécsből Budapestre. Az osztrák–magyar határt Nickelsdorfnál kb. fél háromkor nehézségek nélkül léptük át.

Magyarországon egyszer Mosonmagyaróváron és egyszer Győrben álltunk meg, ahol igazoltattak és ellenőriztek bennünket, aztán folytathattuk utunkat. Még aznap, kb. 8 órakor érkeztünk meg Óbudára. Vezetésünk a Margit-kórházba jelentkezett. Onnan utasítottak bennünket a szállásunkra, a felcseriskolába, ami ugyanabban az utcában, közel volt.

Hogyan teljesítették a feladatukat Magyarországon a megérkezés után?

November 2-án Franke úr tárgyalásokat folytatott Mr. Bovey-val a Duna Hotelben.

Ki az a Mr. Bovey?

Ő jelenleg Budapesten a Nemzetközi Vöröskereszt küldötte Genfből. Csupán annyit tudok, hogy tárgyaltak a további tevékenységünkről, többet nem tudok.

[41] Hermann Ritgen a Német Vöröskereszt osztályvezetője. Egyik vezetője az 1956-os forradalom idején Budapestre érkező munkacsoportnak.

Beszéljen arról, mit csináltak november 3-án? Kivel tárgyalt a vezetőségük?

Személyzetünk még pihent november 3-án, vezetőségünk újra tárgyalt Mr. Bovey-val, de ezúttal jelen volt az akkori egészségügyi miniszter is, vele is beszéltek. Tudomásom szerint ő engedélyezte, hogy a felcseriskolában kórházat létesítsünk, illetve rendezzünk be. Ezt meg is tettük még aznap. November 4-én én és Franke úr a gépjárművünkkel elmentünk a Duna Hotelhez, hogy elhozzuk Mr. Bovey-t a kórházhoz. Ő azonban nem akart velünk jönni, szívesebben maradt a hotelben, így mi nélküle visszatértünk, hogy segítsünk a rászorulóknak. A Szabadság hídon keresztül mentünk vissza a kórházhoz. Közben a Citadella lábánál orosz katonák letartóztattak bennünket.

Kivel tárgyalt még a vezetőségük? Vagy Önök kivel tárgyaltak?

Én senkivel nem folytattam tárgyalást. Franke úr és dr. Stoeckel tárgyaltak Mr. Bovey vezetésével november 2-án a Magyar Vöröskereszttel. A tárgyalásokon nem voltam jelen. Ezenkívül november 3-án Franke úr és dr. Stoeckel felkeresték a bíboros érseket az ő otthonában, a várnál. Gépjárművezetőként jelen voltam, de a tárgyalásokon nem vettem részt. Azokról semmit nem tudok. November 2-án Franke úr és dr. Stoeckel felkeresték az osztrák nagykövetséget, de hogy mi célból, azt nem tudom.

Mondja el, hogy a tolmácsnak mi volt a feladata Budapesten? Ő részt vett a vezetőség tárgyalásain?

A tolmács nem vett részt a tárgyalásokon. Az volt a feladata, hogy fordítson az orvosnak a betegek meglátogatásakor.

További adatokról nem tudok. Vallomásomat önként tettem, az általam közölt adatok megfelelnek a valóságnak.

Budapest, 1956. XI. 8.

Horst Wragge
(minden oldal alján van sajátkezű aláírás)

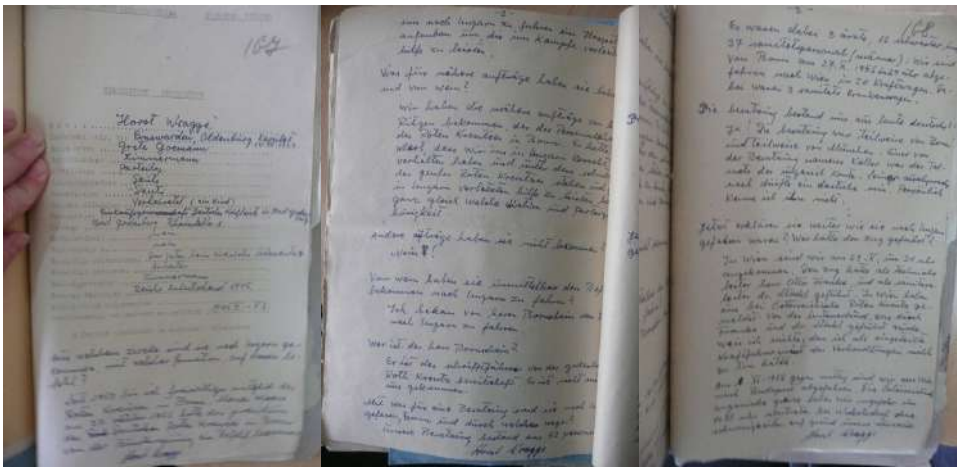

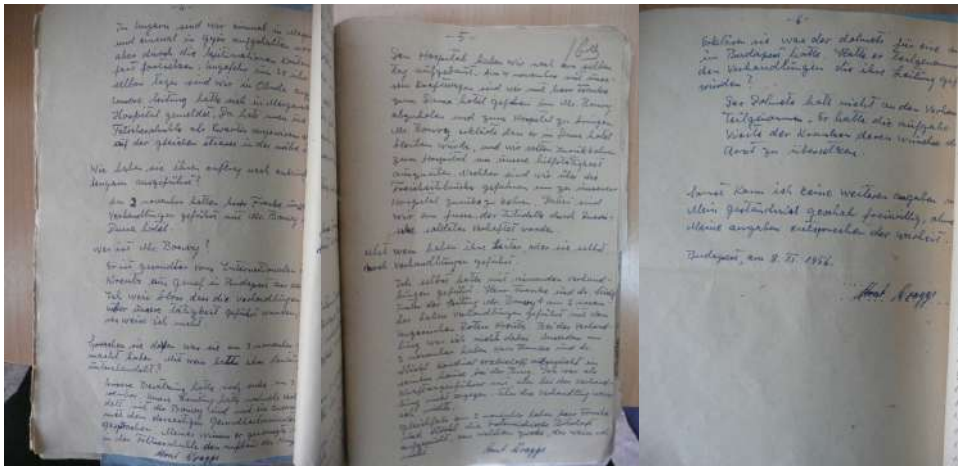

2. sz. forrás[42]

Jegyzőkönyv,

amelyet 1956. XI. 8-án vettek fel. Tartalmazza azoknak a tárgyaknak a listáját, amelyeket Horst Wraggé-tól őrizetbe vételekor elvettek (lakhelye Nyugat-Németország, Bad Godesberg, Rheinalle 1.).

1) 1 pénztárca, tartalma: 30 DM papírpénz; 8,27 DM érmékben; 70 Schilling papírpénz; 34,13 Schilling érmékben.
2) A Vöröskereszt karkötője
3) 1 nyakkendő
4) 1 pár használt bőrkesztyű
5) 1 csomag kötszer
6) 1 pár nadrágszárkapocs
7) 1 fésű
8) 3 csomag cigaretta
9) 1 csomag levélpapír
10) 1 képeslap
11) 3 reklámszöveg
12) 1 bőr (levél) tárca
13) Szövetségi személyigazolvány
14) III. osztályú jogosítvány
15) Postai takarékbetétkönyv
16) több fénykép
17) A Német Vöröskereszt igazolványa
18) Elsősegélynyújtást oktató tanfolyamon való részvételt bizonyító okmány
19) A Német Vöröskereszt szolgálati igazolványa

[42] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozóosztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 21.

20) 2 járulékkártya a Német Vöröskereszttől
21) A Német Vöröskereszt igazolása arról, hogy Magyarországon részt vesz a segélyakcióban.
22) A Német Vöröskereszt rádiós bejelentő kártyája
23) Jelentés a Magyarországra érkező segélycsapat bevetéséről
24) Bérelszámolási papír
25) Burgonyarendelésre való felszólítás
26) Jelentés arról, hogy szükség van burgonyára
27) 1 levél a fiútestvérétől
28) 1 elismervény
29) 1 szolgálati telefonos jelentés
30) 2 cím. Még 1 cím

Elismerem, hogy a fentebb felsorolt tárgyakat tőlem vették el.
Budapest, 1956. XI. 8.

Horst Wragge

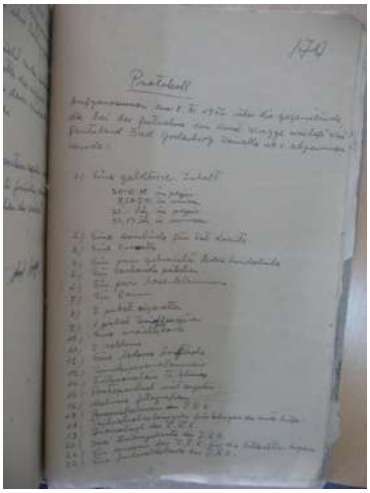

3. sz. forrás[43]
Igazolvány

Ezen igazolvány birtokosa, Boriszov Dmitrij Alekszejevics ezredes az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Miniszteri Tanácsa mellett működő Kárpátaljai Főosztályának megbízottja, felhatalmazással bír arra, hogy a Budapesti Központi Katonai Parancsnokságra szállítsa a Német Föderatív Köztársaságból származó letartóztatott németeket: Franke Ottót és Wragge Harfet.

Velük együtt tart Kuznyecov Vitalij Alekszandrovics ezredes.

[43] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozóosztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 21.

Indoklás: A Szovjet Szocialista Köztársaság Miniszteri Tanácsa mellett működő KGB elnökhelyettesének, Belcsenkó tábornok utasítására 1956.12.11.-én.

A Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Miniszteri Tanácsa mellett működő KGB Kárpátaljai Megyei Osztályának igazgatója – Szavcsuk alezredes.

A feladat végrehajtása után a kísérő személyek a gépjárművekkel együtt kötelesek visszatérni Ungvárra.

Megjegyzés kézzel írva: a letartóztatottak anyagait és a Német Föderatív Köztársaságból származó két németet, Franke Ottót és Wragge Harfet átvettem: 1956.11.13. Antyipov[44]

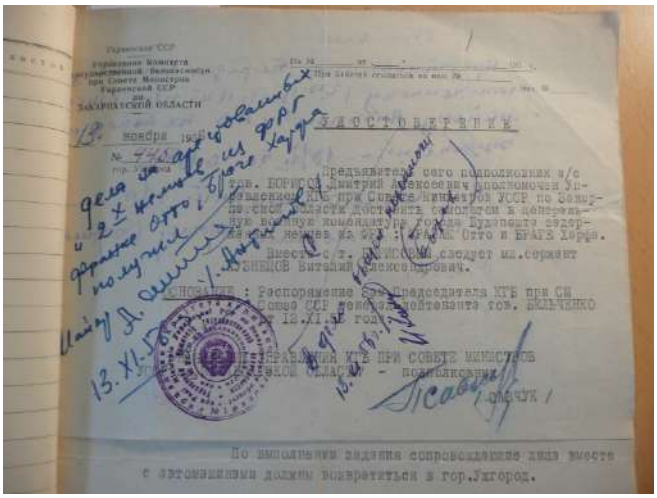

4. sz. forrás[45]
Otto Franke beszámolójának magyar nyelvű fordítása

Beszámoló a Német Vöröskereszt segélyezésének magyarországi akciójáról

„Bonnban, október 27-én, szombaton a Német Vöröskereszt Főtitkárságán kapott tájékoztatás szerint, Genfben a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottsága felhívást adott ki Magyarország megsegítésére. Szóba került egy tábori kórház létrehozása.

Körülbelül 13 órakor parancsot kaptunk arra, hogy rakodjunk meg a tábori kórházhoz szükséges eszközökkel, műtőberendezésekkel három teherautót, ezenkívül 150 ágyat is fel kellett pakolnunk a lengsdorfi depóból.

Az elnökségi irodába kb.18.30 órakor mentem vissza. Önkénteseket hívtak be sofőröknek. Elrendelték, hogy egy teherautót meg kell rakodni vérkonzervekkel, és útnak kell indítani a mentőautókat.

---

[44] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozóosztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 21.
[45] Uo.

Dr. Stoeckel[46] urat és engem kb.20 órakor behívattak Bargatzky alelnök úrhoz, itt feladatul kaptuk, hogy menjünk Münchenbe segélykonvojjal, ahol további élelmiszerrel és gyógyszerrel megrakott járműveket kell átvennünk. Onnan pedig Bécsbe, ahol a nemzetközi bizottság képviselőjénél kell jelentkezzünk.

Bonnból vasárnap, 28-án 00 órakor indulunk el. Münchenbe 13.30-kor érkezünk meg. A konvojhoz mások is csatlakoztak a bajor vöröskeresztes elnökségen. Éjszakázás München-Deisenhofenben.

Münchenből hétfőn, október 29-én 9.30-kor indultunk el és 21.30-kor érkeztünk Bécsbe, ahol megéjszakáztunk.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága delegáltjával, Beckh úrral október 30-án, kedden vettük fel a kapcsolatot, aki akkor érkezett meg Budapestről. Beckh úr elmondta, hogy rengeteg sebesült van, aki ellátásra szorul. A Magyar Vöröskereszttől érkezett segélykérés már beérkezett a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságához.

Kedden, október 30-án Beckh úr a járművek betankolását, karbantartását követően, délután autóval Magyarországra megy. A bonni telephelyre berendelt személyzet lecserélését kérik.

Ammann úr Bécsbe érkezik, feladata, hogy az Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága magyarországi segélyakcióit koordinálja mint küldött. Beckh úrnak mostantól a Nyugat-magyarországi Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága képviseletet kell ellátnia, ezalatt Bovey úrnak mint budapesti delegáltnak kell tevékenykednie.

Az Osztrák Vöröskeresztnek a tervek szerint még aznap, gyógyszereket és élelmiszereket szállító nagyobb teherautó-konvojjal, Budapestre kell indulnia mint a szomszéd ország vöröskeresztes társaság képviselője. A Német Vöröskereszt csak utána következik, de az osztrák konvoj ezen a napon nem indult útnak.

Ritgen úr, a Német Vöröskereszt katasztrófavédelmi osztályvezetője november 1-jén, csütörtökön 7.30-kor érkezik Bécsbe.

10 órakor megbeszélés Ammann úrral. Az osztrák konvoj elindult. A Német Vöröskereszt Budapestre kell, hogy vigye a segélyszállítmányt, ott fel kell vennie a kapcsolatot Bovey úrral, ezt követően a Magyar Vöröskereszttel együtt fel kell építeni egy tábori kórházat.

Bécsből 13.30-kor indultunk el. 14.30-kor átléptük a határt.

Győrben 15.30 órakor a forradalmi bizottmány engedélyt ad Budapestre.

November 1-jén, csütörtökön 19 óra körül Komárom-Dorogon keresztül érkezés Óbudára. Kapcsolatfelvétel a Margit-kórházzal. Az Orvossegédképző Iskolában elhelyezik konvojt. A Margit kórház vezetőorvosának kérésére a műtétekhez szükséges varratanyagot és a röntgenfelvételekhez szükséges filmanyagot megrendeltük.

Bovey úrral a Duna Hotelben 21 óra tájt megtörténik a kapcsolatfelvétel. 200 DM -et átváltottak 1100 Ft-ra a Duna Hotelben.

A konvoj összetétele ezen az estén: 3 orvos, 1 gyógyszerésznő, 12 ápolónő és 37 betegápoló, közülük én mint műszaki vezető felelős vagyok a gépjárművekért,

[46] Dr. Walter Stoeckel orvos. Az '56-os forradalom napjaiban a Budapestre érkező több mint 50 fős egészségügyi személyzet vezetője.

a tábori kórház felépítéséért, a hatóságokkal való tárgyalásokért, és az utánpótlásért, valamint a 20 gépjárműért és a 2 pótkocsiért.

Az este folyamán még egy személygépkocsi csatlakozik hozzánk két fővel.

Pénteken, november 2-án, 8 órakor a Duna Hotelben megbeszélést tartottunk Bovey úrral. Dél körül együtt akartunk elmenni a Magyar Vöröskereszthez.

10 óra. Doktor Vogel gyógyszerutánpótlás végett Bécsbe megy. Két személygépkocsi kíséri: 1 ápolónő és 7 ápoló, akik rövid szabadságot kaptak, hogy a járműveket idehozzák.

11 óra. Megbeszélés a Magyar Vöröskeresztnél Kávás (vagy Kovács) főtitkárral, aki nem rendelkezik megfelelő információval arról, hogy hol van a legnagyobb szükség a segítségre.

Péntek, 1956. 11. 02. Maradunk az eddigi szálláshelyünkön. A túlfáradt nővérek és ápolók kipihenik magukat, és rendbe hozzák a járműveket.

19 órakor megbeszélés Bovey úrral. Az a benyomásom, hogy a klinikák tehermentesítése mellett főleg élelmiszerekre és ruházatra van szükségük. E célból másnap reggel Lüder urat Bovey úr menlevelével Bécsbe küldjük, és több pótkocsis teherautónyi élelmiszert hozatunk. Látogatás az osztrák követnél, aki nem volt ott.

Szombaton, 1956. 11. 03-án, 8 órakor a Duna Hotelben találkozunk Bovey úrral, akivel a Magyar Vöröskereszthez mentünk. A segélyszállítmány-konvojnak a terv szerint az ő vezetése alatt kellene a tábori kórházat felépítenie. Magyar részről azt javasolták, hogy a Ludovika Akadémia egy részét használhatjuk, mivel a klinikák annak közvetlen közelében vannak. A hírek szerint a különböző nem sebészeti klinikákon nagyon sok sebészeti esetet kezelnek, amiket nekünk kellene átvennünk azért, hogy a helyüket belgyógyászati, ideggyógyászati és más szakorvosi esetekre felszabadíthassák. Azonban az általunk tervezett Orvossegédképző Iskolát is választhatnánk és a saját mentőkocsijainkkal mehetnénk a sebesültekért.

10 órakor elmegyünk a Ludovika Akadémiára, ahol kiderül, hogy egy rendeltetésszerű tábori kórház felépítése itt legalább még egy napot venne igénybe, az Orvossegédképző Iskolában felállítandóhoz képest.

Szombat, '56. 11. 03-a, 11 óra 30 perckor megbeszélést tartottunk a Duna Hotelben (Bovey, Ritgen, dr. Stoeckel és én). A Magyar Vöröskereszttel közöljük, hogy az Orvossegédképző Iskolát mint német kórházat rendezzük be, és ezzel együtt mint a szárazföldön beérkező Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága segélyszállítmányok gyűjtő- és elosztóhelyét is kialakítjuk. Dr. Stoeckel úr úgy nyilatkozott, hogy még a délután folyamán elmennek Ritgen úrral a Magyar Vöröskereszthez az Egészségügyi Minisztériumba Babits[47] *miniszterhez, és egy udvariassági látogatást is tesznek Mindszenty kardinálisnál, miközben én az előző délután dr. Stoeckel által meghatározott terv szerint a kórház kialakítását fogom irányítani. Dr. Stoeckel vasárnap a klinikákon a betegek kiválogatásában vesz részt magyar orvosok jelenlétében. Ezeket a betegeket hétfőn mi fogjuk átvenni.*

[47] 1956. október 31-én átalakították a kormányt, Babits Antal professzort nevezték ki egészségügyi miniszternek, aki azonban ténylegesen nem vette át hivatalát.

Lüder úr (mint előzetesen megbeszéltük) elindult. Dr Vogel és emberei Bécsbe történő megérkezéséről semmit nem tudunk.

14 óra. A kórház felépítése (a kórtermek kialakítása, berendezése, kötözőhelyek és gyógyszerszoba kialakítása, az épület feliratozása). Vezetője Franke lett.

Még mindig szombat, 1956. 11. 03.

Délután: Bovey úr, Ritgen úr és dr. Stoeckel úr úton vannak a délelőttre tervezett beszélgetések helyszínére. Én megkaptam az egészségügyi miniszternek azt a sürgető telefonját, hogy bocsássák rendelkezésemre az Orvossegédképző Iskolát (ezt a telefonközlést 14 órakor kaptam meg), úgy, hogy elkezdhettem beszerelni a berendezést. Mindszenty kardinális egy rövid beszélgetés során megköszönte a német segítségnyújtást Magyarország számára.

17 óra körül. Lüder telefonál Magyaróvárról, hogy őt ott orosz csapatok feltartóztatták. Az előző nap óta eltűnt társai ugyancsak ott vannak, mint közli, (összesen most dr. Vogel, egy nővér, hét betegápoló, valamint három személygépkocsi). Eddig korrektül bántak velük. De pontosan a továbbhaladásukat akadályozzák meg.

20 óra, Duna Hotel. Megbeszélés Bovey úrral és az időközben megérkezett további nemzetközi vöröskeresztes delegátussal, Depreuse úrral, aki egy belga adományszállító oszloppal érkezett.

Vasárnap még a tervek szerint berendezzük a műtőt és a műtéti előkészítő helyiséget. Még ágyneműt és szenet kell beszerezni. Bovey úr fogja vezetni a kórházat?

Vasárnap, 1956. 11. 04.

5 óra. Élénk lövöldözésre ébredünk. Berendezzük a műtőt és a műtéti előkészítő helyiségeket. Megérkeznek az első sérültek. Megkezdődik ellátásuk.

6.30. Bovey úr felhív a Duna Hotelből azért, hogy hozzunk el tőle még gyógyszereket. Mindenki nagyon elfoglalt. Magam megyek el érte Wragge sofőrrel egy mentőkocsival.

Kb. 8 óra. Visszaúton a Margit-hídon megyünk át, az Erzsébet-hidat orosz páncélosok lezárták. Hiába mutatjuk nekik okmányainkat, az nem segít. Visszamegyünk a Duna Hotelbe.

Kb. 10 óra. Megpróbálunk a Ferenc József-hídon keresztül eljutni a tábori kórházba. A híd szabad, de a híd végén felállított orosz őrök feltartóztatnak minket és a Citadellára felvisznek. Ott magyar katonatisztekkel együtt internálnak bennünket. A felcserkocsi kulcsát átadtuk az orosz parancsnoknak.

November 4–8. között, csütörtökig a Citadellában tartanak fogva. Szerda óta a felcserkocsit nem láttuk. Szerdán este a magyar tisztek hazamehetnek. Azóta a felkelőkkel együtt vagyunk összezárva egy budapesti laktanyába.

1956. 11. 09., péntek. Még mindig köztörvényes bűnözőként tartanak minket fogva.

Budapest, 1956. november 9.

Otto Franke"

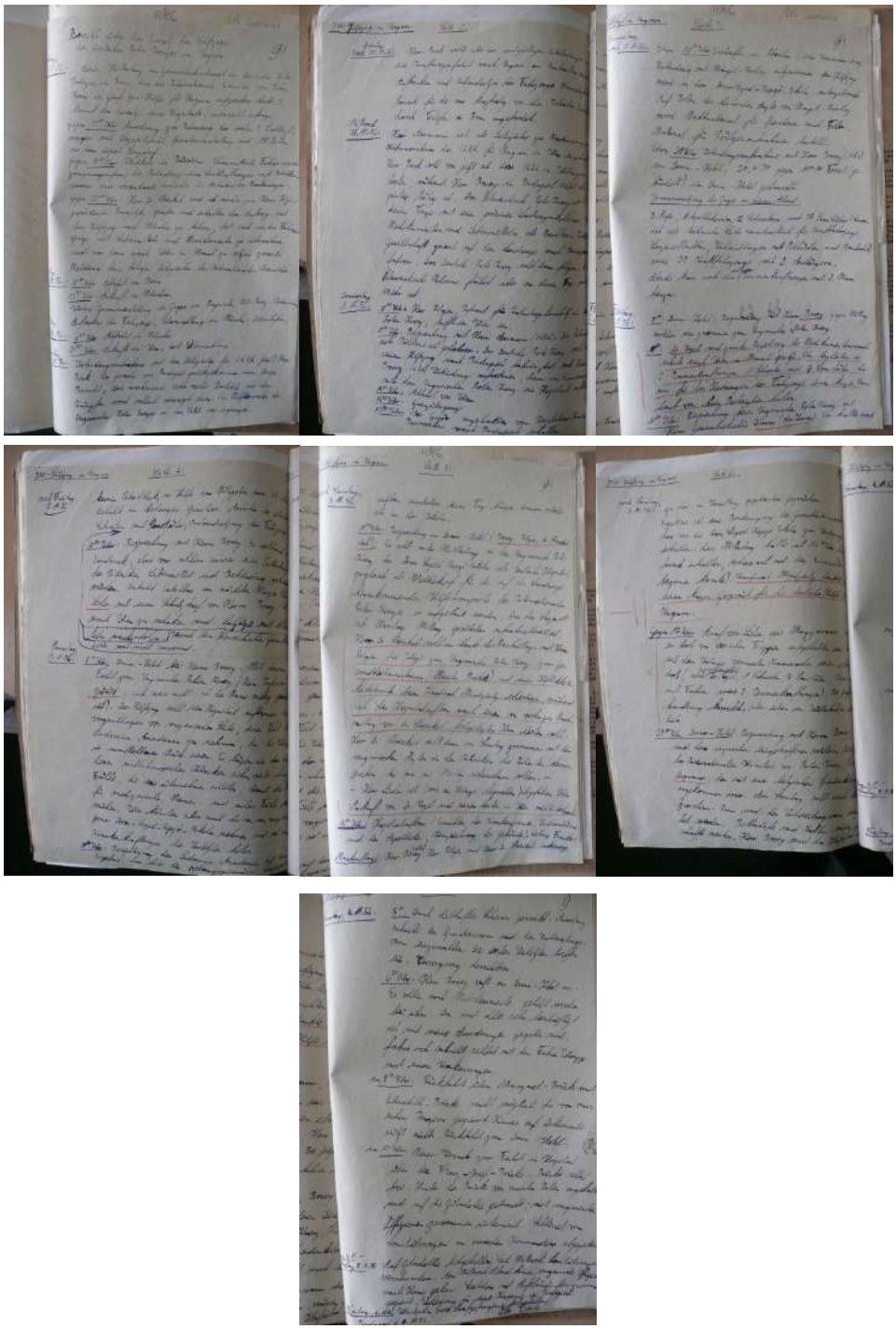

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozóosztálya, Kárpátontúli Terület, év:1956, Fond: 43, Opisz: 1, sorszám: 16., 17. és 21.

Szakmunkák

Csillag Zoltán: *Adatok a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (IKRK) és a Magyar Vöröskereszt (MVK) 1956–1957-es tevékenységéről.* Budapest, 1992, Magyar Vöröskereszt.

Dr. Hantos János: *A Vöröskereszt társadalmi szerepe.* 1997, Labora Szociális Szolgáltató, Tanácsadó Bt. Alfaprint.

Dr. Herczeg Géza: *Amit a Genfi Egyezményekről tudni kell.* Budapest, 1979, a Magyar Vöröskereszt kiadása.

Hantos János: *A magyar vöröskereszt 100 éve.* Budapest, 1981, Akadémia Kiadó.

Henri Dunant: *Solferinoi emlék.* Budapest, 1978, Magyar Vöröskereszt.

Isabelle Vonéche Cardia: *Magyar október vörös zászló és vörös kereszt között. A Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországon 1956-ban.* Budapest, 1998, Socio-typo.

Jelcin dosszié. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rainer M. János. Budapest,1993, Századvég–1956-os Intézet.

Lupkovics György: *Betekintő* 2009/3.szám

Martin Gumpert: *Dunant. A Vörös-Kereszt regénye.* Budapest, 1936, Kiadja a Pantheon Irodalmi Intézet Rt.

Olivier Servais: *A katonaorvos és a genfi egyezmények.* Budapest, 1990, Kiadja a Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálatfőnökség.

Paál Tamás: *„56" ritkán emlegetett részlete.* Budapest, 2013, PrintPix.

Pásztor Imre: *A magyar és a Nemzetközi Vöröskereszt múltjából.* Budapest, 1979.

Pásztor Imre: *Genfi egyezmények. A háború áldozatainak védelmére.* Kiadja a Magyar Vöröskereszt Külügyi Osztálya, Budapest, 1968, a Magyar Vöröskereszt kiadása.

Sajtó

Balás Piri László: „Volt egyszer egy német hadikórház Óbudán". *Magyar Nemzet*, 1997. november 15.

Vörös Zászló 1956. október–decemberi számai.

*Cservonij Prapor*1956. október–decemberi számai.

Pravda, *Zakarpatszjka Pravda*1956. október–decemberi számai.

*Szovetszkaja Zakarpatyja*1956. október–decemberi számai.

*Mology Zakarpatyja*1956. október–decemberi számai.

*Kárpát Igaz Szó*1956. október–decemberi számai.

Molnár D. István[*]

Kárpátalja magyar lakosságának térbeli átrendeződése a csehszlovák időszakban[**]

Rezümé. A XX. század első felében jelentős változások mentek végbe Kárpátalja népességszámában, vallási és nemzetiségi összetételében. A változások a vidék magyar lakosságát is jelentős mértékben érintették.

Eddig számos, a kárpátaljai magyarság számával foglalkozó tanulmány látott napvilágot, azonban ezek főként a terület nemzetiségi összetételére, annak időbeli változására helyezik a fő hangsúlyt, a magyarok száma alakulásának térbeli vizsgálatára nem térnek ki részletesen. Ezzel összhangban a térképek is többnyire a nemzetiségi összetétel adott időpontra vonatkozó állapotjelentéseként értelmezhetőek. A munka célja bemutatni, térképeken szemléltetni a magyarok számának és térbeli elhelyezkedésének változásait.

Резюме. У першій половині XX століття відбулися значні зміни у чисельному, релігійному, та національному складі мешканців Закарпаття. Ці процеси значною мірою торкнулися і угорського населення краю.

Світ побачила низка публікацій, присвячених темі становища угорців Закарпаття у цей період, але більшість із них обмежується описом національного складу та його змін у часі, тим часом просторові зміни у розселенні угорців детально не проаналізовані. Відповідно й опубліковані карти можуть бути інтерпретовані тільки як звіти про етнічний склад області на певну дату. Метою дослідження є простежити картографічними методами та описати просторові зміни у розселенні угорського населення краю в першій половині XX століття.

Summary. In the first half of the twentieth century significant changes have taken place in numerical, religious and ethnic composition of inhabitants of Transcarpathia. These processes largely affected the Hungarian population of the region, too.

Numerous studies dealing with the Transcarpathian Hungarians have been published, but most of them are limited to the description of the national structure and their changes over the time, while the spatial changes in the resettlement of Hungarians are not analyzed in detail. Accordingly, the published maps can be interpreted only as reports of ethnic composition for a specific date. Our aim is to describe and illustrate spatial changes in the resettlement of the Hungarian population of the region in the first half of the twentieth century by maps.

Kevés olyan terület van Európában, mely oly sok hatalom fennhatósága alá tartozott a XX. század folyamán, mint a mai Kárpátalja területe. Különösen a század első felében élt át drasztikus változásokat a vidék lakossága. A közel ezer évig Magyarországhoz tartozó területet először az I. világháború után szakították le az anyaországról, és közel 20 évig egy újonnan létrehozott ország – Csehszlovákia részét képezte. Az 1938-as I. bécsi döntés értelmében újra Magyarországnak ítélt

[*] PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék. [*] Кафедра географії Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. [*] Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Geography.

[**] A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

földek csupán néhány évig, a Vörös Hadsereg megszállásáig voltak magyar fennhatóság alatt. A Szovjetunió széthullását követően pedig, immár több mint 22 éve az Ukrán Köztársaság területének a része.

Kárpátalja mai területe 1919-ig nem képezett önálló közigazgatási egységet. Az Osztrák–Magyar Monarchia területeként Magyarországon belül az Északkeleti-Felvidék részét képezte. A „Kárpátalja" megnevezéssel írott formában először 1889. október 27-én találkozhatunk a Munkácson indult *Kárpátalja* című, vasárnaponként megjelenő politikai és társadalmi hetilap fejlécén (BOTLIK 2005). Egyébként az itt élő magyarság a Kárpátalja szót a Mátraalja, Hegyaljához stb. hasonlóan képzett tájnévként ekkor már évtizedek óta használta, és csak a Kárpátok alján elterülő alföldi részt értette alatta. A ruszin lakosság körében a szó tükörfordításaként a „Podkarpatyje" elnevezés terjedt el.

A hatalomváltások a területen általában a közigazgatási rendszer változását vonták maguk után, így településeket csatoltak el, vontak össze, alapítottak, vagy szüntettek meg, új közigazgatási határokat húztak. A kutatásban célszerűnek tartottuk a mai megye- és járáshatárok területeit venni alapul az egységes elemzés érdekében. Természetesen ennél jóval részletesebb képet kapunk a települési szintű adatsorok vizsgálatával. A könnyebb összevetés érdekében a településeknél szintén a ma létező településeket vesszük alapul, például az 1921-ben különálló, de ma már egy településnek számító falvakat vagy városokat egy adatsorban elemeztük. Így Beregszászhoz tartozik a korábban önálló Búlcsú és Ardó, vagy egyként van kezelve a korábban önálló Aknaszlatina és Faluszlatina.

Egy adott terület lakosságának nemzeti hovatartozását nagy pontossággal csupán a népszámlálások alkalmával tudják meghatározni. A csehszlovák korszakban 1921-ben és 1930-ban tartottak Kárpátalján ilyen jellegű összeírást, ám hogy pontosabb képet kapjunk a hatalomváltások következtében bekövetkezett változásokról, felhasználjuk az 1910-es és az 1941-es magyar népszámlálási adatokat is, melyek szintén települési bontásban állnak rendelkezésünkre.

A mai Kárpátalja 6 történelmi vármegye területét érinti, ezek: Ung megye, Bereg megye, Ugocsa megye, Máramaros megye, Szabolcs megye és Szatmár megye. Szabolcs megyéből csak három (Eszeny, Szalóka és Tiszaágtelek), Szatmár megyéből csak egy település (Nagypalád) került Kárpátalja kötelékébe *(1. ábra)*.

1910-ben a terület lakosságszáma 602 774 fő volt, melyből 184 775 magyar volt, ami az összlakosság 30,7%-át tette ki. A magyarokhoz sorolták azokat, akiknek magyar volt az anyanyelvük, tehát nem a nemzetiségi hovatartozásra kérdeztek rá, hanem a beszélt nyelvre. Egyes esetekben viszont ezek különböznek, például a zsidó vagy a cigány nemzetiségű lakosság esetében, melyek túlnyomó részének magyar volt az anyanyelve. A magyarok három járás, a Beregszászi (94,9%), a Nagyszőlősi (58,1%) és az Ungvári (57,7%) területén alkottak abszolút többséget. A legtöbb magyar, a jelenleginek megfelelően, a Beregszászi (33 395), a Nagyszőlősi (31 614) és az Ungvári járás területén (26 300) élt.

1. ábra. **Kárpátalja mai területe a történelmi Magyarország keretén belül**

Kárpátalja három rendezett tanácsú városa szintén magyar többségű volt. E három város közül a legmagasabb magyar aránnyal továbbra is Beregszász rendelkezett (96,4%), de jelentős volt a magyarok aránya a városi zsidó lakosság elmagyarosodása miatt a mai Ungvár (76,8%) és Munkács (59,3%) területén is *(2. ábra)*. A városok magyarsága számában is jelentős volt: Ungváron (Gerény és Radvánccal együtt) 15 781, Munkácson (Klastromfalva, Ororszvég, Várpalánka, Munkácsváralja, Őrhegyalja adataival együtt) 13 880, Beregszászban (Beregardó és Búlcsú adataival együtt) 13 953 magyar élt. A területen 18 településen a lakosság 100%-a magyarnak vallotta magát, további ötvenöt településen a magyarok aránya meghaladta a 95%-ot.

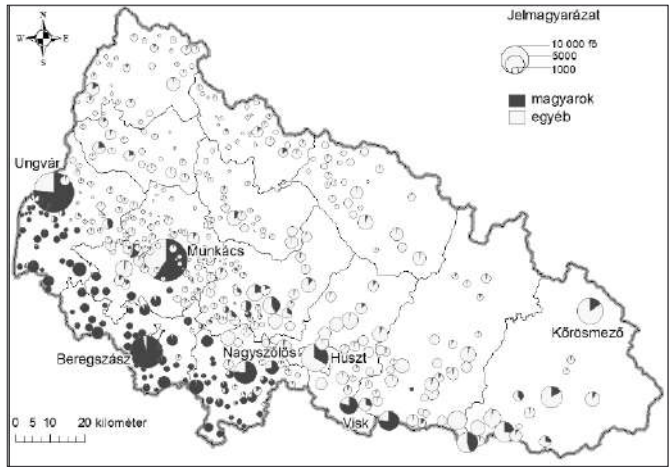

2. ábra. **A Kárpátalja területén élő magyarság térbeli eloszlása 1910-ben**

A ruszinok főként a hegyvidéki járásokban alkottak többséget. A lakosság több mint 75%-át tették ki az Ilosvai, a Huszti, a Perecsenyi, a Szolyvai, a Nagybereznai és a Volóci járásban. A német anyanyelvűek főként Munkácson és környékén, illetve Máramarosban, a mai Técsői, Rahói, Huszti és Ilosvai járásokban éltek. 1880 és 1910 között a német anyanyelvű népesség száma – Kárpátalja leggyorsabban növekvő csoportjának számított az újonnan betelepült galíciai, főként a jiddis nyelvet beszélő zsidók számának növekedése következtében – több mint kétszeresére növekedett. Számukat elsősorban a német (jiddis) anyanyelvű zsidó bevándorlók növelték (Központi Statisztikai Hivatal 1996).

A vidéket erősen érintette az első világháború, a front hosszú ideig a Kárpátok gerincén húzódott, az orosz hadsereg többször betört erre a területre. Az őszirózsás forradalom budapesti győzelme után a terület varosainak lakossága is csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanácshoz, és létrehozták a helyi nemzeti tanácsokat. 1918. november 6-án Ungváron megalakult a magyar orientációjú Magyarországi Rutének Néptanácsa, ezzel egy időben Kőrösmezőn létrejött az ukrán irányultságú Hucul Néptanács, Eperjesen pedig a cseh-szlovák orientációjú Ruszin Néptanács. A magyar kormány autonómiát biztosított volna a területnek Ruszka Krajina néven, ám 1919 januárjában Kőrösmezőn lefegyverezték a magyar katonaságot, és kikiáltottak a területen a Hucul Köztársaságot, mely csatlakozott a Nyugat-Ukrán Köztársasághoz.

Január 12-én a csehszlovák hadsereg bevonult Ungvárra, míg a Máramarosi részeket a román hadsereg szállta meg és nyomult fokozatosan nyugati irányba. A csehszlovák és a román hadsereg 1919. április 26-án találkozott Csap és Munkács között (Brenzovics 2009).

A Podkarpatszka Rusz név első hivatalos említése 1919 szeptemberében történt, amikor is az Ausztriával Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt szerződés értelmében a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a Kárpátoktól délre lévő területeknek autonómiát biztosít. 1920. február 29-én a csehszlovák alkotmányban is az új elnevezés, a Podkarpatszka Rusz került bejegyzésre. Később, 1920. június 4-én a Trianonban aláírt szerződés értelmében Magyarország elveszítette a Felvidéket és a terület hivatalosan is Csehszlovákiához került (Vehes et al., 2011).

1921. október 15-én új közigazgatási beosztás lépett életbe Podkarpatszka Rusz területén, mely értelmében a területet három nagy közigazgatási egységre osztották: Ungi, Beregi és Máramarosi zsupára. 1926-ban életbe lépett a tartományi rendszer, Podkarpatszka Rusz is nagyzsupa lett, melynek székhelye Munkács. Ám ez az állapot csak 1927. július 14-ig állt fent, ugyanis a 125. sz. közigazgatási reformtörvény elfogadásával Podkarpatszka Rusz tartományi státuszt kapott, melynek új székhelye Ungvár lett.

Az 1921. február 15-i, Kárpátalja területét érintő, immár csehszlovák népszámlálás adatai szerint a mai Kárpátalja területének népességszáma elérte a 612 442 főt, ami az 1910-eshez képest enyhe (1,6%-os) növekedést jelentett.

Az 1910-es adatokhoz képest nagyon kis értéket (9668 fő) mutat. Ez számos okkal magyarázható. Folytatódott a század elején megindult kivándorlási hullám, aminek következtében mind a magyarok, mind a ruszin lakosok száma csökkent. Szintén negatív hatást jelentett az I. világháború, illetve az azt követő cseh és román területfoglalások következtében a főként sík vidéken élő magyarság elmenekülése a területről. Egyes becslések szerint az 1918 és 1924 közötti időszakban 18 600 magyar nemzetiségű lakos hagyta el a vidéket (Kocsis 2001). Feltételezhetően a háborúnak nemcsak a magyar, de a terület más nemzetiségei is áldozatul estek, ami szintén a népességszám csökkenését eredményezte.

A népességszám növekedése egyes területeken a cseh hivatalnokok és katonaság betelepülése (főként a városokba) és a terület keleti részének magasabb népszorulatával magyarázható.

Ha a népességszám közigazgatási egységenkénti változását vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a legnagyobb arányban a csehszlovák területekhez közel eső Csap (34%), Ungvár (22%) és Munkács (21%) népességszáma nőtt az előző népszámláláshoz képest.

Nagyberezna, Perecseny és Técső kivételével az összes város lakosságszáma nőtt, főként a csehszlovák betelepítéseknek köszönhetően. Mérsékelt népességnövekedésről beszélhetünk a Munkácsi, Szolyvai, Ilosvai, Huszti és Técsői járásokban is. A többi járásban a népesség száma csökkent.

A nemzetiségi összetétel a két népszámlálás között jelentősen módosult. A népességszám növekedése mellett a magyarok száma drasztikusan csökkent: 110 565 főre, ami az összlakosságnak mindössze 18,1%-a. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy a magyar anyanyelvű és magát magyarnak valló, de izraelita vagy görögkatolikus vallásúak zsidóként vagy ruszinként lettek elkönyvelve (Kocsis 1999). Jelentős volt a Trianon után az anyaországba áttelepültek száma is. Ugyanakkor sok Kárpátalján maradt magyartól megtagadták a csehszlovák állampolgárságot, külföldinek nyilvánították őket, így nem szerepelhettek a nemzetiségi statisztikában. Az ukránok száma ekkor 372 278 volt (60,9%), a zsidóké 80 117 (13,1%). A „csehszlovákok" száma közel a háromszorosára, 19 632 főre (3,1%) nőtt, ami nem a természetes szaporulatnak, hanem elsősorban a cseh nemzetiségű hivatalnoki és vezető réteg betelepülésének az eredménye volt.

Szám szerint a legtöbb magyar, 28 575 fő, ugyancsak a Beregszászi járás területén élt. Jelentős volt még a számuk az Ungvári (21 021) és Nagyszőlősi (16 432) járások területén is. Ekkor Beregszászban 8379, Ungváron 7712, Munkácson 4864, míg Huszton mindössze 906 magyar élt.

A magyarok az 1910-es hárommal szemben már csak egy járás területén, a Beregszásziban alkottak többséget (82,0%). A városok közül is csak Beregszász tudta megőrizni magyar többségét (60,5%). A leglátványosabban azonban a magyarság lélekszáma az Ilosvai járásban csökkent, az 1910-es töredékére.

A legnagyobb arányban a magyarok száma a hegyvidéki járások területén csökkent, így a Volóci, Ökörmezői, Perecsenyi járások területén. A számokat tekintve viszont a fogyás nem volt nagy, legalábbis a sík vidéki területek fogyásához viszonyítva, mivel a területen a magyarok aránya alacsony volt. Így a Nagybereznai járás területén 957, a Volóci járás területén 815, az Ökörmezői járás területén 571, a Szolyvai járás területén 660 fővel csökkent a magyarok száma, ami főként a magyar köztisztviselők hatalomváltást követő kivándorlásával, a görögkatolikus vallású magyarok ruszinokhoz történő besorolásával és a magyar zsidóság külön kategóriába való sorolásával magyarázható *(3. ábra)*.

Az Ilosvai járás területén a nagyarányú csökkenés mellet jelentős volt a számbeli csökkenés is, hiszen több mint 8 ezer fős fogyásról beszélhetünk. A jelentősebb fogyást főként az eredményezte, hogy a terület magyar ajkú lakosságának jelentős része izraelita vallású volt, melyek immár nem számolódtak a magyarokhoz.

Ha a magyarság számának és arányának változását települési bontásban vizsgáljuk meg, azt látjuk, hogy a terület túlnyomó részén, 406 településen csökkent a magyarok száma és csupán 32-ben detektálhatunk növekedést. Az arányokat tekintve is nagy eltérés mutatkozik a két tendencia között, hiszen a 405 település 74 893-fős csökkenésével szemben a 32 településen csupán 683 fős növekedés mutatkozott, melyek együttes eredménye a megyét érintő 74 210 fős csökkenés. A legnagyobb mértékben a magyarok száma Munkácson, Ungváron, Beregszászban, Nagyszőlősön, Huszton, Tiszaújlakon és Técsőn csökkent *(4. ábra)*.

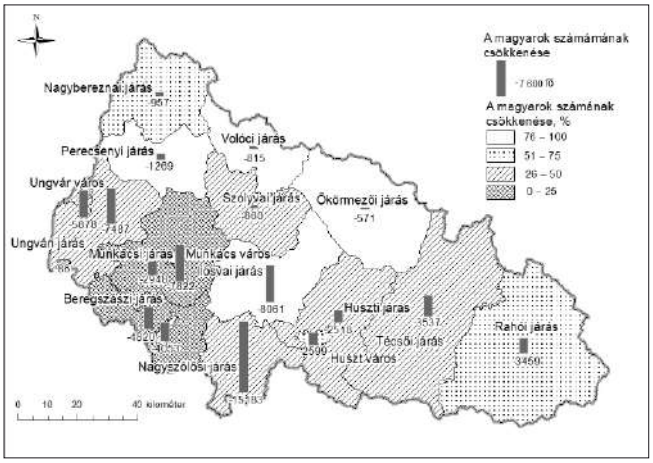

***3. ábra.* A magyarok számának és arányának változása 1910–1921 között közigazgatási egységenként**

A hegyvidéki településeken a magyarság száma nem csökkent nagy mértékben, hiszen itt egyébként sem élt nagyszámú magyarság, csupán a közigazgatási központokban, járásközpontokban volt jelentősebb a fogyás, ami főként a köz-

tisztviselők, csendőrök és azok családjainak Magyarországra történő kitelepülésével, kisebb mértékben a bizonytalan identitású lakosság csehszlovákokhoz történő besorolásával magyarázható. Az ugocsai magyarság jelentős mértékű csökkenése a görögkatolikus vallásúak szlovák vagy ruszin nemzetiségűként történő regisztrálásával függ össze.

32 településen nőtt a magyarok száma, a legnagyobb mértékben Bátyúban, ahol számuk 1445-ről 1551 főre nőtt, ami 106 fős növekedést eredményezett. De több mint 50 fővel nőtt Csongor, Pósaháza, Rafajnaújfalu magyarsága is. A legtöbb pozitív mérleggel rendelkező település a megye nyugati területén található, csupán Dombó, Szentmihálykörtvélyes és Vajnág képeznek kivételt, melyek máramarosi települések.

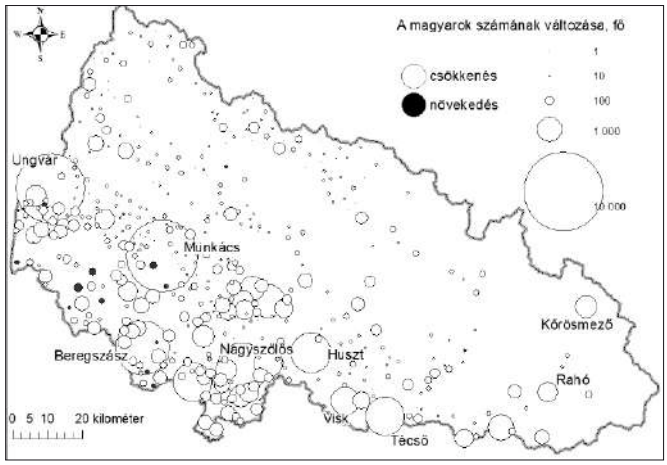

4. ábra. **A magyarok számának változása 1910–1921 között településenként**

A következő csehszlovák népszámlálás időpontja 1930. december 1-je volt. Az 1921-es népszámlálás 612 442 fős lakosságszámhoz képest az új összeírás 734 249 főt regisztrált a megyében, ami 20%-os népességnövekedést jelentett. A legnagyobb arányú népességnövekedés Huszton 51% (5998 fő) és Beregszászban volt, 37%, ahol 5167 fővel nőtt a lakosság száma. Több mint 20%-kal nőtt Ungvár, a Szolyvai és a Técsői járás lakosságszáma is. Az Ilosvai járás területén volt a legkisebb népességgyarapodás, azonban itt is 14%, vagyis 8061 fővel nőtt a lakosság száma.

1930-ban Kárpátalja lakosságának a többségét (60,8%-át, 446 478 főt) változatlanul a ruszinok alkották. A magyarok száma 116 975 (15,9%), a zsidóké 91 845 (12,5%), a csehszlovákoké 34 700 (4,7%), a németeké 12 778 (1,7%) volt. 1930-ban 16 558 idegen állampolgárt tartottak nyilván.

A két népszámlálás között a magyarok száma enyhén növekedett a területen (110 565 főről 116 862 főre), ami 6297 fős, közel 6%-os gyarapodást jelent.

1930-ra négy mai megyei alárendeltségű város népessége – gyorsabb gyarapodásának köszönhetően – elérte a kisebb hegyvidéki járásokét. Csap népességszáma is 15%-kal gyarapodott. Változatlanul csupán a Beregszászi járásban alkottak többséget a magyarok, ahol arányuk 75,9% volt. Folytatódott a városi magyarság arányának az erőteljes visszaesése, amely Beregszászban is 50% alá, 48,3%-ra csökkent.

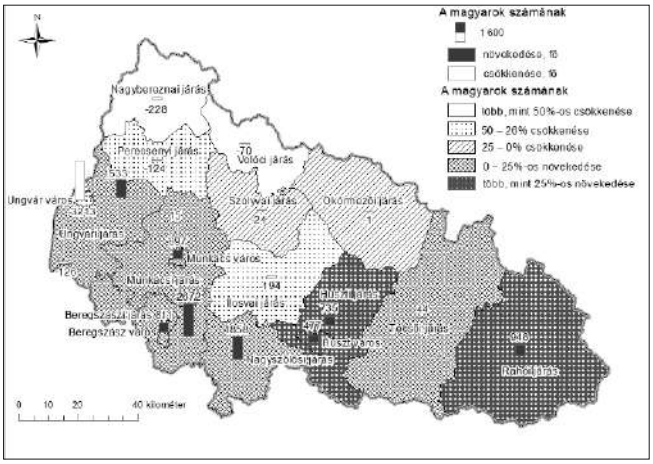

5. ábra. **A magyarok számának és arányának változása 1921–1930 között közigazgatási egységenként**

A legnagyobb arányú csökkenés a magyarság számában a hegyvidéki területeken történt. Több mint 50%-kal csökkent a Nagybereznai és a Volóci járás magyarságának száma. A Nagybereznai járás területén 228, a Volóci járás területén 70 fős volt a csökkenés *(5. ábra)*. Viszonylag kevéssel csökkent a Perecsenyi és az Ilosvai területen a magyarok száma, ám a kis létszám miatt is nagyobb, közel 40%-os fogyást eredményezett. Elenyészően csökkent a magyarok száma az Ökörmezői (1 fő) és a Szolyvai (24 fő) járásokban. A legnagyobb csökkenés mind az arányában, mind a népesség számában is Ungváron ment végbe, hiszen az 58%-os csökkenés 3213 fős fogyást jelentetett a város magyarságának körében, miközben főként a betelepítéseknek köszönhetően a város összlakossága közel 6 ezer fővel nőtt a két cenzus között. Szintén csökkent Csap magyarsága, 126 fővel, ami közel 6%-os fogyást jelent.

A többi járás területén enyhén növekedett a magyarok száma, a leginkább a Beregszászi járás (2672) és a Nagyszőlősi járás (1858) területén. Az arányokat tekintve a Máramarosi területeken növekedett erőteljesebben a magyarok száma, így a Rahói és Huszti járások területén közel 30%-kal, Huszt városában több mint 50%-kal.

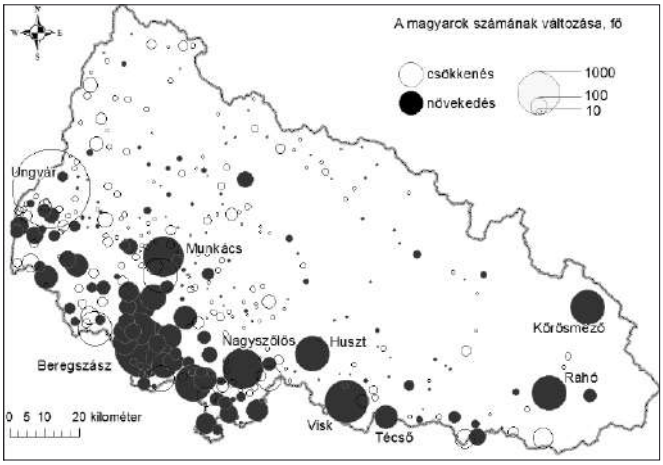

***6. ábra.* A magyarok számának változása 1921–1930 között településenként**

A tárgyalt időszakban 151 településen nőtt a magyarok száma, összesen 13 026 fővel, míg 193-ban csökkenést figyelhetünk meg, ami 6756 főt jelent *(6. ábra)*. A legnagyobb csökkenés Ungváron ment végbe, de több mint 100 fővel csökkent Mezőkaszony, Vári, Gödényháza, Terebesfejérpatak, Tiszabökény, Aknaszlatina, Beregsom lakosságszáma. Ezeken a településeken nagyon sok magyar lakostól, főként a tömbmagyarság településein, egyszerűen megtagadták az állampolgárságot, így próbálván a telepesfalvak és kolóniák betelepítése mellet statisztikailag is megbontani az egységes magyar nyelvterületet. 1930-ban 15 839 olyan, túlnyomórészt magyar élt Kárpátalján, akiktől a csehszlovák hatóságok megtagadták az állampolgárságot, „külföldinek" nyilvánítottak, és így nem szerepelhettek a nemzetiségi statisztikában (Kocsis 1999). A hegyvidéki területeken jelentős volt az asszimilációs veszteség, főként az elenyésző létszámú magyarsággal rendelkező településeken.

A legnagyobb növekedés Beregszászban volt, az előző népszámláláshoz képest 1348 magyarral regisztráltak többet a városban. A magyarság száma legnagyobb mértékben a városokban növekedett, így Visken 737, Munkácson 664, Nagyszőlősön 653, Újlakon 529, Huszton és Rahón 477, Kőrösmezőn 476 fővel nőtt a magyarok száma.

1938. november 2-án az első bécsi döntés értelmében Podkarpatszka Rusz dél-nyugati területei, 1523 km^2, többek között Ungvár és Munkács is visszakerült Magyarországhoz. A kárpátukrán terület 11 094 km^2 maradt, mivel a bécsi döntés értelmében a terület volt fővárosát is elcsatolták, november 3-án Husztot teszik meg a Podkarpatszka Rusz új központjává.

1939. március 15-én délután Huszton kikiáltották Kárpát-Ukrajna függetlenségét, elnöke Avgusztin Volosin lett.

1939. március 16-án a magyar csapatok bevonulnak Kárpát-Ukrajna egész területére, így az egész Kárpátalja visszakerült Magyarországhoz, a visszafoglalt területeken közigazgatási kirendeltségeket hoztak létre, az Ungi, Beregi és Máramarosi közigazgatási kirendeltséget.

1939. június 22-től a terület hivatalos megnevezése: Kárpátaljai Kormányzóság. Sajnos ez az állapot nem sokáig (5,5 év) marad fenn, ugyanis a világháború 1943-as fordulópontját követően (február – Sztálingrád, július – Kurszki-csata), megindult a szovjet csapatok előrenyomulása nyugat felé (A II. VILÁGHÁBORÚ KRÓNIKÁJA 1999).

Az 1941. január 3-i népszámlálás már újra Magyarország keretein belül zajlott. A lakosság száma a két népszámlálás közötti időszakban több mint 100 000 fővel gyarapodott, így 1941-re elérte a 850 589 főt.

1941-ben a lakosság több mint fele vallotta magát ukrán (ruszin) nemzetiségűnek, számuk 500 264 fő volt, ezzel a népesség 58,1%-át alkották.

A népesség 27,3%-a (233 840 fő) lett magyarként összeírva. A hatalomváltással a magyarok száma és aránya ugrásszerűen nőtt. Egyrészt a bizonytalan vagy kettős identitású népesség ekkor inkább a magyart nevezte meg nemzetiségeként, másrészt újra állampolgárságot kaptak a csehszlovák érában idegen lakosoknak nyilvánított, túlnyomórészt magyar nemzetiségű emberek. Harmadrészt pedig a csehszlovák időszakban önbevallás alapján zsidó nemzetiségűnek nyilvántartott lakosság jelentős részát a beszélt nyelv alapján újra magyarként regisztrálták.

Az egyéb nemzetiségek képviselői között legtöbben a zsidók 78 699 (9,2%), a románok 15 599 (1,8%) és a németek 13 222 (1,5%) voltak. A csehszlovák nemzetiségűek száma a hatalomváltással egyidejűleg egyötödére csökkent, ami azok kitelepülésével magyarázható. A cigányok száma mindössze 1193 fő (0,1%) volt.

A magyar népesség száma leglátványosabban a városokban nőtt: így Munkácson 5561-ről 20 211-re, Ungváron pedig 4499-ről 27 397-re. A nagyobb városokban újra a magyarok alkották a többséget, Beregszászban 92,4%, Ungváron 77,7%, Munkácson 63,9% lett az arányuk. A Nagyszőlősi járás magyarságának a száma a duplájára nőtt, 18 289-ről 36 654-re nőtt *(7. ábra)*. A Beregszászi járásban 92,5%, az Ungváriban 50,3%, a Nagyszőlősiben 48,6% vallotta magát magyarnak az összlakosságból.

A terület egészén növekedett a magyarok száma, legnagyobb mértékben Ungváron, 22 898 fővel és a Nagyszőlősi járás területén 18 359 fővel. Munkácson 4988, Beregszászban 8727 fős növekedésről beszélhetünk. Ennél jóval kisebb mértékben nőtt a hegyvidéki területek magyarságszáma, ám ez a kisszámú növekedés is a magyarság jelentős arányú növekedését eredményezte, így a Nagybereznai és Volóci járások területén közel 30-szorosára, az Ökörmezőiben 16-szorosára, a Perecsenyiben 7,5-szeresére. Ez főként a bizonytalan identitású lakosság immár önmagát magyarnak vallásával, illetve magyar köztisztviselők

betelepülésével magyarázható. A Máramarosi és Ugocsai területeken a növekedéshez hozzájárult a magasabb népszaporulat is.

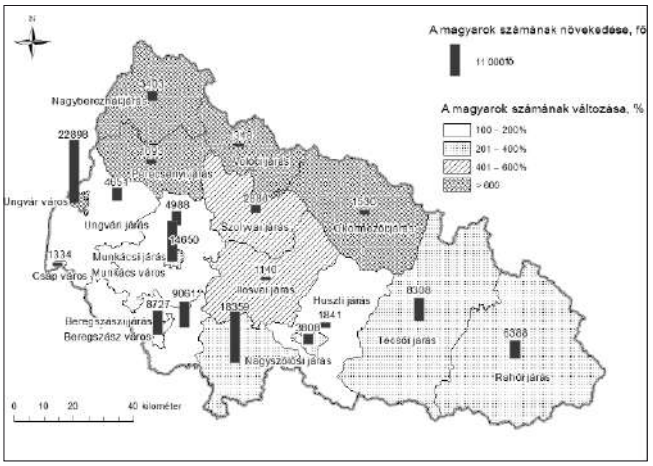

7. ábra. **A magyarok számának és arányának változása 1930–1941 között közigazgatási egységenként**

Ha települési bontásban vizsgáljuk meg a magyarok számának változását az adott időszakban, akkor azt látjuk, hogy a terület nagy részén növekedett a magyarok száma, csupán 18 településen csökkent, összesen 482 fővel. Ez a csökkenés eltörpül a 117 495 fős gyarapodás mellett, mely 394 településen ment végbe, ami így összességében 117 013 fős növekedést jelentett a Kárpátaljai magyarság lélekszámában *(8. ábra)*.

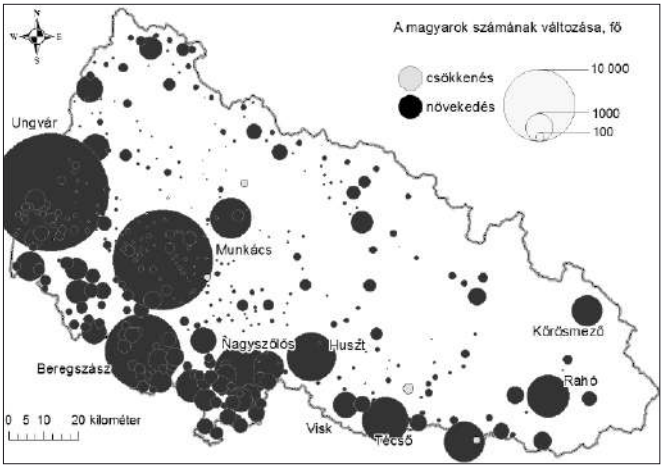

8. ábra. **A magyarok számának változása 1930–1941 között településenként**

A legnagyobb számban a nagyobb városok magyarságának a száma nőtt meg, mivel a magyar statisztikában a beszélt nyelv alapján a magyar ajkú zsidóságot újra magyarként írták össze. Ez főként Ungváron, Munkácson és Beregszászban mutatott aránytalanul nagy növekedést. Az ezer főnél nagyobb növekedés kivétel nélkül csak a városokra volt jellemző. De jelentősen nőtt a sík vidéki magyarok száma is, főként Ugocsában, ahol a magasabb népszaporulat és a bizonytalan etnikai identitású lakosság magyarként történő besorolása okozta a gyarapodást.

Nagyon jól mutatja egy népcsoport térbeli elterjedésének változásait annak súlypontjának eltolódása. Így célszerűnek tartottuk Kárpátalja magyarságára vonatkozóan is elvégezni ezt a vizsgálatot. Meghatároztuk a súlypontok elhelyezkedését a vizsgált időszakra, így 1910-re, 1921-re, 1930-ra és 1941-re vonatkozóan is. Hogy jobban megérthessük a tendenciákat, figyelembe véve az előző évek folyamait, meghatároztuk az 1880-as és 1900-as súlypontokat is.

Ehhez Kárpátalja méreteiből adódóan alkalmasnak találtuk a síkkoordinátarendszer használatát. A települések derékszögű koordinátáit a megye térképéről olvastuk le. Egy bizonyos népességcsoport súlypontjának Descartes-féle koordinátáit az alábbiak alapján határoztuk meg:

$$x = \frac{\sum_{1}^{n} N_i x_i}{\sum_{1}^{n} N_i}, \qquad y = \frac{\sum_{1}^{n} N_i y_i}{\sum_{1}^{n} N_i},$$

ahol:
n – a települések száma,
N_i – az i-edik település népességszáma,
x_i – az i-edik település x koordinátája (Descartes-féle koordinátarendszerben),
y_i – az i-edik település y koordinátája (Descartes-féle koordinátarendszerben),
$i = 1, 2, \ldots, n$.

A kárpátaljai magyarság súlypontja a mai Beregszászi és Munkácsi járások határán, Beregszásztól északra, Gát, Dercen és Beregújfalu közötti területen, az egykori Szernye-mocsár területén található. Ha megvizsgáljuk a súlypont változásait, azt látjuk, hogy 1910 és 1921 között az előző évekhez képest ellentétes irányú nyugati elmozdulás mutatható ki a magyarság súlypontjában. Erre az lehet a magyarázat, hogy 1921-ben a zsidóságot külön nemzetiségként vették számba. Az addig magyarként nyilvántartott zsidók aránya a magyar népességen belül Kárpátalja keleti részén volt nagyobb. Az enyhe déli elmozdulást főként Ungvár és Munkács, illetve az Ilosvai járás területén lévő települések magyarságszámának jelentős csökkenése váltotta ki *(9. ábra.)*.

A magyarság súlypontja Kárpátalján 1921 és 1930 között délkelet felé mozdult. A magasabb természetes szaporulat adta az elmozdulás irányának keleti összetevőjét, míg az asszimilációs veszteség a délit.

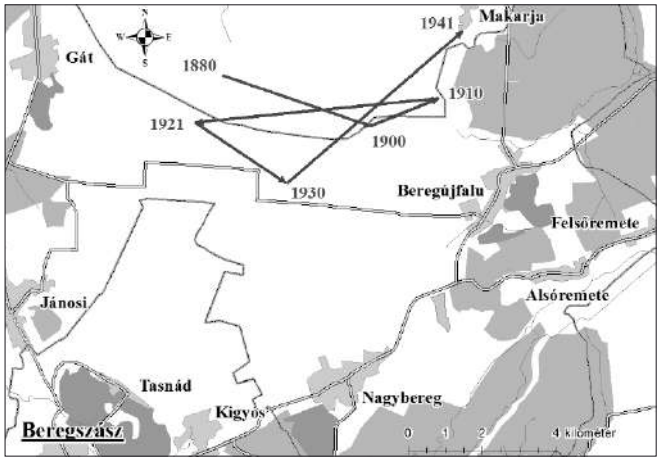

9. ábra. **A magyarság súlypontjának változása Kárpátalja területén 1880–1941 között**

A magyarok súlypontjának az 1930 és 1941 közötti, nyelvhatárra merőleges északkeleti irányú eltolódását az 1938 utáni államhatalom-váltással összefüggő migrációs és asszimilációs folyamatok magyarázzák.

Összességében elmondhatjuk, hogy a magyarság térbeli átrendeződését számos tényező befolyásolta, és olyanok is akadtak közöttük, melyek nehezítik a pontosabb elemzéseket. Ilyenek az országok eltérő statisztikai módszerei, hogy hogyan határozzák meg a lakosok nemzetiségét. Ezen okoknak köszönhető például az aránytalanul nagy 1910–1921-es és 1930–1941-es elmozdulás. Szintén nehezíti a pontos elemzést az a tény, hogy például a csehszlovák érában számos, Kárpátalja területén élő lakos egyszerűen nem kapott állampolgárságot, és így nem szerepeltek a statisztikában, s egyes időszakban ez az össznépesség 2,2%-át is elérte (Kocsis 1999).

Mindazonáltal elmondható, hogy a magyarok súlypontja lassan keleti irányba helyezkedett az adott időszakban, ami főként az ugocsai és máramarosi magasabb népszaporulatnak, és a sík vidéki magyarság nagyobb arányú kivándorlásának köszönhető. Ebben az időszakban nőtt meg – főként a betelepítéseknek köszönhetően – a városokban a ruszinok aránya, mely később főként Ungvár és Munkács esetében a magyarság asszimilációjának felgyorsulását eredményezte.

Felhasznált irodalom

A II. világháború krónikája. Budapest, 1999, Magyar Könyvklub, 496 p.

Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Nyíregyháza, 2005, IMI PRINT KFT., 520. p.

Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In Baranyi Béla szerk. *Kárpátalja*. A Kárpát-medence régiói 11. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs–Budapest, 2009, Dialog Campus Kiadó, 75–107. p.

Kartográfia (ДНВП «КАРТОГРАФІЯ»): Закарпатська область (1:250 000). Політико-адміністративна карта. Офіційне видання. Державна Служба Геодезії, Картографії та Кадастру. Державне Науково-Виробниче Підприємство «КАРТОГРАФІЯ». Київ, 2007.

Kocsis Károly: *Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben.* Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv. Kárpátalja–Níregyháza, 1999.

Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe.* Budapest. 2001, Magyar Tudományos Akadémia. Kisebbség Kutató Intézet.

Központi Statisztikai Hivatal: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941).* Budapest, 1996, KSH.

Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász, 2005, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 120. p.

Vehes et al. (Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinszkij Román, Tokar Marian, Fedinec Csilla, Csernicskó István): *Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* Studia Regionalistica. Hoverla Kiadó. 2011, 308. p.

Zentai, L. (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914.* Pécs, 2003, Talma Kiadó.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya[*]

Tantárgy a periférián
Nemzeti történelmünk tanításának negyedszázada Kárpátalján (1988/89–2013/14)

Rezümé. Demokrácia, jogállamiság, állampolgári egyenlőség – nagyon szépen hangzanak a fogalmak, ám Európa e részén történelmi és/vagy politológiai, jogi fogalmakként jelennek meg csupán. A Bibó István által megfogalmazott kelet-közép-európai kisállamok nyomorúsága az elkésett, s ebből kifolyólag türelmetlen nacionalizmusukból fakad. E kései időben született, magukat nemzetállamnak definiáló országok között azonban nincs olyan, mely tisztán egynemzetiségű, vagyis valósan nemzetállam lenne. Az autochton, ám nem titulus népek ellen forduló, mindig csak az aktuálpolitikát szem előtt tartó politikusok számára az is túlzó kérésnek tűnik, hogy az őshonos lakosság anyanyelven oktató iskolákkal rendelkezzen, illetve azokban a felnövekvő generáció tanulhassa saját népének történetét is, ne csak az országét.

A tanulmány a kárpátaljai magyar iskolákban tanított *Magyar nép története* c. tárgy oktatásának elmúlt huszonöt évét mutatja be.

Резюме. Демократія, правова держава, рівність громадян – ці поняття звучать гарно, але у цій частині Європи вони використовуються тільки в історичному, політологічному та правовому сенсі. Як стверджує Іштван Бібо, вбогість малих держав Східно-Центральної Європи є результатом запізнілого, а тому агресивного націоналізму. Країни, які сформувалися у цей пізній час, ідентифікують себе мононаціональними державами, але серед них нема жодної дійсно однонаціональної, тобто реальної національної держави. Для політиків, які думають тільки про актуальну політику і виступають проти автохтонних, але не титульних народів, – здається надмірним прохання, щоб корінне населення мало школи з рідною мовою навчання, а підростаюче покоління вивчало історію свого народу, а не тільки історію країни.

У статті зроблено огляд стану викладання історії угорського народу у закарпатських угорськомовних школах за останні двадцять п'ять років.

Abstract. Democracy, the rule of law, civic equality – sound very nice, although they appear only as historical-, political science- and legal concepts around this part of Europe. The misery of the small states of East-Central Europe, according to István Bibó, arises from the delayed and therefore impatient nationalism. Born this late, there is not a real single-ethnic country among those defining themselves as nation-sates. To politicians who turn against the autochthon, but not majority peoples, and keep in mind the current politics only, it seems an exaggerated request that the indigenous population have native language schools, where the growing generations can learn not only the state's but their own nation's history also.

The study presents the historical retrospective of teaching the subject called "The History of the Hungarian Nation" during the last twenty-five years in the Hungarian schools of Transcarpathia.

Miért kell beszélni róla?

Gyakran mondják a nemzeti történelem kutatásáról és annak oktatásáról, hogy annak igazán csak egy feladata van – a nemzeti kötődés létrehozása, illetve erősítése, s ennek érdekében idealizálja és mitizálja mindenki saját múltját. Így volt ez

[*] PhD, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója. [*] Історик Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II, директор бібліотеки імені Опацої Чере Яноша. [*] Historian, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, director of „Apáczai Csere János" Library.

a nacionalizmus virágkorában, a XIX. századi Európában, de az ázsiai, afrikai és latin-amerikai történetírás számos képviselője ma is ezt fogja fel természetesnek.[1] Hogy a mindenkori hivatalos történetírás mennyire idealizálja és/vagy mitizálja saját és mások múltját, arról itt most nem értekeznék, ám hogy az iskolai történelemtanítás segíti a nemzeti kötődés létrehozását, illetve annak erősödését, azt mi – a jelenlegi anyaország határain kívül rekedtek – saját bőrünkön érzékeljük nap mint nap. A fenti megfogalmazás szerint csak az Európán kívüli kontinenseken zajlik a múlt idealizálása, ám aki e térségben él, annak bizony látnia kell(ene), hogy a történelem és a történelemtanítás XIX. századinak nevezett szerepe ma is él és virul, s államilag támogatott irányvonal. Nemcsak az ukrán történészek tartják egyértelműen a nemzetépítés elemének az iskolai történelemtanítást, hanem Kelet-Közép-Európa számos más, államiságát a XX. században elért nép képviselője is. Ez a realitás. Azonban ha kicsit közelebbről és tüzetesebben górcső alá vennénk a „nagy és vezető" államok iskolai történelemtankönyveit, akkor azokban is mindben fellelhető a tendenciózus leckeválogatás.

Mindeközben sokan hajlamosak elfelejteni, igen, magyar identitásunknak elengedhetetlen része, hogy tudjuk népünk, nemzetünk múltját, tisztában legyünk történelmünkkel. A mi nemzedékünknek nem adatott meg, hogy az államilag szervezett oktatás keretein belül ismerje meg népe múltját, s kialakuljon az a bizonyos kollektív emlékezet. A Szovjetunió széthullása és a független Ukrajna létrejötte után azonban volt egy bő évtized, mikor megengedőbb volt a politikai irányvonal, s a magyar tannyelvű iskolákban a nemzeti történelem bekerülhetett az órarendbe. Az elmúlt hat-hét évben azonban e tárgy egyre inkább perifériára szorult – iskolai órakeretben lévő variatív jellege miatt –, a *Magyar nép történetét* „áldozzák" fel iskolaigazgatók, járási tanügyi vezetők, ha valami másra kell kiszorítani órákat. Pedig ezzel az egyre fogyó létszámú magyar osztályok felnövekvő nemzedékétől vesznek el egy olyan identitás-alkotó elemet, melyet később csak igen nehezen tudnak (ha tudnak) majd pótolni. Igaz, hangzott már el budapesti oktatásszakértőnek, vezető tanácsadónak szájából is olyan megfogalmazás konferencián, hogy miért erőltetik a határon túli magyarok annyira a nemzeti történelem külön tantárgyban történő tanítását az iskolákban, mikor a történelemtudomány nemzetközi irányvonala a globalizáció felé tart, s nem a nemzeti irányvonal a *mainstream*. Úgy vélem, ha ő történetesen nem Budapestre születik magyarnak, s fontos lenne számára magyarsága, akkor több mint furcsán nézne az ilyet kijelentő ember- és nemzettársára. Nekünk, Kárpátalján élő magyaroknak – legalábbis egy részünknek – igenis pont olyan fontos népünk múltjának ismerete, mint a velünk egy országban élő ukránoknak, hisz a valóságban is (nem csak az elvont elméletekben) az nemzeti kötődésünk létrehozásában, illetve erősítésében játszik nem is olyan kis szerepet. Ezért kell róla időnként beszélni, vitázni, előtérbe hozni,

[1] Romsics Ignác: Szakosodás, szintetizálás és interdiszciplinaritás a 20. századi történetírásban. In uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 173.

kiállni és harcolni érte, s néha követelni. Jó alkalom erre az az apropó, hogy huszonöt évvel ezelőtt indulhatott meg Kárpátalja magyar iskoláiban a nemzeti történelem oktatása.

Hogyan kezdődött?

Zavaros, s a mai napig nem pontosan tisztázott a tantárgy indulásának/indításának körülményei. Azt tudjuk, hogy a történet az 1980-as évek második felében kezdődött, vagyis az egykori Szovjetunió idejében, amikor Mihail *Gorbacsov* a peresztrojka és a glasznoszty meghirdetésével az unió és a szocialista világrendszer bomlásának kezdetét idézte elő. A *változások szele* biztosan ott volt a levegőben, amit a párt- és állami vezetők (abban az időben ez szinte ugyanazt jelentette) hatodik érzéke talán megsúgta a változások elkerülhetetlenségét. A tantárgy esetleges bevezetésének „*kezdetétől harc indult a munkálatok eszmei-ideológiai felügyeletének és elvégzésének jogáért az akkori Ungvári Állami Egyetem magyar tanszéke és történész kollégáik (közöttük egyaránt elismert szaktekintélyek és magyarellenes szemléletükről híres kutatók) között*" – írta 1993-ban Kozma Endre.[2] Előbbi előadó jelen volt a történések helyén és korában, mégsem tudta pontosan megfogalmazni, hogy az akkori szovjet állami felsőbb hatóság a magyar tanszéken keresztül próbálta-e felügyelete alá vonni a magyar történelem oktatása bevezetésének ügyét, vagy esetleg a tanszék csak saját pozícióit védelmezte. A témát tárgyalva mindenképpen meg kell említeni *Váradi-Sternberg* János nevét, aki akkor az Ungvári Egyetem Történelem Karának Egyetemes Történelem Tanszékén dolgozott és *Soós* Kálmánt, aki pedig akkor az épp megalakult Ungvári Hungarológiai Központ munkatársa volt. A professzor úr annak a két vékonyka füzetből álló *Magyarország története* című kiadvány háromtagú szerkesztőbizottság felelős szerkesztője lett, mely aztán alapját képezte a későbbi kísérleti tankönyveknek. A szerkesztőbizottságban ott volt Ivan *Hrancsak*, az Ungvári Egyetem Történelem Karának nem magyar, magyarul a diákok előtt soha meg nem nyilvánuló tanára, illetve *Dunda* József, aki pedig akkor a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet „*nemzetiségi kabinetje*" vezetőjének tisztjét töltötte be. A szakmai lektorálást *Derzsaljuk* N. Sz., a történelemtudományok kandidátusa, az USZSZK Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, *Balogh* Rozália és *Popovics* Valdimir beregszászi történelemtanárok végezték.[3] A Kozma Endre visszaemlékezéséből tudjuk azt is, hogy a magyar tanszék a történészekkel zajló munkamegosztásban vállalta bizonyos

[2] Kozma Endre: Kafedra Uhorszkoji Filologiji. Uzsgorod. Egy túlélő magyar tanszék emlékére. Ungvár 1986–1989. *Kárpátaljai Szemle,* 1993. október 5. szám, 13. és lásd még *Pro Minoritate* 1993/5. Kozma Endre 1986 és 1989 között Budapestről az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékére elsőként kiküldött magyar lektor volt.

[3] *Magyarország története I. rész.* Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskoláinak tanárai és tanulói számára. Uzsgorod, Kárpátontúli Területi Pedagógus-továbbképző Intézet, 1989. 2.

tananyagrészek tartalmi kidolgozását, amelyeket végül is nem készített el.[4] A füzetecske tartalmából egyértelműen kitűnik az egyes fejezetek, témák szerzősége,[5] ám azok között tényleg nem lelhető fel az akkori magyar tanszék tanárainak neve. Ott van viszont *Balahuri* Eduárd, aki az ősközösségi rendszer I. fejezetcíme alatt egész a honfoglalásig vázolta fel a magyarok történetét.[6] A II. fejezetet, mely a hűbéri viszonyokat dolgozta fel, *Kecskés* Béla,[7] *Keresztény* Balázs[8], Soós Kálmán, *Szobkó* Tamás[9] és Váradi-Sternberg János nevei jegyezték. Előzőek mind történelmet végeztek, egyedül Keresztény Balázs volt magyar nyelv és irodalomtanár. A füzetecske III. fejezetét két szerző írta: Soós Kálmán és Váradi-Sternberg János.

A magyarországi köztudatba (is!) azonban tévesen csak két név került be, mint a magyar történelem iskolai oktatását *kijáró, bevezető* ember. Az egyik Veress Gábor, aki akkor a Beregszászi Járási Tanács Nemzetiségi Osztályának vezetője volt, és Popovics Vladimir, a Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskola történelemtanára. Sajnos a fent megnevezett emberek közül, akik a vékonyka kiadvány szerzői is voltak, egyik sem él már, és még nagyobb probléma, hogy egyikőjük sem publikált semmit életében a tantárgy bevezetésének körülményeiről.

Veress és Popovics nevének előtérbe kerülése a kérdésben valószínűleg a korabeli hatalmi elithez tartozás/kapcsolódás egyértelműségét bizonyítja, hisz ők akkor a Szovjetunióból az akkori Magyar Népköztársaság meghívására Budapestre utazhattak, s tárgyalhattak ottani történészekkel. Az ekkor létrejött ismeretség alapján 1998-ban, a magyar nép története oktatásának tízéves beindulása kapcsán mindkettő hátrahagyott visszaemlékezés jellegű publikációt. A történetben önmagát egyik főszereplőnek feltüntető Veress Gábor visszaemlékezése szerint – 1987 januárjában – bizonyos Jurij *Jelcsenkó*val, az Ukrán Kommunista Párt (UKP) Központi Bizottságának akkori ideológiai titkárával zajló hatszemközti beszélgetés alkalmával hozakodott elő azzal a megállapítással, hogy „*a 20. század végén van olyan középiskolai, sőt, egyetemi végzettséggel rendelkező fiatalember, aki saját nemzete történelméből vajmi keveset tud*”.[10] Ezt akkor az aktuális

[4] KOZMA 1993, 13.

[5] *Magyarország története I. rész.* 90.

[6] Az objektivitás érdekében megjegyzendő, hogy Balahuri Eduárd nevéhez fűződik a «Закарпаттье вічна слов'янська земля» című munka megírása, melyben régészeti leleltekre alapozva fejtette ki, hogy miért tősgyökeresek a szlávok Kárpátalján, illetve hogy ők voltak itt előbb, nem a magyarok.

[7] Kecskés Béla az Ungvári Egyetem történelem karán végzett, s ekkor a Csonkapapi Általános Iskola történelemtanára. In *Kárpátaljai magyar személyi és intézmény-adattára*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993. 79.

[8] Keresztény Balázs szintén az Ungvári Egyetemen végzett magyar nyelv és irodalomtanárként, s helytörténeti kutatásokkal is foglalkozott, akkoriban a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában tanított. Uo., 80.

[9] Szobkó Tamás az Ungvári Egyetem Történelem Karának Egyetemes Történelem Tanszékén középkort tanított. Nem volt magyar, ruszinnak vallotta magát, de a két világháború között járt gimnáziumba. Tudott és szívesen beszélt magyarul még az előadásokon is a magyar anyanyelvű hallgatókkal.

[10] VERESS Gábor: Emlékirat a magyar nép történetének Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban való oktatásának tizedik évfordulójára. In *Történelempedagógiai füzetek 3*. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és ELTE BTK, Budapest, 1998. 154–155.

pártfunkcionáriusok felháborodással fogadták, s azt nyilatkozták, mindenképpen változtatni kell a helyzeten. Miután a Mezővári Középiskolában az elvtársak meggyőződhettek a fent megállapítottakról, Beregszászba történő visszaútjuk során – Veres Gábor emlékezése szerint – a gépkocsiban megegyeztek abban: „*hogy mindenki a maga szintjén megteszi a kellő intézkedéseket annak érdekében, hogy Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban hivatalos alapokra helyezve, ha késve is, de végre beinduljon a magyar nép történetének oktatása. Rövid időn belül az ukrajnai Közoktatási osztályok megadták a kellő utasítást az adott kérdésben*."[11]

1988. február 24-én, az UKP területi első titkára, Henrik *Bandrovszkij,* illetve a beregszászi járási tanácsi vezetők, valamint a Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskola tanári kara egy kerekasztal-beszélgetés során cseréltek gondolatot a magyar történelem tanításával kapcsolatos kérdésekről. Az iskola akkori egyik történelemtanára, Popovics Vladimir lett Veress bizalmi embere, aki a tankönyvszerkesztés, tanterv-összeállítás kérdésével meg lett bízva. Popovics tíz év múlva azt írta egyik visszaemlékezés jellegű cikkében, hogy a magyar nép története tantárgyként történő oktatásának engedélyezése „*egyenes folytatása volt a Szovjetunióban bekövetkezett demokratizálódási folyamatnak: végre megindult a nemzeti kisebbségek jogainak helyreállítása, történelmi múltjuk, nyelvük és irodalmuk oktatásának engedélyezése. Az ukrán párt-, állami és közoktatási vezetők tanulmányozták az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek hangulatát az oktatás területét érintő kérdésekben, és megfelelő lépéseket tettek az uralkodó helyzet orvoslása érdekében, megelőzve ezzel a nemkívánatos jelenségek elharapózását… megengedték a magyar nép történetének oktatását."*[12] Mindkét visszaemlékezésből egyértelműen kitűnik, hogy azok, akik a kezdeményezést magukénak vallották (kisajátították?), a hatalmon lévő kommunista párt tagjai voltak. Valószínűleg nekik is volt közük a magyar nép története bevezetéséhez, de a teljes valóságot helyreállítani már szinte lehetetlen.

Lelkes és lázas, illetve számító tervezgetések egyaránt jellemezték 1988 nyarát, amikor is a kárpátaljai területi és a beregszászi járási vezetők engedélyt adtak arra, hogy a magyar nemzeti történelem tanítását 1988. szeptember 1-jétől, kísérletképpen tizenöt magyar tannyelvű iskolában elindíthatják. 1988 júliusában, majd a rákövetkező négy évben, kéthetes intenzív tanfolyamot szerveztek a magyar történelmet oktató tanárok számára.[13] A tanfolyamokra azért volt szükség, mert az Ungvári Állami Egyetem történelem karán végzett, magyar anyanyelvű történelemtanárok, a hivatalos képzés keretében nagyon keveset tudhattak meg saját

[11] Veress Gábor: Emlékirat a magyar nép történetének Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban való oktatásának tizedik évfordulójára. In Történelempedagógiai füzetek 3. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és ELTE BTK, Budapest, 1998. 154–155.

[12] Popovics Vladimir: Egy évtizede indult meg a magyar nép történetének az oktatása. In *Történelempedagógiai füzetek 3*. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és ELTE BTK, Budapest, 1998. 157.

[13] Veress, Popovics 1999, 45.

népük történetéről. Az egyetemi előadások során mindössze három alkalommal találkozhattak a magyarság történelmével.[14] Így aztán 1988 szeptemberében szaktanáraink mégsem teljesen „tisztán" kezdtek neki az új tárgy tanításához. Ettől függetlenül azonban az oktatást elvállaló történelem- és magyarnyelv- és irodalomtanárok zöme tananyag és tankönyv nélkül álltak az új tanév és tantárgy oktatásának kezdetén. Igaz, hogy *Szabolcs* Ottó, az ELTE BTK Történelem Segédtudományok Tanszékének egykori docense, a Magyar Történeti Társulat Tanári Tagozatának akkori elnökének és *Závodszky* Géza főiskolai docens közbenjárásával lelkes gyűjtés indult elsősorban Budapesten, s ennek köszönhetően 1988-ban 20 darab gimnáziumi tankönyvet kaptak a kísérleti jellegű osztályok. Ez azonban darabszáma miatt legfeljebb kézikönyvként szolgálhatott a tanároknak a tizenöt iskolában.

A következő, 1989–90-es tanévtől minden magyar iskolában megkezdődött a *Magyar nép története* tantárgy oktatása.[15] Ekkor három évfolyamon indult el a nemzeti történelem tanítása: 7., 8. és 9. osztályokban, heti egy órában. Tankönyv továbbra sem volt, az oktatásügyi hatóságok azonban a legtöbb helyen megtiltották a külföldinek titulált, ellenőrizetlen tankönyvek használatát, pedig azok a baráti Magyar Népköztársaságból érkeztek. Mindeközben a fent említett Szabolcs Ottó közreműködésével egy megközelítőleg ötezer példányos gimnáziumi történelem atlaszcsomag, több tucat falitérkép, s több ezer – ideiglenes használatra szánt – gimnáziumi történelemtankönyv érkezett Kárpátaljára.[16] A lelkes tanárok – zömükben történelem szakosak – pedig belevetették magukat a nemzeti történelem tanításába.[17] Ebben közrejátszott az is, hogy az 1991–92-es tanévtől, a Szovjetunió központi irányító szerveinek kimúltával, fokozatosan lazultak fel az addigi adminisztrációs kötelékek szorításai. Elkezdődtek a tankönyv- és tantervírások *Ukrajna történeté*hez. Az 1991–96 közötti öt-hat évben így mindenki úgy és azt tanította, ahogy és amit akart vagy tudott. Igazi, „nagy szabadság" korszaka volt ez, amikor még a történelemvizsgákat is eltörölték egy pár évre.[18] Ennek alapvető oka az 1991/92-es tanévtől az volt, hogy az iskolai autonómia keretében a kötelező tárgyak mellett először jelent meg a választhatók listája is. Ennek keretében került oktatásra a *Magyar nép története* c. tantárgy.

[14] Popovics 1998, 157.
[15] Veress Gábor, Popovics Vladimir: *A nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991*. Beregszász, 1999. 45.
[16] Popovics 1998, 159.
[17] Ténylegesen csak 2002-ben kerül ki a Beregszászban működő, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola falai közül az első olyan történelemtanár gárda, amely nemcsak autodidakta módon tanulmányozta a nemzeti történelmet, hanem szaktanároktól sajátíthatta el azt.
[18] Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A történelemtanítás tündöklése és bukása. (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In *Közös értékeink. Tanulmánykötet*. Szerk.: Gabóda Béla és Lipcsei Imre. PoliPrint, Ungvár, 2004. 180.

Az első évtized hozadéka

Az első években még volt némi eltérés az általános és középiskolák között abban a tekintetben, hogy melyik osztálytól kezdték, és hol fejezték be a tárgy oktatását. Az eltérés, mely köztük megmutatkozott, fura mód, de mindkét esetben érthető és logikus volt. Az általános iskolák a 7., 8., 9. osztályaiban éves szinten 34 tanórát (a három osztályban így összesen 102 órát) tett ki a nemzeti történelemre fordítható időkeret, s az adott iskolai ciklus végeztével egyben a tárgyat is lezárták, mivel akkor tanulóik zöme a szakképzésben folytatta tanulmányait. Az államnyelvű szakoktatási intézmények egyértelműen nem oktatták ezt a tárgyat, tehát a nebuló nem jutott ismeretekhez a magyarok XX. századi történelméről. Ez annál inkább sajnálatos, mivel vidékünk történelmét, s lakosainak sorsát ez a korszak befolyásolta, alakította leginkább máig hatóan. A középiskolákban csak a 8. osztálytól kezdték a magyar nép történetét, így a befejezésre a 10. osztályban került sor. Az indoklás itt is logikus, ugyanis a túl gyorsan végigtanított nemzeti történelem már az első évben 300 évvel megelőzte az egyetemes és ukrán történelmet kronológiailag. Ez az elosztás időzavart okozott a legtöbb gyereknél, s az oly gyakori történelmi „csőlátást" alakította ki náluk, ugyanis ha nem akartak teljesen belezavarodni a különböző területi és időbeni síkon folyó események és folyamatok szövevényébe, akkor mindhárom történelmet külön, egymástól elszigetelt tárgyként kezelték. Ez a kényszermegoldás viszont eleve kizárta a történelmi párhuzamosság és egység elvének kialakítási és alkalmazási lehetőségét az oktatás során.

1992-ben a Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet rendeletet adott ki a magyar nép történetének a 7–8–9. osztályokban történő oktatásáról. A módosítás oka az volt, amit fent már megfogalmaztam: vagyis hogy az általános elvégzése után nagyon sok tanuló szakképző intézményben folytatta tanulmányait, ahol – mivel az oktatás nyelve ukrán volt – érthetően, nem oktatták ezt a tárgyat. Így az általános iskola után a tanuló nem találkozott nemzete történelmével, nem fejezte be azt. A rendelet értelmében a tananyagelosztás a következőképpen alakult:

7. osztály – a kezdetektől 1790-ig;
8. osztály – 1790–1900;
9. osztály – 1900-tól napjainkig.

Az előzőekben már volt szó róla, hogy nagy problémát okozott a saját tankönyv hiánya Kárpátalja magyar iskolái számára. Ebben is, a fent említett, budapesti egyetem tanárai segítettek, valamint Salamon Konrád. Kísérleti tankönyvként az első rész 1992-ben, a második 1993-ban, a harmadik pedig 1995-ben jelent meg. Átdolgozott kiadásuk, immár az Ukrajnai Közoktatási Minisztérium jóváhagyásával 1997-ben[19] és 1998-ban látott napvilágot.[20] Az első kötet szerzői

[19] Závodszky Géza és mások: *A magyar nép története. I. rész. (A kezdetektől 1790-ig)*. Tankönyv a 8. osztály számára. – 2. javított kiadás. – Lviv: Szvit Kiadó, 1997. – 136 old.
[20] Závodszky Géza, Salamon Konrád: *A magyar nép története. II. rész.* Tankönyv a középiskolák 9–10. osztálya számára. – 2. kiadás. – Lviv: Szvit Kiadó, 1998. – 316 o.

gárdájában, Závodszky Géza felelős szerkesztő mellett, részt vettek kárpátaljai középiskolai történelemtanárok is, mint *Ködöböc* Lilla, *Máté* Margit, Popovics Vladimir, *Sütő* Erzsébet, *Vaszkó* Veronika és a fent már említett Dunda József.

Az 1992-es Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet rendelete akkor még kötelező jellegűvé tette a tantárgy oktatását minden magyar tannyelvű iskola számára. Ahogy Popovics írta 1998-ban: „*A magyar nép története egyenrangú az egyetemes történelemmel és Ukrajna történelmével. A tanárok negyedévenként és év végén ebből a tantárgyból is érdemjegyeket adnak, a IX. osztály befejeztével pedig az érdemjegyet be kell írni a kibocsátó bizonyítványba. Az érettségi bizonyítványba úgyszintén beírandó a magyar történelemből nyert érdemjegy, az ukrán és egyetemes történelemmel párhuzamosan.*”[21] Szép időszak volt, jelenthetjük ki egyértelműen. Ám az ukrán oktatásügy kaotikus viszonyai mindenütt éreztették hatásukat, még e tárgynál is. A reformok és kísérletek következtében a magyar nép története mint iskolai tantárgy és óra különböző státuszokat élt meg. Kezdte 1988-ban 15 iskolában mint kísérleti tárgy. 1990-től fakultatívvá vált, majd nem sokkal később az iskolai keretbe került, mint választható tárgy. Az iskolai keret óráit azonban az 1990-es évek végétől kezdve jelentős mértékben megnyirbálták. Ez azért érintette hátrányosan *A magyar nép történetét,* mert a nemzetiségi iskolákban ebből az órakeretből biztosították a világirodalom órákat is, hisz az állami órakeretből erre csak az ukrán tannyelvű iskolák számára volt előirányozva a kötelező óraszám. A magyar történelem lassan elveszítette azt a súlyát, amivel a másik két történelem rendelkezett az iskolákban. Az 1990-es évtized végére – bár órarendbe került, osztályozni is kötelező volt, sőt az általános iskolai végzettségről szóló bizonyítványba is bekerül a tárgyból kapott érdemjegy, nagyon sok iskolában a nulladik vagy hetedik órára került a nemzeti történelem. Sokszor az adott iskola igazgatójától, illetve helyettesétől, esetenként a szaktanár agilitásától függött, hogy „teljes értékű” tárgyként kezelték vagy sem *A magyar nép történetét*. Ezt a ki- és háttérbe szorulást is érzékelve, a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (jogutód: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) 2000. december 16-án – *A magyar történelem oktatása a Kárpát-medencében* címmel – tudományos konferenciát rendezett, ahol előadásomban akkor említettem a fenti problémákat.[22] Az előadói teremben jelen lévő, az akkori Beregszászi Járási Közoktatási Osztály vezetője hozzászólásában cáfolta ezen állításomat. Ennek ellenére vagy ennek hatására a fent említett oktatási hivatalvezető 2001 februárjában utasítást adott ki arról, hogy a járás minden magyar iskolájában ellenőrizzék a *Magyar nép története* tantárgy oktatását, annak körülményeit és oktatási minőségét. Ezzel egy időben rendeletet adott ki arról is, hogy a 2001/02-es tanévtől, a Beregszászi járás 36 magyar tannyelvű iskolájában kötelezően órarendbe kell

[21] Popovics 1998, 158.

[22] Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A történelem oktatása Ukrajnában (az általános- és középiskolákban, megkülönböztetett figyelmet fordítva a nemzetiségi iskolákra). *Közoktatás*. VIII. évf. 2001. 1. szám, 10-12.

kerülnie a nemzeti történelemnek. Ez a kötelező jelleg vonta maga után a többékevésbé rendszeres tanítását és osztályzási kényszerét a tárgynak. Megyénkben még három járás – Ungvári, Munkácsi, Nagyszőlősi – rendelkezik jelentős számú magyar iskolával és tanulóval, ám azokban, tudomásom szerint a ami napig nincs járási/központi, általános érvényű rendelkezés, ezért az iskolai keret *A magyar nép történet*re történő felhasználásának formája és megvalósítása igencsak széles skálán mozog.

A tantárgy oktatásának második évtizede és két felmérés mutatóiról

A *Magyar nép története* tantárgy oktatásának második évtizedét nem annyira a cselekmények időrendben történő elbeszélése szemlélteti a legjobban, mint inkább az a két felmérés, mely a 2000. év első évtizedében készült el. A felmérések eredményei szám- és tényszerűen mutatták meg:

- a tantárgy helyét, annak változását a másik két történelem tárgyhoz képest;
- az oktatói gárda összetételét, illetve utóbbi változását a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszéke által kibocsátottak iskolai munkába állása után;
- a tankönyvekkel való elégedettséget az idő múlásával;
- a tantárgyból kiállított érdemjegyek szóródását stb.

Az első felmérést 2002-ben végeztem el, melyet a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) támogatott, s valójában a 2000. decemberi konferencia keltette hullámzás hozadéka volt. Ez egy általános felmérés volt a *Magyar nép történet*ének oktatásáról Kárpátalja magyar iskoláiban. Akkor 78 általános és középiskola volt megyénkben, ahol magyarul vagy magyarul is oktattak. A kérdőíveket kitöltve 64 iskola küldte vissza. A második felmérést a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének felkérésére végeztem 2007-ben. Ez a felmérés nem ölelte fel az összes magyarul oktató iskolát megyénkben, de reprezentatív jellegűnek minősíthető, mivel a megvizsgált negyven iskola megyénk mind a négy, jelentős magyar anyanyelvű lakossággal rendelkező járását – Beregszászit, Nagyszőlősit, Ungvárit, Munkácsit – felölelte, és a szórványban lévő Huszt városát is beemelte a vizsgálatba, illetve több mint a felét tette ki a működő iskoláknak. A két kérőívben szerepelő kérdések típusára, kategóriájára most nem térnék ki,[23] ám arra igen, hogy 2002-ben – pont a tantárgy „pontosan meg nem határozott" pozíciója miatt – akkor annak tanítására öt legális megvalósítási mód kínálkozott az iskolavezetőségek számára:

- iskolai komponensből, órarendbe téve,
- fakultációként, de mindenki számára kötelezően,

[23] Erről bővebben lásd Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A nemzeti történelem oktatásáról Kárpátalján két felmérés tükrében. In *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve.* VI. évf. 2007. 1. kötet. 63–77.

- fakultációként, de választható formában,
- szakkörként,
- önképzőkörként.

A megvizsgált 64 iskolából 50%-nál a nemzeti történelem iskolai órarendbe került, 40,6%-ukban viszont órán kívüli foglalkozásként, fakultációként volt jelen (az adatlapokon jelezték, hogy az kötelező jellegű volt a tanulók számára), 7,8%-nál a választható fakultáció, míg 1,5%-nál önképző kör formájában. Az 1. ábra szemléletesen mutatja e tanítási formák szám- és aránybeli megoszlását is.

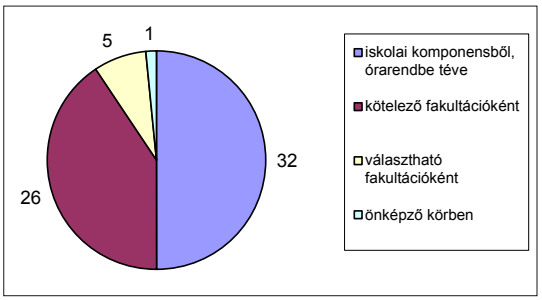

1. diagram. **A MNT oktatási formájának megoszlása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban a 2001/2002-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

2007-ben az oktatás formája közül a fakultáció választható formája és az önképző kör tűnt el, így az iskolai órakeretből órarendbe került óra és a kötelező fakultáció között oszlott meg, egy iskolában pedig szakkörként tanították.

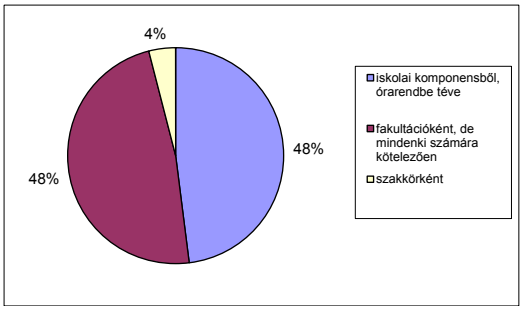

2. diagram. **A MNT oktatási formájának megoszlása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban a 2006/2007-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

A *Magyar nép története*, a fent ismertetett, 2001-es járási közoktatási rendelet értelmében a Beregszászi járás iskoláiban kötelező jelleggel órarendbe került, ám a többi három – magyarok által jelentős számú lakossággal rendelkező – járásban ilyen rendelet nem született. A 3. diagram szemléletesen mutatja egyrészt az osztályonkénti tanítás szórását, másrészt, hogy 34 iskolában a 7–9. osztályokban tanították (utóbbi mind a Beregszászi járásban volt).

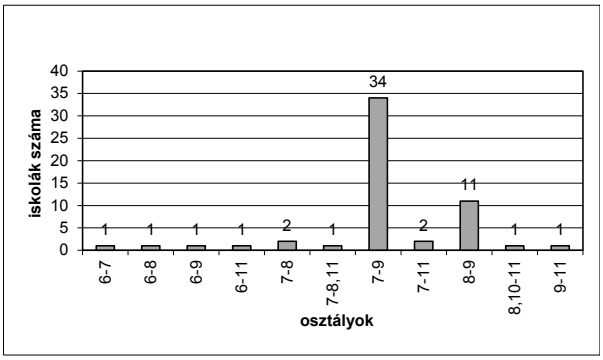

***3. diagram.* A MNT oktatásának osztályonkénti megvalósítása a 2001/2002-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

A tantárgy osztályonkénti oktatási megoszlásának tizenegy variációja (melyet a fenti diagram mutat) a 2006/07-es tanévre kilencre csökkent, s itt is a Beregszászi járás iskoláiban maradt az egységes, 7–9. osztályokban történő tanítási rend.

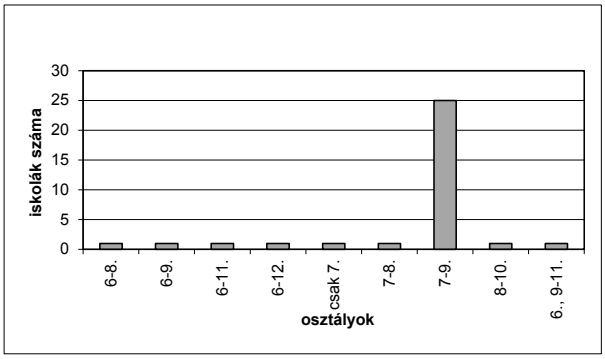

***4. diagram.* A MNT oktatási formájának megoszlása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban a 2006/2007-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

Az objektív adottságok mellett jelentős minőségi mérce lehet az is, hogy az adott iskolában ki (milyen képesítésű tanár) oktatja a nemzeti történelmet. E szempont vizsgálata semmiképpen sem a nem történelem végzettségű tanárok ellen irányult, inkább azt kommunikálta kifelé, az adott intézményvezetés számára mennyire volt fontos népünk történetének szakavatott ismertetése. Tapasztalataim alapján tisztában vagyok azzal, hogy bármelyik szaktanár tud történelmet tanítani, ha nagyon akar, de azzal is, hogy tárgyunknak megvan a maga szakmódszertani sajátossága, melyet sem a nyelvészek, sem a természettudományokat oktatók, vagy az elemi iskolák tanítói sem gyakorolnak saját tárgyuk óráin. Nem elhanyagolható az sem, hogy amennyiben nem ők oktatják a egyetemes és Ukrajna történelmét, akkor nem tudnak párhuzamot vonni a magyar és a másik

két történelem tárgy között. Márpedig az első felmérés eredményei azt mutatták, hogy a történelem szakosok mellett a leggyakrabban a különböző nyelvet oktató bölcsészek (magyar, angol, francia, német) kapták meg a magyar történelem óráit, de mellettük biológus, fizikus, testneveléstanárok, illetve elemi iskolák tanítói is megtalálhatóak voltak. A magyar történelmet oktató tanárok képesítése terén a szórás elég nagy: nyolc nem történelem szaktanár, egy-egy képességfejlesztő és elemi osztályok tanítója, s még egy szakközépiskolai végzettségű egyén is akadt köztük (lásd az alábbi diagramot).

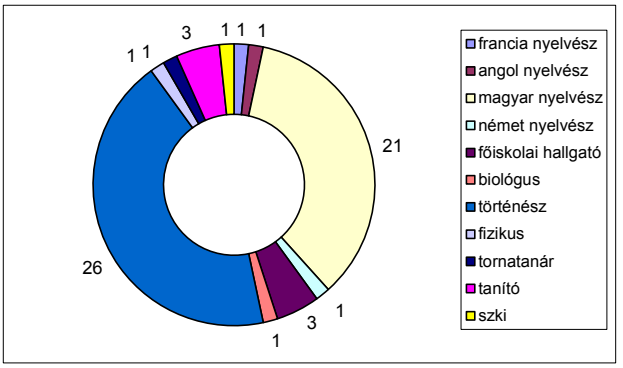

***5. diagram.* A nemzeti történelmet oktató tanárok képesítés szerinti megoszlása a 2001/2002-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

Öt év múlva a tantárgyat oktató tanárok képesítési megoszlásának mutatója volt az egyik, amely a legjobban megváltozott. Bár a történelemtanárok mellett még akkor is a magyar nyelv és irodalmat tanítók voltak a legtöbben, ám két új, reál tárgyoktató is megjelent: egy matematikus és egy kémiatanár személyében.

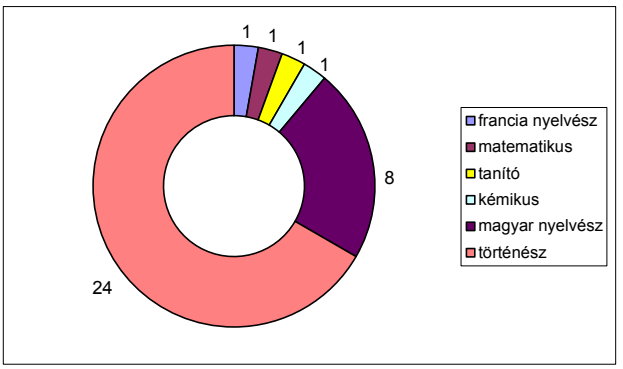

***6. diagram.* A nemzeti történelmet oktató tanárok képesítés szerinti megoszlása a 2006/2007-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

A tanítási-tanulási folyamat harmadik fontos eleme a taneszköz. A tantárgy oktatásához *A magyar nép története* címmel kiadott iskolai tankönyv három kötetét lehet megemlíteni, melyek a fent említett osztályok számára íródtak, és ukrajna oktatási minisztériuma 1997-ben tankönyvvé minősítette azokat. Ezenkívül semmilyen más taneszközzel vagy segédeszközzel nem rendelkeznek tanáraink. A jelenleg is tankönyvként használt kiadványok közül az első kötetet a helyi kezdeményezők állították össze Závodszky Géza irányítása alatt, ám ez után, mivel sürgetett az idő, magyarországi történelemtankönyv-íróktól kértek segítséget. A segítség meg is érkezett, s az 1980-as évek végének, a magyarországi gimnáziumok III–IV. osztályaiban használt történelemkönyvek írói állították össze számunkra a második és harmadik kötetet. Kárpátalja iskolásai számára ezek a könyvek akkor hiánypótlók voltak, s szerzőiknek köszönhettük, hogy egyáltalán tankönyvet adhattunk a magyar iskolások kezébe nemzeti történelmünk tanulásához. A kérdőívben rákérdeztünk a tárgyat oktatóktól, hogy elégedettek-e a meglévő tankönyvekkel. A válaszadó tanárok közül 27 mondta, hogy igen, 37 pedig nem elégedett (lásd az alábbi diagramot). Az igennel válaszolók közül csak négy volt történelem szakos tanár.

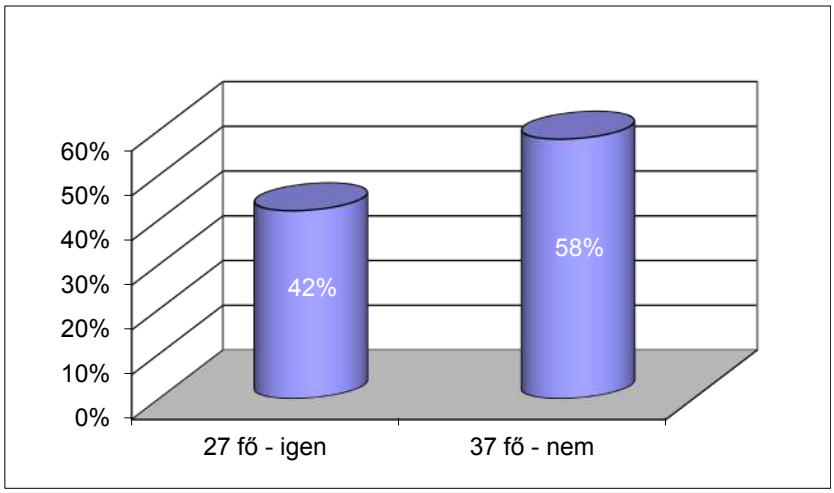

7. diagram. **A megkérdezett tanárok MNT tankönyvével való elégedettségi megoszlásának mutatója a 2001/2002-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

A tankönyvvel való elégedettségi mutató változása volt a másik olyan elem, ami az ismételt felmérés kapcsán szembetűnően megváltozott. Az első aklommal az igen és nem válaszok között igen csekély volt a különbség, míg 2007-ben majdnem 68%-kal nőtt az elégedetlenek aránya.

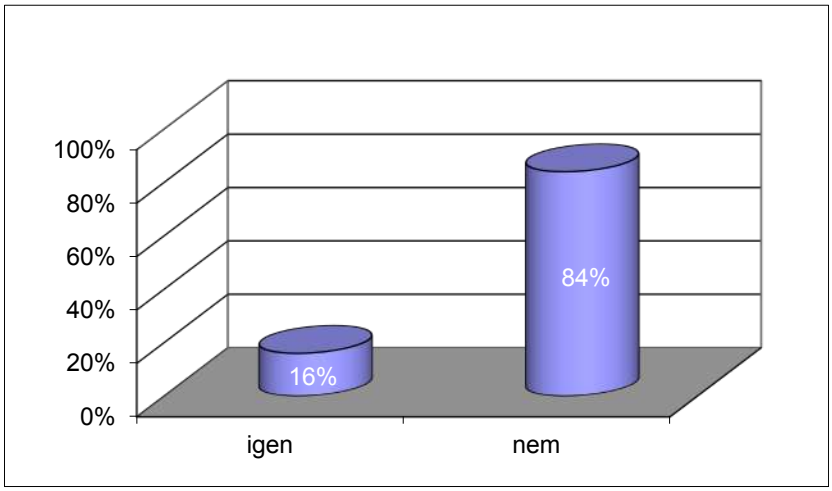

***8. diagram.* A megkérdezett tanárok MNT tankönyvével való elégedettségi mutatója a 2006/2007-es tanévben** *(forrás: saját szerkesztés)*

A perifériára történő tolódás veszélyes fázisa

A magyar nép történetének perifériára sodródásában, tanításának egyes iskolákban történő részleges felszámolásában igen jelentős szerep jutott az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 2008. május 26-i, 461. számú rendeletének. Ez az ominózus rendelet „*Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó program a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató általánosan képző oktatási intézményekben, a 2008–2011-es években*" címet viselte. A határozatot a Júlia *Timosenko* által 2007-ben oktatási miniszterré kinevezett *Vakarcsuk* I. O. írta alá, aki hivatalba történő beiktatása után azonnal kijelentette, hogy csak három év haladékot kapnak a nemzetiségi iskolák végzősei, mert 2010-ben már mindenki csak ukrán nyelven teheti le az emelt szintű érettségi vizsgákat. A minisztert és kormányát sem érdekelte, milyen nyelven tanult az iskolában a gyermek, egyetlen nyelvre sem szándékoztak lefordítani a feladatokat. Ennek a kijelentésnek pont olyan következménye lett, mint amire a miniszter és a kabinet számított – a tömbben élő nemzetiségi szülők közül egyre többen kezdték gyerekeiket ukrán első osztályba íratni. Ez főleg ott vált szembetűnővé, ahol a magyar falvakban továbbra is fennmaradtak a Szovjetunió idején létrehozott tagozatos, magyar–ukrán iskolák.

A rendelet szövegének legnagyobb része arról értekezett, hogy:

- az ukránnak mint államnyelvnek optimális nyelvi teret kell biztosítani;
- illetve hogy milyen fontos az ukrán nyelvű iskolák rendszerének szélesítése, ami segíti az ukránok önmeghatározását;
- be kell vezetni az ukrán nyelv kötelező oktatását minden általánosan képző iskolában, függetlenül annak tannyelvétől;

- a tantervekben és tankönyvekben meg kell erősíteni az ukrán nyelv fejlesztési és nevelési potenciálját a szociokulturális tartalmi vonal megerősítésével, ami komoly ukrainisztikai elemeket tartalmaz, stb.

A rendelet általános részének utolsó előtti bekezdésében pedig konstatálták, hogy mindez a nemzeti kisebbségeknek az ukrán társadalomba történő sikeres integrációja érdekében történik. A rendelethez kapcsolódó intézkedési tervezetben foglaltak központilag határozták meg az iskolák variatív (*iskolai*) órakeretének felhasználhatóságát, amit 2008-ig az intézmény saját belátása szerint használhatott fel. Ez az intézkedési tervezet elrendelte, hogy

- 2008. szeptember 1-jétől emelni kellett az ukrán irodalomra fordított órák számát a 10–11. osztályban heti 2 órával, ***az iskolai órakeret terhére*** (*a kiemelés a szerzőtől származik*);
- a 10. osztályban el kellett kezdeni az Ukrajna története és matematika egy órán történő kétnyelvű oktatását, ami azt jelentette, hogy mindkettőre hetente plusz 2-2 órát kellett ***az iskolai órakeretből*** (*a kiemelés a szerzőtől származik*) kiutalni, ahol már csak ukrán nyelven oktatták a tárgyakat;
- a 11. osztályban Ukrajna történetét csak ukránul ajánlották tanítani, míg a matematikát és még egy, a tanulók által választott tárgyat két nyelven kell oktatni, heti plusz 2 órában, ahogy a 10. osztályban;
- ugyancsak növelni kellet a 2–4. osztályokban heti egy órával az ukrán nyelvórákat, szintén ***az iskolai órakeretből*** (*a kiemelés a szerzőtől származik*);
- 5. osztályban heti 1/2 órában két nyelven kell oktatni az Ukrajna történetét, ám 2009. szeptember 1-jétől a 6. osztályban a történelmet már **csak ukránul** (*a kiemelés a szerzőtől származik*) lehet oktatni;
- a 6. osztályban heti plusz egy órával két nyelven, 7. osztálytól már **csak ukránul** (*a kiemelés a szerzőtől származik*) lehet a földrajzot oktatni;
- a 8. pontban pedig az Ukrajna történetét, Ukrajna földrajzát, munkát, testnevelést, katonai felkészítést már csak ukrán nyelven történő oktatását javasolták.[24]

Amennyiben összeszámoljuk a rendeletben a nemzetiségi nyelven oktató iskolák számára a variatív órák központilag meghatározott leosztását, akkor az derül ki, hogy nem maradt belőlük semmi. Ekkor történt az, hogy néhány iskolaigazgató a magyar történelemre fordított órákat a matematika ukrán nyelven történő tanítására, illetve plusz ukrán nyelvórákra adta oda a 9. osztályban.

A fent említett ominózus 2008/461-es rendelet, a címe szerint, 2011-ig volt érvényben, s „csodát láttunk", mert a 2012/13-as tanévben a nemzeti történelem a 9. osztályban visszakapta az elvett órát. Ám a 2013/14-es tanév első felében lezajlott, monitoringnak elnevezett dolgozatírások alkalmával derült ki, hogy a 2008/461-es rendelet értelmében Ukrajna történelméből nem fordították le a

[24] Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma 2008. május 26-i, 461. számú rendelete „*Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó program a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató általánosan képző oktatási intézményekben, a 2008–2011-es években*", forrás: www.mon.gov.ua/laws/MON_461_08.doc (2012. 05. 28).

dolgozat anyagát a nem államnyelven oktató intézmények számára, kivéve az oroszt, mert azt közzétették.[25]

Mi lehet a perspektíva a nemzeti történelmünk oktatása terén?

Hogy hol állunk most, 2014-ben, azt a fentiek szemléltették. Ám azt, hogy milyen irányba és mit kell(ene) meglépnünk népünk története oktatása körülményeinek optimalizálása és javítása terén, azt érdemes summázni:

a) megyei szinten kell elérni, hogy végre minden magyar tannyelvű iskola számára egységesen rendeződjön a tantárgy iskolai pozíciója az órarendben és a többi tárgyhoz képest;
b) a több mint 20 éves, azóta didaktikailag túlhaladott *Magyar nép története* tankönyveket le kell már cserélnünk, s azt a regionális sajátosságok kiemelésével megírni, az Európa-szerte már több évtizede használt forrásközpontúság elvét használva, a szemléltetést helyezve előtérbe a leíró, elbeszélő és szövegcentrikus jelenlegivel szemben;
c) a gyakorló szaktanárok bevonásával létre kell hozni, s a KMPSZ égisze alatt működő Tankönyv- és Taneszközök Tanácsa segítségével kellő számban sokszorosítani, majd a megye magyar iskoláiba eljuttatni azokat a didaktikai segédleteket, melyeket a tanítás-tanulás folyamatában mind a tanár, mind a tanuló felhasználhatna a nemzeti történelemórákon (fogalom-, név-, topográfiai tárak, időrendi mutatók, munkáltató füzetek stb.)
d) helytörténeten alapuló, de a nemzeti történelembe ágyazott regionális vetélkedőket, versenyeket kell szervezni és rendezni a KMPSZ szervezeti segítségével, mely nem a történelem tantárgy iskolák számára elvárt állami követelmények alapján készülne, s inkább interaktív, kreatív, kompetenciaközpontú lenne, mint feladatlapos formátumú.

Bár ezek a feladatok igen sok munkát, s több tucat ember összehangolt munkáját várják el, úgy vélem, nem megvalósíthatatlanok, amennyiben elég eltökéltek és kitartóak vagyunk, hisz saját, gyerekeink és tanulóink egyéni és közösségi identitása a nemzeti történelmünk ismerete nélkül gyengébb, ingatagabb és főleg sérülékenyebb lenne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

„*Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó program a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató általánosan képző oktatási intézményekben, a 2008–2011-es években*", Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. május 26-i, 461. számú rendelete. Forrás: www.mon.gov.ua/laws/MON_461_08.doc (2012. 05. 28)

Kárpátaljai magyar személyi és intézmény-adattára. Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó.

KOZMA ENDRE: Kafedra Uhorszkoji Filologiji. Uzsgorod. Egy túlélő magyar tanszék emlékére

[25] Vagyis az orosz vagy államnyelv, vagy nem kisebbség.

Ungvár 1986–1989. *Kárpátaljai Szemle* 1993. október 5. szám, és lásd még *Pro Minoritate* 1993/5.

Magyarország története I. rész. Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskoláinak tanárai és tanulói számára. Uzsgorod, 1989, Kárpátontúli Területi Pedagógus-továbbképző Intézet.

Popovics Vladimir: Egy évtizede indult meg a magyar nép történetének az oktatása. In *Történelempedagógiai füzetek 3*. Budapest, 1998, Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és ELTE BTK.

Romsics Ignác: Szakosodás, szintetizálás és interdiszciplinaritás a 20. századi történetírásban. In uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Budapest, 2008, Osiris Kiadó.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A nemzeti történelem oktatásáról Kárpátalján két felmérés tükrében. In *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. VI. évf. 2007. 1. kötet. 63–77. p.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A történelem oktatása Ukrajnában (az általános- és középiskolákban, megkülönböztetett figyelmet fordítva a nemzetiségi iskolákra). *Közoktatás*. VIII. évf. 2001. 1. szám.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A történelemtanítás tündöklése és bukása. (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In *Közös értékeink. Tanulmánykötet.* Szerk.: Gabóda Béla és Lipcsei Imre. Ungvár, 2004, PoliPrint.

Veress Gábor, Popovics Vladimir: *A nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991*. Beregszász, 1999.

Veress Gábor: Emlékirat a magyar nép történetének Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban való oktatásának tizedik évfordulójára. In *Történelempedagógiai füzetek 3*. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és ELTE BTK, Budapest, 1998, 154–155. p.

Závodszky Géza és mások: *A magyar nép története. I. rész. (A kezdetektől 1790-ig)*. Tankönyv a 8. osztály számára. – 2. javított kiadás. – Lviv, 1997, Szvit Kiadó, 136 p.

Závodszky Géza, Salamon Konrád: *A magyar nép története. II. rész.* Tankönyv a középiskolák 9–10. osztálya számára. 2. kiad. Lviv, 1998, Szvit Kiadó, 316 p.

Szakál Imre[*]

Tervek Kárpátalja turizmusának fejlesztésére 1939-ből[**]

Rezümé. Kárpátalja 1939 és 1944 közötti történelmével foglalkozó szakmunkák legtöbb esetben a nemzetközi politikai tényezőket és a vidék államjogi helyzetét tárgyalják. Kevesebb az információnk a vidék gazdasági és társadalomtörténetével kapcsolatban. Jelen tanulmányban három, a Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető dokumentumot közlünk. A források közreadásával az volt a célunk, hogy segítsük Kárpátalja gazdasági helyzetének és kilátásaink a megismerését a nevezett időszakban.

Резюме. В історичній літературі питання економічного становища на Закарпатті у 1939-1944 роках ще детально не вивчене. У статті представлено три архівні документи, які зберігаються в Національному архіві Угорщини. У документах можна знайти корисну інформацію про ситуацію в туристичній галузі та про плани і програми її розвитку на території тогочасного Закарпаття.

Abstract. In the historical literature there is no detailed information about the economical situation of Transcarpathia between 1939 and 1944. In our paper we would like to present three documents from the documentary holdings of the Hungarian National Archive. In the documents we could find useful information about the situation of tourism in the contemporay territory of Transcarpathia, plans and programs for its development.

Az 1938 őszén, majd 1939 tavaszán a Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja visszaillesztése a magyar országtestbe nem kis feladatot ruházott az állam akkori irányítóira. Rendkívül feszült nemzetközi környezetben kellett megbirkózniuk a helyi nemzetiségi, társadalmi, politikai és gazdasági problémákkal. A magyar politikum számára a kezdetektől fogva nyilvánvaló volt, hogy a kárpátaljai társadalmi ellentétek mérséklése, a térség konszolidálása egyrészt a helyi magyar és ruszin igények teljesítése közötti megfelelő egyensúly megteremtésével, másrészt a régió gazdasági helyzetének javításával, a lakosság munkalehetőséggel való ellátásával valósítható meg.

A helyi lakosság pedig az életszínvonal emelkedését, a gazdaság élénkülését várta az újabb államfordulattól. A magyar kormányzat három fejlesztési irányban rendelkezett elképzelésekkel a visszacsatolt Kárpátalja gazdaságára vonatkozólag. A vízerőművek építése, a faipar fejlesztése mellett a turizmus fejlesztése volt a harmadik fő irányvonal.[1]

Kárpátalja turisztikai lehetőségeinek felmérésével, a fejlesztési stratégia kidolgozásával és végrehajtásával az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatalt

[*] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanársegéd. [*] Асистент Кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II. [*] Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, teacher of Department of History,

[**] A közlemény megszületését segítő kutatást az MTA Domus magyarországi junior ösztöndíja támogatta.

[1] Brenzovics László: Nemzetiségpolitika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2010. 112. o.

bízta meg a kormányzat.[2] Jelen közlemény célja, hogy az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal (továbbiakban OMIH) Kárpátalja turisztikai fejlesztéseivel kapcsolatos elképzeléseit, terveit, illetve intézkedéseit bemutató válogatott forrásokat adjon közre. A források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhetőek, a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának (K 28) iratgyűjteményében. Három dokumentum közlésére vállalkoztunk, melyek egy nagyobb ügyirat részét képezik. Az ügyiratot a Miniszterelnökség, illetve Teleki Pál miniszterelnök tájékoztatására készítették az OMIH szakemberei. A források közlése során törekedtünk a szavak korabeli, az eredeti dokumentumban olvasható írásmódjának megőrzésére. A forrásokban fellelhető, nem egyértelmű rövidítéseket lábjegyzetben magyaráztuk. Az első dokumentum egy emlékirat, melyet Perényi Zsigmond kormányzói biztos számára készítettek a kárpátaljai idegenforgalom legjelentősebb kérdéseiről. A második egy Teleki Pál miniszterelnök számára készített jelentés, melyben az OMIH által tervezett kárpátaljai idegenforgalmi fejlesztésekről olvashatunk. A harmadig forrás pedig egy nagyobb terjedelmű tanulmány, mely részletezi az 1939 őszéig Kárpátalján végrehajtott turisztikai fejlesztéseket, illetve azokat az intézkedéseket, amelyek végrehajtását tervezte, valamint javasolta a hivatal.

Az OMIH a rá bízott feladatok végrehajtását már 1938 decemberében megkezdte, amikor is az OMIH vezetője, Hallósy István dr. Rohringer Endre miniszteri fogalmazó kíséretében beutazta az első bécsi döntés értelmében visszacsatolt területeket.[3] Az összegyűjtött információkból már 1939 februárjára elkészült az első javaslat a visszacsatolt Felvidék idegenforgalmi fejlesztéseinek lehetőségeiről. Ebben az előterjesztésben az OMIH vezetője két fontos elvre hívta fel a figyelmet, amit véleménye szerint a turizmus fejlesztése során figyelembe kellett venni. Egyrészt *„ ...az idegenforgalom fokozása a Felvidéken egyrészt anyagi és megélhetési kérdés…”*, másrészt *„ ...Fontos az, hogy a trianoni magyarság minél nagyobb tömegekben felkeresse és megismerje a Felvidéket, de fontos az is, hogy a felvidéki magyarság is megismerje és egybeforrjon a trianoni Magyarország különböző vidékeinek lakosságával.”*[4] Hallósy egyfajta cselekvési tervként megnevezte, hogy fontos a helyi önkormányzati szervekkel való kapcsolat kiépítése, az OMIH helyi szerveinek felállítása a gyors intézkedések végrehajtásának érdekében. Ezt a gyors cselekvési tervet kívánták az 1939 tavaszán visszacsatolt, turisztikailag igen jelentős kárpátaljai területekre is kiterjeszteni. A forrásokból kiderült, a gyakorlatban a gyors cselekvést sokkal több tényező akadályozta, mint segítette. Az OMIH a Felvidéki Ügyek Minisztériumának bizonyos különállását, az együttműködés nehézségét nevezte meg ilyen akadályozó tényezőként. Ezen túl úgy vélték, hogy egyes kárpátaljai ruszin szervezetek megkérdőjelezik

[2] MNL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály 104. tétel, 61. csomó. alapszám: M.E. 1939.20123

[3] Uo.

[4] Uo.

az OMIH hatáskörét a kárpátaljai turisztikai fejlesztések ügyében. A hivatal által készített dokumentumokból az is kiderül, hogy több fejlesztésre, melyeket tervbe vettek, a pénzhiány következtében nem kerülhetett sor.[5]

A dokumentumokban leírt tervek nagy része több okból sem valósulhatott meg. Egyrészt a fentebb vázolt akadályok, részben a pénzhiány, részben a helyi lakosság idegenforgalom iránti érdektelensége nehezítette a végrehajtást. A legjelentősebb problémaként mégis azt kell megneveznünk, hogy a magyar kormányzat 1939–1944 közötti Kárpátalja-politikájának a történelem nem adott elegendő kifutási időt, a háború minden kísérletezést, és további tervezést megakadályozott. Az alább közölt források azonban áttekinthető információt nyújtanak Kárpátalja idegenforgalmának korabeli állapotairól, azok fejlesztési lehetőségeiről, a magyar vezetés, és az idegenforgalmi szakma ez irányú terveiről. Ezek az információk érdeklődésre tarthatnak számot akár a kutató történészek, akár Kárpátalja turizmusa iránt érdeklődő olvasók körében.

Aide memoire[6]

A Kárpátalja legfontosabb idegenforgalmi kérdéseiről. Átnyújtotta Perényi Zsigmond báró Őnagyméltóságának f.évi július hó 22-én Ungváron Hallóssy István m.kir. kormányfőtanácsos az OMIH vezetője.

I/ A Kárpátalja idegenforgalmi szempontból különálló terület kíván-e lenni, vagy pedig a többi országrészekhez hasonlóan kezelendők, csupán azzal a különbséggel, hogy az ungvári kormánybiztosság is értesítést kap a vonatkozó intézkedésekről?

II/ Ha a Kárpátalja az idegenforgalom szempontjából autonómiára tart igényt, akkor milyen viszony fog fennállani a Kárpátalja és az OMIH között?

III/ Minthogy a Kárpátalján az idegenforgalomban és társasutazásban rejlő alkalmi kereseti lehetőség rendkívül csáberővel bir és ennélfogva az idegenforgalomban sem jártassággal, sem ipari jogosítvánnyal nen biró kontárok igen nagy számban kívánnak az ilyen és hasonló üzletekbe bekapcsolódni, ami nemcsak sérti azoknak jogát, akiknek erre iparjoguk van, vagy engedélyük, hanem a szakszerűtlen vezetése és az alkalmi konjunktúra visszaélésszerű kihasználásával veszélyezteti a Kárpátalja idegenforgalmi érdekeit is: feltétlenül szükség van arra, hogy rendelet bocsáttassék ki arról, mely szerint az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal, illetőleg a Kárpátalja kormányzói biztosság engedélye nélkül semmiféle idegenforgalmi szervezkedések, semmilyen vonatkozásban sem történhetnek /: pl. üdülő helyek alapítása, hotelek alapítása, alkalmai kiránduló üzletek rendezése, idegenek vezetése stb.stb.:/

[5] MNL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály 104. tétel, 61. csomó. alapszám: M.E. 1939.20123.
[6] Uo.

IV/ Tisztázandó az u.n. idegenforgalmi közigazgatás kérdése, amely magában foglalja:

a/ a vendéglátóipari árak ellenőrzését,
b/ a közegészségügyi berendezések ellenőrzését,
c/ a szállodák és éttermek ellenőrzését,
d/ az utazási irodák működésének ellenőrzését,
e/ a helyi fuvarozók engedélyeinek ellenőrzését és árszabályainak megállapítását,
f/ az idegenvezetők kiképzésének és vizsgáztatásának ellenőrzését és árszabályzatát,
g/ a tájrendészeti és tájszépségvédelni kérdéseket, amelyek a Kárpátalja még be nem épített szűzi területén különösen nagy jelentőséggel bírnak.

V/ Tisztázandó, hogy a m.kir. Árellenőrző Kormánybiztos hatásköre kiterjed-e a Kárpátaljára is, amely esetben a nyaraló közönség védelmében megkezdhetné az idegenforgalmi iparok árainak ellenőrzését, mert azokkal kapcsolatban több panasz van.

VI/ Tisztázandó a vadászati és halászati, valamint a lődíjak ügyei, amelyek jelentős bevételi forrást is jelentenek és idegenforgalmi szempontból rendkívül vonzóerővel bírnak./; M. kir Földművelésügyi Minisztérium alá tartozik, :/

VII/ Tisztázandó a felvidéki 20 darab menedékház:

a/ tulajdonjogának végleges rendezése,
b/ a tatarozáshoz szükséges összegek előteremtésének kérdése /még 60.000,-pengő :/
c/ a menedékházak használati díjának árszabása,
d/ karbantartása és ellenőrzése és e célból esetleg különböző turista egyesületeknek gondozásába való adása.

VIII/ Tisztázandó, hogy melyek azok a fürdőhelyek Csonka-Magyarországon, érvényben levő fürdőtörvények szerint, amelyek alkalmasak lennének arra, hogy gyógy-illetve üdülőhellyé minősíttessenek és megállapítandó, hogy milyen módon és mikor fog ez megtörténni?

IX/ Az OMIH a Kárpátalja idegenforgalmának elősegítése céljából kifejezetten a kárpátaljai idegenforgalomba, való közérdekű szolgálat ellátására delegálta: vitéz Stadler Istvánt, az OMIH tisztviselőjét Munkácsra, aki a kormányzói biztosságnak minden vonatkozásban készséggel áll rendelkezésére.

X/ Foglalkozni kell a Kárpátalján levő elszállásolási lehetőségek kérdésével, valamint az összes létező férőhelyek összeírásával. Gondolni kell:

1/ a szálloda renoválási kérdésre /: tatarozás :/
2/ új szállodák építésére /:tőke kérdés:/
3/ magánházakban levő elszállásolási lehetőségek összeírására /: közigazgatási kérdés:/

4/ közületek, közintézmények, minisztériumok, városok által építendő üdülőtelepek kérdése. Tervszerű politikával irányítandó, hogy hova, milyen férőképességű fogyasztói telepek létesíttessenek.

5/ A Kárpátalja különleges elszállásolási lehetőségei a vadászházak, amelyek a múltban is idegenforgalmi felszereléssel bírtak és a vadászházakban levő állami személyzet jogosult volt kiszolgálni a turistákat és őket élelmiszerrel is ellátni. Kívánatos volna ennek a helyzetnek változatlan fenntartása, az ilyen vadászházaknak nagyobb számban való felépítése és ezekről külön nyomtatványok kiadása, illetve ezek létezésének a köztudatba minden módon való bevitele.

6/ Idegenforgalmi szempontból rendkívül káros lenne, ha a Kárpátalján levő állani erdőkben u.n. „tilos területek" létesülnének, amelyek a múltban nem voltak és amelyeknek bevezetése rendkívüli mértékben megnehezítené a turizmust.

7/ Messzemenő gondossággal készítendő elő egy kárpátaljai szállodai - építési törvény, amely különleges jogokat biztosít a Kárpátalján építkezni kívánó magántőkének adózási és egyéb szempontból is.

8./ A Kárpátalja számára külön tarifapolitikát kellene megállapítani:
a/ a MÁV-nak,
b/ a repülővállalatoknak.

9/ A Kárpátalja idegenforgalmi kérdései megfelelően csak akkor oldhatók meg, ha az ottani orthodox zsidóság nyaralási és idegenforgalmi, valamint fürdőzési kérdései elkülönítve intéztetnek a többi közönségtől. E tekintetben az idén máris számos panasz érkezett a Hivatalhoz és ezért kívánatos volna egyes helyeken megfelelő kizárólagos orthodox zsidó-zónákat létesíteni, amelyeket kizárólag az ottani zsidóság számára tartanák fent.

XI./ Idegenforgalmi hivatalok felállítása tekintetében tisztázandók:

a/ hogy hol vannak már idegenforgalmi hivatalok és azoknak működése megfelelő-e?

b/ Hol nincsenek idegenforgalmi hivatalok, holott kellene, hogy legyenek? Miért nincsenek? Ha költség hiány az oka, az mikép fedezhető?

c/ Budapesten és mely nagyobb vidéki városokban /: pld. Sopron, Pécs, Szeged, Miskolc, Debrecen, nyáron Siófok:/ volna felvilágosító szolgálat berendezendő a Kárpátaljáról? ki fizeti ennek a költségeit?

XII/ A kárpátaljai egyes helyeknek melyek a testvérvárosai és ezek a testvérvárosok mikép volnának bekapcsolhatók a felsorolt idegenforgalmi problémák megoldására?

XIII/ Autós sportkörök figyelme felhívandó a hoverláti szerpentin utra, amelyen 40 km-es uton 134 szerpentin van. Kívánatos volna ennek az utnak járhatób-

bá-tétele, kiszélesítése, korlátokkal való felszerelése, kitérők építése, valamint az ut használatával kapcsolatos díjak rendezése.

XIV/ A Kárpátaljáról eddig megjelent különböző propaganda prospektus és térképkiadványok ellenőrizendők, hogy azokban van-e hiba és melyek azok. Az OMIH és a kiadványok többi kiadói gondolni fognak arra, hogy a következő kiadásokban ezek a hibák kijavíttassanak.

XV/ Az idegenforgalmi propagandának rendkívül fontos kiegészítője, a Kárpátaljai népművészetek tárgyainak árusítsa. Fontos lenne ellenőrizni a népművészeti cikkek valódiságát, minőségét és azoknak árait is, amelyekkel kapcsolatban igen sok visszaélésről történt említés.

XVI/ Rendkívül fontos, hogy kárpátaljai idegeniratok mielőbb idegenforgalmi repülő-bizottságok utján ellenőriztessenek, valamint, hogy a Magyar Királyi Árkormánybizottság felhivassék arra, hogy működését a Kárpátalján is kezdje meg az idegenforgalmi iparok árainak szempontjából.

XVII/ Fontos közlekedési kérdések:

a/ megfelelő csatlakozások vasúton,
b/ olcsóbb tarifa
c/ utak jelzésénél mindenütt magyar feliratok,
d/ autótúrák rendezéséhez Kárpátalján autó-carok vagy autóbuszközpont létesítése.
e/ repülőterek rendezése.

XVIII/ Kárpátaljai postabélyeg-sorozat kiadása, amely idegenforgalmi szempontból is jelentőséggel bír.

XIX/ A Kárpátalja fontosabb helyein különleges postabélyegzés bevezetése.

XX/ Kárpátaljai honvédsírok látogatása.

Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal
Tárgy: A Kárpátalján idegenforgalmi célzattal tervezett különböző alapítások[7]

Nagyméltóságú gróf Teleki Pál urnak, m.kir. titkos tanácsos, m.kir. miniszterelnök, egyetemi ny.r. tanár, stb., stb.

Budapest

Hivatkozással ma reggel dr. Incze Péter miniszteri osztálytanácsos úr útján kapott fenti tárgyú megbízásra, van szerencsénk Nagyméltóságodnak tisztelettel a következőket jelenteni:

I./

Általában a Kárpátalja idegenforgalmi jelentőségű, alapításai iránt közvetlenül Kárpátalja visszacsatolása után nagyobb volt az érdeklődés, mint ezidőszerint,

[7] MNL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály 104. tétel, 61. csomó. alapszám: M.E. 1939.20123

amelynek oka nemcsak az u.n. szalmalánglelkesedésben keresendő, hanem abban is, hogy azóta a köztudatba valahogy bevette magát, miszerint esetleg a M. Tátra visszatérésével is számolni lehet. Idegenforgalmi természetű új alapítások szempontjából Kárpátalját illetőleg ez a körülmény kedvezőtlen lenne azért, mert a Tátrának Budapesthez való közelsége, a magyar köztudatba beidegződött szépsége és gyógyhatása, valamint az ott már létező idegenforgalmi iparok nívója, mind olyan tények, amelyek a Kárpátaljával szemben előnyt biztosíthatnának.-

II./

A Kárpátalján – tudomásunk szerint – az eddig tervezett idegenforgalmi jelentőségű alapítási szándékok a következők:

1/ Volóc mellett a m.kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium szociális intézménye tervez turista falut üdülőházzal, teleppel építeni. 280.000. - pengő rendelkezésre áll. A hely már kijelöltetett. Az építkezés a legsürgősebben megindulhatna.

2/ Balzatulon Báthory Hüttner János és Mecser Jenő mint magánemberek terveznek Höpfrer Guidó tervei szerint 150 ágyas igen nívós szállodát együtt építeni. Szándékuk komoly, de egyelőre a terveknél tartanak.

3/ Kárpátalja még meg nem határozott részén az Angol Magyar Bank, illetőleg a Kereskedelmi Bank köréhez tartozó tőkével gróf Pongrácz Vilmos, a Magyar Egyiptomi Kereskedelmi r.t. elnöke tervez idegenforgalmi jelentőségű alapítást.

4/ Kőrösmezőn Budapest Székesfőváros 100 szobás tisztviselői üdülőt tervez.

5/ Rahón Budapest székesfőváros balatonkenesi üdülőtelepe vette át a turistaszálló bérletét. A hotelt átalakította és a napokban nyitotta meg Rahón, különben Szeged városa is tervezi egy üdülő építését.

6/ Antalóc - Horlyó körzetben Nyíregyháza városi tisztviselői terveznek üdülőt építeni.

7/ Ökörmező és Szinevér körletben Debrecen város tervezi üdülő építését.

8/ Tiszabogdányban a félig kész állapotban levő Secsik-féle szállót a Délmagyarország Közművelődési Egyesület kívánja átvenni.

9/ A Kárpátalján megfelelő helyen a Baross Szövetség is kíván tagjai részére üdülőt létesíteni vagy egy már meglevő üzemet átvenni és azt kifejleszteni.

10/ Szolyva és Munkács között a Hangya tervez tisztviselői számára 50-100 szobás üdülő szálló épitését teleppel.

11/ Szobránc fürdőt a MABI[8]-nak megvételre ajánlották. Megvétele helyett esetleg annak kibérléséről lesz szó. Magyar Karlsbaddá kívánják kifejleszteni és bőrbajosok gyógyhelyévé tenni.

12/ Ökörmezőn a MABI tárgyalást folytat a félig kész állapotban lévő 45 ágyas megvételével kapcsolatban, amely 800 méter magasságban fekszik. Egyelőre az előzetes szemlénél tart mindkét ügy.

[8] Magánalkalmazottak Biztosító Intézete

III./

Az alábbiakban vagyunk bátrak összefoglalni azokat a terveket, amelyek még különböző előfeltételekhez vannak kötve, vagy sajnos időközben el is lettek ejtve.

1/ Ungváron a m.kir. Államvasutak árvaház építését tervezték, amely tervet azonban időközben elejtették.

2/ Ökörmezőn, Técsőn, Huszton, Poroskón, Perecsénben, Nagybereznán, Aknaszlatinán és még néhány helyen a Hangya hajlandó lesz 8-10 szobás turistaszállót építeni vendéglővel, amelyet saját maga kezelne. A beszervezés munkácsi központjából folyamatban van. A tervezett 60 fiókból 45 megnyílt, 15 szervezés alatt áll. A szóban forgó turistaszállók és vendéglők a Hangya fiókkal lennének összefüggésbe hozva.

3/ A m.kir. Posta szociális intézményei szívesen alapítottak volna a Kárpátalján tisztviselői üdülőt, azonban 300.000 pengőn alul megfelelő alapítást nem tudnának létrehozni, ezért lemondtak arról.

4/ Az OTI[9] addig nem foglalkozik a Kárpátalján semminemű üdülő létesítésével, amíg a Kárpátalja nem tartozik közigazgatási hatáskörébe. Ez csak a jövő évben fog megtörténni.

5/ A Gyáriparosok Országos Szövetségéhez tartozó gyárak eddig azért nem foglalkoztak a Kárpátalján létesítendő munkás és tisztviselő üdülők alapításával, mert a vasúti költségeket és a távolságot igen nagynak tartották. Újabban a 75 %-os munkás kedvezmények életbelépte szintén fel fogják vetni a gondolatot a Kárpátalja-i munkásüdülők létesítése tekintetében.

6/ A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete igen üdvösnek tartja azt a gondolatot, a Kárpátalján üdülők, nyaralók vagy gyermeknyaralók létesíttessenek és ezzel a gondolattal a legközelebb végrehajtó bizottsági ülésen foglalkozni is fognak.

7/ A diákszervezetek is foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy tagjaik számára nyaralás céljából faházakat építsenek a Kárpátalján. Ezekhez az építkezésekhez azonban az állani erdőigazgatóságok részéről olcsóbb fára lett volna szükségük, valamint arra, hogy a házak körzetében tilos területek ne legyenek.

8/ Felvetették azt a gondolatot, hogy a Kárpátalján az ottani építkezésekben elhelyezkedni kívánó tőkék számára kivételes kedvezések biztosíttassanak. Ez esetben remélhető volna nagyobb összegű magántőke megmozdulása.

9/ A kárpátaljai községeket, illetve körzeteket a különböző magyar városok testvérközségekké fogadták. E városok telve vannak jószándékkal, de anyagi eszközökkel nem rendelkeznek. Hír szerint új költségvetésükbe fognak megfelelő összegeket beállítani ebből a célból. A testvérkörzetekben idegenforgalmi jelentőségű alapításokat is terveznek.

10/ Az OTBA[10] szintén foglalkozott a gondolattal, hogy a Kárpátalján egy nagyobb szállodát épít. Minthogy azonban egy legújabb minisztertanácsi határo-

[9] Országos Társadalombiztosító Intézet
[10] Országos Tisztviselői Betegápolási Alap

zat szerint bevételeit tartalékolnia kell, ezért 3 évig nem építkezhet és így eredeti tervét el kellett ejtenie.

IV./

Külön kell tisztelettel jelentenünk, hogy a Kárpátalján található kb. 20 menedékház használhatóvá-tételére összesen mintegy 86.000.- pengőre lenne szükség. Ebből az összegből az O.T.T. eddig 24.000.- pengőt szerzett meg a Magyar Turista Szövetségnek, amely e menedékházak tulajdonosa. E menedékházak karbahozatalától függ nagyrészt a kárpátaljai téli sísaison sikere.

V./

Végezetül tisztelettel jelentjük, hogy egyéb magántőkékkel kapcsolatos alapításokról is jelentek meg hírek a szaklapokban és napisajtóban, az ezzel kapcsolatos tervek azonban az idegenforgalmi szakemberek részéről megerősítve nem lettek.

Egyidejűleg fogadja Nagyméltóságod megkülönböztetett tiszteletünk és legőszintébb nagyrabecsülésünk kifejezését.

Budapest, 1939. július 26.

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal nevében:
Hallósy István s.k.
m.kir. főtanácsos

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal akciói Kárpátalja nyári és téli idegenforgalmának fejlesztése és biztosítása érdekében[11]

Nyolc hónapja tért vissza a Kárpátalja. Kárpátaljának az Anyaországba való bekapcsolása nemcsak újabb nyersanyag-források visszatérését jelenti, hanem azt is, hogy a hegyvidékben szűkölködő Csonka-ország visszakapta a Kárpátok bérceinek egy részét és azzal együtt hegyilevegőt, sportlehetőségeket, üdülési és gyógyulási alkalmakat a Csonka-ország lakossága számára.

Idegenforgalmilag Kárpátalja bekapcsolása különleges intézkedéseket követel meg. Sajnos az intézkedések zöme egyidejűleg anyagi áldozatokat és tőkebefektetéseket is igényelne, amelyek a jelenlegi kivételes külpolitikai és gazdasági viszonyok mellett nem minden nehézség nélkül valósíthatók meg.

Ezért a Kárpátaljával kapcsolatos idegenforgalmi teendők olyként csoportosítandók, hogy egymástól különválasztandók azok a tennivalók, amelyek már minimális költséggel is megvalósíthatók azoktól, amelyek már jelentősebb anyagi áldozatokat igényelnek és teljesen külön sorolandók fel azok a teendők, amelyek hosszúlejáratú befektetéseket igényelnek.

A jelen előadmány első fejezetében számolunk be azokról az intézkedésekről, amelyeket a Kárpátalja idegenforgalmának fejlesztése céljából, de jelentősebb

[11] MNL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály 104. tétel, 61. csomó. alapszám: M.E. 1939.20123

anyagi eszközök hiányában az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a nyári évad minél nagyobb forgalma érdekében megtett.

Az előadmány második részében pedig azokról a tennivalókról számolunk be, amelyeket a Kárpátalja téli évadjának biztosítása érdekében lenne szükség sürgősen megvalósítani. Ezek az intézkedések azonban, már jelentősebb anyagi áldozat nélkül nem valósíthatók meg. 250 000 – 500 000 pengő az az összeg, amellyel a téli évad érdekében a Kárpátalján érezhetően komoly akciót lehetne megindítani. Az előadmány erre vonatkozólag részletes javaslatokat tartalmaz.

Külön tanulmány a Kárpátalja idegenforgalmi hosszúlejáratú tőke befektetésének a kérdése. Erről Hivatalunk külön tanulmányt dolgoz ki.

Budapest, 1939. október havában.

Mit tett eddig az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a Kárpátalja idegenforgalmáért?

Erre a kérdésre vonatkozó válaszunkat az alábbi pontokban van szerencsénk ismertetni:

1/ A Felvidék és Kárpátalja nem egyidőben tért vissza Magyarországhoz, hanem a bécsi döntéssel kapcsolatban a Felvidék, - beleértve Ungvár, Munkács és. Beregszász városokat, 1938. november 10-vel került magyar impérium alá. A tulajdonképpeni Kárpátalja azonban csak a német csapatoknak Prágába való bevonulása után tért vissza az Anyaországhoz, amely dátumszerűleg 1939. március közepén be is fejeződött.

Tisztelettel jelentjük, hogy az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal vezetője dr. Rohringer Endre miniszteri fogalmazó kíséretében még 1938. december havában útra kelt és beutazta az egész Felvidéket, beleértve Rozsnyó, Kassa, Munkács és Ungvár városokat is és helyszíni szemle alapján gyűjtötte össze mindazokat a sürgős idegenforgalmi tennivalókat, amelyek a felvidéki idegenforgalom érdekeivel voltak kapcsolatosak. Ez az első tanulmányút még a katonai közigazgatás idejére esett és részben talán túl korán is történt, mert a felvidéki városok egyrészt még teljesen tájékozatlanok voltak a Csonkaország közigazgatási gépezetéről, másrészt pedig idegenforgalmi szempontból nem látták még tisztán azokat az előnyöket, amelyeket az Anyaországhoz való visszatérésük számukra jelent.

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal vezetője már 1939. február 23-án a tárcanélküli felvidéki minisztériumban tartott idegenforgalmi tanácskozáson részletes programmot terjesztett elő a Felvidék és az eddig visszatért kárpátaljai városok idegenforgalmának fejlesztése ügyében, amely munkatervet azután, az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a visszatért összes magyar törvényhatóságok és megyei városok vezetői nemkülönben az illetékes idegenforgalmi szervezeteknek első szervezési vezérfonálképen megküldötte, amelyet – mint hivatalunk ezt megállapította – az összes érdekeltek szívesen fogadtak és azt a helyi idegenforgalom szervezése során fel is használták.

Ezt az előadmányunkat a jelen sorokhoz csatoltan mellékeljük. Tisztelettel megjegyezzük, hogy a felvidéki ügyeknek részben a felvidéki minisztérium útján való bizonyos különállása igen nagy mértékben nehezítette meg hivatalunknak atekintetben való munkáját, mindannak ellenére, hogy Jaross Andor miniszter úr Őnagyméltósága hivatalunk vezetőjének kérésére a tárcanélküli minisztérium és hivatalunk között, mint idegenforgalmi összekötőt, Bárczy Oszkár miniszteri előadó urat delegálta,

2/ A március derekán visszatért Kárpátalja még katonai közigazgatás alatt állott, amikor hivatalunk vezetője a visszatért teljes területet több napon keresztül beutazta, egyrészt azért, hogy az idegenforgalmi szempontból szükséges első feltáró munkát elvégezze a helyszínen, másrészt pedig azért, hogy a Kárpátalja idegenforgalmának az Anyaországgal való kapcsolata szempontjából fennálló nehézségek /hitelek és menedékházak tulajdonjoga, közlekedési kérdések, stb./ megszűntetésére, vagy legalább is átmeneti áthidalására javaslatokat dolgozzunk ki.

A Felvidékkel való idegenforgalmi tárgyalások tekintetében rendkívül megnehezítette hivatalunk munkáját az a körülmény, hogy a kárpátaljai autonómia kérdése hosszú ideig megoldatlanul élt a köztudatban és így hivatalunknak e területekkel kapcsolatos hatásköre az egyes russzin szervezetek részéről kérdésessé tétetett, minthogy a szervezetek, igen jelentős közéleti tényezőkkel élükön, azt hangoztatták, hogy a Kárpátalja idegenforgalmi ügyeinek intézése tekintetében Kárpátalja önálló autonómiájánál fogva, a vezetőszerep őket illeti, helyesebben őket fogja megilletni.

Az idegenforgalmi kérdésekkel kapcsolatos hatásköröknek, úgy a Felvidéken, mint a Kárpátalján való problematikussá válása arra késztette hivatalunkat, hogy még a kora tavasszal jelentést tegyen felettes hatóságának erről, illetve egy oly önkormányzati rendelet kibocsátását kérje, ami a Felvidéken és a Kárpátalján való mindennemű Idegenforgalmi kezdeményezésnek az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatalba való bejelentését teszi mindenkire kötelezővé a célból, hogy hivatalunk ez összes teendőkről és az összes alapítási szándékokról egyaránt tudomással bírjon és ilymódon a visszatért területek idegenforgalmi életének felfokozása érdekében, a legmegfelelőbb idegenforgalmi politika gyakorlására tehessen felettes hatósága útján, az összkormányzatnak javaslatot.

Sajnos ez a rendelkezés mindezideig nem jelent meg.

A viszonyok ilyen helyzete folytán az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal működése időbelileg két részre osztható. Egyik rész báró Perényi Zsigmond Őnagyméltóságának, a Kárpátalja kormányzói biztosává való kinevezéséig terjed, amely időpontig a Kárpátalja idegenforgalmi kérdéseinek hatásköri illetékessége tisztázva nem volt. A második rész a Kárpátalja kormányzói biztosának kinevezése utánra esik, amikor az idegenforgalommal kapcsolatos összes tárgyalásainkat a Kormányzói Biztos úrral, ill., a kormányzói biztossággal karöltve folytattuk.

Tiszteltel jelentjük, hogy az ungvári kormányzói biztosság létesítéséig terjedő időtartam alatt az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a Felvidéktől eltekintve, a Kárpátalja idegenforgalmának fejlesztése érdekében a következőket tette:

A/ A Csonka-Magyarország közönségével való megismertetés céljából megiratta az Idegenforgalmi Újságirók Szindikátusával a „Csallóköztől a Kárpátaljáig című útikalauzt, amelyet a m.kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter úr vezetett be előszóval és amelynek előállítási költségeit hivatalunk fedezte /P 3.000.-/.

B/ A „Magyar Felvidék és Kárpátalja" címen hivatalunk gondosan szerkesztett kis prospektust adott ki, amelyben pontosan feldolgozta a Kárpátalja összes idegenforgalmi értékeit és amelyben egyidejűleg felvidéki és kárpátaljai hotelkalauzt tett közzé.

C/ Az ORSZÁGJÁRÁS című lap külön-mellékletet adott ki a felvidéki idegenforgalmi helyekről. Hivatalunk, a szaklappal kötött megállapodás értelmében, gondoskodott arról, hogy hivatalunk költségére ez a könnyedén megírt kalauz 10.000 példányban kerüljön a magyar idegenforgalmi szerveken és utazási irodákon keresztül a közönség kezeihez.

D/ A felvidéki, illetve a kárpátaljai „Az Utas Könyve"-t, mely az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség szerkesztésében jelent meg - hivatalunk minden vonatkozásban a legnagyobb előzékenységgel támogatta és azokat megjelenésük után minden illetékes idegenforgalmi szervnek a figyelmébe ajánlotta.

E/ A Kárpátaljával kapcsolatban megjelent, fentiekben ismertetett prospektusainkat egyidejűleg a külföldön működő idegenforgalmi szervezeteinknek is megküldöttük azzal a felhívással, hogy a visszatért Felvidékről és Kárpátaljáról, azok alapján, a sajtóban közleményeket helyezzenek el, a rádióban előadásokat tartsanak és az illetékes utazási irodák számára tájékoztató körleveleket bocsássanak ki.

F/ A megfelelő anyagi eszközök biztosítása után, hivatalunk azonnal intézkedett atekintetben is, hogy a visszatért Felvidék és Kárpátalja ismertetése ügyében kiadott magyar nyelvű prospektus német, francia és angol nyelven is megjelenjék.

G/ A Magyar Turista Egyesülettel karöltve, hivatalunk adta ki az első színes útjelzésű turista-térképet, amelyet a magyar közönség rendkívüli örömmel fogadott. Hivatalunk ezeket a turista-térképeket egyidejűleg különben az összes budapesti nagyobb pályaudvarokon is kifüggesztette és a térképen szereplő szebb vidékeket és városokat fényképen is bemutatja a térképeken.

H/ A Kárpátalja propagandája érdekében művészi plakátot készíttettünk, amelyet ugy a fővárosban, mint az ország nagyobb vidéki városaiban is kiragasztatott hivatalunk.

I/ A magyar sajtóval és rádióval állandó érintkezést tartott fenn hivatalunk abból a célból, hogy a Felvidék és különösen a Kárpátalja idegenforgalmi értékeire felhívja a magyar közönség figyelmét.

J/ Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a vidéki városok idegenforgalmi hivatalainak vezetői számára – saját költségére – körutazást rendezett a Felvidéken és a Kárpátalján abból a célból, hogy az idegenforgalmi propaganda szempontjából ezek a rendkívüli fontossággal bíró szakférfiak a visszatért Kárpátalját minden vonatkozásában megismerjék és a felvilágosításért hozzájuk forduló magyar közönséget a különböző vidéki városokból szakszerűen a Kárpátaljára terelhessék.

K/ Hasonlóképen hivatalunk saját költségére felvidéki és kárpátaljai körútra hivta meg a vizsgát tett magyar idegenvezetők legkitűnőbbjeit és több napos tanulmányúton mutatta be nekik az idegenforgalmi látnivalókat, amely körútnak a Kárpátalja látogatottsága szempontjából, mint ezt a későbbiek igazolták, szintén igen nagy jelentősége volt.

L/ Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal karöltve az Idegenforgalmi propaganda Munkaközösséggel, valamint a Külügyminisztérium sajtóosztályával számos külföldi újságírót, publicistát, írót utaztatott végig a Felvidéken és a Kárpátalján, akik között szerepeltek igen nagy számban lengyelek, németek, továbbá angolok, finnek, amerikaiak, stb.

M/ A Magyarországi Ruszinszkói Szervezetnek a Kárpátalján való utazását hivatalunk anyagilag is elősegítette, továbbá az egyesületnek az általa kifejtendő propaganda céljára 1.000. – P-t utalt ki.

N/ Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal még a kora tavasszal kidolgozta a legapróbb részletekig annak a Budapesten felállítandó idegenforgalmi propaganda irodának a tervét, amelyet a magyar vidéknek a fővárosban való propagálása céljából a saját költségén kívánt létesíteni és amelyben a Kárpátalja is nagyszabású díjmentes propagandához jutott volna, ha hivatalunknak ez az előterjesztése felettes hatósága részéről jóváhagyást nyert volna, ami azonban az anyaglakra való tekintettel, sajnos nem volt lehetséges.

O/ Hivatalunk kezdeményezésére alakult meg a Baross Egyesült Női Tábor idegenforgalmi mozgalma, amely a„magyar asszony a magyar vidékért” jelszóval közel 1.000 résztvevővel, hivatalunk vezetőjének megnyitó előadásával bontott zászlót és igen nagy mértékben járult hozzá, hogy a magyar hölgyek rábeszélésére a magyar családok a Kárpátalja felé vették ezen a nyáron útjukat.

P/ A Baross Női Tábor a Baross Szövetségben minden héten felvilágosító szolgálatot tartott a nagy nyilvánosság számára, amely felvilágosító szolgálat céljára szakreferenst hivatalunk bocsátott rendelkezésre, valamint az első tanulmányutak megtétele céljából a Baross Női Tábor kiküldöttjeit hivatalunk látta vendégül egy a Kárpátaljára rendezett körúton.

R/ Hivatalaink összes előadóit többször végigutaztatta a Felvidéken és a Kárpátalján, hogy valamennyien kellő tájékozottsággal rendelkezzenek az ottani, idegenforgalmi kérdésekben.

S/ Lépéseket tettünk az illetékes helyeken atekintetben, hogy a m.kir. Államvasutak tarifája a Kárpátalja meglátogatása céljából, a nagy távolságra való tekintettel, lényegesen leszállíttassék, ami még idejekorán meg is történt.

T/ Itt kell megemlítenünk hivatalunk azon kezdeményezését, amely szerint mindenki a fizetéses szabadsága alkalmából, egyszer egy évben 50 százalékos jegy váltására kap jogot, ami természetesen a Kárpátalja felé bír a legnagyobb jelentőséggel.

3/ Mindezek az egyenként talán kisebb jelentőségű, - összességükben azonban igen nagy horderejű propaganda-ténykedések, nagy mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy a Csonkakország figyelme mind nagyobb mértékben terelődött még a Felvidéknél is intenzívebben, kifejezetten a Kárpátalja felé;

Éppen erre való tekintettel az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivata1 szükségesnek tartotta azt, hogy a fentieken túlmenőleg még az alábbi, hatásukban az előzőknél lényegesen nagyobb erejű intézkedéseket tegye:

a/ Elősegítette és minden módon támogatta a május 8-án megnyíló Budapesti Nemzetközi Vásáron a Kárpátalja idegenforgalmi propagandáját, ami tekintettel arra, hogy a Budapesti Nemzetközi Vásár közel egy millió látogatást kapott, óriási lendületet adott egyszerre a Kárpátalja iránti érdeklődésnek annál is inkább, mert a vásár szerencsés időpontjánál fogva, ennek az eseménynek az időszaka, az, amikor a nyaralás iránti érdeklődés, is megkezdődött.

b/ Hasonlóképen átérezve a Kárpátalján az idegenforgalomnak különleges jelentőségét, az O.M. Idegenforgalmi Hivatalnak régebbi határtisztjét: vitéz Stadler István ny. huszárkapitány urat, Munkács székhellyel a Kárpátaljára delegálta azért, hogy mint összekötő hivatalunk és a Kárpátalja között, állandóan jelentse számunkra mindazokat az idegenforgalmi megfigyeléseket, amelyek a Kárpátalja Idegenforgalmának fejlesztése szempontjából jelentősek.

c/ Megszervezte ez Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal továbbá Munkács mellett, ahol vitéz Stadler István ma is székel, Ungváron és Volócon az ott nagy számban megforduló turisták utbaigazítása, felvilágosítása és elhelyezése céljából, idegenforgalmi kirendeltségeit és ezen tulmenőleg Munkácsnak és Rahónak is ajánlatot tettünk, hogy ezeken a helyeken is az ungvári példához hasonlóan hajlandók vagyunk idegenforgalmi irodákat felállítani. Az „ungvári példa" alatt az értendő, hogy az irodákat hivatalunk saját költségén létesíti, és tartja azokat három hónapig üzemben, annak letelte után azonban az illető város, illetve község köteles az idegenforgalmi irodát gondozásába venni.

d/ A Magyar Turista Egyesület hivatalunk közremüködésével 18 kárpátaljai menedékházat kapott meg a katonai közigazgatástól és amelyeket hivatalunk javaslatára, hagyott jóvá a kárpátaljai Kormányzói Biztos ur Önagyméltósága. tulajdonjogilag is.

e/ E kárpátaljai menedékházak állagára és javítására vonatkozólag hivatalunk a Magyar Turista Egyesülettel karöltve, költségvetéssel kombinált felvételi

jegyzőkönyvet dolgozott ki, amely e menedékházak további sorsa szempontjából döntő jelentőséggel birt. Ennek alapján ugyanis a legfontosabb menedékházak kijavítása céljából 34.000.- P költség állapíttatott meg, amelyből hivatalunk magára vállalt 10.000 P-t az esetben, ha a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium még a hiányzó 24.000.- P-t rendelkezésre bocsátja a menedékházak tatarozása céljából. Ez meg is történt.

f/ Hangoztatjuk, hogy a menedékházak teljes tatarozásához szükséges összeg még további 60.000.- P-re rúgna, mert hivatalunk a fenti megoldással, csak a legfontosabb és a legsürgősebb kérdéseket rendezhette a szükös anyagi helyzet miatt.

g/ További rendkivüli jelentőséggel biró intézkedése hivatalunknak, hogy 20.000.- P költség keretében Volócon egy oly idegenforgalmi és népművészeti ház felépítését kezdte meg, amely hat szobával és 12 ággyal, valamint egy megfelelő idegenforgalmi irodával Volóc idegenforgalmának központja lesz, illetve erről a helyről lesznek beszervezhetők Volóc és a környéki falvak idegenforgalmi és magán elszállásolási lehetőségei, valamint ezen tulmenőleg a környék háziipari termelésének értékesítése is.

h/ Hivatalunk a Háziipari Központtal kötött megállapodás alapján, egy hasonló célú népművészeti és idegenforgalmi ház létesítését tervezi Rahón is, amely a legközelebbi jövőben szintén megvalósításra kerül.

i/ Hasonlóképen hivatalunk – saját költségére – sí-ugrásáncót építtet Volócon, hogy Kárpátalja sí-életének ezen a kitűnő helyen síközpontot adjon.

j/ Minthogy a Temnatik nevü hegy alkalmas a legjobban Volóc környékén a községbe való lesiklásra, ez a hegy azonban különböző farönkökkel van tele, amelyektől megtisztitandók, – hivatalunk e célra – saját költségére – ugyancsak 1.500.- P segélyt állított be, mert tisztában van azzal, hogy a Kárpátalján az idegenforgalom szempontjából, különösen télen, elsősorban a sísportolók jönnek tekintetbe.

4/ Tisztelettel jelentjük továbbá, hogy mindezen intézkedésekkel egyidejűleg neveztetett ki báró Perényi Zsigmond ur Őnagyméltósága a Kárpátalja kormányzói biztosává, amely alkalomból hivatalunk 69 szám alatt julius 8 -án üdvözölte a Kormányzói Biztos urat és egyidejűleg kérte, hogy a Kárpátalja idegenforgalmi kérdéseinek megbeszélése céljából a Kormányzói Biztos ur Ungváron hivatalunk vezetőjét fogadni szíveskedjék.

A Kormányzói Biztos ur július 15-én közölte hivatalunk vezetőjével, hogy julius 22-én az idegenforgalmi kérdések megbeszélése céljából személyesen tud rendelkezésre állni.

Hivatalunk vezetője vitéz Stadler István, Bangha Géza és dr. Peitler Gyula a Magyar Turista Egyesület főtitkára kíséretében kereste fel a Kormányzói Biztos urat és neki a jelen sorkhoz csatolt 3461. számú Aide Memoire-t adta át a Kárpátalja legfontosabb idegenforgalmi kérdéseiről, amelyeket a Kormányzói Biztos úr Őnagyméltósága hivatalunk vezetőjével pontonként letárgyalt és azokat további

megvalósítás céljából. dr. Chikán Béla urnák, a Kárpátalja szociális tanácsadójának adta ki.

5/ Ezt követőleg hivatalunk vezetője összeírta mindazokat az alapítási szándékokat, amelyek idegenforgalmi szempontból a Kárpátaljával kapcsolatban Magyarországon fennállottak és azokat 3357. szám alatt július 26-án a Miniszterelnök ur Önagyméltóságának és jul. 28-án a Kormányzói Biztos ur Önagyméltóságának soron kívül megküldötte.

Ezen felterjesztésünket másolatban szintén csatoljuk azzal a megjegyzéssel, hogy a július 26-án fennálló szándékok, a német–lengyel háború kitörése, illetve a lengyelekre való szerencsétlen befejezése után, nagyobbára eliminálódtak, illetve azokat egy békesebb időpontig elhalasztottaknak kell tekintenünk.

6/ Tisztelettel jelentjük továbbá, hogy hivatalunk a Kárpátalja idegenforgalmi iparainak megrendszabályozása céljából egyrészt átirattal fordult a m.kir. Árellenző Kormánybiztossághoz acélból, hogy a látogató közönség az alkalmi konjunktúra folytán, tulságosan kihasználható ne legyen, másrészt pedig felterjesztést intézett felettes hatóságához és a m.kir. Belügyminisztériumhoz, hogy a szállodaipari üzemek a tisztaság. a rend, stb. szempontból repülőbizottságok útján sürgősen felülvizsgáltassanak.

Mily intézkedések szükségesek a Kárpátalján ahhoz, hogy az 1939/40. év telén az ország téli sportokat űző közönsége a Kárpátalján sportolhasson, főként sielhessen és ezáltal a Kárpátalja lakosságának a tél folyamán keresetet biztosithasson?

Hogy erre felelhessünk, tudnunk kell a következőket:

1/ A Kárpátaljára utazó közönség zöme Budapestről indul, illetőleg Budapesten át utazik Kárpátaljára.

2/ Az útvonal, amelyen végighalad a Kárpátalja hegyeire, illetve hegyei közzé, oly hosszú, hogy ahhoz legalább 6-10 órai utazásra van szükség a vonaton. Ebből az következik, hogy a Kárpátaljára induló utas az alábbi városok valamelyikében kénytelen az éjszakát eltölteni. És pedig vagy Ungváron /Budapesttől 6 és 1/2 óra az út/, vagy Munkácson /Budapesttől 7 óra az út/, vagy Huszton /Budapesttől 7 és 3/4 óra az út/, vagy Rahón / Budapesttől 11 óra az út/.

3/ A sportoló közönség csak az éjszakázás után, másnap korán reggel kezdheti meg a hegyekről si-turáját, amelynek folyamán három lehetőség áll előtte a következő éjszaka eltöltése tekintetében:

a/ vagy visszatér ugyanarra a helyre, ahol az előző éjjel aludt,

b/ vagy pedig a hegyeken lévő - később említendő- menedékházakban éjszakázik, vagy pedig:

c/ részben az OMVESZ által nyilvántartott, részben az OMIH és az ungvári Kormányzói Biztosság vezetése mellett megszervezett paraszthá-zakban /vendéglátó házak/ tölti az éjszakét, mint fizető vendég.

4/ Tudnunk kell azt, hogy milyen igényű közönség az, amely a Kárpátaljára utazik a tél folyamán és ott mit remél. A következő utas-kategóriák indulhatnak a Kárpátaljára:

a/ A si-sportot kedvelő turisták. Ezek a si-sport társadalmának minden rétegét felölelik. Számuk mintegy 15-20.000-re tehető. Ezenkívül igen nagy számban vannak a férfiak mellett nők is.

b/ Szóbajöhetnek továbbá a pihenésre, üdülésre szorulók, akik sport nélkül csak havat akarnak látni és hegyi levegőt szívni. Ez a kategória is felöleli a társadalom minden rétegét, azonban ezeknek az utazása rendszerint a karácsonyi ünnepek és a Vízkereszt közötti időre szokott esni. Ezt a kategóriát rendkívüli mértékben vonza a Kékes, a Gallyatető, valamint a mátrai üdülőházak nagy kényelme és aránylagos közelsége. Ennek a kategóriának a Kárpátaljára való utazása tehát - mivel sportszenvedély nem fűti őket - kevésbé jelentős, mint az előző kategóriáké.

c/ Számbavehető utas-kategóriák lehetnének még a különböző vadásztársaságok kirándulásai, amennyiben azok számára a vadászati lehetőségek könnyen hozzáférhetővé lesznek téve.

5/ Mindabból az következik tehát, hogy a Kárpátalja téli idegenforgalmának biztosítása szempontjából a legnagyobb fontossággal a si-sport bir. Vizsgáljuk meg ezért, hogy a Kárpátalján ezidőszerint a si-sportolók számára milyen lehetőségek állnak fenn, egyrészt a si-sport űzése céljából, másrészt pedig az éjszakai elhelyezkedés tekintetében.

6/ Az Ungváron székelő Kárpátaljai Kormányzói Biztosság szakértői véleménye szerint, a kárpátaljai si-terepek osztályozás szempontjából három völgyet /Ung, Latorca és Tiszavölgye/ különböztet meg, mint olyan terepeket, amelyek a Kárpátalján a sielésre a legalkalmasabbak. Ezek a siterepek a következők:

I. Ung-völgye:

1/ Ung-völgyében a 670 m. magas Pliska, mely könnyű si-terepnek számit és ahol a hó-viszonyok rendszerint jók. Az alább következő helyekről közelíthető meg egy napos túra keretébe:

a/ Ungvár-város. Lakás a Bercsényi, Korona és Kárpátia szállodákban, továbbá magánlakásokban. Összes hotelek rosszak

b/ Pliskai turista menedékház, 20 férőhellyel, csak szombat és vasárnap van nyitva. Csak kis igényű vérbeli turista számára ajánlható.

c/ Nevicke község 40-50 vendéglátó magánházzal,

d/ Okemence község 50 vendéglátó magánházzal,

e/ Perecseny község 100 vendéglátó magánházzal,

f/ Kapuszög község 25 vendéglátó magánházzal.

2/ Ung-völgyének második fontos si-terepe az 1021 m. magasan fekvő Jávornik, amely nagy si-turaterep. Elszállásolás:

a/ Jávornik turlota-menedákházban, 910 m. magasságban, kb. 40 férőhellyel három kis szobában és két nagyobb szobában.

b/ Vendéglátó gazdák találhatók Nagy- és Kis-Bereznán.

3/ Az Ung-völgyének harmadik si-terepei Fenyvesvölgy és Hajasd községek körüli terepek.

a/ A fenyvesvölgyi si-terep a nehezebbek közzé tartozik 150 férőhelyes elszállásolás a fenyvesvölgyi szanatóriumban és részben az ott található fadarabokban.

b/ A hajadi si-terep a közepesek közé tartozik. Elszállásolás az u.n. „szövetkezeti szállodában, amely ezidőrzerint üres és rendkívül hiányosan van berendezve. 35-40 férőhely biztosítható".

4/ Az Ung-völgyének további fontos, de igen nehéz si-terepe az Uzsok-község környéki si-terepek, ahol a 80 férőhelyes Sport-szálló áll rendelkezésre.

5/ Az Ung-völgyéhez számit még a 970 m magasan fekvő Antalóc község környéke, amely Ungvárról kisvasúttal közelíthető meg és ahol 40 férőhely a vendéglátó házakban található. A környéken könnyű síterep és a községben síkészitő háziiparos is található.

6/ A rónahavasi siterep 1350 m, magasan fekszik. A menedékházaan kb, 40 férőhely biztosítható.

II. Latorca völgye /Vicsa-patak völgye/:

A Latorca völgyének si szempontból különös jelensége van, egyrészt azért, mert idetartoznak a legkitűnőbb Volóc-környéki terepek /Plaji, Stoj és Temnatik/, másrészt pedig azért, mert ez a völgy az u.n. „lembergi fővonal"-on fekszik és így Budapesttel közvetlen vasúti összeköttetésben áll.

1/ Volócon magánházakban 200 férőhely biztosítható. /Az üresen álló polgári iskola igénybevétele esetén további 60-80 fórhellyel több/.

2/ Munkácson /Volóctól 56 km./ a Csillag-szállóban megfelelő férőhelyek állnak rendelkezésre. A hotel tiszta. Magánházakban további 400 férőhely biztosítható.

3/ Szolyva könnyű terep, 40 férőhely vendéglátó magánházakban,

4/ Kis-Szolyva 923 m magasan fekszik az Árpádvezér-menedékház. Átalakítás alatt, télen már használható lesz. 30 férőhely biztosítható.

5/ A Pláji menedékház 1140 m magasan Volóc felett fekszik. Két teremben 30 férőhely van. Mivel siterepe kitűnő,- forgalma igen nagy lenne, de csak kis igényű turisták számára alkalmas,

6/ Latorca-völgyéhez számit még Ökörmező, ahol a Debrecen és Hangya-szállókban összesen 20 ember helyezhető el. Magánházakban még további 30 férőhely biztosítható.

7/ Itt említjük meg, de a Talabor-völgyéből közelíthető meg a Szinevéri tengerszem-menedékház 990 m. magasságban. Körülbelül 16-20 ágy felszerelése folyamatban. A tengerszem idegenforgalmi látványosság.

III. Tiszavölgye:

A Tiszavölgye siszempontból a nehéz terepek közzé számít. A központ?

1/ Rahó, ahol a Budapest-szállodában 30 szobában cca 60 férőhely biztositható. Megközelíthető még:

2/ Tiszabogdány, magánházakban 20 férőhely biztositható.

3/ Tiszaborkuton magánházakban 50 férőhely biztosiható

4/ Kőrösmező a könnyű si-terepek közzé tartozik. 200 férőhely biztosítható. Megjegyzendő, hogy ezt a völgyet a csehek is rendkívüli mértékben látogatták és a környék lakossága /huculok/ megfelelően van berendezve és kitanítva a vendéglátásra.

5/ Rahó felett fekszik a Dumen havasi menedékház 1391m magasságban. Tatarozása csak részben hajtatott végre. Ehhez az OMIH 1.000 P segélyt folyósított.

6/ Kőrösmező felett fekszik a Dragobráti menedékház 1.400 m magasságban, a legkitűnőbb sí-terepek központjában. Rendbehozására az OMIH 3.000 P segélyt nyújtott.

7/ Tiszaborkut felett találjuk a Mencsul menedékházat 1.103 m magasan és a

8/ Sztényák menedékházat 1.280 m. magasan. Mindkettő primitív, csak kis igényű turisták számára.

9/ Ideszámít a Taracvölgyi kisvasút mellett fekvő, megkezdett emeletes turistaház körül elterülő siterep. Ez az úgynevezett Turbacil menedékház 900 m magasan. Befejezéséhez pénz kell.

10/ Tiszabogdány község felett van a hoverlai síterep, 1.400 m magasan fekvő menedékházzal, amelynek kibővítésire az OMIH adott segélyt. 50 látogató részére hálóhely, és 100 ember részére ellátás biztosítható itt.

11/ További menedékházak még:

a/ a Balzatul vizfogógáti menedékház 30 kis igényű férőhellyel,

b/ a Vertopa navai menedékház 1500 m magasan,

e/ a Mezlpotoki menedékház 1550 m magasan,

d/ a Pop Iván menedékház 1530 m magasan,

e/ a Kvasni vizfogógát menedékház 803 m magasban 48 férőhellyel.

f/ a Pop Iván alatti Vasek menedékház 1600 m magasságban a Terebesfehérpatak határában van, 60 férőhellyel. Tulajdonosa egy elmenekült cseh korcsmáros.

g/ A Mencsul havason Tiszaborkuttól 15 km-nyire fekszik a Merka-féle turistaszálló. Tulajdonosa csen. Elhanyagolt ház.

7/ Fentiekből megállapítható, hogy a Kárpátalján ezidőszerint a következő férőhelyek állnak rendelkezésre:

Ungváron, Munkácson a szállodákban 250 férőhely

A hegyekben lévő községekben vendéglátó házakban kb 1.500, a fentiekben felsorolt 18 menedékházban, valamint a három magánkézben lévő turistaházban kb. 400 férőhely biztosítható

8./ Ha azonban tudjuk azt, hogy a magyar sielő közönség rendkívüli mértékben el van kényeztetve egyrészt azért, mert Budapesthez egészen közel nemcsak a Svábhegyen, János-hegyen és Mátrában, Börzsönyben valamint Bakonyban található siterep, hanem másrészt igen olcsó pénzzel közelíthette meg a közönség az olcsó német vasúti tarifa miatt Semmeringet és az egyéb osztrák siterepeket, ahol régi és olcsó vendéglátóipari berendezkedések állnak rendelkezésre, központi fűtéses, hideg-meleg vízzel ellátott szállodákkal, ennélfogva aggályosnak tartjuk azt, hogy ugyanez a nagyrészt elkényeztetett közönség miként fog megelégedni a kárpátaljai, sokszor bizony igen primitív ellátási viszonyokkal.

9/ Éppen ezért rendkívül fontosnak és sürgősnek tartjuk, hogy még a tél beállta előtt, mintegy 500.000 P-s hitelkeret biztosítása mellett, az elszállásolási viszonyok feljavítása szempontjából az alábbi intézkedések történjenek:

A/ városi hotelek bővítése és javítása ügyében:

1/ Rozsnyón három lehetőség is kínálkozik:

a/ ráépíteni a Stiglicre egy emeletet,

b/ az u.n. Rákóczi-pénzverdét szállodává átalakítani.

c/ megszerezni a csehek által épített új Járás bírósági épületet és szállodává átépíteni.

E célból mintegy 100.000 P. irányzandó!

2/ Ungváron az összes szállodák rosszak, és állandó a panasz emiatt, Ungváron két lehetőség kínálkozik a szállóda-kérdés olcsó és sürgős megoldására:

a/ vagy a kormányzósági épület által rendélkezésre bocsátható üres szobák /150-200 szoba/ alakítandók át szállodai szobákká, vagy pedig:

b/ a használaton kivüli vármegye –ház

Erre a célra 300 000 P-re volna szükség!

3/ Munkácson, bár a Csillagszálló megfelelő, de mivel a magánházak zöme zsidó kezekben van, helyes lenne a használaton kivüli vármegye-házat szállodává átalakítani. Ez kb. 100,000 pengő keretében megvalósítható

4/ Rahón: A Fővárosi Segitő Alap kezelésében lévő Budapest-szálló kis befogadóképességű. Sajnos egy „sofort”-programm keretén belül itt gyors segítségre, magánlakásokon kívül, más lehetőség nincsen. Szóbajöhetnének az Erdőigazgatóság tulajdonában lévő vadászházak a Tisza-völgyében, amelyeknek használata azonban a vadászati lehetőségek miatt, előreláthatólag korlátozott.

B/ Magánlakások ügye

Minthogy nyilvánvaló, hogy a városi szállodáknak a fenti módon való használhatóvá tétele mellett a magánlakások még mindig nélkülözhetetlenek lesznek, egyrészt a fentemlített városokban, másrészt pedig a síterepeken fekvő

községekben, éppen ezért kívánatos, hogy ezekben az u.n vendéglátóházakban lévő mintegy 2200 elszállásolási lehetőség a szolid polgári igényeknek megfelelően biztosíttassék. Ezt azonban a vendéglátó gazdák /ruszin parasztok/ a saját anyagi erejükből megvalósítani nem tudják, de ezenkívül fogalmuk sincsen arról, hogy az odaérkező közönség milyen kényelemre vágyik A Kárpátaljai Kormányzói Biztosság hajlandó e célból az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatallal karöltve, az OMIH javaslata alapján; egy oly akciót folyamatba helyezni, amely 30 000 P felhasználásával ezt a 2200 férőhelyet lepedővel, matraccal, mosdótálakkal, pokróccal szerelné fel, valamint rovarmentesség szempontjából ellenőrizné. Számos helyen a fütési viszonyok is rendezendők.

C/ Siterepeken fekvő menedékházak ügye:

A sí-terepeken fekvő menedékházak - mint már a fentiekben ismertettük - nagyobbára olyan állapotban vannak, hogy csak primitív igényeket elégítenek ki, eltekintve attól, hogy mindössze 350-400 férőhelyet biztosítanak, A Magyar Turista Egyesület és a Si Szövetség együttes jelentése szerint, a Magyar Turista Egyesület tulajdonában lévő 18 menedékház a polgári igényeknek is megfelelő nívóra volna hozható, valamint a három magánkézben lévő turistaszálló is átvehető és ugyancsak a polgári igényeknek megfelelően volna átalakítható e célra 150.000 P segély folyósíttatnék.

10/ Mindezeket összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a Kárpátalján ezpdőszerint a rendelkezésre álló férőhelyek száma nem csekély és azokkal a magyar turistaigények lebonyolíthatók volnának ugyan szám szerint, de nem a felmerül magasabb rendű igények szerint. Éppen ezért megállapítjuk azt is, hogy a Kárpátalja az 1939/40. évi téli szezont illetően csak kispolgári igényekre is valamelyes módon csupán akkor készülhet fel a jelenlegi primitív igényeknél megfelelőbben, ha erre a célra, mintegy 500.000 P segély-jellegű támogatás folyósittatik.

11/ A si-terepek karbanhozatalának költségei:

Hangoztatnunk kell azonban, hogy a Kárpátalja a sielésre nem áll készen, hanem etekintetben ott még számos és sok költséggel járó tennivaló van. A Magyar Si Szövetség szerint ezek a tennivalók a következők:

a/ Ahol a si-terepek, a hegyi legelők és az alacsonyabb zónák között erdőövezetekkel vannak elválasztva, ott az erdők megnyitása útján lesikló-pályákat kell létesíteni. Ilyenekre szükség van a legfontosabb si-gócpontok körül:

Volócon,
Rahón,
Tiszaborkuton és
Körösmezőn;

b/ A si-utakat és a lesikló-utat jelezni kell, mert a sielők a nagy hótengerben eltévedhetnek, különösen ködben. A jelzések három méter hosszu fenyőfa karókkal történnek, hellyel-közel irányító jelzéssel és táblával. A karók költsége, leásassál együtt karónként 1.- P. A jelzés a következő vidékeken végzendő el:

1/ Stoj és környékén.....5.000 karó
2/ Svidovec és környékén.....5.000
3/ Hoverlán és környékén 5.000
4/ Rónahavason és környékén 3.000
összesen 18.000 karó
összesen 18.000. - P költséggel.

c/ A si-sporthoz feltétlen hozzátartoznak a kis- és közép si-ugrósáncok létesítése. Volócon az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal által létesítendő nagy si-ugrósánc mellett szükség van egy u.n. "Tanuló-sánc"-ra is. Ennek költsége további 4 000.-P.

d/ Rahón szintén létesítendő si-ugrósánc kb. 6.000.- P költséggel.

e/ Megbízható hó- és személybiztonsági jelzésre is van szükség, mert a Kárpátalján vadállatok is vannak. Ennek költsége kb. 600. - P.

f/ Versenyek rendézendők Volócon:

1/ váltóbajnokságok és lesikló-versenyek, költsége: 3.000 P.

2/ futóbajnokság és siklóverseny, költse ge 3.000 P.

g/ Fontos volna, hogy nagyobb lesiklások után a hegyre való felmenetet szánnal lehetne biztosítani. Ez esetben a szán a felmenő vasutat pótolná. A szán-forgalom megszervezésére legalább 1.000.- P állítandó be.

h/ Volócon fölállítandó volna az első si-edző-tábor. E célra 1.000.- P volna beállítandó.

Mint a fentiekből kitűnik, a Kárpátaljának a magyar si-sport számára való alkalmasabbá tételéhez tehát mintegy 60.000.- P segélyre van szükség.

12/ Olcsó utazás a Kárpátaljára.

Tisztában kell lenni azzal, hogy a polgári középosztály kereseti viszonyaival arányban álló olcsó közlekedés nélkül a Kárpátalja látogatottságát biztosítani nem lehet. E célból a következőkre van szükség:

a/ A Magyar Turista Egyesület tagjai számára a következőket kéri:

Eddig a MÁV vonalain a Turista Szövetség tagjai legalább 4 igazolványos turista együttes utazásakor, 100 km-en alul 33%-os, 100 km-en felül 50%-os díjmérséklést élveztek. Kárpátalja nagyobb idegenforgalma csak ugy képzelhető el, ha a továbbiakban már legalább 2 igazolványos turista /cserkész, levente, sielő/ együttes utazásakor 100 km-en alul 33 %-os, 100 km-en felül 50 %-os, 200 km-en felül 60 %-os és 300 km-en felül 75 %-os menetdijmérséklést élvez. Ha a megközelítést az illetékes hatóságok megkönnyítik, - akkor állandó vándorforgalomra számíthat Kárpátalja, ez tehát a legfontosabb és legsürgősebb tennivaló!

b/ Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a M.T.E.-kérelmén tulmenőleg azt javasolja, hogy a gyorsvonat III. osztályán a kárpátaljai si-zónába tartozó összes célállomásokra egységesen 10.- pengő állapíttassék meg oda- és vissza. Ha lehet, a si-lécekért külön pótdíj ne számíttassék fel, eddig sem volt.

A sí-zónából visszautazó turista bármely állomáson felszállhat a vonatra, hogy hazafelé induljon.

c/ Péntek éjszakától hétfő reggelig külön si-vonat szervezendő meg olyként, hogy a turisták a vonaton alhatnak menet és jövet, esetleg a szombattól vasárnapra terjedő éjjel is. E céltól a vonatok hálóhelyekkel szerelendők fel. E tekintetben a leg-megfelelőbb lenne igénybevenni a katonság céljára állandó rendelkezésre álló és jelenleg használaton kívül lévő kórház-vonatokat. E célból az OMIH megfelelő lépéseket tett folyamatba a m.kir. Honvédelmi Minisztérium XII. ügyosztályán. A si-, illetve a kórházvonatok tarifája rendkívül mérsékelt lenne. Lehetőleg úgy volna megállapítandó, hogy a 10.- pengős oda szóló menetjegy mellett a három éjszakáért a turista mintegy 6.- pengős pótdíjat fizetne.

d/ Rendkívül fontos lenne, hogy ugyanúgy, mint a Budapest–Kárpátalja-viszonylatban kiadásra kerülő 10.- pengős jegygyel arányban álló kedvezményt nyújtanánk Szeged, Debrecen, valamint a fontosabb dunántuli városokból induló közönség számára is.

13./ Sitanfolyamok és si-iskolák működésének megkönnyítése.

A volt ausztriai siterepeknek egyik nagyon fontos előnye volt a kitűnő sioktatók rendelkezésre állása. Ezek a sioktatók nagyszabású társasutazásokat is rendeztek ezekre a si-terepekre és ennek az idegenforgalom fejlesztése szempontjából a jelentőségük túlnő az egyszerű sportoktatás keretein. Működésük megkönnyítése és részbeni anyagi támogatása fontos idegenforgalmi érdek. Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy amennyiben a magyar ifjúság már diák korában megszokja azt, hogy a Kárpátaljára sielni menjen, úgy ez olyan tradíciót fog biztosítani a következő nemzedék tekintetében, amely egy részt Magyarországnak kitűnő sielőket nevel, másrészt pedig a Kárpátaljának állandó magyar sívendégeket biztosít.

Hogyan biztosítható a kárpátaljai téli szezon sikere a leggyorsabban?

Tiszteletteljes véleményünk szerint amennyiben az anyagi eszközök rendelkezésre bocsáttatnak, ez főként helyes szervezés kérdése. Egy olyan kárpátaljai idegenforgalmi munkaközösséget kell alakítani, amelynek nem tanácskozó, hanem, dolgozó és pedig gyorsan dolgozó tagjai vannak és egymással harmonikus összeműködésben hajtják végre a fentiekben lefektetett programmot.

Javaslatunk szerint a munkaközösség tagjai a következők lennének:

1/ Kárpátalja Kormányzói Biztosságának a kiküldöttje, illetőleg idegenforgalmi összekötője, hogy a hatósági támogatás mindenütt biztosítható legyen.

2/ Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal kiküldöttje.

3/ Az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség kiküldöttje, aki az OMIH kiküldöttjével karöltve írja össze és ellenőrzi a magánlakásokban levő elszállásolási lehetőségeket és bocsátja rendekezésre megfelelő kötelezettségek vállalása mellett a kiegészítő berendezési tárgyakat.

4/ A Magyar Turista Egyesület kiküldöttje a menedékházak karbahozatala szempontjából.

5/ A Si Szövetség kiküldöttje a situra utak jelzése és az utak rendezése, ellenőrzése céljából.

Meggyőződésünk, hogy amennyiben e munkaközösség megalakításával és felhatalmazásával egyidejűleg a menedékházak karbahozatalára 80. – l50.000 pengő, magánlakások összeírására és ellenőrzésére 30-50.000 pengő, továbbá legalább az ungvári rossz hotelviszony rendezése céljából loo.ooo pengő beállíttatik, vagyis összesen 250.000–300.000 pengő rendkívüli hitel rendelkezésre bocsáttatik, ez esetben Kárpátalja téli idegenforgalmi szezonja már az 1939/40. év telén a várható idegenforgalomra felkészültnek tekinthető és pedig oly értelemben, hogy az idén történt inveszticiok már a következő tavaszi, nyári és az azt követő téli szezon szempontjából is ujólag hasznosíthatók lesznek.

Magától értetődőleg a fentemlített munkaközösség gyorsütemű munkájával egyidejűleg kell megindulnia a kárpátaljai téli propagandának, valamint idejekorán kellene a m.kir. Államvasutaknak is közölnie azokat az utazási kedvezményeket, amelyeket a kárpataljai siszezon biztosítása érdekében voltunk bátrak javasolni ugyanezen előadmányunkban.

Budapest, 1939. október havában.

Felhasznált irodalom és források

Brenzovics László: *Nemzetiségpolitika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár, 2010, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Magyar Nemzeti Levéltár – Miniszterelnökségi Levéltár, Nemzetiségi és kissebségi osztály 1923–1944 – K28.

Molnár D. Erzsébet[*]

Kárpátaljai magyarok Gulag-táborokba kerülésének körülményei

Kirakatperek kárpátaljai áldozatai a szovjetrendszer kiépítésének idején[**]

Rezümé. A kárpátaljai magyarság második kisebbségi korszakának kezdetén, a térség szovjetizálásának időszakában került sor arra a szovjethatalom által vezényelt tisztogatási sorozatra, melynek célja volt a közösség értelmiségi rétegének, a történelmi egyházak képviselőinek, a kolhozosításnak ellenálló gazdálkodóknak eltávolítása a rezsim hatékony kiépítésének az útjából. Az ellenük levezényelt, többnyire a Gulag-táborokba történő deportálással végződő koncepciós perek révén ugyanis a „vezetők" vagy „pásztor" nélkül maradt, megfélemlített kárpátaljai magyarságot a megszálló szovjethatalom képviselői sokkal inkább akadálymentesen tudták beintegrálni a rezsimbe. Az intézkedés révén a sztálinizmus áldozataivá váltak nemcsak a kommunista rendszerrel bármilyen formában szembehelyezkedő személyek, de azok is, akikben a pártfunkcionáriusok potenciális akadályozó tényezőt láttak a Sztálin nevével fémjelzett rendszer kiépítésében.

Резюме. У ході утвердження радянської влади на території Закарпаття відбулася друга хвиля репресій проти угорської меншини. Влада розпочала серію «чисток», метою яких було усунення представників тих суспільних прошарків, які перешкоджали ефективному формуванню радянського режиму: інтелігенції, представників духовенства, а також фермерів, які опиралися впровадженню колгоспів. За допомогою сфабрикованих судових процесів, результатом яких стала депортація в ГУЛАГи „лідерів" та „пастирів" народу, представникам радянської влади було набагато легше інтегрувати в режим окупованих і заляканих закарпатських угорців. Жертвами цих заходів стали не тільки особи, які певним чином протистояли розбудові комунізму, але й ті, хто, на думку партійних функціонерів, вважалися потенційними «ворогами» у розбудові сталінського режиму на Закарпатті.

Abstract. At the beginning of the second minority era of the Transcarpathian Hungarians, in the process of the sovietization of the territory took place the purging succession carried out by the local representatives of the Soviet power. The aim of these measures was to remove the intellectuals, representatives of historical churches and the farmers who opposed collectivization because they meant obstacles in the effective building up of the regime. As the result of show trials created against them they were sent to the GULAG camps. By these measures the integration of Transcarpathian Hungarians without leaders and „shepherds" became easier. In this way not only those people became victims of the regime who made no secret of their anti-Stalinism, but also those whom Soviet executives considered potential enemies in sovietization of Transcarathia.

A XX. század folyamán Kárpátalja története többször ment keresztül drámai fordulatokon. A háborúkat lezáró, etnikai viszonyokat figyelmen kívül hagyó békeszerződések következtében az anyaországtól elszakított terület nemegyszer került idegen államok kötelékébe. A kisebbségi létbe kényszerített kárpátaljai magyarság számára a legnagyobb sorscsapás a második nagy világégés végén következett

[*] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék.
[*] Кафедра історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II.
[*] Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of of History and Social Sciences.
[**] A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

be, amikor 1944-re nyilvánvalóvá vált, hogy terület a Szovjetunió fennhatósága alá kerül. 1944 őszén a Vörös Hadsereg megjelenésével megkezdődött a szovjetrendszer módszeres, áldozatokat nem kímélő kiépítése a térségben. Egybehangzó vélemények alapján állíthatjuk, hogy a térség XX. századi történetének legellentmondásosabb, legmegrázóbb évei a szovjetrendszer kiépítésének időszaka: a negyvenes, ötvenes évek.[1]

Kárpátalja szovjetizálásának számos vonatkozása közül – a tanácsok létrejötte, a földkérdés rendezése, az erőszakos kolhozosítás és a kötelező terménybeszolgáltatás, az államosítás, a történelmi egyházak elleni küzdelem stb. – kétségtelen, hogy a legtragikusabb következménnyel a helyi magyarság számára a „málenykij robot"-ként hírhedté vált 1944 novemberében végrehajtott, a régió 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosságát érintő deportálások jártak. Az egy tömbben történő legnagyobb deportálási hullám következményei a mai napig kihatással vannak a közösség lélekszámának alakulására. A Gupvi-lágerekbe[2] hurcolt internáltak jelentős része soha nem tért vissza.

A „málenykij robot"-tal párhuzamosan és a következő években is folyamatosan zajlott a kárpátaljai magyar közösség „lefejezése", az értelmiségnek, a volt tisztségviselőknek, a történelmi egyházak képviselőinek, a vagyonukból kiforgatott, kuláknak mint osztályellenségnek kikiáltott magyar gazdák koholt vádak alapján történő koncepciós perbe fogása és – mint politikai elítéltek – szintén sztálini lágerekbe történő szállítása. Ezek a személyek, a „málenykij robot" áldozataitól eltérően nem a Gupvi, hanem a szintén az NKVD[3] felügyelete és ellenőrzése alá tartozó Gulag-lágerekbe[4] kerültek. A különbség tehát a két lágerrendszer között az volt, hogy míg a Gupvi-lágerekbe hadifoglyok és internáltak kerültek egyszerre, nagy létszámban lettek odahurcolva, nem volt fontos a foglyok személyi kiléte, a szovjet hatóságok csak azt tartották szem előtt, hogy meglegyen a létszám, a kijelölt kvóta,[5] vagy izoláljanak egy adott nemzetiséget[6], addig a Gulag-lágerekbe kerültek esetében nagyon is fontos volt a fogoly személye, akikben a megszálló szovjet hatalom képviselői akadályozó tényezőt tételeztek fel a rezsim kiépítésének folyamatában, ezért ők az ellenük kreált koncepciós perek lebonyolítása révén

[1] Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001., Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX. és XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

[2] Glavnoje Upravlyenyije Vojennoplennih i Internyirovannih (Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokság)

[3] Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel (Belügyi Népbiztosság)

[4] Glavnoje Upravlyenyije Lagerej (Lágerek Főparancsnoksága). A két típusú lágerrendszer közötti különbség fontosságáról lásd Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

[5] Például a Budapest és környéki deportálások esetében. Budapest elhúzódó ostroma miatt ugyanis a hadműveletet vezető Malinovszkij marsall – félve a késedelem miatti megtorlástól – jelentéseiben megnövelte a fővárost védők számát: a 80 ezres valós védősereg helyett 180-200 ezer főről tett jelentést. Az ostrom végeztével pedig a hiányzó hadifogolylétszámot pótolni kellett, és ő ezt meg is tette a civil lakosok összegyűjtése révén.

[6] Például a kárpátaljai magyarság esetében

váltak fogollyá és kerültek a Gulag kényszermunkatáboraiba. Azok a személyek lettek tehát Gulag-foglyok, akiket valamilyen állítólagos politikai bűn miatt ítéltek 10-től 25 évig terjedő szibériai száműzetésre az észak-uráli Vorkutától a távol-keleti Kolimáig.[7] Krausz Tamás megfogalmazása szerint: „A Gulag egyfelől a személyi diktatúra eszköze volt abban, hogy a helyi és központi hatalom hierarchiájába belekényszerítse a társadalmat, mindenekelőtt a párt- és állami apparátus dolgozóit, hogy megfélemlítse vagy megfékezze a személyi hatalom (és a rendszer) minden potenciális ellenfelét, mindazokat az ösztönös erőket, amelyek szembekerül(het)tek a hatalom centralizációs törekvéseivel, működési elveivel és gyakorlatával."[8]

Jelen tanulmányban a Kárpátalján végrehajtott tisztogatási sorozat részeként olyan, a szovjet vezetés értelmezésében valós vagy lehetséges ellenséget jelentő társadalmi csoportokhoz tartozó személyek – az előző rendszerben valamilyen tisztviselői pozíciót betöltő egyének, a történelmi egyházak képviselői, illetve a kolhozosításnak nem behódoló, kuláknak mint osztályellenségnek kikiáltott gazdák – perbe fogása, az ellenük levezényelt, többnyire Gulag táborokba történő deportálással, egyes esetekben halálbüntetéssel végződő koncepciós perek, koholt vádak kerülnek bemutatásra, melyek hozzájárultak a korra jellemző, jelentős társadalompolitikai változásokhoz.

A parancsuralmi rendszer helyi kiépítése céljából eme intézkedés végrehajtásához, a szovjet diktatúra kiépítésének egyik fontos lépcsőfokaként „törvényes és jogi" alapot kívántak teremteni a kárpátaljai férfiak ezreinek az elhurcolásához, valamint a helyi lakosság megfélemlítését célzó különböző módszerek végrehajtásához. Ez a törekvés a hírhedt 22. számú dekrétumban testesült meg, melyet 1944. december 18-án fogadtak el.[9] A dekrétum, mely Kárpátontúli-Ukrajna Néptanácsa mellett működő különleges bíróság felállításáról rendelkezik, melynek a bevezetőjében a következőket olvashatjuk: „A magyar–német elnyomók behatoltak földünkre és ötven éven át garázdálkodtak itt, bevezették az önkény véres rendszerét, gyalázták népünket, szétdúlták a családi fészkünket, rabolták a városokat és falvakat, felégették a népi vagyont. Agyongyötört népünk fiainak és leányainak ezreit űzték el kényszermunkára Magyarországra és a vele szövetséges Németországba. A fasiszta csendőrség és rendőrség kínzókamaráiban, a magyar–német bitorlók által végzett kibírhatatlan kínzások és gyötrelmek következtében sok tucat és száz békés polgár pusztult el."[10] A Rendkívüli Bíróság céljait és feladatait felsorakoztató rendelkezésben rögzítve van, hogy az intézmény az

[7] Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnes: Magyarok a GULAG rabszolgatáboraiban. Rubicon, 2011/12., 7.

[8] Krausz Tamás: A Gulag aktualitása. In Krausz Tamás (szerk.): Gulag. A szovjet táborrendszer története. Pannonica Kiadó, 2001. 20.

[9] Декрет чис.22 про утворення Спеціального Суду при Народної Ради Закарпатської України. Вісник Народної Ради Закарпатської України, Число 3., Ужгород, 30 грудня 1944. Державний Архів Закарпатської області (ДАЗО), Ф. 14, оп. 1, од.зб . 1 „а". ст.15.

[10] A rendelet szövegét fordításban idézi: Balog Sándor: Sorsüldözöttek. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. 9.

állami belbiztonság védelme alatt a „magyar és német ügynökök elleni harc" céljából jött létre.[11] Az „igazságszolgáltatási" szerv a Legfelsőbb Népbíróság külön kollégiuma volt, és élén egy semmilyen jogi végzettséggel nem rendelkező, 26 éves volt partizán, Vaszil Ruszin állt.[12]

A dekrétum bevezető részében az illetékes pártszervek megindokolják a bíróság létrehozásának szükségességét: „A nép akaratát teljesítve, az állam biztonságának szilárdítása érdekében – a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa szükségesnek találta, hogy a népünk ellenségei elleni harc érdekében bírósági szerveket hozzon létre."[13] Figyelemfelkeltő a dekrétum 5. paragrafusa, melyben olyan kifejezések találhatók, mint a „Rendkívüli Bíróság saját népi jogfelfogása és belső meggyőződése". Mindez arra enged következtetni, hogy ha a fent említett jogfelfogás és belső meggyőződés azt sugallta, hogy a vádlott bűnös, akkor azt el kellett ítélni.[14] A Bíróság gyorsított eljárással ítélkezett, és bárkit elítélhettek, aki az előző rendszerben valamilyen posztot töltött be. Az ítéletek ellen fellebbezni nem lehetett.[15] A Néptanácsnak csak a golyó általi halálos ítéleteket kellett jóváhagyni. A következő hónapokban a tárgyalások végkimenetele önkényes ítéletek sorozata, mely tárgyalásokon az ügyvédi védelem nem lehetett jelen. Erről ugyanis a dekrétum nem rendelkezett, a vádlott nem kérhetett védelmet. Ha pedig a bíróság később néha ki is rendelt ügyvédeket, a túlélők egybehangzó tanúságai szerint azok többet ártottak védenceiknek, mint amennyit használtak.[16]Azonban nem ez volt az egyetlen intézmény, amely a legalapvetőbb jogszabályok teljes figyelembevétele nélkül ítélkezett. 1944 októberétől egészen 1954-ig számos olyan bíróság, ügyészség és ítélőszék működött,[17] amely a „civilizált társadalom joggyakorlata legelemibb követelményének sem felelt meg".[18]

Karhatalomként működtek a szintén 1944 decemberében létrehozott népi milíciák, illetve a népi druzsinák.[19] A druzsinák irreguláris fegyveres erőként működtek,

---

[11] Постанова НРЗУ про інструкція і порядок діяльності Спеціального Суду Закарпатської України. Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 2., Ужгород, 31 січня 1945., ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб .1 „а". ст.11.

[12] Oficinszkij Román: Kárpátontúli Ukrajna. In Fedinec–Vehes (szerk.): Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 240.

[13] A szöveget fordításban idézi: Dupka György (szerk.): Koncepciós perek magyar elítéltjei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944–1957. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993. 122.

[14] Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004. 176–178.

[15] Botlik József: Hármas kereszt alatt. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997. 275.

[16] Csanádi, i.m., 2004. 176–178.

[17] Декрет чис.33 про організацію судових органів Закарпатської України. Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 1., Ужгород, 15 січня 1945., ст.4., Декрет чис. 34 про утворення органів прокуратури Закарпатської України. Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 1., Ужгород, 15 січня 1945., ст.5., Постанова НРЗУ про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах цивільних. Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 2., Ужгород, 31 січня 1945., ст.13.

[18] Dupka György (szerk.), i.m., 1993. 21.

[19] Декрет чис.23 про організацію Народних Дружин. Вісник Народної Ради Закарпатської України, Число 3., Ужгород, 30 грудня 1944. ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб. 1 „а". ст.19.

az önkéntes alapon történő jelentkezést hirdették meg soraiba azok között a „munkások, parasztok és értelmiségiek között, akik tettlegesen is meg kívánják védeni Kárpátontúli Ukrajna lakosságát a külső és a belső ellenségtől."[20] A népi milíciák szintén megkapták a felelősségre vonás jogát különböző törvénysértésekért.[21]

A Rendkívüli Bíróságon kívül Kárpátalján is tevékenykedtek az állambiztonsági szervek, és egy újabb rendelkezés értelmében a felügyeletük alá helyezték a területen lévő valamennyi börtönt és fogva tartásra alkalmas helységet minden tulajdonukkal, kiszolgáló egységeivel és személyzetével együtt, kivonva azokat a bíróság és az ügyészség fennhatósága alól és. A rendelkezés határozott tovább arról is, hogy ettől kezdve az ítélethozatal az államvédelmisek feladata, és a korábbi ítélkező szervek – a bíróság és az ügyészség – csupán a rendfenntartásért felelnek.[22]

1945 márciusában egyesítették a népi milíciákat a népi druzsinákkal, és létrehozták Kárpátontúli Ukrajna belügy igazgatási szervét.[23]

A sztálinista rendszer sajtója természetesen – a hatalmi ágak szétválasztása jegyében – az igazságszolgáltatásnak a hatalomtól való függetlenségét hangsúlyozza: „*A valódi igazságszolgáltatás legfőbb feltétele a bíróság függetlensége. A fasiszta országok bírósága engedelmes eszköze a fasiszta vezérek kis csoportja kezében. A Szovjetunió alkotmánya szerint „a bírák függetlenek. Ez azt jelenti, hogy a bíróság semmi módon sem befolyásolható. A szovjet bíráskodás, a szovjet bíróság csak a törvénytől függ.*" [24]

Ezen intézkedések célpontja egyértelműen a kárpátaljai értelmiség volt mint az új rendszer kialakításának lehetséges akadályozó tényezői. Az ide vonatkozó állítások szerint koholt vádak – hazaárulás, kémkedés, szovjetellenes összeesküvés, lázadás és politikai banditizmus, hazaárulók családtagjai, társadalmilag veszélyes elem – alapján ügyvédek, papok, tanítók, hivatalnokok jelentős részét ítélték sokéves börtönre vagy golyó általi halálra, megtizedelve a kárpátaljai magyarság színe-javát.[25] Nyilvántartást vezettek az 1940–1944 között működő hivatalnokok tevékenységéről.[26]

[20] ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб .1 „а". ст.16.
[21] Постанова НРЗУ про надання органам Народної міліції права застосувати заходи адміністративного впливу за проступки і правопорушення. Вісник Народної Ради Закарпатської України, Число 6., Ужгород, 31 березня 1945., ст.77.
[22] Постанова НРЗУ про передання місць ув'язнення (тюрем) до видання органів державної безпеки. Вісник Народної Ради Закарпатської України, Число 2., Ужгород, 31 січня 1945., 19., ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб .1 „а". ст.11.
[23] Постанова НРЗУ про об'єднання і координацію оперативних дій Народної Міліції і Народної Дружини і створення Управління внутрішніх справ Закарпатської України. Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 6., Ужгород, 31 березня 1945., 79.
[24] Munkás Újság, 1945. XI. 18. Az újságcikket közli: M. Takács Lajos (szerk.): Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945-1948. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1994. 84.
[25] Botlik, i.m., 2000. 286-287.
[26] Листування з круговими Народними комітетами та прокуратурою Закарпатської України про перевірку діяльності службовців під час угорської окупації в якості додатку є документи за 1940- 1944 рр. ДАЗО, Ф.14. оп. 1. од.зб. 589., ст.1-70.

Ezek után a szovjethatalom helyi képviselői hozzáláttak, hogy módszeresen, a „szovjet nép ellenségének" kikiáltva és koncepciós perbe fogva és Gulagtáborokba hurcolva kiiktassák azokat a személyeket, akik 1944 előtt bármilyen állami vagy egyházi tisztséget töltöttek be.

1946 tavaszán a pártvezetés elhatározta a terület két világháború közötti politikai életében jelentős szerepet játszó Autonóm Földműves Szövetség „magyarbarát" vezetői ügyeinek áttekintését,[27] akiket már 1945 óta fogva tartottak. A párt vezetőinek tevékenységét „népellenes" jelzővel illették, illetve hangsúlyozták az előkészítendő bírósági per politikai jelentőségét,[28] amelyet 1946 májusában–júniusában bonyolítottak le, és amelynek eredményeként a népbíróság „történelmi bűnök elkövetésének" és a „megelőző rendszerrel való korrabolás" vádjával halálra ítélte Bródy András, a Podkarpatszka Rusz volt miniszterelnökét, a magyar parlament képviselőjét, akit „az évtized legnagyobb kirakatperében" „Horthy-fasiszta bérencnek, vatikáni ügynöknek, amerikai kémnek" kiáltottak ki.[29] Hasonló ítéletet hoztak Demkó Mihály, Kricsfalussy-Hrabár András, Fenczik Isván, Demjanovich Péter magyar parlamenti képviselők esetében is. A letartóztatásról és a bírósági ítéletről a sajtó is tájékoztatja olvasóit: *„A vádlottakról a bizonyítási eljárás során, valamint vallomásuk alapján kiderült, hogy mint az „Autonomnij Zemlerobszkij Szojuz" burzsoá-nemzeti magyarbarát párt szervezői, tevékenyen küzdöttek, hogy Kárpátukrajnát a Szovjetszövetség ellen irányuló támadás támpontjává alakítsák, részt vettek és tevékenyen támogatták a fasiszta-magyar hatóságokat a Szovjetszövetség népei ellen folytatott háborúban és segítették a fasiszta-magyar megszállókat a kárpátukrajnai nép kirablásában."*[30] A *Kárpáti Igaz Szó* idézte az ügyész vádbeszédét is: „…történelmi gaztett ocsmány hordozói … hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhoz illő szégyenteljes halállal."[31] Valamennyiüket golyó általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Bródyt 1946. december 7-én végezték ki.

Fenczik Istvánt – görögkatolikus teológiai tanár lévén – a szovjet hatóságok a kivégzése előtt megpróbálták beszervezni, hogy görögkatolikus híveit terelje a pravoszláv egyház berkeibe, ő azonban visszautasította. A halálos ítéletet ez után hajtották végre.[32] Demjanovics Pétert pedig 1945. április 23-án, nagypénteken, az ungvári kórházban haldoklás közben lőtték agyon, csakhogy érvényt szerezzenek a halálos ítéletnek.[33]

[27] Протокол № 29-31 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 29 квітня – 7 травня 1946р. ДАЗО, Ф 1., оп.1., од.зб. 12., ст.60.
[28] Uo. 60.
[29] Dupka (szerk.), i.m., 2003. 131.
[30] Kárpáti Igaz Szó, 1946. IV. 23. Az újságcikket közli: M. Takács Lajos (szerk.), i.m., 1994. 85.
[31] Kárpáti Igaz Szó, 1946. V. 23., Az újságcikket közli: M. Takács Lajos (szerk.), i.m., 1994. 106., Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernyicskó István: Kárpátalja évszámokban1867–2010. Studia Regionalistica, Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011. 137.
[32] Dupka György: Kárpátaljai Magyar Gulag-lexikon. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999. 27.
[33] Uo. 36.

További hét képviselőt – Bencze Györgyöt, Zsegora Ödönt, Ilniczky Sándort, Ortutay Jenőt, Riskó Bélát, Földesi Gyulát, Spák Ivánt – öttől húsz évig terjedő börtönbüntetésre ítéltek, amit a szibériai Gulag-táborokban vagy Donbászon kellett letölteni. Többen közülük a lágerekben meghaltak.[34] Ortutay Jenő görögkatolikus kanonokról és szentszéki tanácsosról, aki a 20–30-as években kimagasló szerepet játszott a kárpátaljai, különösen a beregszászi magyarság társadalmi-politikai és kulturális életében, a következő vádirat született: *„A Vatikán második kárpáti képviselője Ortutay páter volt, aki Berehovóban 10 évig volt polgármester. A templomi szószékről felhívást intézett a Szovjetszövetség elleni „Keresztes hadjáratra", a „Bolseviki veszedelem" ellen és a „Szent István koronához" való visszatérést hirdette. A Vatikán utasításai szerint ez a fekete csuhába öltözött lelkész a kárpáti területen marad a Vörös Hadsereg által történt felszabadítás után azért, hogy továbbra is a katolikus reakció és az urak kémelhárító ügynöke „szeme és füle" legyen.*"[35]

Az előző rendszerben tevékenykedő nyugalmazott állami tisztviselők sem mentesültek a szovjet megtorló gépezet intézkedései alól. Fekésházy Zoltánt, Bereg és Ugocsa vármegye volt alispánját például 64 éves korában, 1945 tavaszán tartóztatták le, koholt vádak alapján hadbíróság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték A volt alispán nem érte meg a lágerbe történő kiszállítását, a könyörtelen bánásmód és az embertelen körülmények következtében kiszállítás közben, a vonaton halt meg.[36]

A rendelkezésre álló adatok alapján 1945–46 között kb. száz magyar, ruszin/ukrán, német közéleti személyiséget ítéltek el és végeztek ki koholt vádak alapján.[37] A Rendkívüli Bíróság 1947-ig működött, megszüntetése után a régióban a politikai ügyeket illetően a Kárpátontúli Területi Bíróság ítélkezett az SZSZK Btk. 54–58. paragrafus cikkelyei alapján.

A rendszer kiépítésének egyik fontos összetevője a szovjet ateista nevelés, mely nagymértékben veszélyeztette az egyházi életet. A helyi lakosság döntő többsége, nemzetiségüktől függetlenül, vallásos volt, igyekeztek betartani az egyházi előírásokat, megülni az egyházi ünnepeket.[38] Egy ideillő megfogalmazás szerint „a vallásosság, a hívő emberek meggyőződése elleni harc 1945-től a hivatalos politika szintjére emelkedett.[39] Ennek a harcnak szerves részét képezte

[34] Oficinszkij Román: Alternatíva. Ellenzéki mozgalom. In Fedinec–Vehes (szerk.), i.m., 2010. 226.
[35] Kárpáti Igaz Szó, 1946. V. 5., Az újságcikket közli: M. Takács Lajos (szerk.), i.m., 1994. 89.
[36] Dupka György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katona Tanácsa határozatainak végrehajtása NKVD-jelentések tükrében 1944–1946). Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012. 101.
[37] Dupka i. m. 2012. 101.
[38] Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június – 1991. augusztus. In Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Magyar Tudományos Akadémia Regionális KutatásokKözpontja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009. 100.
[39] Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In Útközben. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. 55.

a történelmi egyházak vezetőinek, a papok, lelkészek eltávolítása az önkényuralmi rezsim helyi meghonosítása útjából, ugyanis a „pásztor" nélkül maradt, megfélemlített kárpátaljai magyarságot a megszálló szovjet hatalom képviselői sokkal inkább akadálymentesen tudták beintegrálni a rezsimbe.

Hatalmas csapás érte a görögkatolikus egyházat, amikor – a pravoszláv egyházba történő beolvasztás céljával – egymás után tartóztatták le és ítélték el az aposztáziára nem hajlandó görögkatolikus papokat. Sorra gyűjtötték róluk a kompromittáló információkat, 1946 elejére már többüket különböző időtartamú börtönbüntetésre ítélték. A vád valamennyiük ellen a „magyar fasiszta rendszerrel" való együttműködés volt.[40] A rágalomhadjáratból a korabeli sajtó is kivette a részét: *„Az uniátus egyház a budapesti fasiszta-barát útmutatásoknak megfelelően megáldotta a magyar fegyvereket és a Nagy Honvédő Háború idején külön imádságokat tartott Németország győzelméért a Szovjetunió felett. Nálunk egyforma a magatartás az összes vallásokkal szemben. A szovjet emberek azonban tudják azt és emlékeznek arra, milyen álláspontot foglalt el a nagy megpróbáltatások idején az egyik vagy másik egyház. Emlékezzünk a Nagy Honvédő Háború napjaira. Míg a pravoszláv egyház mindig a néppel együtt, valóban részt vett az ellenség elleni harcban, addig az uniátus egyháznak a reakció táborában látható hivatalnokainak nagyobb része a német–magyar megszállók közvetlen ügynöke volt.*"[41] Sok görögkatolikus lelkész lett kivégzés áldozata a fent említett okok miatt.[42]

Így vált a sztálinizmus mártírjává Romzsa Tódor munkácsi görögkatolikus püspök, akit a beolvasztási kísérletnek való ellenállása, illetve a hívekre gyakorolt befolyása miatt a szovjet hatóságok az unitus egyház felszámolása legfőbb akadályának tekintették, és 1947-ben kíméletlenül meggyilkolták.[43] Ezután megkezdődött azoknak a papoknak a kálváriája, akik nem voltak hajlandóak behódolni az új rendszernek: letartóztatások és lágerbe hurcolások sorozata zajlott a görögkatolikus klérus ellen.

---

[40] Oficinszkij Román: Egyházellenes intézkedések. In Fedinec–Vehes (szerk.), i.m., 2010. 291.

[41] Kárpáti Igaz Szó, 1948. IV. 9., Az újságcikket közli: M. Takács Lajos (szerk.), i.m., 1994. 85.106.

[42] Elítélt és kivégzett görögkatolikus papokról összegyűjtött adattárat közöl Dupka, i.m.,1999.

[43] 1947. október 27-én került sor a gyilkossági merényletre Romzsa püspök ellen, amikor Lóka községből hazafelé tartó lovas kocsijának nekihajtott egy szovjet katonai gépkocsi. A püspök az ütközés következtében a bricska alá került, ezért a merénylők – abban a tudatban, hogy teljesítették a küldetésüket – a lovas kocsin lévő többi utast kezdték el ütlegelni. Azonban nem sokkal ez után egy postaautó jelent meg, a gyilkosok pedig elmenekültek. A postakocsi Romzsát és társait súlyos sérülésekkel szállította kórházba, ahol végül mindannyiuk életét megmentették, és néhány nap múlva már úgy állt a helyzet, hogy a püspök felépül. Ekkor azonban a belbiztonsági szervek egyik munkatársa – ápolónővérnek álcázva magát – megmérgezte. Romzsa Tódor 1947. november 1-jén halt meg és november 4-én temették el Ungváron. Annak ellenére, hogy a hatóságok és az NKVD igyekezett titokban tartani a halálhírt, a temetésen 20 ezres tömeg vett részt. A hivatalos verzió szerint a püspök véletlen közúti balestben szerzett sérüléseibe halt bele.
A merényletről és a gyilkosságról lásd részletesebben: Botlik József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997. 280–283.

Több településen a görögkatolikus lelkipásztorok megpróbáltak ellenállni a beolvasztási kísérletnek, biztatva a híveket egyházuk melletti kitartásra. Ezek következtében születtek meg az írásbeli jelentések sorozata „a görög katolikus agitáció veszélyeiről, a görög katolikus papság szerepéről a magyar megszállás ideje alatt" és a görög katolikus papok „népellenes magatartásáról",[44] illetve „népellenes beszédek megtartásáról a görög katolikus templomoknak a pravoszláv egyház rendelkezésére bocsátásának idején".[45]

A görögkatolikus egyház tragédiája Kárpátalján 1949 februárjában teljesedett be, amikor az USZSZK állambiztonsági minisztériuma rendeletben utasította a hatóságokat, hogy Kárpátalján azonnal fel kell számolni az unitus egyházat. „A testet, lelket puhító gyóntatások" után 129 papot koholt vádak alapján a „szovjet nép ellenségének" nyilvánítottak és lágerekbe hurcoltak.[46] Köztük volt Bendász István atya is, aki publikált visszaemlékezéseiben leírja, hogy kihallgatása során több vádpontot is felsoroltak ellene, ezek közül pedig az első „magyarbarátsága" volt, illetve azt is szemléletesen érzékelteti, hogy a bezpekás kihallgatói mennyire meglepődtek, amikor világossá vált számukra az általuk ruszinnak/ukránnak hitt pap magyar nemzetisége, akit végül – a görög katolicizmus melletti kitartása miatt –

[44] Доповідні записки Уповноваженого НРЗУ в справах культів про небезпечність зростання католицької агітації, про роль греко-католицького святенництва під час угорської окупації, про історію церковної унії та про антинародну поведінку представників греко-католицьких парафій… ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб. 662., ст.1-11.

[45] Pl. Листування з головною прокуратурою Закарпатської України про розслідування антинародних виступів в с. Білки Іршавського округу під час передачі церкви у розпорядження православної парафії ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб. 663., ст.1-2.

[46] Botlik, i.m., 1997. 287.

A szovjetizálás áldozatává váló görögkatolikus papok névsora: Antonisin István, Azary András, id. Bacsinszky Dániel, ifj. Bacsinszky Dániel, Bacsinszky Gyula, dr. Bacsinszky Tódor, Bácskay Antal, Baltovics Miklós, Bendász István, Bobik Mihály Metód, Bokotey András, Bóbita Miklós, Chira Sándor, Choma Viktor, Czibere Tódor, Csépes János, Csengeri János, Csubáti József, Csurgovics György, Dankánics Mihály, Demeter Mihály, Demjánovics Péter Pál, Drebitka Demeter Dénes, Dubiczky András, Duliskovics Eumén, Duliskovics Viktor, Durnevics Tódor, Dzuróvcsik Mihály, Egressy György, Egressy János, Egressy Mihály, Egressy Sándor, Fedeles Cirill, dr. Fenczik István, Ferencsik Tivadar, Gregorovics István, dr. Hadzsega Gyula, Hafics István, Harajda Dezső, Holis Antal, Hrabák Béla, Hrenyó Mihály, Ilniczky Sándor, ifj. Iváncsó Gyula, Iváncsó Gyula, Iváncsó Viktor, Jankovszki Illés, Kobáczy Rudolf Rezső, Kampó József, Karpinecz János, Karpinecz József, Keselya János, Klin Jenő, Kohutics Tivadar, Kótyuk Ferenc, Kökörcsényi Pál, Legeza István, Legeza József, Legeza Péter, Lelekács János, Levkulics Mihály, Lozán Polikárp, Lyachovics Miklós, Maliska János, Margitics János, Marina János, Marina Lőrinc, dr. Marina Sándor, Matécsa György, Matejkó János, Melles Jenő János, Mikita József, Mikula Mihály, Mikulyák Bazil, Minya János, Miskolczy Tivadar, Mondi Miklós, Mózer Mihály, Murányi Miklós, Orosz János, Orosz Péter, dr. Ortutay Elemér, Ortutay István, Ortutay Jenő, Paszulyka Jenő, Petenykó István, Petrik Jenő, Pochil Bazil, Pop Simon Dániel, dr. Popovics Demeter, Popovics János, Puskás László, Rabár János, Román Antal, Román György, Román János, Romzsa Tódor, Romzsa Nesztor, Ruszinkó Miklós, Sepa Bazil Miklós, Sereghy András, Simsa Andor, Stecz Bazil, Suba Dénes, Szabó Andor, Szabó József, Szavcuk Miklós, Szidej Tódor János, Szikszai Ignác, Szkiba János Teofán, Szlivka János, Szokol János, Sztankaninecz-Hám Antal Ágoston, Thegze Miklós, Terbán Mihály, Tiliscsák András, Tivadar István, Trompák Gyula, Udut Gábor, dr. Újhelyi István, Újhelyi József, Urszta István, Vaszkó Péter, Verbjescsuk István, Zavagyák Bazil József, Zombori Miklós, Zseltvay Fedor (Tódor), Zseltvay Gyula, Zseltvay Miklós. A névsort közli Bendász Dániel: A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjainak névsora. In Dupka (szerk.), i.m., 1993. 48–69.

a Gulag-on letöltendő 25 évre ítéltek.[47] A kihallgatással kapcsolatban, mely 1949. március 8-án zajlott, Bendász István a következőket írja: „ »*Gyóntatásom*« *de. 10-től du. 5-ig tartott. Ki kell jelentenem, hogy bár a presszionak minden módját alkalmazták velünk, papokkal szemben az aposztázia elérése végett, de testileg nem presszionáltak. Ezt megerősíti minden nem aposztatált pap, akivel alkalmam volt eddig beszélni, ezek száma pedig 21. Nem igaz tehát azon aposztatált papok állítása, akik tettük igazolására azt hozták fel, hogy képtelenek voltak tovább kiállni a testi bántalmazásokat, s így kénytelenek voltak aláírni a pravoszláviára való áttérését.*”[48]

Az unitus egyház másik oszlopos tagját, Chira Sándort szintén ekkor tartóztatták le és ítélték 25 év szibériai kényszermunkára az alábbi vádpontok alapján: „…mint aktív misszionárius évtizedeken át a katholicizmust propagálta, a hívek lelkében elmélyítette s bennük még az államfordulat után is tovább fenntartani igyekezett.”[49]

Az elhurcoltak közül 30-an soha nem tértek haza.[50] Az életben maradtak közül sokan a Sztálin halála után kihirdetett amnesztia után térhettek csak vissza szülőföldjükre, viszont ha közülük valakit is tetten ért a KGB amint eleget tett papi hivatásának, újabb öt év kényszermunkára ítélték.[51]

A görögkatolikus egyház üldözöttjeinek említésénél nem hagyható figyelmen kívül Manajló Mária Teofília, bazilita apáca, aki szemtanúja volt Romzsa Tódor meggyilkolásának, és mint a bűncselekmény koronatanúját szovjetellenes irodalom terjesztésének vádjával 1948-ban letartóztatták, tíz év munkatáborra, öt év jogfosztásra és teljes vagyonelkobzásra ítélték.[52]

A sztálinizmus a református egyházat sem kímélte, kegyetlenül lesújtott rá. Már a szovjet csapatok bevonulásakor a területen működő száz lelkész közül legalább 40 elhagyta gyülekezetét. Az itthon maradtakat illetően az államhatalom részéről folyt a pontos felmérés: minden lelkészről adatokat gyűjtöttek, figyelték az aktív egyházi személyeket, a református egyház ügyeivel foglalkozó megbízottat neveztek ki.[53]

Református lelkészek egy csoportja 1947-ben levelet írt Sztálinnak a helyzet tarthatatlansága miatt, amelyben a tagok figyelmeztették, hogy ő is csupán eszköz

[47] Bendász István: Öt év a szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai görög katolikus pap naplója a Gulágban. Ungvár, Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó, 2012. 54.
[48] Bendász, i.m. 2012. 64.
[49] Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1964. jan. 30-án kelt leveléből. A Munkácsi Görög Katolikus Egyház Levéltára. (rendezés alatt). A levelet közli: Riskó Marianna: Chira Sándor, a töretlen hitű püspök életútja. Avagy: közösségformáló-e a tanúságtevő élet? In Forisek Péter – Hajdúfi Orsolya – Szabó-Zsoldos Gábor – Szendrei Ákos: Hallgatói Műhelytanulmányok 2. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 2013. 290.
[50] Botlik, i.m., 1997. 287.
[51] Dupka, i.m., 1993. 46.
[52] Bendász, i.m., 1993. 69.
[53] Gulácsy Lajos: A kárpátaljai református egyház múltja és jelene. In Útközben. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. 48.

az Úr kezében és engedelmeskednie kell akaratának.[54] A reakció nem maradt el: 1949-ben tíz lelkészt tartóztattak le, de ez után is több hullámban szovjetellenes tevékenység vádjával tartóztatták le a református egyház több helyi tisztviselőjét. A koncepciós per, amit ellenük kreáltak, a Keleti Testvérek-ügy elnevezést kapta. Több hónapi vallatás után a szovjet nép ellenségeiként, a szociális haladás akadályozóiként ítélték el őket.[55] Így ítélték el Horkay Barnát és Zimány Józsefet 7-7 év börtönbüntetésre, illetve az ítéletben az is szerepelt, a büntetés letelte után nem térhetnek vissza Kárpátaljára.[56] Zimányi Józsefet perbe fogása előtt megkísérelték megvesztegetni és beépíteni a besúgó hálózatba püspöki címet, lakást, gépkocsit, havi 5 ezer rubel fizetést ajánlva neki. Az ajánlat visszautasításával – miután a belügyi szervek képviselője feltárta lapjait a lelkész előtt – egyértelmű volt, hogy Zimányi nem maradhat sokáig szabadlábon.[57] 1949. március 19-én tartóztatták le és ítélték el Kovács Zoltánt, Asszonyi Istvánt, Huszti Bélát, Györke Istvánt, Pázsit Józsefet, Gulácsy Lajost. A vád ellenük „Szovjetellenes propaganda, a haladó tudomány gátlása és az ifjúság félrevezetése" volt. Mint nem kívánatos személyeket, két hónapi vallatás után, 1949. május 24-én ítélték el őket.[58] Gulácsy Lajos, akit tíz év szabadságvesztésre ítéltek – amiből hét évet és három hónapot töltött le – a következőképpen emlékszik vissza az egyik lágerparancsnok válaszára, akit az élelmiszeradag növeléséért kerestek fel, amikor olyannyira voltak legyengülve, hogy járni is alig bírtak, nemhogy dolgozni: „*Vegyék tudomásul, a Szovjetuniónak nincs szüksége a maguk munkájára, és nem azért hozták ide magukat, hogy dolgozzanak, hanem hogy gyötörjük és halálra sanyargassuk magukat.*"[59]

1950-ben további lelkészeket ítéltek el az alakuló kolhozok elleni agitálás, a szovjet politikai vezetés bírálatának vádjával. Ennek alapján tartóztatták le 1951-ben és ítélték 25 év lágerbüntetésre Forgon Pált. Az 1945–53 között elítélt református lelkészek névsorát felsorakoztató írásában Balog Sándor 17 lelkipásztor nevét említi.[60]

A szovjethatalom szembefordult a latin szertartású katolikus papokkal, gátolta a kapcsolattartást a római központtal, politikai pereket koholtak ellenük. Kárpátalján 1945-ben 48 latin szertartású pap működött. A letartóztatásokat már

[54] Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe... In Baranyi (szerk)., i.m., 2009. 101.
[55] Gulácsy, i.m., 1998. 49.
[56] Orbán Marianna: Kárpátaljai református lelkészek börtön- és lágerélményei. In Mediárium, 5.évf., 1–2. szám, 2011. 43.
[57] Orbán, i.m., 2011. 44.
[58] Gulácsy Lajos: Mélységből a magasba. Bizonyságtétel az elmúlt időkről. A Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, 2000. 14.
[59] Uo. 15.
[60] Az elítélt kárpátaljai református lelkészek névsora: Narancsik Imre, Szutor Jenő, Tárczy Dániel, Balog Sándor, Gönzy Pál, Csík József, Fekete Gyula, Simon Zsigmond, Horkay Barna, Zimányi József, Huszti Béla, Asszonyi István, Pázsit József, Gulácsy Lajos, Vass József, Kovács Zoltán, Zsurki József. A névsort közli: Balog Sándor: Az 1945-57 között elítélt református lelkészek. Isten pásztorai ellen. In Dupka (szerk.), i.m., 1993. 102.

1945-ben elkezdték Lőrincz Zoltán, Tindira Ernő és dr. Tóth József személyében. Majd 1948-tól egy újabb hullám vette kezdetét, és 1956-ig még 15 római katolikus papot ítéltek el 25 évi szibériai kényszermunkára szovjetellenes tevékenység vádjával.[61] A kihallgatásokra Horváth Ágoston a következőképpen emlékszik vissza: „*… negyvenhatban már gyűjtötték a papokat. Szovjetellenes magatartásért. Pedig ártatlanok voltunk. Jöttek az orosz ávósok és letartóztattak, bevittek az ávós központba. Akkor, az a kapitány – ma is tudom a nevét – összerugdosott. Nem tudom miért, nem mondott semmit, csak rúgott. Aztán levetkőztettek, bedobtak egy kamrába, két hónapig tartottak ott, aztán a bíróságon meghozták az ítéletet: 58-as paragrafus, szovjetellenes agitáció.*”[62]

Az itthon maradtak pedig állandó zaklatásnak voltak kitéve, folytonos megfigyelés alatt álltak, az utánpótlás a papi hivatást illetően csaknem teljesen megszűnt. Akibe valamilyen oknál fogva belekötöttek, attól megvonták a működési engedélyt,[63] vagy áthelyezték őket azzal az indokkal, hogy „nem tartották be az egyház működésére vonatkozó állami törvényeket”.[64]

A „mintaállam” helyi kiépítésének fontos eleme volt a szovjet kommunista gazdaságpolitika alapját képező kollektivizálás, amely megfelelő eszköznek bizonyult a magántulajdonnal rendelkező gazdák vagyonukból történő kiforgatására, illetve a szocializmus hatékony építésének útjából való eltávolítására. Amikor 1947 tavaszán ezek a gazdák a vetéshez készülődtek, még nem sejtették, hogy földjeiken az általuk elvetett terményt már nem ők fogják learatni.[65] „*…elvetettünk, de nem arattunk, már a kolhoz aratta, amikor megkezdődött... Akkor jószágot, mindent letakarítottak az udvarról.”*[66]

Aki mégis ellenállt és ragaszkodott a saját tulajdonához, az kuláklistára került.[67] Kárpátaljára is kiterjesztették az USZSZK minisztertanácsának 1947. június 21-i határozatát a kulákgazdaságok megadóztatásáról. Minden faluban összeírták a gazdaságokat, leltárba vették az ingóságukat. Pontos meghatározás a kulákokat illetően nincs sem a szovjet polgári törvénykönyvben, sem a büntetőkódexben. Általában a bérmunkást is alkalmazó, több igavonóval rendelkező, nagyobb földterülettel bíró gazdákat illették meg ezzel a címmel. Azonban számos esetben egyetlen kritérium is elegendő volt ahhoz, hogy valaki felkerüljön a listára.[68] Különböző

[61] Az elhurcolt római katolikus papok névsora: Árvay Dezső, dr. Bujaló Bernát, Bakó Zoltán, Bártfay Kálmán, Csáti József, Galambos József, Haklik Sándor, Heveli Antal, Homolya Péter, Horváth Ágoston, Hudra Lajos, Lőrincz István, Pásztor Ferenc, Sörös János, Tempfli István, Tindira Ernő, dr. Tóth József, Tőkés György. A névsort közli: Majnek, i.m., 1998. 59–60.
[62] Horváth Ágoston: A lágerben is szentmisét tartottunk. In Dupka (szerk.), i.m., 1993. 43-44.
[63] Dupka, i.m., 1993. 39.
[64] Majnek, i.m., 1998. 55.
[65] Csanádi, i.m., 2004. 195-197.
[66] Molnár Zsuzsanna (szül. 1935), nagydobronyi lakos visszaemlékezése. Az interjút közli Molnár D erzsébet: A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. In Mediárium. Kommunikáció – Egyház – Társadalom. V. évfolyam, 3. szám, 2011. 51.
[67] Dupka György: Kárpátalja magyarsága. A magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, é.n., 29.
[68] Kovács, i.m., 1993. 110.

koholt vádak alapján bíróság elé állították a jómódú falusi gazdákat. Az esetek többségében háromévi szabadságvesztésre és vagyonelkobzásra ítélték őket.[69]

Egy 1946. augusztusi jelentés szerint pl. a Nagyszőlősi járásban a „nagybirtokok jelentős része azon túl, hogy még a régi tulajdonosaiknál vannak, a földhasználat sincs korlátozva. Mindez a pártirányítás teljes hiányával magyarázható."[70] „A földhasználati forradalmi törvényének a megsértését" a kulákság mint osztályellenség megjelenésével magyarázzák, mert ők azok, akik nem adják be a földjeiket közös használatra.[71] *„... az ellenség – bármily formában is – de igyekszik megakadályozni a szocializmus sikeres felépítését, mindenekelőtt pedig a mezőgazdaság kollektivizálását. A Szovjet Hadsereg által megsemmisített fasiszta uralom itt mélyebb, frissebb nyomokat hagyott, a kapitalizmus csökevényei nagyobb mértékben befolyásolják itt a szocialista társadalom építését. A másik körülmény pedig az, hogy itt magyar nemzetiségű dolgozók élnek, ezért itt nehezebbek voltak a propaganda munka körülményei. Az ukrán káderek hiánya sok esetben nehezítette a káderek gyorsabb nevelését, utánpótlását... az osztályharc a körzetünkben csak most, a kollektivizálásért megindult harc folyamán kezd kibontakozni. Más delegátusok is rámutattak a kommunisták megbékélő magatartására. Egyes kommunisták ugyanis, földhöz jutva gazdaságukkal törődtek, nem harcoltak a kulákság ellen, nem harcoltak a kolhozrendszer népszerűsítéséért és bevezetéséért a mi körzetünkben is."*[72]

Sok ezer középparasztot minősítettek kuláknak, a rendszerrel nem szimpatizáló szegényparasztokat pedig „kiskulákoknak" kiáltották ki. Az anyagi kisemmizés mellett a rendszer ellenségeinek kikiáltott módosabb gazdáknak még a személyi megaláztatás gyötrelmeit is el kellett viselniük.[73] Nemegyszer fordult elő, hogy azért vitték el lágerbe az illetőt – annak ellenére, hogy aláírta a kolhozba történő belépési nyilatkozatot –, hogy példát statuáljanak a falu lakosainak: *„'48. december 10-én, nagyon jól tudom, mert akkor összeszedtek a faluból vagy hat embert – vagy tízet is? – akit akkor éjszaka elvittek, amibe beleestünk mi is, vagyis nem én, hanem apám. Elvitték, oszt melyik 25 évet, melyik 15 évet kaptak, mikor a kolhoz kezdődött. Apám is hiába aláírt a kolhoznak, mikor lépett kifele a házból az mondta: „Fiam, nem ér ez semmit, egy fecske nem csinál nyarat, én is csak úgy aláírok, mint a többi." Alá is írt, mégis, hogy a többit megrémisszék,elvitték. Kapott 15 évet azért, hogy hát mindent ráfogtak akkor, hogy legyen miért elítélni. Akkor éjszaka az egész falu rögtön aláírt.*"[74] A visszaemlékezés hitelességét egy

[69] Csanádi, i.m., 2004. 192-194.
[70] Протокол № 86-90 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 27 серпня - 9 вересня 1946 р., ДАЗО, Ф.1., оп.1., од.зб. 52., ст.51.
[71] Матеріали до протоколів № 111-113 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 24 квітня – 24 грудня 1946 р., ДАЗО, Ф.1., оп.1., од.зб. 67., ст.75.
[72] Vörös Zászló, 4. évfolyam, 9. szám, 1948. január 25., 2.
[73] Számos példát sorol fel a módosabb gazdákkal szembeni bánásmódra és a rájuk kiszabott büntetésre Czébely Lajos: Visk története. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. 235.
[74] Csete Lajos (1925) beregújfalusi lakos visszaemlékezése. Az interjút készítette és közli P. Punykó Mária: Reggelt adott az Isten. A szenvedésévei kárpátaljai népi elbeszélésekben. Debrecen, 1993. 118-119.

másik, kolhozba kényszerített adatközlő által közölt információk is alátámasztják: „*Láttam, hogy nem jól viselkednek ezek, kényszerítik. De az öreget bevitték oda egy másik szobába. Az jóval idősebb volt, mint én. Mikor bevittek, hallottam, hogy ott még kicsit komolyabban bánnak vele. (…) Reggel hallom, az emberek beszélgetik, hogy akkor éjjel hét embert vittek el. (…) Belekerült vagy 2-3 hónap, olyan bizonylatot bizonyítottak rá, hogy tudják ráruházni azt a büntetést, hogy 25 éveket kapjanak. És elvitték őket északra, hogy letöltik a 25 évet. Nahát, ez történt 1949-ben*."[75]

Az elrettentés eszközéül a sajtót is felhasználták, ahol a kötelező terménybeszolgáltatás nem teljesítéséért, a személyében is megalázott kulákot mint osztályellenséget különböző időtartamú börtönbüntetésre ítélték. A kor szemléletét jól példázza az alábbi újságcikk: „*Derceni Dezső 9 ha-os beregi kuláknak 15m^3 fát kellet volna az erdőből kiszállítania, ezzel szemben mindössze 1m^3-t szállított ki. A falusi tanács kétszeri hiábavaló figyelmeztetés után átadta az ügyészségnek. A tárgyaláson kiderült, hogy a leghonosabb szabotázs esete forog fenn, miután Derceninek 2 ökre és 3 szarvasmarhája van, amikkel a fakiszállítást könnyen elvégezhette volna, ő azonban ökreivel inkább téglát fuvarozott Berehovóról, fizetségképpen a földjén elvégzett munkáért. Egy másik idegen munkaerőt 3,5 l borral fizetett ki. Derceni egy teljesen egyedülálló ember, aki indokolatlanul bitorol 9 ha földet. A berehovói körzeti bíróság Derceni Dezsőt bűnösnek találta és a büntetőkódex 58§ 2. bekezdése értelmében 5 évi fegyházra, mint főbüntetésre és egész vagyona elkobzására, mint mellékbüntetésre ítélte.*"[76]

Nem meglepő, hogy a Sztálin nevével fémjelzett korszak kitörölhetetlen nyomokat hagyott a régió magyarságának életében. A szovjet birodalom helyi képviselői Kárpátalján is olyan elnyomó rendszert épített ki, mely arra volt hivatva, hogy rettegésben tartsa a lakosságot. A rendszer hihetetlen alapossággal lett kidolgozva, és építői a hatalom birtokában az egyszerű földművestől kezdve az értelmiségig minden társadalmi réteget egyaránt megcéloztak. Különböző rendeletek, dekrétumok vagy politikai perek útján mindig megtalálták a módját, hogy ártatlan emberek ezreit távolítsák el a szocializmus hatékony építésének útjából. Összegzésképpen meg kell állapítanunk, hogy Kárpátalja szovjet korszakában elkerülhetetlen volt a kiépülő és a később kiépített rendszer idealizálása, Kárpátalja új státuszának elfogadtatása. Az általunk felsorakoztatott és több forrásból táplálkozó adatok azt mutatják, hogy 1944 valóban sorsforduló volt Kárpátalja, s egyben a régió magyarsága történetében is. A szovjet csapatok által hozott új rendszer megvalósítása moszkvai forgatókönyv alapján, a Szovjetunióban alkalmazott minta szerint készült, magán viselve minden olyan jegyet, amely a birodalomban a szocializmus építését jellemezte. Az egész folyamatban különösen hátrányos helyzetbe kerültek az itt élő magyarok, akiket több, a szovjet érában keletkezett

[75] Molnár Pál (1924)) beregújfalusi lakos visszaemlékezése. Az interjút készítette és közli P. Punykó, i.m., 1993. 123.
[76] Vörös Zászló, 4. évfolyam, 26. szám, 1948. március 25., 2.

dokumentum is fasisztának minősített. Az általunk készített munka alapján levonható következtetések azt sugallják, hogy a régió magyarságát illetően a cél a beolvasztás volt, valamint, hogy nemcsak a kommunista rendszerrel bármilyen formában szembehelyezkedő személyek váltak a sztálinizmus áldozataivá, de azok is, akikben a pártfunkcionáriusok potenciális akadályozó tényezőt láttak a Sztálin nevével fémjelzett rendszer kiépítésében.

Felhasznált irodalom

Balog Sándor: Sorsüldözöttek. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

Bendász István: Öt év a szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai görög katolikus pap naplója a Gulágban. Ungvár, Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó, 2012.

Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX. és XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

Botlik József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997.

Botlik József: Hármas kereszt alatt. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997.

Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június – 1991. augusztus. In Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Magyar Tudományos Akadémia Regionális KutatásoKözpontja–Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009.

Czébely Lajos: Visk története. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004.

Dupka György (szerk.): Koncepciós perek magyar elítéltjei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944-1957. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993.

Dupka György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katona Tanácsa határozatainak végrehajtása NKVD-jelentések tükrében 1944–1946). Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Dupka György: Kárpátalja magyarsága. A magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.

Dupka György: Kárpátaljai Magyar Gulag-lexikon. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.

Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.

Gulácsy Lajos: A kárpátaljai református egyház múltja és jelene. In Útközben. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998.

Gulácsy Lajos: Mélységből a magasba. Bizonyságtétel az elmúlt időkről. A Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, 2000.

Krausz Tamás: A Gulag aktualitása. In Krausz Tamás (szerk.): GULAG. A szovjet táborrendszer története. Pannonoca Kiadó, 2001.

Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In Útközben. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998.

Molnár D erzsébet: A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. In Mediárium. Kommunikáció – Egyház – Társadalom. V. évfolyam, 3. szám, 2011.

Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

M. Takács Lajos (szerk.): Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

Orbán Marianna: Kárpátaljai református lelkészek börtön- és lágerélményei. In Mediárium, 5.évf., 1–2. szám, 2011.

P. Punykó Mária: Reggelt adott az Isten. A szenvedésévei kárpátaljai népi elbeszélésekben. Debrecen, 1993.

Riskó Marianna: Chira Sándor, a töretlen hitű püspök életútja. Avagy: közösségformáló-e a tanúságtevő élet? In Forisek Péter – Hajdúfi Orsolya – Szabó-Zsoldos Gábor – Szendrei Ákos: Hallgatói Műhelytanulmányok 2. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 2013.

Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnes: Magyarok a GULAG rabszolgatáboraiban. Rubicon, 2011/12., 7.

Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernyicskó István: Kárpátalja évszámokban1867-2010. Studia Regionalistica, Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011.

Sajtó

Vörös Zászló, 4. évfolyam, 9. szám, 1948. január 25.

Vörös Zászló, 4. évfolyam, 26. szám, 1948. március 25.

Források

Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 1., Ужгород, 15 січня 1945.

Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 2., Ужгород, 31 січня 1945.

Вісник Народної Ради Закарпатської України , Число 3., Ужгород, 30 грудня 1944.

Вісник Народної Ради Закарпатської України, Число 6., Ужгород, 31 березня 1945.

Доповідні записки Уповноваженого НРЗУ в справах культів про небезпечність зростання католицької агітації, про роль греко-католицького святенництва під час угорської окупації, про історію церковної унії та про антинародну поведінку представників греко-католицьких парафій… ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб. 662.

Листування з головною прокуратурою Закарпатської України про розслідування антинародних виступів в с. Білки Іршавського округу під час передачі церкви у розпорядження православної парафії ДАЗО, Ф. 14. оп. 1. од.зб. 663.

Листування з круговими Народними комітетами та прокуратурою Закарпатської України про перевірку діяльності службовців під час угорської окупації в якості додатку є документи за 1940- 1944 рр., Ф.14. оп. 1. од.зб. 589.

Матеріали до протоколів № 111-113 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 24 квітня – 24 грудня 1946 р., ДАЗО, Ф.1., оп.1., од.зб. 67.

Протокол № 29-31 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 29 квітня – 7 травня 1946р. Ф 1., оп.1., од.зб. 12.

Протокол № 86-90 засідання бюро Закарпатського обкому КП України. 27 серпня - 9 вересня 1946 р., ДАЗО, Ф.1., оп.1., од.зб. 52.

Molnár Ferenc[*]

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben[**]

Rezümé. A vallás nagy hatással volt a kelet-európai nemzetek fejlődésére. Ez különösen igaz a ruszinokra, akik inkább azonosították magukat vallási hovatartozásuk, mint nemzetiségük szerint. A Magyar Királyságban élő ruszinok többsége a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye joghatósága alá tartozott. Munkánkban a ruszin elit nemzeti identitásról vallott nézeteit kíséreljük meg bemutatni. Kutatásunkat a ruszin görögkatolikus papság 1848–1849-es helyzetét bemutató esettanulmányok segítségével végeztük el. Vizsgálódásunkat Miroslav Hroch nacionalizmusok fejlődését illetően kidolgozott ún. háromlépcsős koncepciójára alapoztuk.

Резюме. Релігія завжди відігравала велику роль у розвітку народів Східної Європи. Це особливо вірно для русинів, які більш ідентифікували себе з релігійною приналежністю, ніж з національністю. Русини, які проживали в Угорській королівстві переважно належали до юрисдикції Мукачівської греко-католицької єпархії. У статті пробуємо представляти погляди русинської еліти про національну ідентичність. Дослідження проведені за допомогою наукових статей про становище русинського греко-католицького духовенства у 1848–1849 рр. Дослідження була заснована на триступеневу концепцію Мирослава Гроха про розвиток націоналізм.

Abstract. Religion has always exerted a deep impact on national development in Eastern Europe. This holds true in case of the Rusyns, who identified themselves rather by religious affiliation than by nationality. In the Hungarian Kingdom, most of them lived under the jurisdiction of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo (Munkács). In our work we tried to define the basic beliefs of the Rusyn elite (Greek Catholic clergy) about national identity. Our research was carried out by means of case studies closely associated with the position of the Rusyn Greek Catholic clergy in 1848–1849. Our examination was based on Miroslav Hroch's concept of the three-stage process of nationalist mobilization.

A leendő értelmiség stratégiái

Az I. világháború előtti magyarországi ruszin intelligencia egy olyan egyházi környezetben szocializálódott, ahol a karrierépítés a magyar kultúrával való azonosuláson át vezetett. Annak a ruszin fiatalnak, aki népe elitjéhez akart csatlakozni, felvételiznie kellett az ungvári papképző szemináriumba. Az itt tanulók többsége falusi papok fiai vagy unokái voltak. Tanulmányaikat szülőfalvaik zárt etnikai

[*] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Programjának abszolvált PhD-hallgatója. A tanulmányt dr. Erdődy Gábor lektorálta. [*] Аспірант докторської програми Нова та сучасна історія Угорщини Наукового університету імені Лоранда Етвеша. Лектор публікації: проф. Ердеді Габор, доктор історичних наук. [*] PhD student with an absolutorium, Modern and Contemporary Hungarian History, Post-Graduate Program of Eötvös Loránd University. The study was reviewed by Erdődy Gábor, Prof. Dr.

[**] A publikációt két részletben közöljük. Jelen kötetben a tanulmány második részével ismerkedhet meg az olvasó (I. rész – Acta 2013/2). A dolgozat a Balassi Intézet által meghirdetett *Márton Áron Kutatói Szakkollégiumi Program 2011–2012* című ösztöndíjprogram támogatásával készült.

környezetében kezdték meg, ahol az egyházi iskola tanítási nyelve a helyi ruszin dialektus volt. Ungvárra érkezésükkor azonban merőben más helyzettel találták szemben magukat. Magyarul beszéltek a kollégiumban, az osztályokban, az utcákon és a város üzleteiben is. Az új társadalmi és kulturális környezetbe való beilleszkedéshez kitűnően el kellett sajátítaniuk a magyar nyelvet. Egy sikeres életpálya építéséhez ennél is többre volt szükség: azonosulniuk kellett a társadalmi miliő külső formáival, a magyar életstílus elemeivel. Ennek eredményeként a ruszin értelmiség már az 1840-es évek erőteljes magyarosítási törekvései előtt jelentős mértékben asszimilálódott.[1] E folyamatot erősítette, hogy 1845-től a latin helyett a magyart vezették be a püspökség hivatalos nyelveként.[2]

1848 márciusának eseményei különösen népszerűek voltak az ungvári szeminárium hallgatói körében. Szinte az egész papnevelde a forradalom lázában égett. „Amikor a toborzók az ungvári papi szeminárium kollégiumához értek, a diákok már Petőfi Sándor *Talpra magyarját* szavalták" – írja önéletrajzában az ungvári gimnázium akkori diákja, Szilvay Iván.[3] Számos kispap ragadott fegyvert a haza védelmében.[4]

Az „új idők szele" a szeminaristák önszerveződési mozgalmára is hatással volt. 1848 májusában a papnövendékek például egy 24 pontból álló kérelmet nyújtottak be a káptalannak. Ezek közül az első két pont volt a legjelentősebb, amelyben egy önképző diákegylet megalapítására és a magyar nyelv művelésére kértek engedélyt.[5] A káptalan olyan feltétellel fogadta el az egylet felállítását, ha azt a szeminaristák az egyházi szláv és a román nyelv fejlesztésére fogják használni. Amennyiben nem gátolja e két liturgiai nyelv ápolását, „a kor igényeihez képest", a magyar nyelv használata is lehetővé vált.[6]

Az egylet 1848-ban nem alakult meg. A következő évben viszont egy hasonló próbálkozás történt.

Az 1849. március 10-i káptalani jegyzőkönyv tanúsága szerint a papnövendékek *Magyar Iskola* néven egy irodalmi egyesületet akartak létrehozni, melynek célja „az önművelődés, és a keleti szertartású egyház, valamint ezen egyház kebelében levő nép javának előmozdítása" volt. A káptalan örvendetesnek tartotta

[1] Magocsi 1979: 17–20.

[2] Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai.* Nyíregyháza, 1992, Vasvári Pál Társaság, 27.

[3] Pavlenko, Grigorij: Az 1848-49. évi forradalom Kárpátalján. In Nagy Ferenc (szerk.): *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából.* Nyíregyháza, 1999, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 80.

[4] Legismertebb talán Andrejkovics Endre kispap története, akinek tüzérként meghatározó szerepe volt a Munkács melletti Podheringnél aratott győzelemben (1849. április 22.), és a Galíciából betörő osztrák sereg megállításában. Andrejkovics életrajzát közli: Bendász 1997: 138–145. A csatát illetően lásd Csatáry György: *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények).* Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó, 200–208.

[5] A beadvány pontjainak zöme a tanulási és szabadidő tartalmasabb eltöltésére, valamint a szemináriumi élet minőségének javítására vonatkoztak. A lehetőségekhez mérten a főpapi tanács igyekezett is támogatni ezeket.

[6] KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 65–68.

a folyamodvány céljait, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy leendő papokként számukra az egyházi szláv és román nyelv elsajátítása a legfontosabb. (A magyart legfeljebb az egylet belső ügyviteli nyelveként ajánlotta.) A főpapság szorgalmazta, hogy a szeminaristák fordítsanak különös figyelmet a keleti szertartásrendre és vallásuk fegyelmi szabályzatára is. Nem hagyta jóvá az önképző egyesület eredeti nevét, helyette a *Hittani Társulat* elnevezést ajánlotta. Azzal érvelt, hogy abban a korban számos, *Magyar Iskola* nevű társulat is tevékenykedett. A püspökség vezetése megígérte, hogy anyagi támogatásban részesíti az egyletet, tagjainak pedig biztosítani fogja az egyházmegyei könyvtár kedvezményes igénybevételét. Cserébe fenntartotta magának a *Hittani Társulat* feletti ellenőrzés jogát.[7]

A szemináriumi egylet támogatásaival kapcsolatban ki kell emelnünk Ladzsinszky Sándor kanonok kezdeményezését. Ladzsinszky 100 pengőforintot ajánlott fel Karamzin *Az orosz állam története* című 12 kötetes művének magyarra fordítására.[8] Vajon miért tartotta a főpapság egyik prominens tagja fontosnak e művet, illetve annak magyar nyelvre való lefordítását? A válaszokért érdemes közelebbről szemügyre vennünk az orosz szerző munkásságát.

Nyikolaj Mihajlovics Karamzin (1766–1826) íróként, nyelvújítóként és historikusként is jelentős alkotó volt, aki az orosz konzervatív nemesi közgondolkodás legnagyobb hatású személyiségeként a nemesség méltóságának emelése mellett az egyház tekintélyét is fokozni akarta. Az orosz közgondolkodást meghatározta fent említett monumentális munkája, melyben nem az orosz nemzet vagy nép történetét írta meg, hanem az orosz államét. A szerző felfogása szerint Oroszország nagyságának kulcsa a cári önkényuralom.[9]

Karamzin koncepciójának az egyház tekintélyét hangsúlyozó eleme valószínűleg nem állhatott távol a munkácsi főpapság szellemiségétől. Ezenkívül Ladzsinszky köre számára külön aktualitással bírt az orosz tudós nyelvművelő munkája, melynek fő célja az egyházi szlávtól független irodalmi norma kialakítása volt. E téren Karamzin kétségtelenül maradandót alkotott, hisz ő már elvetette az egyházi szlávot. A beszélt és írott nyelv egységét azonban nem tudta megteremteni.[10]

A munkácsi főpapság úgy vélte, hogy az általa használt egyházi szláv nyelv szinte majdnem azonos a nagyorosz nyelvvel. Karamzin orosz nyelvművelésben elért eredményeit Ungváron hasznos útmutatásnak tartották az egyházi szláv fejlesztése szempontjából. 1848–1849-ben még nemigen értesülhettek arról, hogy ekkora Puskin – a népnyelv gazdagságát felhasználva – megteremtette a modern orosz irodalmi nyelvet.[11] Azt a kodifikált formát, amely Karamzin XIX. század eleji nyelvhasználatától lényegesen különbözött. A káptalan tagjai, jelen esetben

[7] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28.
[8] Uo.
[9] Vö. Arató 1971: 135, 174, 198–199.; Niederhauser Emil: *A történetírás története Kelet-Európában.* Budapest, 1995, História – MTA Történettudományi Intézete, 206–207.
[10] Arató 1971: 135.
[11] Uo.

Ladzsinszky kanonok Karamzin nyelvét bizonyosan nem érthette, ezért volt szükség az orosz történeti munka lefordítására. A mű elemzésére azonban a holt latin nyelv már nem volt alkalmas. Magyarra kellett tehát fordítani. Hogy ez valóban megtörtént-e, arról hallgatnak a források.

Térjünk vissza most a *Hittani Társulat* további sorsára. A források arról tanúskodnak, hogy még a magyar szabadságharc leverése előtt megalakult. Létrejöttének pontos dátuma nem ismert. Az 1849. március 10-i káptalani ülés határozataiból viszont betekintést nyerhetünk a megalakulás körülményeibe. A főpapság előírása szerint az egylet megnyitását csupán a papság jelenlétében, azaz szűk körben kellett megrendezni „minden zaj és lárma nélkül". Egyedül magyar, „orosz" és román nyelvű szónoklatok megtartását engedélyezték.[12]

Az önképző kör tevékenységéről csak elszórt adatok állnak rendelkezésünkre. Annyit viszont tudunk, hogy tagjai nem foglalkozhattak politikával. Működésüknek egyetlen fennmaradt jele egy, a ruszin parasztság számára készített „népies naptár". A főpapság 1849. október 2-i ülésén elismerően nyilatkozott az 1850. évi naptár készítőinek érdemeiről. Viszont a kalendárium olyan eszméket is tartalmazott, amely a magyar szabadságküzdelem szellemiségét tükrözték. Így a káptalan nem engedélyezte a munka kiadását; s felhívta a szeminaristák figyelmét, hogy jelen helyzetben amúgy sem lehetne semmilyen kiadványt megjelentetni, mivel az osztrák hatóság még nem rendelkezett a cenzúráról.[13]

A naptár szerkesztését a *Hittani Társulat* elnöke, Homicskó Sándor szemináriumi hallgató irányította. Életéről, munkásságáról nem sokat tudunk. 1849. szeptember 8-án a káptalani jegyzőkönyv mint „nyughatatlan és gyanús viseletű növendéket" említette.[14] Valószínű, hogy Homicskó az elmarasztaló jelzőket az önképzőkörben kifejtett tevékenységéért kaphatta. Tehetségére viszont nagy szüksége volt a ruszin tisztviselőket is jelentős számban foglalkoztató osztrák közigazgatásnak. Homicskó ügyében az ungvári kerület[15] vezető helyettese, az osztrákbarát ruszin kör legjelentősebb alakja, Dobránszky Adolf[16] járt közben.

Dobránszky 1850 januárjában több levelet írt a munkácsi káptalannak. Ezekben jelezte, hogy gondoskodni fog a ruszin szeminaristák elhelyezéséről. A munkácsi püspökség átiratban közölte Dobránszkyval a közhivatalra alkalmas fiatalok névsorát. Az előterjesztésben az akkor huszonegyéves Homicsko Sándor neve is szerepelt, akit végül Ung megye bíróadjunktusaként alkalmaztak.[17] Habár további sorsa ismeretlen, meg kell jegyeznünk, hogy a főpapság Homicskót azok közé az ifjak közé sorolta, akik „valóságos oroszok lévén, latin és magyar nyelveken kívül 'oroszul' is értenek és beszélnek".[18] Ez játszott közre közhivatali kinevezésében,

[12] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28.
[13] Uo. l. 116.
[14] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 135.
[15] Vö. 39. jegyzet.
[16] Vö. 32. jegyzet.
[17] Mayer 1977: 31–32.
[18] Mayer 1977: 32.

s valószínűleg emiatt nevezték ki a kezdetben magyar szellemiségű *Hittani Társulat* élére is.

A *Hittani Társulat* további működését nem ismerjük részleteiben. A szemináriumi önképzőkör legfontosabb szerepe, hogy bázisán jött létre 1864-ben a görög katolikusok oroszbarát egyesülete, a *Szent Bazil Társulat*.[19]

Kísérletek a ruszin sajtó megteremtésére

A nemzeti mozgalmak fejlődésének rendszerint fontos kellékeivé váltak a folyóiratok. A szlovák nyelvművelés például szorosan összekapcsolódott a Ľudovít Štúr (1815–1856) által alapított *Slovenskje národňje novini* című lappal (1845), amely a középszlovák nyelvjárást alapul véve, a szlovák irodalmi nyelv „hordozófelületeként" funkcionált. Az újság a nemzeti elit mozgásterét is jelentősen kibővítette. „A *Slovenskje národňje novini* teremtette meg a szlovák anyanyelvű elit önálló, szlovák nyelvű magyarországi reprezentációjának a lehetőségét" – mutat rá a lap egyedülálló szerepére Demmel József.[20] A szlovák folyóirat alapítását a lemaradás félelme is ösztönözte. Štúr első, a budai Helytartótanácshoz benyújtott kérelmét azzal támasztotta alá, hogy az ország más, nem magyar ajkú lakosainak több újságuk is van. Egyetlen kivételként a „kárpáti szláv fajt", azaz a ruszinokat említette.[21]

A nemzeti sajtó mint viszonyítási alap jól szemlélteti a ruszin fejlődés elmaradottságát. A kialakult helyzetnek számos oka volt. Ide sorolhatjuk az analfabetizmus óriási méreteit, a ruszin nyelvművelés konzervativizmusát, egy jelentős politikai súllyal bíró társadalmi réteg, vagy az anyagi feltételek hiányát. Ezek mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1848 előtt nem történt komolyabb próbálkozás a ruszin időszaki sajtó megalapítására. Változást e téren a magyar szabadságküzdelem fordulatos időszaka hozott.

Az első kísérlet Duchnovics Sándorhoz[22] fűződik, aki a ruszin nemzeti mozgalom egyik jeles alakja volt. 1848 októberében Duchnovics az Eperjesi Görögkatolikus Püspökség kanonokaként egy ruszin újság és nyomda alapításának gondolatát vetette fel a munkácsi egyházmegye káptalana előtt. Ungváron akkor úgy döntöttek, hogy a kérdéssel csak a katonai műveletek elmúltával kívánnak érdemben foglalkozni. Viszont novemberben a főpapi gyűlés újra tárgyalás alá

[19] Magocsi, Paul Robert – Pop, Ivan (eds.): Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Toronto – Buffalo – London, 2002, University of Toronto Press, 191.; *Szent Bazil Társulat (Ungvár, 1864–1902)*: *Gaganecz* József eperjesi és *Popovics* Bazil munkácsi püspökök támogatásával alakult egyesület. Első elnökévé Dobránszky Adolfot választották. A társulat célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görög katolikusok művelődésének előmozdítása volt. A ruszin értelmiséget tömörítette, kezdetben figyelemreméltó eredményeket ért el. *Pankovics* István munkácsi püspök keményen szembeszállt a társulatban uralkodó oroszbarát politikai és nyelvi irányzatokkal. Később, főleg a kibékíthetetlen belső viták miatt, jelentőségét elvesztette, s feloszlott. Mayer 1977: 15–27.; Botlik 1997a: 87–97.; Botlik 2005: 62.

[20] Demmel József: *A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon.* Pozsony, 2011, Kalligram, 181.

[21] Uo. 183.

[22] Vö. 33. jegyzet.

vette az ügyet, s megbízta Csurgovics János (1791–1862) nagyprépostot, hogy tegyen lépéseket Ellinger János ungvári nyomdájának megvétele érdekében. A vállalkozás azonban – valószínűleg a munkácsi püspökség szerény anyagi helyzete és a törvény által előírt magas kaució miatt – sikertelen maradt.[23]

A kezdeményezés a neoabszolutizmus első hónapjaiban került ismét napirendre. A közvetlen előzmények egyike az 1849. november 23-án összegyűlt káptalani ülés volt, ahol két fontos levelet is megtárgyaltak.

Scitovszky János esztergomi érsek leiratára, melyben a *Katholikus Néplap* terjesztését ajánlotta, elutasító választ adtak. Az ok a lap magyar nyelve és kizárólag a római katolikus egyház ügyei iránti érdeklődése volt. Jóval kedvezőbb fogadtatásban részesült Gaganecz József eperjesi püspök[24] átirata, aki a galíciai ruszinság sikerére rámutatva, szorgalmazta a magyarországi testvéreik szellemi megmozdulását. Ungváron felkarolták Gaganecz javaslatát, s határozat született egy ruszin néplap alapításáról és egy nyomda megvásárlásáról. A munkácsi püspökség főpapi testülete ugyanekkor szóbeli felhívást intézett Paulovics Lázár szemináriumi hittanár és káptalani ülnökhöz: készítsen javaslatot egy *Orosz Néplap* létrehozására.[25]

Paulovics a néplap tervezetét december 7-re készítette el. Munkája első részében arról írt, hogy mindenekelőtt el kell dönteni, hogy az újságot milyen helyesírással és betűkkel jelentetik meg. Bár az írók többsége a cirillikát használta, latin betűvel és idegen nyelven szerkesztett cikkeket is el kell fogadni. Ezeket cirill betűkre kell átírni, illetve le kell fordítani ruszin nyelvre. A néplap foglalkozni kívánt a görögkatolikus egyházzal, a keleti szertartásrenddel, a fegyelmi ügyekkel. Továbbá hangsúlyozta, hogy az olmützi alkotmány[26] fejtegetésével meg kell világítani a köz- és magánélet összefüggéseit. Ezenkívül Paulovics olyan dolgozatok közlését is tervezte, amelyek kitértek volna a gazdálkodás, a népoktatás vagy a házépítés kérdéseire is. Végül az egyszerű népet érdeklő kül- és belföldi híreknek is teret kívánt biztosítani.[27]

---

[23] Böőr György: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században.* Kolozsvár, 1943, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, 5–6. (Továbbiakban: Böőr 1943).

[24] Vö. 31. jegyzet.

[25] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 149–150.; F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 190.; F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 1.; Böőr 1943: 6.

[26] 1849. március 4-én, a kápolnai csata hírét véve I. Ferenc József császár alkotmányt „ajándékozott" népeinek, melyet történetírásunk „oktrojált" (erőszakolt) alkotmányként emleget. A rendi alkotmányosságot érvénytelenítve, az uralkodó abszolutista, egységes, összbirodalmi, polgári jellegű központi igazgatást dolgoztatott ki. A munka a Schwarzenberg-kormány liberális belügyminisztere, Stadion gróf nevéhez fűződik. A császárság polgárai általános, birodalmi polgárjogot kaptak, amely törvény előtti egyenlőséggel és a nemzetiségek egyenjogúságával párosult. Az alkotmány életbe léptetését a „rend" helyreállítása utánra halasztották. Végül Ferenc József az olmützi alkotmányt 1851 augusztusában felfüggesztette, majd ez év december 31-én hatályon kívül helyezte. Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 265–267.; Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Budapest, 2006, Osiris Kiadó, 310, 348.; Deák Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867.* Budapest, 2009, Kossuth Kiadó, 11–15.

[27] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 2–3.; Böőr 1943: 6–7.

Paulovics a megjelenéssel kapcsolatban úgy vélekedett, hogy kezdetben elegendő lesz, ha a lapot hetente egyszer, egy ív terjedelemben adják ki, mivel a földművelési munkákat végző falusi nép úgy sem tudna több időt szakítani az olvasásra, illetve a felolvasás meghallgatására. A falvakból legalább egy, a városlakó ruszinok köréből több megrendelőre is számított. A főszerkesztő feladatára a „tudós Csopey Antal" hittanárt[28] tartotta alkalmasnak. Csopey kellően jártas volt az egyházi szláv és az idegen nyelvekben is, ismerte a nép szükségleteit, aktívan tanulmányozta a görögkatolikus szertartásrendet. Ha Csopey nemet mond, a jövőbeni hivatalos ruszin újság szerkesztője segítségét fogják kérni. Amennyiben őt sem sikerül megnyerni az ügynek, akkor Paulovics tervezetének ruszinra fordított változatát kell eljuttatni az egész „Magyar Honi Ruthenia Nép" görögkatolikus papjaihoz és falusi tanítómestereihez. Rájuk szerkesztőkként, illetve cikkírókként számított a káptalani ülnök.[29]

Paulovics a néplap kiadásához egy cirill betűs nyomdát akart létesíteni. Ha ez nem valósulna meg, akkor budai vagy a galíciai nyomdákhoz kell fordulni. Végül, az anyagi nehézségek meghiúsították elképzeléseit. Pedig a helyi közigazgatás vezetője, Villetz Ignác is hasonló kezdeményezést indított. A kerületi főispán először 1849 decemberében, majd 1850-ben ismételten kérte egy cirill betűs nyomda Ungváron való felállítását. Villetz helytelennek tartotta, hogy kerületének 320 ezer ruszin lakosa más nyelveken értesüljön a hivatalos rendeletekről. Az osztrák kormányzat költségvetési okokra hivatkozva elutasította a kérelmet.[30] Így az ungvári cirill betűs nyomda felállítására csak a kiegyezés előtti játszmák időszakában, 1864-ben került sor.[31]

Az ungvári nyomda felállítását szorgalmazó törekvések sikertelensége a néplapalapítással kapcsolatos terveket is keresztülhúzta. Bécs ebben az ügyben a galíciai ruszinoknak szavazott bizalmat.[32]

[28] Csopey Antal (1816–1877) görögkatolikus kanonok, káptalani helynök. A teológiát Pesten, Nagyszombatban és Ungváron végezte. 1839-ben szentelték pappá. Másfél éves bocskói segédlelkészség után Pesten doktorált, majd visszatért egyházmegyéjébe. Az ungvári szemináriumban teológiát tanított. 1855-ben ungvári kanonok lett és a kormány által a megye népoktatási tanintézeteinek királyi főfelügyelőjévé nevezték ki. Popovics Bazil munkácsi püspök 1864. október 19-én történt halálával az egyházmegye ideiglenes kormányzatával bízták meg. A teológusok részére pedagógiai kézikönyvet írt, görög eredetiből fordított magyarra szertartástanokat. Utóbbi munkájával elősegítette a magyar liturgiai nyelv terjedését a görögkatolikus magyar egyházközségekben. Vasárnapi Újság, 1864, 44. szám; illetve 1877, 37. szám.

[29] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 2–3.; Böör 1943: 6–7.

[30] Perényi József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918.* Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest, 1954, 170–171.

[31] Botlik 1997a: 87.

[32] Lembergben az osztrák kormányzat támogatásával már 1849 júliusától *Галицко-русский вестник (Galíciai-orosz Közlöny)* címmel ruszin lap működött. E hivatalos jelleggel felruházott közlönyt 1850 februárjától Bécsben jelentették meg. Az új helyszínen deklarálták, hogy a lap a birodalomban élő ruszinok közös orgánumaként fog szolgálni. Ennek megfelelően címét is megváltoztatták: *Вестник для русинов австрийской державы (Közlöny az osztrák állam ruszinjai számára)*. A magyarországi ruszinok csak cikkíróként vettek részt a közös lap működtetésében, szerkesztői feladatokat nem kaptak. Böör 1943: 7–13.; Mayer 1977: 16.; Botlik 2005: 61–62.

Ilyen előzmények után érthető, hogy az első ruszin folyóirat ungvári megjelenése csak a nemzeti mozgalom erősödése után volt várható. Ebben döntő szerepe volt a már említett *Szent Bazil Társulatnak*.[33] E kultúregyesület, valamint a görögkatolikus egyház közös együttműködése volt szükséges ahhoz, hogy 1867. július 13-án, *Свет* (*Világ*) címmel napvilágot lásson az első, Ungváron szerkesztett ruszin hetilap.[34]

Összegzés

Az 1848–1849-es folyamatok, s különösen a magyar szabadságharcot követő ellenforradalmi időszak meghatározó szerepet játszott a ruszin nemzeti fejlődés első periódusában, a „tudósok korában". Az addig kulturális síkon mozgó nemzetépítéshez egyes esetekben politikai igények is társultak. (Igaz, a ruszin nemzeti mozgalom intenzitásban nem tudott a többi magyarországi nemzetiség szintjére emelkedni.) A kezdeményezések szerves részét képezték a ruszin identitás különböző formában megjelenő elemei, amelyek a munkácsi főpapság törekvéseire is hatást gyakoroltak. Az egyházmegye káptalana a ruszin nyelv „ősi" eredetével érvelt, amikor kifejezte óhaját a magyarországi görögkatolikus püspökségeket irányítani hivatott munkácsi érsekség megalapítására. A nyelv története viszont egybeforrott azzal az ókori görög rítusú püspökséggel, melynek létét a népük múltja iránt érdeklődő ruszin főpapok („tudósok") konstatáltak először.

A nemzeti identitáselemek érvényre jutása az „uralkodó nemzet" által teremtett légkörtől is függött. Az egyetlen értelmiségi réteget újratermelő papnövelde diákjai például a magyar irodalom műveléséért akartak önképzőkört alakítani. A magyar identitás számos elemeivel azonosuló főpapság ebben az esetben a „nemzeti" nyelv és a keleti szertartásrend érdekében szállt síkra. Felelős vezetőkként ezeket identitásuk olyan alaptényezőinek tartották, amelyek az egyszerű nép javát is szolgálni fogják.

A nép iránti fokozott érdeklődés és az osztrák kormányzat nemzeti egyenjogúságra tett ígéretei hívták életre az első *Orosz Néplap* megalapításának tervét. A kezdeményezés a ruszindominanciájú eperjesi és munkácsi egyházmegyék együttműködésének gyümölcse – így „össznemzeti" ügynek is nevezhető. A néplap tervezete a korabeli ruszin „főpap-tudósok" szellemiségét tükrözi. Az újság több értékes célt is meg akart valósítani. Miroslav Hroch cseh történész periodizációja alapján ezek közül a leglényegesebb, hogy a ruszin főpapság a néplappal társadalmi befolyását is növelni akarta. E törekvés már túlmutat a „tudósok korának" elszigeteltségén, s a nemzeti fejlődés következő szakaszába („nemzeti propaganda kora") való átmenet lehetőségét is magában rejtette.

[33] Vö. 67. jegyzet.
[34] Mayer 1977: 22.; Bőőr 1943: 23–26.

Források

A munkácsi görögkatolikus püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)
F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 65–68, 75, 96.
F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28, 116, 149–150.
F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 135, 190.
F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 1–3.

Felhasznált irodalom

Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Budapest, 1996, Kossuth Könyvkiadó.
Arató Endre: *Kelet-Európa története a 19. század első felében.* Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.
Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája.* Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó.
Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye.* Ungvár, 1997, KMKSZ.
Bendász István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Ungvár, 1999, KMKSZ.
Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Budapest, 1997a, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.
Botlik József: Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690–1771). In P. Punykó Mária (szerk.): *„Hét kereszt alatt felkelek". Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok.* Budapest–Beregszász, 1997b, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 80–95. p.
Botlik József: A rutén (ruszin) értelmiség önkormányzati törekvései, 1848–1918. In Donáth Lehel – Medvigy Endre – Molnárfi Tibor – Zelles László (szerk.): *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" című konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai 2004. március 19–20.* Budapest, 2005, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 60–69. p.
Bőőr György: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században.* Kolozsvár, 1943, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete.
Csatáry György: *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények).* Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó.
Deák Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867.* Budapest, 2009, Kossuth Kiadó.
Demmel József: *A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon.* Pozsony, 2011, Kalligram.
Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* 9, 11. köt. Budapest, 2004, 2006, Szent István Társulat Könyvkiadója.
Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: A rendi társadalom utolsó évtizedei. In Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 57–124. p.
Fazekas Csaba: Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. *Levéltári Közlemények,* 2001. 1–2. sz. 115–139. p.
Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
Gergely Jenő: Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In Kocsis András Sándor (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Budapest, 2008, Kossuth Kiadó, 15–28.
Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* Ungvár–Beregszász, 2007, PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
Hajdú János: *Eötvös József báró első minisztersége.* Budapest, 1933, MTA.
Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973, Aurora.
Hodinka Antal: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története.* Budapest, 1909, MTA.

Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai.* Nyíregyháza, 1992, Vasvári Pál Társaság, 27–34. p.

Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations.* New York, 2000, Columbia University Press.

Kobály József: A kárpátaljai ruszinok. In Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában.* Piliscsaba, 2003, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 347–360. p.

Magocsi, Paul Robert (ed.): *The Shaping of a National Identity – Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge – London, 1979, Harvard University Press.

Magocsi, Paul Robert – Pop, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture.* Toronto – Buffalo – London, 2002, University of Toronto Press.

Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó.

Molnár Ferenc: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség és az osztrák neoabszolutizmus (1849. augusztus – december 31.). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2011. 4. sz. 87–108. p.

Molnár Ferenc: A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848–1849-es események viharában. *Kisebbségkutatás*, 2012. 2. sz. 287–309. p.

Niederhauser Emil: *A történetírás története Kelet-Európában.* Budapest, 1995, História – MTA Történettudományi Intézete.

Pajkossy Gábor: A reformkor (1830–1848). In Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 191–235. p.

Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Budapest, 2006, Osiris Kiadó.

Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja.* Budapest, 2002, Magyar Országgyűlés.

Pavlenko, Grigorij: Az 1848-49. évi forradalom Kárpátalján. In Nagy Ferenc (szerk.): *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából.* Nyíregyháza, 1999, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 79–95. p.

Perényi József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918.* Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest, 1954.

Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. köt. Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.

Ring Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszútján. A modern nemzetek születése Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 2004, ELTE Eötvös Kiadó.

Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* Budapest, 2004, Napvilág Kiadó.

S. Benedek András: *A gens fidelissima: A ruszinok.* Budapest, 2003, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf [Letöltés ideje: 2012. július 15.]

Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán.* Budapest, 1980, Kossuth Kiadó.

Vasárnapi Újság 1864, 44. szám; illetve 1877, 37. szám.

Véghseő Tamás: *„... mint igaz egyházi ember...". A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése.* Nyíregyháza, 2011, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.

Пагиря, Василь: *Світочі карпатського краю. Історичні портрети греко-католицьких священиків Мукачівської Эпархії.* Мукачево, 1996, Елара.

*Dancs Krisztina**

A beregi szőttes múltja és jelene

Rezümé. A textil természetes része életünknek. A szövés egyesíti a szépérzéket és a technikai leleményességet. Munkámban arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy az emberiség nap mint nap elsétál olyan értékek mellett, ami van annyira megbecsült és drága kincs, mint például a francia csipke vagy a hollókői asszonyviselet. Nekünk viszont a beregi szőttes a legdrágább. Így mit másat, ha nem a saját népművészetünket védjük és óvjuk. Ez minden ember feladata. Hiszen a Kárpátok lábánál olyan közösség él, akik megélik a néphagyományokat, és büszkén népszerűsítik azt.

A tanulmányban bemutatom a népművészetet és annak egyik remek helyi ágát, a beregi szőttes művészetét a felfedezésétől napjainkig – mindezt történelmi keretbe helyezve. Mivel szakirodalom kimondottan nem foglalkozik a témával, így többnyire népművészek elmondásaira és a sajtóban közölt riportok alapján nyertem információkat.

Резюме. Текстиль є природним атрибутом нашого життя. Ткацтво поєднує в собі почуття краси та технічної винахідливості.

У публікації зроблено спробу звернути увагу на те, що люди щодня проходять поруч таких речей, які треба цінувати не менше французьких мережив або національного жіночого вбрання селища Холлокев / Hollókő/. Для нас найдорожчими є березьке домоткане полотно. Тому наш обов'язок, наше завдання – захищати наші народні ремесла й традиції, популяризувати їх.

У роботі з'ясовано, що таке народне мистецтво і представлено одну його чудову галузь – березьке ткацтво, його історію від появи до наших днів.

Оскільки спеціальна література не займається цією темою, інформацію в основному зібрано з публікацій у пресі та з розповідей народних майстрів-ткачів.

Abstract. Textile is naturally part of our lives. The weave combines a sense of beauty, as well as technical ingenuity. In my study, I tried to draw attention to the fact that the mankind ignores such valuable treasures as French lace or traditional women's dress of Hollókő. For us, however, the most valuable treasure is Beregi szőttes, which is homespun made in Bereg. In the study, I have outlined what folk art itself is, as well as presented one of its great local branches, the art of Beregi szőttes right from its discovery to the present time. All this information is put in a historical frame. Since there is basically no specialized literature dealing with this topic, the information is obtained from published reports and from folk artists.

A századfordulótól távolodva egyre csökken azok száma – még a művészetek iránt érdeklődők közt is –, akik a népművészet, a népi díszítőművészet fogalmával, annak tartalmával többé vagy kevésbé tisztában vannak. Maga a nép fogalma is más tartalmat kap ma, mint a múltban, például az iparosodás előtt. Minden népművészeti ágnak van története. Van egy bizonyos szülőföldje, és vannak ápolói és éltető gondozói. A kárpátaljai nép ismeri a híres kalotaszegi hímzéseket, a kalocsai pingálásokat és a matyó mintát. A magyar nép büszke mindezekre.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 5. évfolyamos magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Bocskor Andrea lektorálta. * Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, Кафедра уг. мови та літ., Кафедра історії та суспільних дисциплін, V/10 курс. * Ferenc Rákóczi Transcarpathian Hungarian Institute, Filology Department, History and Social Sciences Department, volume V/10.

Amikor „kinyitjuk" a szemünket, akkor a népművészet végtelen tárházát láthatjuk szülőföldünkön, itt, Kárpátalján. Ez a hely minden egyes népművészeti irányzatban jeleskedik. Büszkék lehetünk festőinkre, fazekasainkra, kosárfonóinkra és a híres szőtteskészítőinkre. Jelen munka rávilágít Kárpátalja Európa-szerte ismert népművészeti ágaira, különös tekintettel a beregi szőttesre. Ezzel a témakörrel kevesen foglalkoztak eddig, megfelelő szakirodalom nincs. Gyakorlatilag csak a népművészek elmondásaira tudunk hivatkozni. Ők azok, akik ismerik a beregi szőttest megszületésétől fogva.

Bereg megye különböző helyein találkozunk beregi szőttessel foglalkozó népművészekkel, például Beregújfaluban, Nagyberegen, Kígyóson, Nagydobronyban és Dédában. Napjaink rohanó világában nehéz rátalálni nemzetünk igazi értékeire, pedig ezek a dolgok különböztetnek meg bennünket más néptől vagy tájegységtől. Kis közösségünk gyöngyszemei.

A falvainkban lassan kihal az a nemzedék, amely még látta, hogyan termesztik a kendert, részt vett annak feldolgozásában, háziszőtteseket készített. Ugyanis régen a lányok és asszonyok a hosszú téli estéket kézimunkázással töltötték. A mai nemzedék már nem ebben a kultúrában növekszik. Legfeljebb csak népművészeti szakkörökön, vagy még esetleg az iskolai munkaórán tanul vagy tanulhat meg hímezni. De szerencsére ezt az állapotot népművészeink igyekeznek megváltoztatni, ugyanis céljuk megszerettetni és szükségessé tenni a hagyományápolás fontosságát, mert – ahogy a mondás is tartja – akinek van múltja, jövője is van.

A közelmúltig legfeljebb örökségnek tekinthettük a szőtteseket, a szövés eszközeit, sőt gyakran annak sem: feleslegesnek ítélve egyszerűen mellőztük vagy kidobtuk a múlt relikviáit. Néha valaki áruba bocsátotta, vagy a még ünnepi alkalmakra készítetteket a mindennapos használatra fogta be, és így azok tönkrementek. Ez az oka annak, hogy ezekből az eszközökből, valamint szőttesekből és hímzésekből kevés maradt épségben.

Szövés mint népművészeti ág

A beregi szőttes készítése része a hagyományos beregi népi kultúrának, népi művészetnek. Történetével átfogóan még senki sem foglalkozott, így ezt a vállalkozást egy rövid fogalmi bevezetővel szükséges kezdeni.

Egy nép kultúrájának minden nemű megnyilatkozását egy kosárba foghatjuk, a népművészet kosarába. **Népművészet** – tágabb értelemben valamennyi népművészeti ágazat *(*népköltészet, népzene, *népi tánc*, díszítőművészet, népviselet) elnevezése, szűkebb értelemben tárgyak művészi megformálása. A paraszti társadalmak tárgyi felszerelésében nem különülnek el a „műalkotások", mint az újkor óta az európai felsőbb társadalmi rétegekében a képzőművészet körébe sorolt táblaképek, szobrok, grafikai lapok. A parasztok nem vonnak határt „népművészeti" és „nem népművészeti" tárgyaik közt, és ezt a határt a népművészet fogalmával dolgozó etnográfus is csak viszonylagosan tudja kitűzni. A paraszti

tárgyi világokban ugyanis minden tárgynak van esztétikai funkciója is, ennek jelentősége azonban nem egyenlő a különböző tárgyféleségeknél. A közvélemény és a néprajzi kutatás is elsősorban azokat a tárgyakat sorolja a népművészet körébe, amelyeken az esztétikai funkció fontossága megnőtt a célszerű használhatóság ellenében. Ezek általában ünnepi szerepű szertartásokhoz és szokásokhoz kötött, a mindennapi használatból kivont, megkímélt és így hosszú életű, igen gyakran díszített tárgyak, vagyis a paraszti tárgyi világoknak a mások, a közösség szeme elé szánt „reprezentációs szférája". A népművészet köréből azonban nem rekeszthetjük ki a mindennap használt egyszerű eszközöket sem, részben mivel ezeknek a megformálásánál is érvényesülnek az esztétikai normák („szépnek kell lenniük"), és így forrásul szolgálhatnak a készítő-használó emberek ízlésének, esztétikai elképzeléseinek a megismerésére, részben mivel számunkra (más történeti korszakban élő, más társadalmi rétegekhez tartozó vizsgálók számára) művészi értéket jelenthetnek.[1]

A népi díszítőművészet illetőleg népművészet alatt tehát a parasztság tárgyformáló, tárgyat díszítő művészi alkotótevékenységét kell érteni. A nép, vagyis a használó oldaláról nézve a kérdést azt mondhatnánk – Viski szavaival élve –, mindez „akkor válik népivé, ha a nép elfogadja, esetleg áthasonítja, közösségébe iktatja – hagyományként nemzedékről nemzedékre örökíti."[2]

Fél Edit a Magyar Néprajzi Lexikonban a szőttest definiálja és megfogalmazásában az „a szövés révén létrejövő kelme, mely mintázata tájegységenként változó és jellegzetes. A szőttes szélesebb értelemben valamennyi – parasztemberek által készített vagy számukra specialisták, kézművesek által gyártott – kender-, len-, pamut- és gyapjú szőttes – különleges gonddal előmunkált fonálból különleges gonddal szőtt vásznak, amelyek minden dísz nélkül is ünnepélyes szerepre vannak hivatkozva. A szőtteseket a maguk anyagában különleges módon vezetett fonalakkal mintáznak."[3]

A szövés a legrégibb mesterségek egyike. A hétköznap használt szőttesek egyszerűek voltak, de az ünnepi darabokat igyekeztek színessé varázsolni. A falusi élet minden egyes eseményének megszületett a maga jellegzetes szőttes darabja.[4] A szövés az agyagedény készítésével egyetemben, a legrégebbi mesterségek közé tartozik.[5] Tarján Gábor a következőképpen fogalmazza meg, mi is az a szövés: „A szövés az a művelet, amellyel az egymásra merőleges irányban haladó fonálrendszerek fonalait különböző módon keresztezik, hogy a fonalakból összefüggő lapokat készítsenek. A hagyományos paraszti kultúrában a viselet és a háztartásban használatos textilfélék előállítása házi munkának számított. A szövésről is

[1] Fél Edit – Hofer Tamás – K. Csilléry Klára: *Népművészet.* In Magyar Néprajzi Lexikon, 3. Budapest, 1980. 742-749. p.
[2] Domanovszky György: *A magyar nép díszítőművészete.* I. kötet. Akadémia Kiadó. Budapest, 1981. 7–8. p.
[3] Fél Edit: *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémia Kiadó. Budapest, 1982. 110. p.
[4] Perczel Erzsébet: *Szőttes*. Képművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest, 1962. 51. p.
[5] Domanovszky György, 1981. 144. p.

elmondható, hogy különböző időszakok hagyatékából tevődik össze. A mintásra szőtt szedettes vásznat már a középkori források említik. Elkészítése komolyabb tudást igényelt, de az ügyesebb parasztasszonyok a hagyomány alapján megtanulták, értettek hozzá."[6]

A szövés története

A magyar kultúrkör részét képező beregi szőttes kialakulását valamilyen kezdetleges tudásra kell alapoznom. Arra az alapra, hogy fa nélkül nem lesz gyümölcs. S ennek a fának valahol gyökereznie kell. Így kellett a szövés nevű törzsről kihajtania. De hol gyökerezik vajon a szövés? Erre a kérdésre a megfelelő választ a további sorok adják meg, amelyek részletes beszámolót nyújtanak arról, hogy a magyarok körében hogyan terjedt el a szövés mint mesterség, s majd mint művészet.

A történészek úgy vélik, hogy a honfoglaló magyaroknál az asszonyok feladata volt a szövés: ruhaneműk, szőnyegek, nemezek készítése. Ezek mindennapi használatra készültek, így hamar elhasználódtak, nagyon kevés darab maradt fenn ásatások során az utókorra. A hun lányok színes öveket tudtak szőni, ruházatukat gyakran hímezték. Korabeli sírokban gyönggyel díszített inggallérokat, aranyszálas hímzéseket találtak. A vásznak nem lenből, hanem kenderből készültek.

Az Árpád-házi királyok udvarában szövőműhelyek működtek, Szent István felesége, Gizella királyné hímző műhelyében magyar lányok is dolgoztak. Jellegzetes hímző öltéssel látták el munkáikat.

A fonó- és szövőiparok székhelyéül szolgáltak a városok az Anjou királyok uralkodása idején. A szőnyegszövés színvonalát növelte a franciaországi Arrasból hozott szőnyegszövő, amelyet Zsigmond király nevéhez fűzhetünk. A hazai szövőipar mellett a szövőcéhek fejlődésének lendületét és virágkorát a reneszánsz hozta magával, Mátyás király uralkodása és fényűző udvara. A művészek és mesterek egyenesen Itáliából érkeztek, a finom posztókat pedig Németországból hozták. A reneszánsz után egy kedvezőtlen időszak következett, a török megszállás rányomta bélyegét a kor textiliparára is, motívumaikban ma is tükröződik a török hatás. A reneszánsz és török motívumok, kompozíciós módok elevenen és közvetlenül jutottak el a néphez az udvarházakban dolgozó mesterek által. Varró mesterek és mesterasszonyok irányították a kastélyban és az udvarházak hímző műhelyeiben a jobbágyok munkáját. Azokat a kézimunkákat, melyeket úrnőjük számára, a maguk részére is hasonló módon készítették el, akár lányaik kelengyéiként. Így honosodott meg és olvadt be az úri hímzések motívumvilága, szerkesztése és színezése a népi hagyománykincsbe. A reneszánsz és török stílusból ötvöződött úri hímzés hatása a mai napig tart népművészetünkben. Sok úri hímzés maradt fenn a 16–17. századból. A keleti technikákat csodálva Mária Terézia is a selyemhernyó tenyésztését szerette volna meghonosítani az országban. Nem sokkal ezután a paraszti háziipar fejlődése a 19. század utolsó két évtizedében

[6] Tarján Gábor: *Folklór Népművészet Népies Művészet*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1991. 51. p.

hozzájárult a népművészet és az iparművészet fellendüléséhez: erőteljes színvilág, vidám hang, a szigorú szerkezet lazulása jellemezte a stílust. Ezt az értékrendet és esztétikai nézetet hanyagolták el a következő században.

A 20. században egyfajta hanyatlás volt jellemző a szövés hagyományát illetően. A szőttesek szépségét, esztétikai értékét, magának az anyagnak az eredeti szépségén kívül a díszítőelemek elrendezése adja. A szőttesek legjellegzetesebb díszítményei a különböző technikával beszőtt csíkok. Ezeknek a funkciója kettős: egyrészről mint osztóelem tagolja a szőttes felületet, másrészt magukban is jelentést hordoznak. Például a csíkok száma határozza meg a szőttes funkcióját. A kézi szövés feladata a hagyományőrzés, egyéni, egyedi igények megfogalmazása, teljesítése.[7]

Szimbólumok és jelentésük

A népművészet esztétikai értékét, alkotó művészeti tudatosságát illetően megoszlanak a vélemények. A hagyományos felfogás a díszítmény jellegét hangsúlyozta, és ezt igen régi korokból eredeztette. Később a szimbolikus értelmezés bukkant fel: motívumokban szakrális vagy világnézeti elemeket véltek felfedezi, a színszimbolikát a társadalmi helyzet felismerésének tekintették, stb.[8]

Mint minden népművészeti ág, így a beregi szőttesnek is van motívumvilága. A szőttesnél megtalálható minták mindegyikének külön jelentése és célja van, egy-egy alkalomra készültek. Az emberi kultúra működése elválaszthatatlan a jelek és jelképek használatától. Az emberi közösségek létezése feltételezi a jelekre épülő folyamatos kommunikációt. A jelek nem önmagukban élnek csupán, hanem szabályok által meghatározott rendszereket alkotnak. A népművészet jel- és képvilága, összefonódása a mesék és mítoszok jelképeivel, s végül a nyelvi képes beszéd fordulataival együtt építi fel az etnikus közösség kultúráját, ugyanis éppen az tesz egy csoportot közösséggé, hogy van saját nyelve, stílusa, vannak sajátos, maga alkotta jelképrendszerei.

Ha a 19. századi magyar népművészeti tárgyakat nézzük, úgy egyértelműen az a válasz, hogy zömmel természetelvű, vagyis a természetből vett előképek ornamentális átírásai alkotják a motívumok nagy részét, a mértanias (geometrikus) elemeknek lényegesen kisebb a szerepük. A 19. és 20. századi magyar népművészet motívumkincse túlnyomórészt növényi elemekből áll. A díszítmények egy részének szimbolikus értéke van.[9]

A beregi szőtteseken felismerhetjük a gránátalma, a tulipán, a Rákóczi- és a farkasnyomos mintákat is. A gránátalma szimbolikája az alma és a sokmagú gyümölcsök jelentésköréhez kapcsolódik. Almaként az újjászületés és a halhatatlanság, a sok mag miatt pedig a születés és a termékenység együttes jelképe. A néphit

[7] Domanovszky György,1981. 144–145. p.
[8] *Magyar folklór*. Szerk: Voigt Vilmos/ Művészet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 543. p.
[9] Domanovszky György. 1981. 50–52. p.

a legtisztábbnak tartotta minden gyümölcsök között, hisz soha nem megy bele féreg.[10] A tulipánminta, mint általában a virág, a nőiességet jelképezi. A francia virágnyelvben a szerelem megvallásának a jele. A tulipánjelképek elemzése során kiderült, hogy női jelképről van szó.[11]

Kárpátalja kulturális élete és népi művészete a II. világháború után

A beregi szőttes múltjának és jelenének megismerését mindenképpen az újrafelfedezése időszakától, a II. világháború utáni immár Szovjetunió kötelékébe került Kárpátalja légkörének rövid áttekintésénél kell kezdenem.

A második világháború után 1946 májusától érkeztek haza a Kárpátaljáról kényszermunkára elvitt 18–50 év közti magyarok első csoportjai. A helyi pártapparátus már ekkor elindította a kuláklisták összeállítását, a kötelező államkölcsön jegyzését és a beszolgáltatások szigorú végrehajtását. A legcsekélyebb ellenállást is általában donyecki kényszermunkával szankcionálták.

Kárpátalja irodalmi, művészeti és általában véve kulturális, közművelődési életében az elmúlt évszázad során egymástól jól elkülöníthető szakaszokról beszélhetünk, melyek egybeesnek a történeti értelemben vett korszakokkal.

A vidéken igen nagyszámú és kiterjedt kulturális intézményhálózat alakult ki, ami a gyakorlatban nem jelentett mást, mint a falusi klubok tömegét. Ezekkel többnyire egy tető alatt volt a könyvtár és a mozi is, kielégítve ezzel a szocializmus elvárását az emberek nevelésére és szórakoztatására.[12]

Kárpátalja jelenlegi gazdag népművészete (a hímzés, a fafaragások, a kerámia, a szőttes) közelít tiszta forrásaihoz. Korábban a népművészet művelőit is felülről irányították. Hamis, álnépművészeti alkotások jöttek így létre, a harsány politikai plakátok szintjére süllyedve. A pártot dicsérő hímes tojásokat pingáltak, ilyen feliratú szőttesek készültek, a magyar népdalokat csasztuskákká torzították a túlbuzgó álnépművészek. E kultúrszemét között azonban szerencsére időnként megcsillantak a tiszta forrásból táplálkozó alkotások. Igazi népi hagyományokat őriznek a beregszászi Prófusz Marianna, a nagyberegi Antonik Katalin, a kígyósi Derceni Viola és lánya, Kovácsné Derceni Ibolya, valamint mások beregi szőttesei, hímzései. Az általuk készített beregi „csillagos szegfűs", „Rákóczi-mintás, „beregi tulipános" szőttesek, hímzések Kijevben, Moszkvában és külföldön rendezett kiállításokon is sikert arattak. Nagydobronyban és környékén az úgynevezett „dobronyi piros rózsa" minták a jellemzőek. Nincs olyan lányos ház a vidéken, ahol ne készülne „tulipános" vagy „kiscsillagos" díszpárna.

[10] *Jelképtár.* Szerk: Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György. Helikon Kiadó, Gyula, 2000. 75. p.
[11] Uo. 225. p.
[12] *Kárpátalja 1919-2009*. Szerk: FEDINEC CSILLA – VEHES MIKOLA. Argumentum Kiadó és Nyomda Kft. Budapest, 2010. 320. p.

A beregi szőttes felfedezése, népművészei

Valahol a legelején kell elkezdenem. Azzal az emberrel kezdem, aki elsőként szeretett bele Bereg megye legnagyobb büszkeségébe. Méltán mondható, hogy ha az a személy nem lett volna, akiről szólnak elkövetkezendő soraim, akkor nem kerül nyilvánosságra a kincs, amit rejtettek azok a ládák.

Antónikné Polónyi Katalin munkássága

„*Egész életemben azon fáradoztam, hogy bebizonyítsam: ezen a tájon olyan gyönyörű népművészeti alkotások születtek, amelyek méltóak a világ figyelmére. Amikor a beregi szőttesek, hímzések a Szovjetunió nagyvárosai után kiállítások révén eljutottak Kanadába, Japánba és a világ megannyi más országába, nagy elégtételt éreztem. Mert arra gondoltam, hogy akik megcsodálják ezeket a szépséges alkotásokat, előbb-utóbb levonják a megfelelő következtetést: ha itt ilyen gyönyörűséges dolgok születnek, akkor lennie kell egy népnek is, amely ezeket megalkotta. Ily módon vált a beregi szőttes az itt élő magyarság létének fényes bizonyítékává*."

A kárpátaljai magyar falvak népe elveszetté és kiszolgáltatottá vált a második világháborút és az elhurcolásokat követően. A férje révén az '50-es években érkezett Polónyi Katalin Nagyberegre, s a szegénység mellett a reménytelenséget tapasztalta a faluban, a gyászt. Sokan a háborúban elesett, lágerekben odaveszett férjüket, apjukat, gyermeküket gyászolták. Ekkor a férje kolhozelnök volt a községben, s egy Kocsi Ida nevezetű néninél kaptak tisztaszobát és konyhát. Esténként összegyűlt a falu, a szomszédok társalogni ültek össze az áramkimaradások miatt petróleumlámpa mellett. Beszélgetni volt miről, szomorúságát és fájdalmas veszteségét mindenki megosztotta. Ám a fiatalabbak vittek magukkal kézimunkát: foltozni, varrni valót.

Az olcsó és igénytelen díszítőmintákat gyakran keverték a falubéliek az új technikákkal. Kérésére azonban előkerültek a nagy- és dédmamák által szőtt abroszok, dísz- és komakendők, párnahuzatok és ruhadarabok. Egy kockás lapra rajzolta át azok mintáit és rendszerezte: időben, színben és mintában. A beregi gyűjtőnév alatt, vagyis a Tiszahát magyar falvaiban született mintákat három nagy csoportra osztotta:

Az 1. csoportba kerültek a helyi asszonyok által készített legegyszerűbb minták, melyeket saját kezűleg, keresztszemes öltéssel varrtak ki kendőikre, abroszaikra. Ez háromtól kezdődő 12–16 soros szélminta, cakk sok változata, a kisszegfű vagy a levele indás apróvirágos, de geometrikus minták alapján képződő csoport. Tehát ezen a tájon maguk a falusi asszonyok fejlesztették ki és adták tovább nemzedékről nemzedékre ezt a gyönyörűséges mintakincset. Az idők folyamán bővültek, nagyobbodtak, formát és nevet kaptak ezek a minták, csak a színek maradtak a régiek, éspedig a piros-kék. Igaz a 20. század 20-as éveitől a kék színt részben

felváltotta a fekete. Nagybereg és a környék falvai esetében ilyen nevezetes minta a farkasnyomos, a makkos-leveles, török szegfűs, a tulipános és hosszú sora van még.

A 2. csoportba tartoztak azok a minták, melyeket a középkor és újkor hajnalán vándor takácsok és mesterlegények hoztak különböző tájakról vidékünkre.

A 3. csoportba a jövevényminták kerültek. Ugyanis amikor meglátott egy teljesen idegen mintát, biztosra vette, hogy a nagymama, aki szőtte-hímezte, tősgyökeres, helyi származású, vagy más vidékről került menyecskének ide és hozta kelengyéjével együtt.

Polónyi Katalin tanácsára az Ungvári Népművészeti Központba vitték el az első kézimunkáikat, amelyek zsűrizésen estek át, miután a szintén Ungváron működő Kézművészeti Alap zsűritagjai is bírálták a munkákat. Ennek következtében több nagyvárosi ajándéküzletben is megvásárolhatók és megrendelhetőek voltak a beregi szőttesek.

Antónikné Polónyi Katalin nagy elképzelése egy műhely berendezése volt az üresen álló kolhoz épületében, de alaposabb megvitatás után a szövőasszonyok csak bedolgozóként voltak foglalkoztatva. Előnye az volt, hogy például azok a kismamák, akik pici gyermeküket nem hagyhatták felügyelet nélkül, odahaza a házimunka elvégzése mellett keresethez jutottak. A kolhozhoz tartozó három faluban Nagyberegen, Beregújfaluban és Kígyóson a hatvanas évektől kezdődően huszonnyolc, harminc asszony szőtt. Ennél jóval többen hímeztek. A beregújfalui hímző csoportnak egy időben ötvenkét tagja volt. A háború előttről megőrzött vászon és fonal, az általuk használt alapanyag persze igen hamar elfogyott. Évekig Zariccsára és a környező településekre jártak felvásárolni a fonalakat.

A szövőasszonyok megannyi elismerésben részesültek, a ’80-as évek végéig gyakran írtak róluk a központi lapok, rengeteg megrendelésük volt. A Kárpátaljai Állami Népi Együttes „beregi táncok” ruháit és kellékeit szőtték meg, valamint kárpátaljai éttermek falain is találkozhattunk beregi munkákkal.

A nagyberegi iskolában már a ’60-as évek elején megindult a beregi szőttesek szövésének az oktatása is. A szakköri munka vezetését Polónyi Katalin személyesen vállalta. A képzésen nemcsak megtanultak szőni a fiatalok, hanem a minták lerajzolását is elsajátították. Az igazi áttörés akkor következett be, amikor 1979-ben felépült az új iskola. Az erre a célra tervezett műhelyben már néhány szövőszéket is felállítottak. A falakat a beregi minták megnagyított és bekeretezett rajzaival díszítették. Ezek a mai napig szemléltetőként is szolgálnak. [13]

Nemcsak Antónikné Polónyi Katalin foglalkozott ezzel a nemes kézimunkával, hanem többen viselték szívükön a feladatot, hogy a hagyományt tovább kell vinni, és virágoztatni kell a beregi szőttes művészetét. Bereg megye több helyén találhatunk Kati nénihez hasonló népművészeket, mint például Derczeni Violát.

[13] Kovács Elemér: *A beregi szőttes újjászületése* // Kárpátinfo hetilap. 11. évf. 38. szám

Derceni Viola munkássága

Beregdédában született 1934-ben. 1956-ban Kígyósra ment férjhez. Több kiemelkedő elismeréssel büszkélkedhet, például az 1967-ben elnyert Ukrajna Érdemes Népművésze cím, az 1973-ban kapott kormánykitüntetés, 1980-ban népművészeti érdemrenddel tüntették ki, 1983-ban pedig elnyerte a Népművészet Mestere címet.

Komolyabban a '60-as évektől foglalkozott szőttesekkel, melyek elkészítésének technikáját édesanyjától és nagymamájától tanulta. A '70-es években lett tagja Antónikné Polónyi Katalin szövőcsoportjának. Első kiállítása 1967-ben volt a beregszászi Baratság Házban. Szőttesei bejárták egész Közép- és Kelet-Európát: voltak Moszkvában, Kijevben, Ungváron, Magyarországon, Kisvárdán, Nyíregyházán, Budapesten, sőt még Romániában és Csehszlovákiában is. Egyik kiállítása után kérték fel, hogy dolgozzon az ungvári képzőművészeti központban szövőnőként.

Minden munkáját beregi technikával és motívumokkal készítette. Legkedvesebb mintái közé tartozik a farkasnyomos, az őszirózsás, tulipános és makkos. „A mintákat régi kendőkről, függönyökről, könyvekből rajzolta át. A legrégebbi egy makkos-tölgyfaleveles szőttesminta, amelyet egy 80 esztendővel ezelőtt készült kendőről másolt le. Van olyan minta, amelynek elkészítését az édesanyja tanított neki, mint az úgynevezett sávos, amely nagy odafigyelést és türelmet igényel. Készített olyan abroszt, amely teljes egészében úgy van díszítve. Az abroszok mellett szép számban szőtt függönyöket, párnákat, terítőket, kendőket, valamint az Úr asztalát díszítő terítőket is. A munkáit hagyományosan vörös és fekete cérnával szőtte, de szükségmegoldásból készültek garnitúrák barna, sárga és rózsaszín cérnával is."

Elismert népművész lett Kárpátalján, sokan házhoz jártak hozzá a szakmát kitanulni, akikből mára már elismert szövőnők váltak.[14]

Ha tovább keresünk Kárpátalja falvai között, akkor máshol is találunk olyan népművészt, aki készít beregi szőtteseket. Ha ezek a textilek mesélni tudnának… De megteszi ezt helyettük egy újabb kárpátaljai alkotó: Orosz Gizella, aki Beregújfaluban honosította meg a szőtteseket.

Orosz Gizella munkássága

Fiatal korától mindennapos volt a szövés és fonás az életében, hiszen nagyanyjához járt a fél falu a szövéshez vetni a fonalat. Férjhez menetele után 1979-ben Kígyósra járt Derczeni Violához szőni. Hárman dolgoztak, és személyenként havi nyolcvan rubelt kerestek. Ezután önállósult, sok megrendelése volt, szőtt a derceni szuvenírcég számára, akik Moszkvában és Szentpéterváron értékesítették a szőtteseket. A református egyház boltjában kapható díszkendőket is ő szőtte. Boldogságos kendőket, násznagykendőket rendeltek tőle lakodalmakra.

[14] MOLNÁR BERTALAN: *Szőttes vörössel, feketével* // Beregi hírlap, 2010. január 15.

Rendszeresen szőtt és a mai napig sző több iskolának ballagótarisznyákat. De folyamatosan kap Kárpátaljáról és Magyarországról is megrendeléseket.[15]

A beregi szőttes jelene és jövője

Prófusz Marianna népművész

A magyarságnak vannak olyan vidékei, ahol a közömbösítő nemzetközi kultúra és az élet egyre fokozódó nyomorúsága még nem irtotta ki teljesen a néplélek ősi teremtő ösztöneit, nemzedékről nemzedékre átöröklött formakincsét és fantáziáját. Ehhez a vidékhez tartozik pl. Beregszász is, ahol él és munkálkodik Prófusz Marianna, aki napjainkban is aktívan népszerűsíti az emberek között a beregi szőttest.

Prófusz Marianna 1959-ben született Beregszászban. 1976-ban kezdett szőni (1976 novemberétől). A nagyszülei és nagynénje is szövéssel foglalkoztak. A szövőcsoportba csak az alapok elsajátítása után került be. 1979-től a Nagyberegi Középiskolában tanítja a szövést és a hímzést. 1983-ban pedagógusi képesítést szerzett az Ungvári Állami Egyetemen kémia és biológia szakon. Szövési pályafutásának elején hetente és havonta kellett leszőnie bizonyos mennyiségű kendőt és szőttest. Az ekkor készült pályamunkáival 1984-ben elnyerte a Népművészet Mestere (UA), majd 1983-ban a Népművészet Ifjú Mestere (HU) címet. 1990-től nyári egyetemre járt Zalaegerszegre, ott ismerkedett meg magyarországi népművészekkel, akiknek a segítségével elvégezett egy szövőtanfolyamot, miután A kategóriás vászonszövő lett. 2007-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje kitüntetésben részesült.

Több kiállítása volt már. 1979-től szőtteseivel állandó résztvevője a városi, regionális és az országos kiállításoknak. Munkáit bemutatták Beregszászban, Munkácson, Ungváron, Huszton, Kijevben (1979, 1982, 1984, 2004, 2005, 2006), Moszkvában (1979, 1981, 1985), Nyíregyházán (2004, 2005), Tokajban (2001), Szegeden (1994), Budapesten (2000, 2003), Érden (2000), Gödöllőn (1990, 2000), Miskolcon (2004), Szolnokon (2001), Hatvanban (2000), Zalaegerszegen (1997). Önálló kiállításai Beregszászban, Budapesten, Szegeden, Zalaegerszegen, Kijevben, Miskolcon, Kolozsváron, Péterfalván voltak. Többnyire ezekkel a kiállításokkal próbálják népszerűsíteni a beregi szőttes világát.

A népművész véleménye szerint nagyon nagy jelentősége van a nagyberegi múzeumnak, mely segít népszerűsíteni a beregi szőttest. A falusi turizmus keretén belül a helyi lakosokon kívül távoli vendégeket is vonz a múzeum.

Tanítványai közül vannak, akik komolyan foglalkoznak a beregi szőttessel, pl. Sas Judit, Székely Gabriella, de akad köztük olyan is, aki, ha mást nem is, de pokrócot, garnitúrakendőt vagy egy-egy abroszt megsző. Általában – a nyári kerti munkák miatt – inkább télen hódolnak a beregiek a szövésnek. Igény van a

[15] Badó Zsolt: *A beregi szőttes mestere – Orosz Gizella* // Kárpátalja hetilap. IX. évf., 27.(442 szám). 2009. július 3.

munkákra, mivel falun még mindig szokás, hogy esküvőkön vagy temetéseken a lócákon szőtt pokróc legyen. A szőttes kendőket pedig nemcsak a lakás díszítésére használják, hanem vőfélykendőként is szolgálnak, illetve esküvőkkor ilyeneken esküsznek az ifjú párok, találkozunk velük a jegyzőknél, a templomokban és a lakodalmas autókról sem hiányozhatnak.

Szerinte a beregi szőttesnek mindig is lesz presztízse. Megrendelések vannak, hiszen a beregi szőttest ismerik. Nemcsak Nagyberegen, hanem már Mezővári-ban, Muzsalyban, Benében és Borzsován is szőnek. Mert rájönnek az emberek, hogy az idelátogatók szeretnének az adott helyről emlékül elvinni valami olyan értéket, ami helyi és nem tömeggyártmány, kézzel fogható és nem túl költséges.

Tudatosítani kell az emberekben azt, hogy nemcsak egy kínai csipkében van érték, hanem egy kézzel készített alkotásban is, amiben benne van a művész türelme, ideje és szeretete.[16]

Napjaink beregi szőttes tárházai

Több tárházat nyitottak abból a célból, hogy a beregi szőttes iránt érdeklődők betekintést nyerjenek Bereg megye gyöngyszemének birodalmába.

A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátljai Magyar Főiskola épületében állandó kiállítás mutatja be a kárpátaljai népi kultúrához tartozó háztartási textilek világát. A Polónyi Katalin Textilmúzeumban megtalálhatóak az Antónikné Polónyi Katalin által felajánlott szőttesek, amelyeket üvegezett vitrinekben tekinthetnek meg a látogatók. Találkozhatnak a gyűjtemény anyagában a híres farkasnyomos mintával is, például egy szintén Polónyi Katalintól származó nagyberegi kispárnán. „Egy helyi monda úgy magyarázza a minta születését, hogy az éppen a lámpánál szövő asszony felfigyelt a kutyák ugatására, s kiszaladva azt tapasztalta, hogy a házőrző ebek összeverekedtek egy a hegyekből a sötétség leple alatt leereszkedett farkassal. Miután a kutyák elkergették a fenevadat, az asszony meglátta a hóban a sebzett farkas véres lábnyomát. Ennek hatására jelent meg szemei előtt a később híressé vált minta, amit mindjárt meg is szőtt."[17] Többek között megtalálhatóak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán Orosz Gizella „gyermekei" is, amelyekre jellemző a beregújfalui szedésminta is.[18]

Nagyberegen a mai napig ápolják a szőttes készítésének hagyományait. A helyi iskolában létrehozott múzeumban megtekinthetők a szövéshez és fonáshoz használatos tárgyak, régi lenvászon alapanyagú szőttesek, melyek között akadnak több mint 130 éves darabok is. Találkozunk még beregi szőttesekkel a Nagyberegi Tájházban is, amelyet 2013. február 15-én avattak fel.

[16] Adatközlő: Prófusz Marianna. Beregszász. 2011.05.04.
[17] pszv: *Textilbe szőtt múlt* // Kárpátalja hetilap. XI. évf., 7. (527) szám. 2011. február 18.
[18] Badó Zsolt: *A beregi szőttes mestere – Orosz Gizella.* //Kárpátalja hetilap. IX. évf., 27.(442 szám). 2009. július 3.

Munkám végén, amikor már csak elvarrtam a szálakat, akkor találtam rá még Bakó Olga és Baraté Irén beregiszőttes-készítő népművészekre. Ez azt bizonyítja, hogy bár kevés az írott forrásanyag, mégis kimeríthetetlen a témakör.

Mint minden népművészeti megnyilvánulásnak, így a beregi szőttesnek is van múltja, jelene, és hiszem azt, hogy jövője is. Napjainkban élő hagyományőrzők igyekeznek nemcsak népszerűsíteni, hanem virágoztatni szülőföldünk kultúráját. Féltve őrzik kincseinket pl. az említett tárházakban.

Felhasznált irodalom

Domanovszky György: *A magyar nép díszítőművészete.* I. kötet. Budapest, 1981, Akadémia Kiadó.

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Gyula, 2000, Helikon Kiadó.

Tarján Gábor: *Folklór, népművészet, népies művészet.* Budapest, 1991, Tankönyvkiadó.

Landgráf Katalin – Szittner Andrea: *Kézi szövés.* Budapest, 1983, Népművelési Propaganda Iroda.

Voigt Vilmos: *Magyar folklór.* / Művészet. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó.

Viski Károly: *Székely szőnyegek.* Budapest, 1928.

Percel Erzsébet: *Szőttes*. Budapest, 1962.

Lexikonok, enciklopédiák

Fél Edít – Hofer Tamás – K. Csilléry Klára: Népművészet. In Magyar Néprajzi Lexikon, 3. Budapest, 1980.

Fél Edit: Magyar Néprajzi Lexikon. Budapest, 1982, Akadémia Kiadó.

Általános összefoglaló művek

Botlik József – Dubka György: *Ez hát a hon…* Mandátum Kiadó, Budapest – Universum Kiadó, Szeged. 1991.

Fedinec Csilla,Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009*. Budapest, 2010, Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.

Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó.

Sajtó

Beregi Hírlap / 2010. január 15.

Kárpátalja. IX. évf., 27.(442 szám). 2009. július 3.

Kárpátalja. XI. évf., 7. (527) szám. 2011. február 18.

KárpátInfo. 11. évf. 38. szám

Forrás

Adatközlő: Prófusz Marianna. Beregszász. 2011. 05. 04.

Bocskor Andrea[*]

Kultúrdiplomácia és nemzetkép
A magyar–ukrán diplomáciai és kultúrdiplomáciai kapcsolatok jellemzői

Rezümé. A közelebbi-távolabbi földrajzi távolságban lévő országok, népek kétoldalú kapcsolatainak fontos fokmérője a politikai viszony, de a kulturális kapcsolatok intenzitása jelzi igazából e kapcsolat mélységét. A nemzeti kultúra bemutatásában külföldön leginkább a kultúrdiplomáciának van fontos szerepe. A kulturális kapcsolatok és a kulturális diplomácia szoros viszonyban vannak egymással, kihatnak a kölcsönös nemzetképre, árulkodnak arról az Önképről, amit sugározni akarunk magunkról. A magyarságkép felmérésének és a kultúra diplomáciai eszközként való felhasználásának fontossága először a trianoni trauma következményeként merült fel, amikor a politikai és tudományos élet szereplői a csonkítás miértjére keresve a választ azzal szembesültek, milyen negatív kép, elavult sztereotípiáktól hemzsegő ismeretanyag van a külföldi köztudatban a magyarságról. A magyarságkép tudományos alapokra helyezett kutatását a rendszerváltás utáni magyar értelmiség vállalta fel, új lendületet vett ez a tudományterület. Ezen elméleti alapból kiindulva vizsgálja tanulmányom a jelenkori magyar–ukrán diplomáciai és kultúrdiplomáciai kapcsolatokat.

Резюме. Важливим показником двосторонніх відносин країн і народів є їхні політичні відносини, але справжню глибину цих стосунків розкриває інтенсивність культурних зв'язків. Розвиток дво- або багатосторонніх культурних зв'язків і культурної дипломатії тісно пов′язані між собою, мають прямий вплив на формування національного образу інших народів, а також показують наш самообраз, як ми бачимо Себе, і що ми хочемо транслювати про Себе. Важливість вивчення іміджу угорців і використання надбань культури у сфері дипломатії вперше була усвідомлена після Тріанонської угоди, коли політичні та наукові діячі в пошуках відповідей на причини поразки дізналися про те, який негативні образи та застарілі стереотипи стосовно угорців панували у свідомості іноземців. Проте справжнє наукове вивчення образу угорців почалося тільки після зміни влади 1989 року. Виходячи з цієї теоретичної бази, проведено дослідження сучасних угорсько-українських дипломатичних і культурно-дипломатичних відносин.

Abstract. The political relationship is an important factor in the bilateral relations of countries and nations, but the intensity of cultural relations indicates this relationship in depth. The cultural diplomacy plays the most important role in presentation of the national cultures abroad. The development of cultural relations and cultural diplomacy are in strong interrelationship, exerting impact on cross-national image, and revealing our Self-Image we want to show. The attention to the importance of investigating the Hungarians′ image and cultural diplomacy was for the first time drawn after Trianon trauma, when the political and scientific representatives in search of the answers were faced with the negative Hungarian image and outdated stereotypes of the foreign public consciousness. However, the scientific research of the Hungarians′ image was undertaken only after the Post-Soviet time. Thus, the study deals with the contemporary Hungarian-Ukrainian diplomatic and cultural diplomatic relations on the aforementioned theoretical basis.

[*] PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszék; Lehoczky Tivadar Intézet, vezető. [*] К.і.н., Кафедра історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ. [*] Teacher of Department of History, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Az 1989-es rendszerváltások a közép-európai térség nyugati felében, míg a Szovjetunió 1991. évi szétesése egész Közép- és Kelet-Európában teremtett új külpolitikai, hatalmi viszonyokat. Az egykori kommunista birodalom romjain létrejött független nemzetállamok és a korábbi varsói szerződés tagállamai arra törekedtek, hogy megtalálják helyüket abban az új hatalmi láncolatban, mely a posztkommunista térség stabilitásának zálogát jelenthette, és amelynek fontos eszköze lett a diplomácia. A diplomácia mint fogalom és külpolitikai eszköz már az ókortól ismert, az ókori görögök rakták le a diplomáciai és nemzetközi jog alapjait, magatartásformáit és bevezettek néhány ma is használatos diplomáciai eszközt.[1] A diplomácia szerepe a nemzetközi kapcsolatokban a századok folyamán folyton változott, a XX. században viszont jelentősen felértékelődött, sokoldalúbbá vált, újabb feladatokkal bővült.

A kultúrdiplomácia fogalma, feladata

A közelebbi-távolabbi földrajzi helyzetben lévő országok kétoldalú kapcsolatainak fontos fokmérője a külpolitikai viszony, ám egybehangzó vélemények szerint a kulturális kapcsolatok intenzitása, mélysége még ennél is fontosabb, mivel egymás kulturális megismerésén és elfogadásán keresztül stabilabb kapcsolat valósulhat meg. Mint azt Hankiss János, az első magyar kultúrdiplomáciai tárgyú alapvetés szerzője megfogalmazta: „Két nemzet diplomáciai viszonya mindig laza: egy forgószél szétfújhatja őket. Csak akkor nem bír vele a politikai szeszélyek ciklonja, ha a kultúra lassan szőtt szálainak tömegével van biztosítva."[2]

Míg a kulturális kapcsolatok megléte különböző közösségek, népek, országok között gyakorlatilag az emberiséggel egyidős, a kulturális diplomácia vagy kultúrdiplomácia fogalmára vonatkozóan két nézet terjedt el. Az egyik szerint a kultúrdiplomácia kezdeteit a XIX. századi kulturális szerződések alkották, azonban mai értelemben csak a XX. században terjedt el; vagyis a kulturális diplomácia az 1961-es bécsi konvenció megszületésével vált a külpolitika önálló és elismert ágazatává, feladata pedig a baráti kapcsolatok előmozdítása a küldő és fogadó országok között a kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztése útján.[3] Mások viszont úgy vélik, hogy a „kultúrdiplomácia mindig volt, amióta csak emberek szükségét érezték annak, hogy más emberekben a maguk értékének tudatát felkeltsék, s ezzel rájuk befolyást gyakoroljanak".[4] Ezt bizonyítja, hogy az előző századok során is gyakran alkalmazott módszer volt, hogy a kultúra szereplőin keresztül kovácsoltak uralkodók, országok külpolitikai tőkét, presztízst maguknak, mint pl. a francia felvilágosult gondolkodók révén a XVIII. századi Franciaország.

[1] Britannica Hungarica, V. kötet, 246.
[2] Hankiss János: *A kultúrdiplomácia alapvetése*. Magyar Külügyi Társaság, Budapest, 1937. 4. (Továbbiakban HANKISS 1937)
[3] Nyusztay László: *Szakdiplomáciai tanulmányok. Kulturális diplomácia*, 6. fejezet. BGF-KKFK, Budapest, 2000. 103. (Továbbiakban NYUSZTAY 2000)
[4] Hankiss 1937, 3.

A nemzeti kultúra prezentálása külföldön lehet direkt és indirekt, elősegíthetik az egyéni érdekek, ismeretségek és kapcsolatok, de leginkább a kultúrdiplomáciának van fontos szerepe ezek alakításában. Hankiss János definíciója szerint a kultúrdiplomácia: „külpolitikai hatások előidézése kulturális eszközökkel".[5] Feladata elsősorban a saját kultúra külföldi bemutatása, s ezáltal a küldő ország képének javítása a fogadó országban, az államok közötti baráti kapcsolatok és megértés elősegítése, a béke megerősítése volt. A fogalom megszületése előtt a diplomáciai feladatokat ellátó külpolitikus vállalta fel a kulturális tevékenységet is, hisz a reálpolitika mellett a kulturális propaganda „hosszú lejáratú" hatásának fontosságára már igen korán rájöttek. Ezt láthatjuk például az államát vesztett XIX. századi lengyel emigráció tevékenységében, akik kulturális eszközökkel tartották fenn a nemzetük irányába forduló érdeklődést, vagy a cseh politikus írók és tudósok esetében, akiknek az első világháború előtt nem volt hivatalos diplomáciájuk, és akik szintén a „toll és a nyomtatott betű" fegyverével szereztek országot maguknak.[6]

A kulturális diplomácia megjelenési formái közül Hankiss János alapvetésében 3 fontos jelenségre, tanulságra hívja fel a figyelmet:[7]

A kultúrdiplomácia – verseny: a külföldi közvélemény formálása csak akkor lehet hatékony, ha minden versenyszámban indulni tudunk, fontos a jelenlét, de e mellett az érvényesüléshez az is fontos, hogy a kulturális versenyben minél előkelőbb helyezést érjünk el.

A kultúrdiplomácia – reklámhadjárat, vagy más néven propaganda: az ismeretlen (félreismert) megismertetése, kedvező világításba helyezése, amiben a legfontosabb a közönyösség megszüntetése és a „rohanó világ" figyelmének felkeltése, így a kulturális érték bemutatása önmagában kevés, ötletes, erőteljes, emlékezetes első benyomást kell kelteni vele.

A kulturális külpolitika – nevelés: minden nép kultúrmissziót teljesít, de a direkt hatáson kívül a történelem szereplőinek jó- és balsorsa, pozitív és negatív példája mintákat nyújt a többieknek. Azonban itt is lényeges az öntudatos nevelés, amikor egy nemzet szándékosan közöl ismereteket társainak és ezek által nevelő hatást ér el. A nevelő hatású ismeretközlés szerepe még fontosabb akkor, amikor „hamis ismeretek eltörlését, s ebből fakadó igazságtalanságok jóvátételét célozza".

A fentiekből kiderül tehát, hogy a kultúrdiplomácia jelentőségét és feladatait tekintve nagyon fontos eleme a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetkép alakításának. A kultúrdiplomácia önálló ágazattá válása óta tartalma folyamatosan változik, bővül, a globalizáció, modernizáció, valamint az új politikai viszonyok egyre újabb és újabb feladatokat rónak a kulturális diplomatákra. Napjainkra feladat- és hatáskörük meghatározása igen nehéz, magába foglalja a művelődés és művészet

[5] HANKISS 1937, 3.
[6] Uo. 6.
[7] Uo. 11–18.

összes területét, beleértve a tudományos, oktatási-felsőoktatási kapcsolatok bizonyos területeit is.[8]

Ha a fogalomból indulunk ki, a kultúrdiplomácia sikerességének, hatásának lemérése egyben jelzésértékű adatokat nyújt arról is, milyen nemzetkép vagy ismeretek alakultak ki az érintett országok, nemzetek képviselőiről. A kultúrdiplomácia hatékonysága tehát úgy tűnhet, hogy egyenes arányban van a kitűzött célok megvalósulásával, de nagyban függ a befogadótól is, vagyis a célország értékpreferenciáitól, más népekkel szembeni attitűdjeitől, az elterjedt sztereotípiáktól, a társadalmi nyitottságától és a küldő országhoz vagy néphez fűződő történelmi kapcsolatoktól. Tehát nem biztos, hogy ugyanaz a kultúrdiplomáciai lépés egyforma eredményeket fog produkálni más-más környezetben, így a lépések megtervezése előtt mindenképpen érdemes a célközönséghez, a befogadókhoz fűződő történeti kapcsolatok feltárása. Minél „terheltebb" történetileg két nép viszonya, minél több konfliktus és sérelem jellemzi, annál nehezebb dolga van a kultúrdiplomáciának, hogy ezeket a sérelmeket feloldja és javítsa a kapcsolatot.

A kulturális kapcsolatok alakulása és a kulturális diplomácia szoros oda-vissza ható viszonyban vannak egymással, kihatnak a kölcsönös nemzetképre, valamint árulkodnak arról az Önképről, amit sugározni akarunk magunkról, amilyennek látjuk önmagunkat. Tehát, a kultúrdiplomáciai törekvések vizsgálata sok esetben tükröt tart egy nép nemzeti Önképe elé is, így az Önvizsgálat révén a kapcsolattörténet jellemzőin túl egy nemzeti Önkép-felmérés is történhet. Két nép kultúrdiplomáciai kapcsolatának vizsgálata révén választ kaphatunk, hogyan látnak minket más népek, „milyen képünk alakult ki a világban", ami azért is fontos, hogy megismerve a hibákat és hiányosságokat, javítani tudjunk a nemzetképünkön. Minél intenzívebb két nép vagy ország között a kulturális kapcsolat, annál mélyebb, tárgyilagosabb kétoldalú ismeret alakul ki a felek között, ami pozitív irányba befolyásolja az egymásról kialakított képet és a kétoldalú reálpolitikai kapcsolatokat is.

Magyarságkép és kultúrdiplomácia

A magyarságkép kutatásának fontossága és a kultúra diplomáciai eszközként való felhasználása először az első világháború elvesztése után bekövetkezett trianoni trauma következményeként merült fel, amikor a politikai és tudományos élet szereplői a csonkítás miértjére keresve a választ azzal szembesültek, milyen negatív kép, elavult sztereotípiáktól és tévedésektől hemzsegő ismeretanyag van a külföldi köztudatban, a döntéshozók birtokában, amelynek elterjesztéséért elsősorban a szomszédos országok tankönyvei és a sajtó felelősek. A magyar politikai elitnek választ kellett adnia erre a nemzeti traumára, valamint kitörési lehetőséget találni a külpolitikai elszigeteltségből. Klebelsberg Kúnó kultuszminiszter és Kornis

[8] Mató Judit: *A magyar-orosz kulturális kapcsolatok a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, 2008. 6. (Továbbiakban: MATÓ 2008)

Gyula államtitkár vezetésével a magyar politikum felismerte, hogy csak a kultúra segítségével vannak kitörési esélyei, így 1920 után „Magyarország a kultúra és a tudomány eszközeivel vette fel a harcot, a szelem erejével próbálta a világ magyarságképét formálni".[9]

A külföldi magyar intézetekről szóló 1927. évi XIII. törvénycikk életbelépésével megfogalmazódtak a magyar kultúrdiplomácia jogi keretei is. Azonban az 1927-es törvénycikk nem alkotott, hanem csupán elismert egy már létező struktúrát, a külföldi magyar intézetek jelenségét, s ugyanakkor lendületet adott az új intézetek létrehozásához. A magyar kultúra diplomáciai eszközként való felhasználása tehát a külföldi magyar kulturális intézetek létrehozásával már azelőtt kihasználta az ország kulturális, tudományos presztízsét, mielőtt erre a politikatudomány Joseph Nye személyében megalkotta volna a „soft power" és a „public diplomacy" tudományos szakkifejezéseket, melyek abból a felismerésből születtek, hogy a hatalom nemcsak a katonai, gazdasági erőből, hanem az adott ország attraktivitásából is származhat.[10]

A XX. század során másodszor 1945 után kényszerült Magyarország arra, hogy a kultúrdiplomácia eszközével próbáljon kilépni a politikai elszigeteltségből, javítson a második világháború elvesztése következtében szerzett negatív imázson. Természetesen más kultúrdiplomáciai célok és módszerek alkalmazása volt szükséges, mint a Horthy-korszakban, de a kultúra szférája volt az egyetlen terület, melyben a magyarokra nem mint „vesztes országra" tekintettek. A leszűkült külpolitikai és diplomáciai lehetőségek idején a kultúra képviselői akkor is kapcsolatokat teremthettek, amikor a politikusok még a legminimálisabb eszközökkel sem rendelkeztek. Mint azt N. Szabó József megfogalmazta: „A tudomány egyetemessége, a zene nemzetközisége, az irodalom világirodalomba szerveződöttsége, a képzőművészetben érvényesülő azonosság, a civil társadalom kezdeményezőképessége, az egyetemi-főiskolai hallgatóság nyitottsága olyan közös alapot teremtett, mely a kultúra küldötteinek akkor is lehetővé tette a kapcsolatteremtést és az együttműködést, amikor az államok még bizalmatlanok voltak, esetleg gyűlölködve álltak egymással szemben".[11]

Tehát a magyar diplomácia és kultúrdiplomácia egyik legfontosabb célkitűzése az volt a II. világháború után, hogy reális kép alakuljon ki Magyarországról a világban, s a kultúra eszközeit felhasználva tudjon az ország integrálódni az új világrendbe. Példaként véve a két világháború közötti sikerességét a kultúrdiplomáciának, melynek köszönhetően Magyarország kitört a külpolitikai elszigeteltségből és helyreállította presztízsét, 1945 után is a Collegium Hungaricumok és Magyar Intézetek módszeréhez folyamodtak, mely módszer némely

[9] N. Szabó József: *Magyar kultúra – egyetemes kultúra. Magyarország kultúrdiplomáciai törekvései 1945-1948.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998. 13. (Továbbiakban N. SZABÓ 1998)
[10] Részletesebben ld.: Joseph S. Nye: S*oft Power: The Means to Success in World Politics.* New York: Public Affairs, 2004.
[11] N. Szabó 1998, 14.

ország esetében sikeres volt, másutt viszont csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség ilyen intézményes keret megteremtésére.

A második világháború utáni magyar kül- és kultúrdiplomácia azt a koncepciót alakította ki, hogy a világra való nyitás csak a szomszédokkal együtt valósítható meg.[12] Ezt tovább erősítette az a sajátosság, hogy a Kárpát-medence népeinek kultúrájában sok a közös vonás, így a közös hagyományok hangsúlyozása olyan népek esetében is javíthatta a helyzetet, amelyek különböző okok miatt ellenségesen viszonyultak a magyarokhoz. A szomszéd országokhoz fűződő kapcsolataiban a magyar vezetésnek figyelembe kellett venni a moszkvai utasításokat is, mivel a szovjet befolyási övezetben kiemelt szerep jutott a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatoknak. Azonban a magyar kulturális vezetés bízott abban, hogy a magyar és egyetemes kultúra kölcsönhatásait erősítve Magyarország könnyebben bekapcsolódhat a nemzetközi kulturális és tudományos vérkeringésbe, visszaszerezheti pozícióit és korábbi súlyát.

A rendszerváltás utáni Magyarország megváltozott külpolitikai célkitűzései nagymértékben hatással voltak a kulturdiplomáciai prioritások változására is. Granasztói György summázása szerint külpolitikailag Magyarország elkötelezettje lett a transzatlanti gondolatnak és az európai integrációnak, melynek a biztonsági, politikai és gazdasági együttműködés egyaránt érdeke volt; gyors orosz–magyar kapcsolatfelvétel; a határon túli magyarság nemzeti összetartozása kulturális szempontból, illetve a szomszédságpolitikában jó kapcsolatok kialakítása, a szerződések és a határok tiszteletben tartása.[13] Mindezek egyensúlyban tartása volt a fontos, a kisebbségpolitika nem lett a külpolitika egyedüli meghatározója, viszont a szomszéd országokkal való jó kapcsolatok ápolásában nagy szerepet kapott a válasz arra a kérdésre, hogyan bánnak a területükön élő magyarokkal. A magyar külpolitika továbbá különös jelentőséget tulajdonított az ukrán és orosz diplomáciai kapcsolatoknak.[14]

Egy 2010-ben kiadott közigazgatási tankönyv hasonlóan foglalja össze Magyarország kül- és kultúrpolitikájának sarokpontjait: hozzájárulás a gyors és hatékony reagáláshoz a globalizáció kihívásaira, a közép-európai régió együttműködésének, integrációjának elmélyítése és a magyar nemzet összetartozásának erősítése.[15] Magyarország érdeke, hogy egyszerre legyen eredményes a szomszédos országokkal a közös biztonsági, gazdasági és egyéb érdekek mentén alakított államközi együttműködésben és az ottani magyar közösségekhez fűződő viszonyban. Ennek záloga az érintett országok többségi és kisebbségi társadalmai

[12] N. Szabó 1998, 15.

[13] Granasztói György: *Felvetések az elmúlt másfél évtized magyar külpolitikai gondolkodásával kapcsolatban.* – In *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk.: PRITZ PÁL, SIPOS BALÁZS ÉS ZEIDLER MIKLÓS közreműködésével. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006. 277. (Továbbiakban GRANASZTÓI 2006)

[14] Uo. 278.

[15] *Közigazgatási szakvizsga. Kül- és biztonságpolitikai ágazat.* Tankönyv. DR. SZEMESI SÁNDOR. Budapest, 2010. 6. (Továbbiakban SZEMESI 2010)

közötti együttműködés kölcsönösen előnyös modelljének kialakítása. A kultúra, tudomány és oktatás tekintetében Magyarország célja, hogy az Európai Kutatási Térségbe történő integrálódásával kihasználja az uniós tagság nyújtotta előnyöket. Magyarország fontosnak tartja, hogy a világban bárhol keletkező új tudományos eredmények a jövő magyar nemzedéke számára hozzáférhetőek és elsajátíthatóak legyenek. Ugyancsak fontos cél, hogy érzékelhetően növekedjen a műszaki és természettudományi szakemberek aránya Magyarországon.[16] E prioritások megfogalmazása jelzi, hogy a rendszerváltás utáni Magyarországon a társadalom, a belpolitika, a kultúra terén ideológiai paradigmaváltás ment végbe, s ez az ország Közép-Európában betöltött szerepére is kihatott.

A magyar kultúrdiplomácia történeti alapokon nyugvó szemléletét igazolja az a törekvés, hogy a visegrádi négyek országai között intenzív kulturális kapcsolatokat tartanak fenn. Ezen prioritás több szintéren, több formában is manifesztálódik kezdve a Visegrád Alap kutatási és ösztöndíj-pályázati rendszerétől a közös rendezvényekig, kiadványokig, egyezményekig. A Magyar Nemzet oldalain olvasható 2012. február 23-i tudósításból például arról értesülhetünk, hogy dr. Hatos Pál, a Balassi Intézet főigazgatója a Pozsonyi Magyar Intézetben a ***Visegrádi szalon*** néven megrendezett vitaestjén abszolút sikeresnek nevezte a magyar kultúrdiplomácia elmúlt két évét. A főigazgató szerint a 2011-es év és annak fél éves soros magyar EU-s elnöksége komoly tapasztalatot hozott: „Mi is tanultunk, tőlünk is tanultak. A magyar kulturális intézetek rendezvényeit sokra értékelték ugyanúgy, mint azt a módot, ahogy a magyar elnökséghez kötődő kulturális rendezvényeinket lebonyolítottuk."[17] A Pozsonyi Magyar Intézet, a Cseh Központ és a Lengyel Intézet által közösen szervezett, *Kulturális diplomácia Közép-Európában* című fórumon a Balassi Intézet főigazgatója azt is kifejtette, hogy „…Európa nyelve a folytonos kiegyezések nyelve, ezért is kulcsfontosságú kérdés egymás megértése a visegrádi négyek (V4) kulturális együttműködése terén. Úgy véli, a kulturális irányítás legfontosabb feladata az esélyegyenlőség megteremtése a kultúra terén, mivel a kultúrát soha nem az állami támogatás fogja fenntartani".[18]

A Balassi Intézet honlapján, mely intézet jogutódja a klebelsbergi kultúrpolitika által 85 éve megteremtett külföldi magyar intézetek, a Collegium Hungaricumok rendszerének, az alábbi helyzetképről olvashatunk: „A globális politikai és gazdasági rendszer egyetemes válságában a felértékelődő nemzeti kultúra egyre erőteljesebb szerephez jut a külkapcsolatokban. A magyar kultúrdiplomácia feladata Magyarország érdekeinek képviselete a legszélesebb értelemben vett kulturális eszközökkel." A Balassi Intézet jelenleg 19 intézetet foglal magában, 17 országban. Magyarország kulturális diplomáciai hálózata jelenleg versenyképes régiós társaival. A 2011-es magyar uniós elnökség és Liszt Év során a külföldi

[16] SZEMESI 2010, 10.
[17] N. n.: *Hódított a magyar kultúrdiplomácia*. Forrás: http://mno.hu/grund/hoditott-a-magyar-kulturdiplomacia-1054523
[18] Uo.

magyar intézetek hatékonyan járultak hozzá az uniós elnökség sikeréhez. A pozíciók megtartásához, fejlesztéséhez szükséges azonban az intézményhálózat bővítése a nemzetpolitikai szempontok figyelembevételével. A kulturális diplomáciai expanziónak Magyarország Ázsia nagyhatalmaival történő intenzívebb kapcsolatait, valamint a szomszéd országok, elsősorban Délkelet-Európa felé irányuló magyar külügyi és nemzetpolitikai törekvéseket szükséges támogatnia. Alapvető magyar érdek Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa stabilitása, a határokon túl élő magyarság politikai és kulturális érdekképviselete.[19] Ukrajnába irányuló kapcsolatokról nem esik szó a beszámolóban.

A másik fontos kérdéskör a kultúrdiplomácia mint eszköz kapcsán, hogy az ország külpolitikai törekvései, célkitűzései hogyan, milyen eszközökkel valósulnak meg, és ezeknek milyen visszhangja, képe alakul ki a világban. A történelmi sorsfordulók mentén lezajló kultúrdiplomáciai paradigmaváltásnak többféle lehetősége mutatkozik meg: egyrészt a külföldi intézetek Magyarországon már befutott művészeti produktumokat exportálhatnak a célországokba, másrészt olyan kulturális projekteket valósíthatnak meg, amelyek a kinti, helyi közönséget szólítják meg. Ez persze nem zárja ki művészek vagy művek, tudósok kiutazását, de a fő szempont a párbeszéd erősítése, a kulturális kölcsönhatások elősegítése és vizsgálata. Egyes vélemények szerint a megújulás hiánya ronthatja az ország kulturális imidzsét külföldön, és gyakran érdektelenségbe fúló programok szervezésével egy befelé forduló, unalmas ország benyomását kelthetik. Bár a rendszerváltás óta több arculattervezési és imázsépítési kampány lezajlott Magyarországon, hogy külföldön mit és hogyan szeretne magáról megmutatni, a magyar kulturális identitást sokak szerint nem sikerült a romantizáló, csikós-puszta-gulyás motívumrendszertől eltávolítva konszenzusos alapon megújítani.[20] Bár a 2006-ban leírt vélemény nem tűnik naprakésznek, mégis sok országban ez a kép, vagy inkább sztereotípia máig makacsul megrögzöttnek tűnik, így ennek felszámolására az utóbbi években indult átgondolt és sokrétűen megtervezett kultúrdiplomáciai stratégia folytatására, széles körű kiterjesztésére van szükség.

A magyar–ukrán kapcsolatok tanulmányozása

Mint ismeretes, az egykori szovjet tagköztársaságok közül Ukrajna az egyetlen, amelynek határai átnyúlnak a Kárpát-medencébe. Kárpátalja, jelenleg Ukrajna Kárpátontúli területe, amely határos Magyarországgal (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével), és amelynek területén jelentős magyar nemzetiségű közösség él. Ha ehhez még hozzávesszük a geopolitikai, gazdasági és történelmi tényezőket, aligha kell bizonygatni a magyar–ukrán kapcsolatok fontosságát, és a két népről,

[19] *Közép-európai perspektívák.* Balassi Intézet honlapja. // http://www.balassiintezet.hu/hu/11-07-kozep-europai-perspektivak/#.UyXVGM6nrlc

[20] Miklósi Gábor: *Papír, kultúra. Külföldi magyar kulturális központok.* Manager magazin online, 2006/10. Forrás: http://www.managermagazin.hu/archive.php

történelmükről kialakult (kialakuló) elképzelések, nézetek, sztereotípiák tanulmányozásának aktualitását.[21]

Az 1991-ben Ukrajna-szerte elindult általános megújulási tendenciák, változó intenzitással és formában, de regionális szinten is megnyilvánultak. A történelemtudomány új tematikai irányvonalak mentén kezdett átrendeződni, melyben fontos szerepet kapott a szomszédos népekhez, országokhoz fűződő viszony vizsgálata, felülvizsgálása. Az ukrán historiográfia részéről a magyar nép történetének tanulmányozása Kárpátalján koncentrálódott és ez így van napjainkra is. A függetlenedés utáni magyar–ukrán/ukrán–magyar kapcsolatok különböző aspektusaival, lehetőségeivel a tudományosság és a politika szereplői, publicistái egyaránt foglalkoztak az utóbbi években.[22] A jelenlegi ukrán–magyar politikai, gazdasági és kulturális együttműködés kilátásainak tanulmányozásával több politikai szereplő foglalkozott, pl.: O. Zadorozsnij, ukrán parlamenti képviselő, Dmitro Tkacs, Ukrajna első magyarországi nagykövete, Volodimir Litvin, Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának elnöke, V. Bilan, Ukrajna Külpolitikai Társaságának koordinátora, stb.[23] Ezek a kapcsolattörténeti művek – melyek már nem kizárólag Kárpátaljához köthetők – az ukrajnai olvasóközönség számára a vélemény-, illetve képalkotás alapjául szolgálnak a magyarokról, Magyarországról. A két nép, illetve ország diplomáciai és kétoldalú kapcsolatairól, Kárpátalja szerepéről ebben a viszonyban tehát több összegző tanulmány, kandidátusi értekezés és publikáció született már, viszont a sokrétű kultúrdiplomáciai kapcsolatok bemutatása mindmáig nem került kiadásra.

A fentiekből kiindulva a kutatás fő célja megvizsgálni és bemutatni, hogy Ukrajna függetlenné válása óta milyen diplomáciai és kultúrdiplomáciai kapcsolatok alakultak ki a két szomszédos ország, Magyarország és Ukrajna között.

Ukrajnában a kulturdiplomácia kérdésének kevés a szakirodalma, bár fiatal államról van szó, és hamar felismerte e diplomáciai eszköz hatékonyságát, az összefoglaló elemzések még hiányoznak. Ukrajnában a kulturális diplomácia művelői a Kulturális és Turizmusért Felelős Minisztérium, a Külügyminisztérium, a Család, Ifjúsági és Sportminisztérium, az Oktatási és Tudományos Minisztérium,

[21] Kobály József: *A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében (1989–1999).* – In Régió, 2000/2. sz. 109.

[22] A teljesség igénye nélkül pl.: LITVIN, VOLODIMIR: *Ukrajinszko–uhorszki vidnoszini: isztoricsnyi tradiciji ta novi obriji szpivrobitnictva (*Ukrán–magyar kapcsolatok: történelmi hagyományok és az együttműködés új lehetőségei*).* – In Holosz Ukrajini, 2004. 05.29.; vagy ugyanez a tanulmány In Uő.: *Ukrajina: Jevropa csi Jevrazija?: naucsnoje izdanyije.* (Ukrajna: Európa vagy Ázsia?: tudományos kiadvány) – Kijev: Li–Terra, 2004. 335–368.; BABINEC, I.: *Sztanovlennya ukrajinszko–uhorszkih mizsderzsavnih vidnoszin (1991–1993 rr.)* (Az ukrán–magyar államközi kapcsolatok alakulása 1991–1993 között) – In *Mizsnarodnyi zvjazki Ukrajini: naukovi posuki i znahidki.* (Ukrajna nemzetközi kapcsolatai: tudományos kutatások és eredmények). Vipuszk 12. Vidp. red.: Sztepan Vidnyanszkij. Kijev, In–t isztoriji Ukrajini NAN Ukrajini, 2003. 85–94.

[23] Babinec, Ivanna: *Kárpátalja Ukrajna és a Magyar Köztársaság államközi kapcsolatrendszerében (1991-2004)*. – In *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. / Ukrajina–Ugorscsina: spil'nie minule ta siogodennia.* Szerk.: Szmolij, V.A. Kijev 2006. 244.

az Állami Tévé- és Rádiószolgáltatásért felelős Bizottság, a civil szervezetek és magánszemélyek is.[24] Az állami szervek jogkörébe tartozik a megyei és helyi szintű nemzetközi együttműködések támogatása, fejlesztése: művészeti fesztiválok, vendégszereplések, konferenciák és koncertek szervezése, stb. Az ukrán és ukrajnai művészek támogatása és a kulturális párbeszéd elősegítése állami és nemzetközi civil kulturális szervezetek és alapítványok segítségével valósul meg. Állami szinten a fő eszközét a nemzetközi kulturális kapcsolatok hatékony megvalósulásának a kétoldalú együttműködési szerződések és munkatervek jelentik, melyek kulturális évek, évadok vagy közös rendezvénysorozatok (fórumok, fesztiválok, kulturális napok) megszervezését irányozzák elő.[25]

Magyarország–Ukrajna államközi és diplomáciai kapcsolatfelvétele

Ukrajna kétoldalú diplomáciai kapcsolatainak létrejötte a magyarországi kapcsolatfelvétellel vette kezdetét. Az elmúlt több mint húsz évben, egybehangzó vélemények szerint, a két ország viszonya hol intenzívebb együttműködésben, hol hűvösebb párbeszéd formájában nyilvánult meg, a közös nevező viszont mindig a jószomszédi kapcsolatok fenntartása volt.[26]

Magyarország és Ukrajna diplomáciai kapcsolatának történetét több szakaszra lehet osztani:

1. 1989 közepétől 1992. március 24-ig – a kapcsolatteremtési szakasz, mely során Magyarország erős érdeklődést mutatott Ukrajna függetlenedése iránt.
2. 1992 áprilisától 1999 márciusáig – a kapcsolatok intenzívvé válása jellemző minden szférában. A szakasz végét Magyarország NATO-taggá válása jelzi, mivel ezzel megváltozott az ország geopolitikai helyzete Közép-Európában.
3. 1999 márciusától 2004 májusáig – Magyarország európai uniós tagságáig, mely során a kapcsolatok átértékelődése figyelhető meg.
4. 2004. május 1-től napjainkig – dinamikus fejlődés a kétoldalú kapcsolatok terén, Magyarország figyelemmel kíséri az együttműködést Ukrajna EU-s és euroatlanti integrációja kérdésében.[27]

A magyar–ukrán államközi kapcsolatok jogi bázisát több dokumentum alkotja. A két ország állam- és kormányfői rendszeresen találkoznak, a kétoldalú kapcsolatokat együttműködési szerződések szabályozzák a politikai, gazdasági, kereskedelmi, kulturális és tudományos területen egyaránt.

---

[24] Буценко, О. *Україна //Діалог: інформаційно-аналітичний вісник*.- К., 2003.- Випуск 3.- С. 86-105. http://model21.org.ua/files/dialog_III_2003.pdf

[25] *Ukraine/ 1. Historical perspective: cultural policies and instruments*//Compedium:Cultural policies and trends in Europe. http://www.culturalpolicies.net/web/ukraine.php

[26] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja. Kétoldalú kapcsolatok. / http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26633.htm

[27] Uo.

Az ukrán–magyar kulturális diplomáciatörténet első hivatalos eseménye még a Szovjetunió fennállása idején történt, amikor egy ukrán küldöttség érkezett Budapestre az USZSZK kulturális minisztere, Jurij Olenyenko vezetésével 1989 végén, melynek során a két ország újkori történetében először egy együttműködési jegyzőkönyvet készítettek a kulturális élet területén.[28]

Nemsokára, 1990. július 16-án az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta és kihirdette Ukrajna állami szuverenitásának nyilatkozatát, mely okmány Ukrajnát „mint szuverén nemzetállamot" határozta meg, ugyanakkor Ukrajna népének a köztársaság minden nemzetiségű polgárainak összességét tekintette, kilátásba helyezte a nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozását – vagyis elismerte a területi autonómia jogát, és azt, hogy szavatolja minden Ukrajna területén élő nemzetiség jogát a szabad nemzeti-kulturális fejlődéshez.[29] Ekkor még a Szovjetunió fennállt és nem sokan sejtették, hogy ez már nem lesz sokáig tartós állapot.

1990 augusztusában budapesti látogatást tett a külügyminiszter Anatolij Zlenko is, akit legfelsőbb szinten fogadtak: a köztársasági elnök Göncz Árpád, a miniszterelnök Antall József és a külügyminiszter Jeszenszky Géza. Nem sokkal ezután került sor az első jelentős államfői találkozóra, 1990. szeptember 27-én Kijevben, Leonyid Kravcsuk és Göncz Árpád részvételével. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának vezetője és a Magyar Köztársaság elnöke közös nyilatkozatot adott ki, melyben megerősítették azon törekvésüket, hogy a két ország, nemzeti érdekeinek megfelelő, kölcsönösen hasznos együttműködési és jószomszédi kapcsolatot építsen a jövőben ki, mely nem irányul semmilyen harmadik fél ellen, s e kapcsolat az ENSZ Alapszabályán és a helsinki záró nyilatkozaton fog nyugodni. Továbbá a két ország vezetői kijelentették, hogy a nemzetek önrendelkezési elve alapján, Ukrajna és Magyarország polgárainak jogában áll önállóan dönteni belés külügyeikről, politikai státuszukról.[30]

Az ukrán–magyar diplomácia történetében áttörést jelentett az 1991. május 31.– június 1-jei Leonyid Kravcsuk által tett magyarországi látogatás, melynek során – még mindig mint a Szovjetunió tagköztársaságával – 9 kétoldalú egyezményt írtak alá, melyek közül az egyik legfontosabb a *Nyilatkozat az együttműködés elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén*. A rendszerváltás utáni magyar külpolitika három fő prioritásainak egyike a határon túli magyar kisebbségi közösségek jogi védelme lett, így ez nagy mérföldkőnek tekinthető. A nemzeti kisebbségek védelméről szóló közös nyilatkozat, mely magában foglalta az akkori idők szerint nemzetközi jogilag elismert nemzetiségi kisebbségi jogok katalógusát, többnyire a nemzetközi jogi okmányokra jellemző megfogalmazásban készült.

[28] TKACS, DMITRO: *Az ukrán-magyar államközi kapcsolatok kialakulásának sajátosságai*. – In *Magyar-ukrán közös múlt és jelen.* Felelős szerk.: SZMOLIJ V.A. Az Ukrán Nemzeti Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006. 225.

[29] DR: TÓTH MIHÁLY: *Kisebbségvédelmi jogalkotás és jogérvényesítés Ukrajnában. Egy új nemzetállam kisebbségpolitikájának tapasztalatai.* / www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/pdf/15toth.pdf 198.

[30] Leonyid Kravcsuk, USZSZK Legfelsőbb Tanácsának vezetője és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke Közös Nyilatkozata. / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_322

Ezzel együtt ez az okmány több szempontból is elvi jelentőségű, a nemzetközi jog kisebbségvédelmi alapelvei immár Ukrajna belső jogrendjének részét képezték. Az okirat demonstrálta a kisebbségi kérdés hangsúlyozott voltát a két ország kapcsolatrendszerében és a születő ukrán állam hajlandóságát a kisebbségi jogok szavatolására. Máig ható gyakorlati jelentősége pedig abban rejlik, hogy ezen okmány teljes egészében be lett emelve a két ország közötti alapszerződésbe.[31]

Az 1991. augusztus 19–21-én Moszkvában végrehajtott Gorbacsov elnök elleni puccskísérlet megrengette a már amúgy is ingatag egykori birodalmat, mely valójában csak formálisan létezett. Ezt a helyzetet használták ki a balti államok és az Ukrán Legfelsőbb Tanács, mely augusztus 24-én kikiáltotta a köztársaság függetlenségét, és melyet december 1-jén népszavazás erősített meg.[32] Ezzel az ukrán–magyar államközi kapcsolat is új szakaszba léphetett, hisz az ukránok lehetőséget kaptak egy független nemzetállami keret kiépítésére.[33]

A függetlenség kikiáltása utáni új ukrán–magyar/magyar–ukrán államközi diplomáciai kapcsolatfelvétel is nagyon hamar megtörtént, Magyarország a legelsők között, elismerte a független Ukrajnát, és 1991. december 3-án felvette vele a diplomáciai kapcsolatokat. Ezt követően Magyarország elsőként nyitotta meg nagykövetségét Kijevben oly módon, hogy a korábbi kijevi főkonzulátust nagykövetséggé alakították át. 1992. március 24-én pedig megnyílt Ukrajna budapesti nagykövetsége is. Ez pozitív reményeket keltett az új ukrán állam határain belül maradt kárpátaljai magyar kisebbség számára, ugyanis úgy vélték, a két ország diplomáciai viszonyának fontos eleme lesz e magyar nemzetrész politikai státusza.

Az ún. *alapszerződések* a magyar szomszédságpolitika egyik legfontosabb eszközét képezték az 1990-es években. Céljuk elsősorban Magyarország integrációs „érettségének" bizonyítása volt, emellett pedig – korlátozott sikerrel – kísérletet tettek az adott szomszédos országban élő magyar kisebbségi közösség jogainak lefektetésére.

Antall József és Leonyid Kravcsuk a Szovjetunió széthullásának pillanataiban, 1991. december 6-án írták alá Kijevben a két ország kapcsolatait rendező, a Jószomszédság és Együttműködés Alapjairól szóló szerződést, melyet az Ukrán Legfelsőbb Tanács 1992. július 1-jén ratifikált, a Magyar Országgyűlés pedig 1993. május 11-én fogadott el.[34] Ebbe a korábban szignált kisebbségvédelmi konvenciót is beleillesztették. A magyar kormány stratégiai jelentőségűként kezelte az újonnan született szomszédos országot, amely egyrészt ütköző zónaként ékelődött Közép-Európa és Oroszország közé, másrészt kitörési pontot

[31] Dr: Tóth Mihály, i.m.: 199.

[32] *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája 1900–1991*. Szerk: KRAUSZ TAMÁS és SZILÁGYI ÁKOS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 291, 293, 298.

[33] Alapítói voltak a FÁK-nak (Független Államok Közössége), ennek ellenére az állam státusa szuverén. Ukrajna és a FÁK témáról részletesebben l.: BOJKO O.D.: *Ukrajna története.* Kijev, Akadémiai Kiadó, 2002. 633-647.

[34] *Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között. Dokumentum-részlet.* – In Magyar Kisebbség, 1996, 44 sz. 90–96.

jelentett Budapest számára az újjáformálódni látszó „kisantant" gyűrűjéből. Az aláírt Alapszerződésről (1993. május 11.) azonban nem mindenkinek volt pozitív a véleménye: Magyarországon a jobboldal, illetve a helyi kárpátaljai magyar politikusok számára sérelmes volt, hogy az Antall-kormány a határok sérthetetlenségéről szóló elvnek az aláírásával úgymond „lemondott a revízióról". Az 1993. évi ukrán–magyar alapszerződés aláírásával tehát a kezdeti euforia visszaesett, Magyarország lemondott területi igényeiről Ukrajnával szemben, így a kárpátaljai magyar közösségnek, elfogadva a helyzetet, bele kellett épülnie az új ukrán államszervezetbe. Az ukrajnai magyarok helyzete ezután többször vált államközi, kormányfői vagy alsóbb szintű tárgyalások tárgyává, olykor fontos tényezőként, máskor „alsó polcra rakott" jelenségként.

A nyilatkozat és a többi kétoldalú dokumentum létrejötte alapján állami szinten úgy tartják, hogy „hagyományosan jók és rendezettek a magyar-ukrán kisebbségpolitikai együttműködés kétoldalú keretei, rendszeresek a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó kétoldalú kormányközi vegyes bizottság ülései, amelyeken kezdetektől fogva részt vesznek a kisebbségek képviselői is. Az együttműködés fontos területe a határ menti együttműködés Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja megyék között"[35] – ez olvasható a Magyar Köztársaság Ukrajnai Nagykövetségének honlapján. A jogi keretek rendezettsége azonban nem mindig jelenti a gyakorlatban a kétoldalú, főként nemzeti kisebbséget érintő kérdésekben az olajozott együttműködést.

A 90-es években az ukrán–magyar politikai kapcsolatok dinamikusan fejlődtek. 1993 februárjában Magyarországra látogatott Leonyid Kravcsuk elnök, amikor új egyezményeket írtak alá a két ország közötti együttműködés fejlesztésének elsőbbségét élvező irányokról. 1994 szeptemberétől rendszeressé váltak a parlamenti kapcsolatok is, miután Olekszandr Moroz parlamenti küldöttségének magyarországi látogatása során egyezményt írtak alá az Ukrán Legfelsőbb Tanács és a Magyar Országgyűlés közötti együttműködésről. Mindkét parlamentben képviselőcsoportok alakultak, Ukrajna–Magyarország és Magyarország–Ukrajna néven, a nemzeti kisebbségek jogainak védelme és a gazdasági együttműködés érdekében, melynek következtében állandósult a törvényhozási okmányok szövegének cseréje is.[36]

A 90-es évektől tehát rendszeresek voltak a magas szintű találkozók, gyakoriak a kormányközi vegyes bizottsági ülések, a kétoldalú kapcsolatok mélyítése iránt mindkét fél részéről erős volt a hajlandóság, s ez pozitív eredményeket hozott az elmúlt évtizedben is mind a politikai párbeszéd, mind a kereskedelmi forgalom élénkülése terén. A kétezres évek elején jelentős esemény volt Mádl Ferenc köztársasági elnök ukrajnai látogatása, melynek során Kucsma elnökkel megvitatták a kétoldalú kapcsolatok egész rendszerét, és a magyar államfő a tárgyalások során

[35] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Nagykövetségének honlapja. //http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/UA/hu/Bilateralis/pol_kapcs.htm

[36] TKACS 2006. 227–228.

kiemelte a kárpátaljai magyar kisebbségi közösség helyzetét, majd 2002. február 7-én Kárpátaljára látogatott, ahol találkozott a helyi magyar társadalmi szervezetekkel és Anatolij Kinah, Ukrajna miniszterelnökével együtt részt vett a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Kölcsey Ferenc Szakkollégiumának ünnepélyes átadásán. Ezen a napon a Beregszászi Városi Tanács döntése alapján a főiskolának átadták a város főterén álló volt törvényszéki palota épületét is.

A 2004-es év mérföldkő volt a magyar és ukrán modernkori történelemben egyaránt: Magyarország tagja lett az Európai Uniónak, Ukrajnában pedig lezajlott az ún. „narancsos forradalom", amely egy nyugat-barát jobboldali elnök hivatalba kerülését jelentette és egyben az ország EU-felé történő nyitását, amiben Magyarország kulcsfontosságú partnerré, közvetítővé vált. Ennek jegyében a nemzeti kisebbségek jogai biztosításának problematikáját, Ukrajna európai integrációját beszélték meg az ukrán–magyar elnöki találkozón 2006. október 23-án, amikor Viktor Juscsenko részt vett az 1956-os forradalom 50. évfordulójának ünnepén. Majd 2007. július 10–11-én Juscsenko, Ukrajna elnöke hivatalos látogatást tett Magyarországra, mely találkozó során tárgyaltak az ukrán–magyar politikai, társadalmi, gazdasági, energetikai, közlekedési együttműködés kérdéseinek aktivizálásáról, a közös határ infrastruktúrájának fejlesztéséről, és arról, Budapest hogyan tud hozzájárulni Ukrajna európai és euroatlanti integrációs stratégiai folyamatának megvalósításához. Ezenkívül az elnökök megbeszélték, hogy közösen megemlékeznek a II. világháború áldozatairól, akikről az adatok addig titkosak voltak az Ukrajnai Biztonsági Szolgálat (SZBU) irattárában, és *Közös emlék a jövendő nemzedékekért* című ukrán–magyar nyilatkozatot írtak alá.[37]

2008. január 13-án Munkácson munkamegbeszélést tartottak Viktor Juscsenko elnök és Sólyom László Magyarország köztársasági elnöke, mely során kiemelt figyelmet fordítottak Ukrajna európai és euroatlanti integrációja kérdéseinek megoldására és a nemzeti kisebbségek igényeinek biztosítására. Később Sólyom László 2008. július 7–8-án újból hivatalos látogatást tett Ukrajnában, melynek során a felek konstatálták a legmagasabb szinten történő politikai párbeszéd magas dinamikáját, összehangolták azokat a konkrét lépéseket, amelyek a politikai, kereskedelmi-gazdasági és társadalmi szférában történő további kétoldalú együttműködést szolgálnák. Viszonzásul 2009. április 28–29-én Viktor Juscsenko, Ukrajna elnöke tett hivatalos látogatást Magyarországra, miközben a két ország vezetője megbeszélte a kétoldalú együttműködés időszerű kérdéseit, különösen azokat, amelyek az energetikai, környezetvédelmi szférára, a Kárpátok környezetének és a nemzeti kisebbségek jogai védelmére vonatkoznak, illetve támogatják Ukrajna európai és euroatlanti integrációját.[38]

A diplomáciai kapcsolatok terén 2010 óta is számos pozitív előremozdulás történt. Orbán Viktor miniszterelnök és Schmitt Pál volt köztársasági elnök ez idő alatt háromszor járt Ukrajnában. 2010 novemberében Volodimir Litvin, az ukrán

[37] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja: Politikai kapcsolatok. // http://hungary.mfa.gov.ua/hu/ukraine-hu/diplomacy

[38] Uo.

törvényhozás elnöke Budapesten járt. Konsztantyin Griscsenko ukrán külügyminiszter 2011. február 9–10-i budapesti látogatása során a felek aláírták a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és Ukrajna Külügyminisztériuma közötti együttműködésről szóló jegyzőkönyvet, illetve elfogadták a *Magyarország és Ukrajna közötti Cselekvési Terv az Európai Unió Tanácsának magyar elnöksége idejére az EU és Ukrajna kapcsolatainak előmozdítása érdekében* című dokumentumot. A magyar-ukrán diplomáciai kapcsolatok felvételének 20. évfordulója alkalmából, 2011. december 12-én Martonyi János külügyminiszter járt Kijevben. A munkalátogatás során ukrán partnerével aláírták a két tárca közötti 2012–13. évi külügyi konzultációs jegyzőkönyvet, valamint egy Egyetértési Memorandumot az Ukrajna EU vízumliberalizációs akcióterv végrehajtásában történő együttműködésről.

2012. június 21-én Konsztantyin Griscsenko ukrán külügyminiszter járt Budapesten, találkozott Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettessel, Martonyi János külügyminiszterrel, az Országgyűlés magyar–ukrán baráti tagozatának tagjaival, az ET és az EBESZ magyar parlamenti delegációinak vezetőivel. 2013-ban folytatódtak a rendszeres külügyminiszteri kapcsolatok, melyre Ukrajna EBESZ-elnöksége és számos nemzetközi találkozó biztosított lehetőséget. A kapcsolatoknak újabb lendületet adott Mikola Azarov ukrán miniszterelnök magyarországi hivatalos látogatása 2013. március 27–28-a között. Az elmúlt években sikeresen újraéledt a kétoldalú vegyes bizottságok munkája, elkezdődött több kétoldalú szerződés tervezeteinek tárgyalása. 2011 és 2013 között számos szakminisztériumi és vegyes munkacsoporti találkozóra került sor, többek között a gazdasági, a határ menti, a légügyi, a mezőgazdasági együttműködés, az oktatási kérdések terén.

Bővült a szerződéses kapcsolatok köre is: 2012. május 24-én, Kijevben Bayer Mihály rendkívüli és meghatalmazott nagykövet Magyarország kormányának nevében aláírta a Kárpátok Védelméről és Fenntartható Fejlesztéséről szóló Keretegyezmény Fenntartható Turizmusra vonatkozó jegyzőkönyvét. A magyar-ukrán határ menti térség közös fejlesztése prioritást élvez a magyar szomszédságpolitikában, és magyar részről támogatott kérdés az EU Közös Szomszédságpolitikája keretében is. Ennek kiemelkedő fejleményeként Magyarország Külügyminisztériuma, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás és a Kárpátaljai Megyei Tanács együttműködési megállapodást írt alá 2012. március 30-án a Keleti Partnerség keretében megvalósuló fejlesztési projektek megvalósításáról. A megállapodást Németh Zsolt külügyi államtitkár és Ivan Baloga, a megyei tanács elnöke írták alá. A program keretében kárpátaljai magyar oktatási és kulturális intézmények támogatására, felújítási és korszerűsítési munkálataira került sor.

A kétoldalú kapcsolatok fejlődésének egyik mérföldköve volt Orbán Viktor miniszterelnök ukrajnai munkalátogatása 2010. november 12-én, amely gyakorlati tartalommal töltötte meg a kétoldalú kapcsolatok valamennyi szféráját. Megegyeztek az euroatlanti integráció ukrán prioritásainak végrehajtása érdekében

egy akcióterv kidolgozásában, a magyar EU-elnökség idejére, illetve megállapodás születet a gazdasági-együttműködési vegyes bizottság soron következő ülésének megtartásáról 2011-ben.

2011. február 15-én, a visegrádi négyek 20. jubileumi ülésére meghívást kapott Ukrajna miniszterelnöke, Mikola Azarov. A jubileumi ülés alkalmával kétoldalú megbeszélésre került sor Orbán Viktor és Mikola Azarov között. A megbeszéléseken a felek áttekintették a kétoldalú kapcsolatok aktuális kérdéseit, különös tekintettel a szabadkereskedelmi övezetek kialakítására az EU és Ukrajna között.

2012. március 16-án Magyarország miniszterelnöke tett munkalátogatást Ukrajnába. A látogatás során a felek megegyeztek a kétoldalú együttműködés főbb prioritásaiban, valamint Magyarország megerősítette Ukrajna európai integrációs törekvésének töretlen támogatását. A felek megegyeztek a magas szintű politikai párbeszéd aktivizálásában, a gazdasági kapcsolatok élénkítésében, többek között a vegyes bizottságok soron következő üléseinek a megtartásában, valamint az energetikai együttműködés elmélyítésében. Külön figyelmet fordítottak a kisebbségek jogainak támogatására, kiemelve a kulturális-oktatási programok fontosságát. Megállapodtok az említett kérdések további megvitatásában szakértői szinten.

2013. március 27–29-én hivatalos látogatást tett Magyarországra Ukrajna miniszterelnöke, Mikola Azarov. A látogatás során az ukrán kormányfő megbeszéléseket folytatott Orbán Viktorral, Áder János köztársasági elnökkel, valamint Kövér Lászlóval, az országgyűlés elnökével, valamint találkozott az interparlamentáris unió magyar–ukrán baráti tagozatának képviselőivel. A találkozók során a felek áttekintették a kétoldalú kapcsolatok valamennyi aspektusait, többek között a kereskedelmi, közlekedési, energetikai, mezőgazdasági, környezetvédelmi, kulturális-humanitárius szférában, valamint a határokon átívelő együttműködési lehetőségeket. Magyarország politikai vezetése megerősítette Ukrajna európai integrációs törekvéseinek töretlen támogatását. A látogatás során a következő egyezmények aláírására került sor: Megállapodás a nemzetközi kombinált fuvarozásról, Szándéknyilatkozat Ukrajna Agrárpolitikai és Élelmezésügyi Minisztériuma és Magyarország Vidékfejlesztési Minisztériuma között a növényvédelem terén megvalósuló együttműködésről, Együttműködési Memorandum, Ukrajna Befektetési és Nemzeti Projektek Állami Hivatala és Magyarországi Külgazdasági Hivatal (HITA) között.[39]

„Magyarország az elmúlt húsz év során mindig is segítő, baráti kezet nyújtott Ukrajnának. Segítette abban, hogy megerősítse függetlenségét, szuverenitását, és bekapcsolódjon az európai országok közösségébe. A magyar kormány elkötelezett támogatója Ukrajna európai integrációjának, a vízummentesség elérésének. A jövőben is erre építve, Magyarország ebben a szellemben szándékozik tovább

[39] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja: Politikai kapcsolatok. // http://hungary.mfa.gov.ua/hu/ukraine-hu/diplomacy

mélyíteni és szélesíteni kétoldalú kapcsolatokat Ukrajnával"[40] – olvashatjuk a magyar külképviselet honlapján.

Az alapszerződés aláírása óta számos kétoldalú szerződés született, az Ukrán Nagykövetség összesítője szerint 65[41] jogi dokumentum szabályozza a két ország viszonyát, melyek kiterjednek a környezetvédelem, kisebbségvédelem területére, a határátkelés feltételeiről, a határ menti vízgazdálkodás, a kárpótlások és a II. világháború idején elrabolt kulturális értékek visszaadásáról, a kultúra, oktatás és tudományok területére vonatkozó együttműködésről, a légtér használatáról, a kettős adóztatás elkerüléséről és még sok minden másról.

Az utóbbi évtized magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatait az ukrán szakértők dinamikusnak tekintik, hisz „az adott történelmi körülmények között elérhető legmagasabb szintet érte el, ami a jószomszédsági és baráti kapcsolatokat és a kölcsönösen előnyös együttműködést illeti".[42] A magyar állam részéről viszont megfogalmazódik az a prioritás is, hogy a magyar–ukrán kapcsolatokban „a jó szomszédság mellett kiemelt szerepet játszik a mintegy 155 ezer főt számláló kárpátaljai magyarság. Társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális és oktatási állapotuk fejlesztése közös feladatunk. Magyarország érdeke, hogy Ukrajna függetlensége erősödjön, demokratikus fejlődése kiteljesedjen, és sikeresek legyenek oly szükséges reformjai. Budapest határozottan fellép Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatainak bővítéséért és az akadálymentes kapcsolattartásért. E magyar álláspont összhangban van az Európai Unió Szomszédságpolitikájával, és élvezi a magyar politikai pártok konszenzusát".[43]

Az ukrán állam Magyarországra vonatkozó külpolitikai és diplomáciai céljai: Ukrajna érdekeinek megvalósításában továbbra is fontos feladat marad az ukrán–magyar párbeszéd magas dinamikájának megőrzése; a konzultációk aktív folytatása az eurointegrációs kérdésekből, Ukrajna európai integrációs törekvéseinek folyamatos és hasznos támogatása Magyarország részéről, a régiók közötti és a határon átívelő együttműködés aktív fejlődése, különösen a Kárpátok Eurorégió keretében; az Ukrajna és Magyarország közötti árucsere folyamatos növekedésének biztosítása, a két ország közötti kereskedelmi korlátozások rendezése, az együttműködés aktivizálása a nemzeti kisebbségek jogai biztosítása terén (a magyarnak – Ukrajnában, és az ukránnak – Magyarországon); Ukrajna további pozitív arculatának formálása Magyarországon.[44]

---

[40] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Konzulátusának honlapja http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/Beregovo/hu/Bilateralis/pol_kapcs.htm

[41] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja: A szerződéses-jogi alapok állapota. / http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26646.htm Letöltés: 2012. november.

[42] Tkacs 2006. 231.

[43] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Konzulátusának honlapja http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/Beregovo/hu/Bilateralis/pol_kapcs.htm

[44] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja: Politikai kapcsolatok. // http://hungary.mfa.gov.ua/hu/ukraine-hu/diplomacy

A magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok felvétele 20. évfordulójának megünneplése

Magyarország és Ukrajna 2011. december 3-án ünnepelte a diplomáciai kapcsolatok felvételének 20. évfordulóját. Ugyanezen a napon nyílt meg Magyarország Kijevi Nagykövetsége, amely az első nagykövetségként kezdte meg működését a független Ukrajna fővárosában.

A magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok felvételének 20. évfordulója alkalmából számos rendezvényre került sor mind Magyarországon, mind Ukrajnában. Az évfordulós ünnepségek nyitányaként, 2011. december 1-jén, tudományos kerekasztalra került sor az Ukrajna Külügyminisztériuma mellett működő Diplomáciai Akadémián, amit Pavlo Klimkin külügyminiszter-helyettes nyitott meg, majd Bayer Mihály Magyarország kijevi nagykövete mondott beszédet.

Az évforduló megünneplésére a Magyarország Kijevi Nagykövetsége magyar vállalatok támogatásával 2011. december 2-án ünnepi koncertet tartott az Ukrán Nemzeti Filharmóniában. A koncerten a világ hat legjobb vonósnégyese között ismert Bartók Vonósnégyes lépett fel, Bayer Mihály nagykövet tartott üdvözlő beszédet.

Az évforduló méltatása Kárpátalján sem maradhatott el, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Kárpátaljai Megyei Filharmónia épületében szervezett koncertet az ünnepségsorozat keretében. A hangversenyt 2011. december 12-én tartották, azon a napon, amikor dr. Martonyi János külügyminiszter Kijevbe látogatott, hogy ukrán partnerével közösen emlékezzen meg az évfordulóról, valamint tárgyaljon a kétoldalú kapcsolatokról, amelyek meghatározó eleme a kárpátaljai magyarság. A koncerten Rózsa Ferenc karnagy vezényelte az Ungvári Szimfonikus Zenekart és a Cantus kórust, zongorán Csuprik Etelka érdemes művész játszott. Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójának évében elhangzottak a kiváló zeneszerző művei, valamint egy egyedülálló produkció részese lehetett a közönség: Mosonyi Mihály *A magyarok tisztulási ünnepe az Ungnál az Úr 886. évében* című kantátájának Kárpátalján, Ukrajnában volt a premierje.[45]

Az ünnepségek sorozatát a Magyar Nagykövetségen tartott ünnepi fogadás zárta december 13-án, ahol többek között jelen volt Leonyid Kravcsuk volt államfő is.[46]

A Magyarország és Ukrajna közötti kulturális kapcsolatok keretei

Az ukrán–magyar kulturális kapcsolatfelvétel első lépéseiről Glatz Ferenc Magyarország egykori művelődési és közoktatási minisztere, 1989. május 10. – 1990. március 22. között hivatalban lévő miniszterhelyettes, történész, akadémikus

[45] Ukrán-magyar Területfejlesztési Iroda honlapja. / http://umti.org/hu/news/magyar-koncert-a-magyar-ukran-kapcsolatok-felvetelenek-20-evfordulojara

[46] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Konzulátusának honlapja http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/UA/hu/Hirek/magyar_ukran_kapcsolatok_evforduloja_20111203.htm

egyik tanulmányából nyerhetünk első kézből való információkat. A *Rendszerváltás, kisebbségpolitika, kultúrkülpolitika, 1989–1990*[47] című *História* történelmi folyóiratban megjelent írásból is kiderül, hogy a kulturális kapcsolatfelvételre még a Szovjetunió felbomlása előtt sor került, amikor a magyar kormány művelődési minisztere, Köpeczi Béla már 1986 januárjában Moszkvában aláírt egy megállapodást a Szovjetunión belüli hungarológiai kutatások támogatásáról. 1987-ben újabb megállapodás megkötésére került sor: Budapesten ruszisztikai, Ungváron hungarológiai intézetet hívtak életre. Az Ungvári Hungarológiai Központ magyar kormányzati pénzen épült épületének átadására november 10-én került sor, vezetője Lizanec Péter nyelvészprofesszor lett. Néhány héttel később, november 19–22-én Magyarországon az ukrán és magyar kulturális miniszterek közös kulturális tárcaközi egyezményt írtak alá, ami egy konkrét munkaterv volt, s benne kiemelt helyet kapott a magyar kisebbség kulturális intézményeinek támogatása. Az akkori ukrán kulturális miniszter visszaemlékezéseiben úgy írt az eseményről, hogy ez volt az első eset, amikor egy szovjet tagköztársaság kormánya Moszkva közbeiktatása nélkül nemzetközi megállapodást kötött szomszédos állammal.[48]

Látható, hogy Kárpátalja az USZSZK-n belül már ekkor is fontos célterülete volt a magyarországi kultúrpolitikának, ami részben a tömbmagyarságnak, részben a formálódó erős, nagy keleti szomszéd-státusznak volt betudható. Ukrajna fokozódó önállósodása már 1990–1991-ben is tapasztalható volt, így a magyarországi kultúrkülpolitikai tárgyalások partnere is Moszkva helyett egyre gyakrabban Kijev lett. Az új világpolitikai alapelvek, melyek már 1989-től körvonalazódtak Európában, az országok közötti minden határmódosítást kizártak, és az 1990. január 16-án meghirdetett magyar kisebbségpolitika is deklarálta, hogy a területrevízió nem, csak a nemzeti kisebbségi autonómia lehet a cél. Ennek jegyében születtek meg az első kormányok közötti dokumentumok.[49]

A kétoldalú együttműködés felelős állami intézménye ma Ukrajnában az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium Nemzetközi Tudományos-műszaki Együttműködési Igazgatósága, korábban a Kulturális Minisztérium volt. A kormányzati szintű kulturális kapcsolatok első kereteit a Magyar Köztársaság és Ukrajna között 1991. október 9-én aláírt és 1991–1993-ra előirányzott egyezmény adta a kulturális együttműködésről,[50] melyet a két ország kulturális minisztériumai kötöttek meg. Ennek értelmében mindkét fél elfogadta, hogy a kulturális kapcsolatok elmélyítése tovább segíti a jószomszédi kapcsolatok és barátság fejlődését. Ez az egyezmény egy széles körű együttműködést irányozott elő az említett időszakra, és a kárpátaljai magyar közösség érdekeit is magában foglalta. A szerződésben foglaltak

[47] GLATZ FERENC: *Rendszerváltás, kisebbség-politika, kultúrkülpolitika, 1989–1990*. – In História, 2012/1. 2–4.
[48] Uo.
[49] Uo.
[50] Egyezmény a Magyar Köztársaság és Ukrajna Kulturális Minisztériumai között az 1991–1993-ra vonatkozó kulturális együttműködésről. / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4415.0 Az egyezmény fordítása – B. A.

megvalósulása azonban nem volt százszázalékos, legfontosabb eredménye a Beregszászi Magyar Színház (Beregszászi Magyar Drámai Színház) létrejötte. A Kárpátaljai Megyei Tanács 2. számú, 1992. február 8-án kelt, a Beregszászi Magyar Nemzeti Színház megnyitásáról szóló határozata alapján, az ukrán kormány jóváhagyásával elkezdődött a magyar színházművészet kárpátaljai megalapozása. A Beregszászi Magyar Drámai Színház épületének rekonstrukciója szintén 1992-ben kezdődött az Illyés Közalapítvány támogatásával.[51]

Az egyezmény lejártát követően újabb kétoldalú megállapodás született a kulturális együttműködésről: *Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a kulturális, oktatási és tudományos együttműködésről (Kijev, 1995. április 4.)*[52] Az államközi egyezmény értelmében szélesebb körű együttműködést irányoztak elő: az oktatás, tudományos együttműködés, ifjúsági, sport és turisztikai ágazatban egyaránt fontosnak minősítették a közvetlen kapcsolatokat. Főként a határ menti régiók tudományos, oktatási és kulturális intézményei közötti együttműködésre hívták fel a figyelmet, de a legmagasabb szintű állami szakhivatalok közreműködését is fontosnak tartja a szerződés. A szerződő felek továbbá megállapodtak a mind intenzívebb személyes kapcsolatok kiépítésének elősegítésében az oktatás minden szintjén: diák- és oktatói csereprogramok, részképzések, tanulmányi kirándulások, közös kutatási projektek szervezését, tankönyv és egyéb módszertani segédanyag készítését és a kölcsönös nyelvtanulás elősegítését. Megegyezés született a nem teljes bizonyítványok és érettségi igazolványok kölcsönös elismeréséről, és előirányoznak egy államközi egyezmény előkészítését, amely a felsőoktatási diplomák és tudományos fokozatok elismerésének rendjét szabályozza majd (ez az ún. Ekvivalenciaszerződés, 1998. október 27.).

Ez az egyezmény is kitért a kulturális és művészeti együttműködés minden ágazatára, nagyobb hangsúlyt fektetve az intézményesült alkotói közösségek közötti együttműködésekre, közös programokra, fesztiválokra stb. Szintén nagyobb hangsúly került a közös könyvkiadás és könyvbemutatók kérdésére, az írott alkotások egymás országában való népszerűsítésére. A könyvkiadók szélesebb körű együttműködésére a színvonalas fordítások kiadása és terjesztése, népszerűsítése is kiemelt téma. A könyvtárak és levéltárak együttműködése, és a filmipar szorosabbá fűzése mellett ebben az egyezményben már a tévé- és rádióműsorok terjesztése is kicserélése, média intézmények információs adatcseréje is szóba került.

A sport és turisztikai egyesületek, intézmények közös programjain túl az egyének vallási és nemzeti/anyanyelvi kulturális igényeinek kielégítése is szóba került, ami a hagyományok és szokások ápolásának lehetővé tételében nyilvánul meg. Ez az egyezmény tartalmazza az egymás területén található történelmi, nemzeti és kulturális műemlékek védelmét, és garantálja az ezekhez való hozzáférést. Rendelkezik a II. világháború idején elrabolt műemlékek visszaszolgáltatásáról

[51] Kárpátaljai Megyei Közigazgatási Hivatal Levéltára, 195. Fond, 23. Opisz. A megyei tanács képviselőinek 1992. 02.08-i határozata a Magyar Nemzeti Színház megnyitásáról Beregszászban. 16. o.
[52] Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a kulturális, oktatási és tudományos együttműködésről (Kijev, 1995. április 4.) / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_063 Az egyezmény fordítása – B. A.

a tulajdonosnak. Ismét megfogalmazzák a kölcsönös nemzeti kulturális intézmények létrehozásának fontosságát, melyek megvalósulásáról külön jegyzőkönyv készül. Az egyezmény értelmében rendelkeznek egy vegyes bizottság létrehozásáról is, mely kétévente ülésezik és felügyeli a határozatok megvalósulását. Az egyezménnyel egy időben jegyzőkönyv készült a két ország kulturális minisztériumai közötti, az 1995–1997-re vonatkozó kulturális együttműködés megvalósításáról.[53]

Az 1995–97-re vonatkozó jegyzőkönyvben számos ismétlődő kérdés fordul elő, amelyeket az előző megállapodások is tartalmaztak: a második világháború során elrabolt műkincsek visszaszolgáltatásáról, a nemzeti kisebbség jogainak és kulturális fejlődésének védelméről, a filmgyártás és filmbemutatók terén való együttműködésről, információcseréről a művészeti élet területén, kulturális és művészeti oktatási intézmények tanár- és diákcseréjéről. A jegyzőkönyv 1995. április 4-én lépett életbe és 1997. december 31-ig volt hatályos, melynek lejárta előtt új kultúrdiplomáciai együttműködési jegyzőkönyv aláírását irányozták elő, ami azonban egy ideig váratott magára.

A következő kulturális együttműködést szabályozó kétoldalú együttműködési terv 2005. február 10-én született Ukrajna Kulturális és Művészeti, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma között.[54] Az előző évek gyakorlatához hasonlóan most is készült jegyzőkönyv a kétoldalú kulturális kapcsolatok fejlesztésének konkrét lépéseiről, vagyis egy 2005–2008-ra előirányozott együttműködési munkaterv (Plan szpivrobitnictva). A szerződő felek (a két ország kulturális minisztériuma) az 1995. április 4-én aláírt kormányközi egyezményre alapozva és hivatkozva dolgozta ki az együttműködés alapelveit, tehát ez a terv sok pontjában megegyezik a fentebb említett szerződés tartalmával. Újdonsága a dokumentumnak, hogy konkrét együttműködési javaslatok több tucatját ajánlják fel a felek egymásnak, ami azt mutatja, hogy már nemcsak elméleti vagy retorikai szinten vallják az együttműködést, hanem egy jól megtervezett és előkészített együttműködési munkatervet állítottak össze, mely konkrét lépésekre sarkall. A 2008. december 31-ig hatályos munkaterv 26 cikkelyből állt. Fontos eleme az egyezménynek, hogy a felek megegyeztek az ukrán kultúra napjainak megszervezéséről Magyarországon és a magyar kultúra napjai rendezvénysorozat lebonyolításáról Ukrajnában[55], melyek megvalósulásának sikeréről a sajtó is beszámolt.

---

[53] Jegyzőkönyv Ukrajna Kulturális Minisztériuma és a Magyar Köztársaság Kulturális és Oktatási Minisztériuma kulturális együttműködéséről az 1995–1997 közötti évekre / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.3938.0 A jegyzőkönyv fordítása – B. A.

[54] Együttműködési terv Ukrajna Kulturális és Művészeti és a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumai között (2005. február 10.) / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.3309.0 Az együttműködési terv fordítása – B. A.

[55] A megvalósulásról lásd pl.: A magyar kultúra napjai Lembergben 2011, program. // http://galinfo.com.ua/news/92704.html , Мадяр Fest - фестиваль угорської культури та вина. 2012. 04.29-05.06. // http://www.thisisukraine.org/ru/calendar-2012/icalrepeat.detail/2012/04/29/638/54|57|56|53|901|915/-fest-.html , *На Закарпатті відзначатимуть День угорської культури*.// http://zakarpattya.net.ua/News/105714-Na-Zakarpatti-vidznachatymut-Den-uhorskoi-kultury

Mint mindegyik kétoldalú dokumentum, ez is tartalmazza a nemzeti kisebbségek kulturális igényeinek a hatályos törvényeknek megfelelő biztosítását, és a következő kultúrdiplomáciai együttműködési terv előkészítését az érvényben lévő lejárta előtt. Az új terv azonban megint csak két év csúszással került előkészítésre, idő közben néhány kisebb volumenű tárcaközi megállapodás született.

2007. július 10–11-én állami szintű látogatást tett Magyarországon Viktor Juscsenko elnök, akivel az alábbi tárcaközi dokumentumokat írták alá:

- Jegyzőkönyv a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a háborúkban elesett katonák és a polgári áldozatok emlékhelyeinek megőrzéséről és megörökítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről Kijevben, 1996. november 16-án kötött megállapodás technikai megvalósításáról.
- Megállapodás az Ukrán Képzőművészeti és Építészeti Nemzeti Akadémia és a Magyar Képzőművészeti Egyetem közötti együttműködésről.
- Együttműködési megállapodás az Ukrán Szépművészeti Akadémia és a Magyar Szépművészeti Akadémia között.

Fontos kiemelni, hogy a művészet terén először jöttek létre együttműködési megállapodások Ukrajna és Magyarország között, ami szabad utat nyitott a két ország képzőművészei előtt, hogy megismertessék alkotásaikat a másik országban, kapcsolatokat építsenek, kiállításokat szervezzenek, közös tapasztalatcserére, oktatói és hallgatói csereprogramokra nyitva lehetőséget. Az Ukrán Nagykövetség segítségével zajlott a 2009–2011 évekre előirányzott Ukrajna és a Magyar Köztársaság Oktatási és Tudományos Minisztériumai együttműködésére vonatkozó munkaterv tartalmának egyeztetése, melyet az ukrán fél dolgozott ki és 2008 októberében adott át a magyar félnek.[56]

2009-ben is aktív diplomáciai kapcsolat állt fenn Ukrajna és Magyarország között. Juscsenko elnök április 28–29-én tett hivatalos magyarországi látogatása során gazdasági együttműködésről szóló szerződést írt alá, míg decemberben a magyar külügyminiszter, Balázs Péter ukrajnai látogatása során a két ország külügyminisztériumai kötöttek együttműködési szerződést, valamint 2010–11-re szóló konzultációs tervezetet. Ezek mellett több kétoldalú megállapodás előkészítésére is sor került, többek között a kulturális és tudományos minisztériumok közötti 2010–11-re szóló együttműködési munkatervre. A kultúrdiplomácia jelenlegi kereteit, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és Ukrajna Kulturális Minisztériuma közötti szakmai kapcsolatokat az adott időszakra kötött együttműködési munkaterv szabályozza.

A kulturális kapcsolatok jellemzői

Az Ukrajnával fenntartott magyar kulturális együttműködés fontos elemei a testvérvárosi kapcsolatok, melyek abban nyilvánulnak meg, hogy a városok napja,

[56] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja. / http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/publication/content/26484.htm

illetve falunapok alkalmából a testvértelepülések művészeti együttesekkel, elöljáróikkal képviseltetik magukat. Jelentős számban vesznek részt kárpátaljai fiatalok magyarországi nyelvi, vers- és prózamondó versenyeken, fesztiválokon. A kárpátaljai művészek képviseltetik magukat zenei fesztiválokon, és a helyi zenei fesztiválokra pedig gyakran kapnak meghívást magyarországi együttesek, előadóművészek. A magyar irodalmi élet jeles képviselői gyakran vesznek részt Kárpátalján író-olvasó találkozókon, könyvbemutatókon és ez visszafelé is igaz, hisz a kárpátaljai magyar irodalmárok is gyakori vendégei az anyaországi irodalmi fórumoknak.

Komoly értékmentő munka folyik a kárpátaljai épített örökség megóvásának érdekében, melyhez a Teleki László Alapítvány és a magyar állam egyaránt segítséget nyújtanak. Ennek keretében valósult meg a beregszászi Szent Kereszt Templom állagmegóvása és tetőfelújítása, Huszt református templomának felújítása, Kárpátalja egyházi épített örökségének dokumentálása, Mezőkászony református templomának állagmegóvása, a mezővári református templom felújítása, a nagyszőlősi volt megyeház tetőfelújítása és a tiszabökényi görögkatolikus templom ikonosztázának konzerválása.[57]2003-tól folyamatosan zajlik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola birtokába került Beregszász főterén álló egykori Magyar Királyi Törvényház rekonstrukciója és modernizálása. Több kulturális és oktatási intézmény épületét sikerült felújítani az utóbbi évtizedben magyar kormányzati támogatással: pl. az egykor Oroszlán Szállóként ismert mai Illyés Gyula Nemzeti Színház épületét, vagy említhető az egykori Grand Royal Hotel, később Barátság Szálló, mely ma a Kölcsey Ferenc Szakkollégiumnak ad helyet.

A magyar kultúra ukrajnai népszerűsítésében és a magyar–ukrán kulturális kapcsolatok erősítésében aktív szerepet vállalnak a külképviseletek, számos rendezvény, ünnepség ad jó lehetőséget erre. Például Magyarország EU-csatlakozása alkalmából a Magyar Köztársaság Kijevi Nagykövetség és Ungvári Főkonzulátusa kultúrműsorral egybekötött ünnepi rendezvényeket szervezett, melynek keretében fellépett Kárpátalján a Muzsikás Együttes, ezenkívül a magyar nagykövetségen Alekszandr Kuzmin fiatal ukrán szobrászművész kiállítása volt látható. Vagy említhetnénk a 2008 júniusában a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa szervezésében, a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala Kisebbség- és Nemzetpolitikai Szakállamtitkársága, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága és a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma támogatásával a Kárpátalja Megyei Filharmóniában fellépő Liszt- és Kossuth-díjas, világhírű Amadinda együttes szereplését. Vagy idesorolható Magyarország Beregszászi Konzulátusának rendezvényei közül a 2012. évi magyar–lengyel barátság emléknapja alkalmából szervezett a *Barátság évszázadokon keresztül* című konferencia, vagy a Raoul Wallenberg svéd diplomata, a korabeli magyarországi és európai embermentés szimbolikus alakja tiszteletére Beregszászban és Huszton

[57] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Konzulátusának honlapja http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/UA/hu/Bilateralis/kult_kapcs.htm

szervezett megemlékezés, melyen a Kárpátaljai Megyei Ukrán Zenei Drámai Színház előadta *A csodálatos Eszter* című purimjátékot.[58] A rendezvények sorát még oldalakon keresztül sorolni lehetne, ez azonban egy következő publikáció tárgya lesz.

Az intézmények tekintetében hídszerepet játszanak az Ukrajnán belül, főként Kárpátalján önszerveződés útján létrejött társadalmi és civil szervezetek, valamint oktatási intézmények, melyek nagyrészt bázisait képezik a főbb kulturális-tudományos rendezvényeknek. A kulturális civilszervezetek közül megemlíthető a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség, Kárpátaljai Magyar Írószöveség, a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, a Pro Cultura Subcarpathica, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, melynek székháza az EURÓPA-Magyar Házban van. A felsőoktatási intézmények tekintetében meg kell említeni az 1945-ben létrejött Ungvári Állami (most már Nemzeti) Egyetem 1963-ban létrehozott Magyar Filológia Karát, melynek bázisán hozták létre 1989-ben a magyarságtudományi kutatások céljából a Hungarológiai Központot. A kárpátaljai magyar tudományos élet fő központjává nőtte ki magát immár az 1996-ban létrehozott Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, mely 2003. december 13-án felvette II. Rákóczi Ferenc nevét, és II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola néven működik. A magyar kultúra megőrzésében és népszerűsítésében fontos szerepük van a magyar történelmi egyházaknak és a hozzájuk köthető ifjúsági és karitatív egyesületeknek, alapítványoknak, szervezeteknek. Kárpátalján kívül működő magyar kulturális és társadalmi szervezetek is vannak, melyek Ukrajna nagyvárosaiban fejtik ki tevékenységüket: Kijevi Magyar Kulturális Egyesület, Lvivi Magyar Kulturális Szövetség.

Tudományos és technikai együttműködés

A szabadabb szellemi légkör nagy hatással volt a kétoldalú tudományos kapcsolatok szorosabbá fűzésére is. A Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság (KMTT) 1993. április 16-án alakult meg az Ungvári Hungarológiai Központ kezdeményezésére. A társaság tagjai a szaktudományok doktorai és kandidátusai, olyanok, akik beszélnek magyarul, s magyar nyelven is művelik a tudományokat. A KMTT céljai közé tartozik a tudományos tevékenység szervezése és végzése a nemzetközi kapcsolatok bővítése érdekében Ukrajna, Magyarország és más országok között; ezenkívül tudományos konferenciák, szimpóziumok, találkozók, tanulmányutak szervezése, kiadói tevékenység. A KMTT hivatalos értesítője a *Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság Közleményei*, melynek első száma a KMTT életrajzi lexikonja, a többi az üléseken elhangzott tudományos előadásokat tartalmazza. Bár az elnevezésében kárpátaljai magyar tudományos társaságnak definiálják magukat, a társaság az ungvári egyetemhez köthető tudósok fóruma lett.

[58] A Magyar Köztársaság Ukrajnai Konzulátusának honlapja / http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/UA/hu/Bilateralis/kult_kapcs.htm

A tudományos élet másik pólusát – mint már említettem – a Beregszászban 1996-ban létrejött Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, majd 2003-tól II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanári és kutatói gárdája adta. A főiskolához kapcsolódó szakemberek igen korán tudományos műhelyt szerveztek, 1999-ben Limes néven, mely társadalomtudományi jellegű volt, később 2001 után az intézet kettévált, és a történelem- és társadalomtudományi kutatásokra a Lehoczky Tivadar Intézet, míg a nyelvészeti kutatásokra a Hodinka Antal Intézet szakosodott. A humán tudományok mellett a főiskola bázisán természettudományi intézet is alakult 2011-ben Fodor István néven.

A történész szakmát szembeállító vitás kérdések felülvizsgálatának kétoldalú fóruma is létrejött 2005. április 15-én Kijevben Magyar–Ukrán Történész Vegyes Bizottság néven. Tagjai között ott vannak a két ország történészei – többek között magyar részről dr. Fodor István professzor, Magyarország Nemzeti Múzeumának igazgatója, dr. Pók Attila, dr. Udvari István (időközben elhunyt), dr. Gebei Sándor, dr. Font Márta, ukrán oldalról pedig Mikola Kotljar akadémikus, Vidnyánszky István, Mátyás Irina, Mandrik Ivan, Tkacs Dmitro professzorok és mások. Elnök: Fodor István, a törttud. kand., akadémikus, történész, régész (Magyarország). A bizottság társelnöke Vidnyánszky István történész-professzor (Ukrajna). Titkár: Bíró Andor, a történelemtudományok kandidátusa, Hadtörténeti Intézet és Múzeum. A történészi vegyes bizottság[59] feladata az olyan eltérő interpretáció alá eső történések felülvizsgálata, mint például Kárpátalja 1938–39-es eseményei, vagy akár a honfoglalás és államalapítás korának problémái, mely kérdések egyeztetését a tankönyvekben is el kellene végezni. Ezekre azonban mindmáig nem került sor.

1995 májusában írták alá a Magyar–Ukrán Kormányközi Tudományos és Technológiai Együttműködési Egyezményt, melynek keretében eredményes és aktív kapcsolat alakult ki a két ország tudományos közösségei között. Az együttműködés kétéves időszakokat átfogó munkatervek keretében valósul meg. A 2002–2004. évi munkaterv a már meglevő és működő projektek mellé további 10 új projekt támogatását irányozta elő, amelyek elsősorban az anyagtudomány, az alkalmazott és elméleti fizika, a kémia, a környezetvédelem és a talajtan területét érintik. Az együttműködésben Kárpátalja tudományos intézetei és egyetemi tanszékei is részt vesznek, így például a 2002–2004. évi munkatervben 3 projekt témafelelőse az Ungvári Nemzeti Egyetem. Magyar részről a MTA intézetein kívül számos egyetem és kutatóintézet (Budapesti Gazdaságtudományi és Műszaki Egyetem, Veszprémi Egyetem, Debreceni Egyetem, Tüzeléstechnikai Kutató és Fejlesztő Rt. stb.) vett részt a közös kutatásokban. Az együttműködés a vendégkutatók fogadása mellett szakmai rendezvények (kétoldalú és regionális) szervezésében, szakmai intézetlátogatások révén valósult meg. Emellett folyamatos információcsere zajlik az együttműködés továbbfejlesztéséről.

[59] A közös munka első eredménye: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen.* / *Ukraina – Ugorscsina: spil'nie minule ta siogodennia.* Szerk.: SZMOLIJ, V.A. Kijev 2006. (kétnyelvű tanulmánykötet)

Az ukrán és a magyar tudományos intézmények közötti együttműködés a két ország kormánya között tudományos és technológiai együttműködésről szóló megállapodáson alapszik. A TéT-i Nemzetközi Ukrán–Magyar Bizottsága felelős a szerződés végrehajtásáért. A Bizottság VII. ülését 2009. február 10–11-én tartották Kijevben. A bilaterális TéT együttműködésének előnyeihez a következők tartoznak: a természet-, szociális és humán tudományok alapkérdések kutatása, az energiaipar új technológiája, azon belül a kohászat, a környezetvédelem és a fenntartható fejlesztés; a leggyakoribb és komplex betegségek, a diagnosztika és kezelés új lehetőségei, a földművelés és termés védelme, mikrobiológia, információs technológia.

2010-ben korszerűsítették az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia TéT együttműködésének tervét a 2010–2012. évekre. Az Ukrán–Magyar Tudományos és Technológiai Együttműködési Vegyes Bizottság soron következő VIII. ülése Budapesten 2014. év első felében esedékes.[60]

Magyarország 2010–14 közötti kultúrdiplomáciai célkitűzései Ukrajna viszonylatában, hogy fenntartsák és tovább erősítsék a köteléket Magyarország és Ukrajna között mint jó szomszédok és egymás számára különlegesen fontos partnerek. Ennek prioritást élvező területe a kulturális kapcsolatok kölcsönös fejlesztése és a magyar kulturális örökség megismertetése az ukrán közönséggel. A kulturális diplomáciai politika értelmében csak magas színvonalú, nemzetközileg is elismert produkciókat, projekteket hoznak Ukrajnába, ezzel is támogatva az elhivatottságot az ukrán társadalom kulturális értelemben vett gazdagodása, s az európai–ukrán kulturális értékek találkozása iránt. A 2011-es rendkívül sikeres Nemzetközi Liszt Ferenc Év tapasztalataiból kiindulva sikerült megteremteni egyfajta hagyományt az ukrán komolyzenei életben: minden év október 22-én világszínvonalú zongorakoncerttel Liszt Ferenc emlékének tisztelegnek a zeneszerző születésnapja alkalmából Ukrajnában is. 2013-ban az emlékest keretében Magyarország legkiválóbb ifjú zongorista tehetségeit hallhatta a kijevi közönség Ukrajna Nemzeti Filharmóniájában. Ezenkívül Csepei Tibor műgyűjtő jóvoltából Victor Vasarely magyar származású festő és grafikusművész mintegy 120 képének és 20 installációinak kiállítását láthatta a közönség 2012. október végétől 2013 végéig Ukrajna több nagyvárosban. Ez jelenleg a világ legnagyobb utazó Vasarely-kiállítása, mely bemutatja a művész egész életművét, a világűrt 1982-ben megjárt *„Világűr – Örvény”* című kollázs képet, valamint az eddigi legnagyobb egyben kiállított Zebra-sorozatot. Immár negyedik alkalommal került megrendezésre 2013. május 16–21. között a Kortárs Magyar Mozi Fesztiválja Kijevben az Artmedia producer iroda szervezésében. Az ukrán közönség a korábbi években napjaink elismert magyar rendezőinek különböző nemzetközi fesztiválokon szereplő filmjeit láthatta. A hagyományos kulturális programok folytatása mellett a következő nagyszabású projekt a *Magyar kultúra napjai* programsorozat megvalósítása volt. Erről Orbán Viktor miniszterelnök és Mikola Azarov ukrán miniszterelnök 2013.

[60] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja. // http://hungary.mfa.gov.ua/hu/ukraine-hu/science

március 27–28-i budapesti tárgyalásai során állapodott meg. „Kultúrdiplomáciai tevékenységünk során messzemenőleg ösztönözzük a magyar és az ukrán kulturális intézmények és a kulturális élet szereplőinek kölcsönös kapcsolatépítését" – olvasható Magyarország Kijevi Nagykövetségének tájékoztatójában.[61]

Összefoglalás, következtetések

Az 1995. április 4-én aláírt egyezmény, valamint a kultúra, oktatás és tudomány területén megkötött egyéb együttműködési megállapodások alapján elmondható, hogy a két ország kapcsolatrendszere kiépült és folyamatos. Az ukrán–magyar együttműködési kérdések vizsgálata mindkét oldalon élénk, és ukrajnai kutatók szerint a magyar parlament és kormányzat részéről „a téma elemzése mindenkor a kárpátaljai magyarok helyzetére gyakorolt hatásuk figyelembevételével történik".[62]

Az utóbbi húsz évben Magyarország és Ukrajna közötti élénk politikai és gazdasági kapcsolatokról számolnak be a sajtóban, médiában, azonban a kulturális kapcsolatok terén is vannak számottevő eredmények. Mindkét országban nagy tisztelet övezi a nemzeti ünnepeket, történelmi évfordulókat, személyiségeket. Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja szerint Ukrajnában több mint 60 emlékmű és emlékjel van felállítva a magyar politika és kultúra kiemelkedő személyiségeinek: II. Rákóczi Ferencnek, Petőfi Sándornak, avattak Turul-szobrot a munkácsi várban stb.[63] Magyarországon pedig Budapesten Tarasz

[61] *Magyarország Kijevi Nagykövetségének 2012. évi kulturális programjai:*
2012. március 15. Koszorúzás a kijevi Petőfi-szobornál
2012. május 16–20. Kortárs Magyar Filmművészeti Fesztivál a Kijev Filmszínházban
2012. május 19. Részvétel a kijevi Európa-napi rendezvényen
2012. június 16. Magyar rövidfilmek bemutatója az Európai Filmfesztivál keretében
2012. október 22. Koszorúzás a podoli Liszt-emléktáblánál; ünnepi koncert az Ukrán Nemzeti Filharmónián Liszt Ferenc születésének 201. évfordulója alkalmából
2012. november 26–29. Raoul Wallenberg évfordulóval kapcsolatos közös izraeli–svéd–magyar ünnepség Kijevben és Dnyepropetrovszkban
2012. november 1–18. Victor Vasarely kiállítás Kijevben az Art Kyiv Contemporary VII. keretében
2012. december 3-15. Victor Vasarely kiállítás Odesszában
Magyarország Kijevi Nagykövetségének 2013. évi kulturális programjai:
2013. február 22. Zalai Antal hegedűművész fellépése Ukrajna Nemzeti Filharmóniáján
2013. március 1. Victor Vasarely kiállítás Szimferopolban
2013. március 15. Koszorúzás a kijevi Petőfi-szobornál
2013. március 21. – április 7. Victor Vasarely kiállítás Dnyepropetrovszkban
2013. április 11–21. Victor Vasarely kiállítás Luhanszkban
2013. április 26. - május 26. Victor Vasarely kiállítás Harkovban
2013. május 16–21. IV. Kortárs Magyar Filmfesztivál Kijevben
2013. május 18. Részvétel a kijevi Európa-napi rendezvényen
2013. június 11–27. Victor Vasarely kiállítás Lembergben
2013. október 20. Balog József magyar zongoraművész koncertje Dnyepropetrovszkban
2013. október 22. Koszorúzás a podoli Liszt-emléktáblánál; ünnepi koncert Ukrajna Nemzeti Filharmóniájában Liszt Ferenc születésének évfordulója alkalmából. http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/Beregovo/hu/Bilateralis/kult_kapcs.htm

[62] Babinec, Ivanna: *Kárpátalja Ukrajna és a Magyar Köztársaság államközi kapcsolatrendszerében (1991–2004)*. Magyar–ukrán közös múlt és jelen. Felelős szerk.: V.A. SZMOLIJ. Az Ukrán Nemzeti Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006. 244.

[63] A vereckei honfoglalási emlékmű körül Kárpátalján kibontakozó nézeteltérések nem kerültek említésre az összefoglalóban.

Sevcsenkónak, illetve az 1932–33. évi ukrajnai éhínség áldozatainak állítottak szobrot és emléktáblát, vagy Grigorij Szkovorodának Tokajban avattak emlékjelet.[64] Az ukrán–magyar kulturális kapcsolatot számos koncert, hangverseny, színházi előadás és irodalmi-tudományos szimpózium színesíti, melyek megszervezésében aktív szerepet vállalnak a konzulátusok és nagykövetségek.

Összegzésképpen elmondható, hogy Magyarország és Ukrajna érdekei a legfelsőbb szinteken kölcsönösen intenzív kulturális kapcsolatok ápolására ösztönzik az országokat, a kulturális diplomácia csatornái jól működnek, bár a kétoldalú szerződésekben kitűzött és előirányozott céloktól messze elmaradnak. Nincs kiépítve az intézményrendszere a magyarságkép sikeresebb propagálásának a kultúra által, s a kapcsolatok szélesebb körű megvalósulása 1991 óta inkább az utóbbi évtizedre tehető. Bár az ukrajnai magyarság zöme Kárpátalján él, a külképviseletek és nagykövetségek révén számos magyar kultúrát, irodalmat, filmet és művészeteket népszerűsítő rendezvénysorozat zajlik az ország nagyvárosaiban is: Kijevben, Lembergben, Odesszában stb. *A magyar napok*, *A magyar film hete* vagy *A magyar kultúra napjai* címen futó rendezvények keretében zajló fesztiválok, kiállítások, koncertek, színházi előadások és könyvbemutatók nagy érdeklődést váltanak ki nemcsak az ukrajnai magyarok, de a többségi nemzet képviselői részéről is. Ennek ellenére a magyar nyelv és kultúra pozíciójának ukrajnai megerősítése például a magyar oktatási hálózat biztosítása által gyakran heves, hol nyílt, hol burkolt ellenállásba ütközik, s úgy tűnik, míg a Magyarországról jövő magyar művészeknek tapsolnak, a helyben tevékenykedő magyar alkotókat nem becsülik meg kellőképpen.

Felhasznált irodalom

Magyar nyelvű szakmunkák és tanulmányok

Babinec, Ivanna: *Kárpátalja Ukrajna és a Magyar Köztársaság államközi kapcsolatrendszerében (1991-2004). Magyar–ukrán közös múlt és jelen.* Felelős szerk.: V.A. SZMOLIJ. Az Ukrán Nemzeti Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

Glatz Ferenc: *Rendszerváltás, kisebbség-politika, kultúrkülpolitika, 1989–1990.* – In História, 2012/1.

Granasztói György: *Felvetések az elmúlt másfél évtized magyar külpolitikai gondolkodásával kapcsolatban.* – In *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk.: Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós közreműködésével. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006.

Győri Szabó Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig.* Helikon Kiadó, 2011.

Hankiss János: *A kultúrdiplomácia alapvetése*. Magyar Külügyi Társaság, Budapest, 1937.

Közigazgatási szakvizsga. Kül- és biztonságpolitikai ágazat. Tankönyv. Dr. Szemesi Sándor. Budapest, 2010.

Lizanec, Petro: *Az ukrán–magyar kulturális és nyelvi kapcsolatokról*. – In Kárpáti Kalendárium, 1974., vagy Uaz: Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1973.

Magyar-ukrán közös múlt és jelen. Felelős szerk.: V.A. SZMOLIJ. Az Ukrán Nemzeti Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

Mató Judit: *A magyar–orosz kulturális kapcsolatok a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, 2008. 6.

[64] Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja. / http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/publication/content/32210.htm

N. Szabó József: *Magyar kultúra – egyetemes kultúra. Magyarország kultúrdiplomáciai törekvései 1945–1948.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.

Nye, Joseph S.: S*oft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.

Nyusztay László: *Szakdiplomáciai tanulmányok.* BGF-KKFK, Budapest, 2000.

Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája 1900–1991. Szerk: KRAUSZ TAMÁS és SZILÁGYI ÁKOS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Tkacs, Dmitro: *Az ukrán-magyar államközi kapcsolatok kialakulásának sajátosságai*. – In *Magyar-ukrán közös múlt és jelen.* Felelős szerk.: Szmolij V.A. Az Ukrán Nemzeti Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

Ukrán nyelvű szakirodalom

Babinec I.: *Sztanovlennya ukrajinszko–uhorszkih mizsderzsavnih vidnoszin (1991–1993 rr.)* (Az ukrán–magyar államközi kapcsolatok alakulása 1991–1993 között) – In *Mizsnarodnyi zvjazki Ukrajini: naukovi posuki i znahidki.* (Ukrajna nemzetközi kapcsolatai: tudományos kutatások és eredmények). Vipuszk 12. Vidp. red.: SZTEPAN VIDNYANSZKIJ. Kijev, In–t isztoriji Ukrajini NAN Ukrajini, 2003.

Baran Zoja Anatolivna: *Malovidomij epizod z isztoriji ukrajinszko–uhorszkih vidnoszin (miszija Teofilija Okunevszykoho do Uhorscsini na pocsatku 1919 roku)* (Egy kevéssé ismert részlet az ukrán–magyar kapcsolatok történetéhez (Teofilij Okunevszkij magyarországi missziója a 1919 elején). – In Zapiszki Naukovoho Tovarisztva im. Sevcsenka. Lviv, 1997.

Bojko O.D.: *Ukrajna története.* Kijev, Akadémiai Kiadó, 2002.

Derzsaljuk A. SZ.: *Vozrosztanyije rukovogyascsej rolji VSZRP v sztroityeljsztve razvitogo szocializma.* (Az MSZMP vezető szerepének növekedése a fejlett szocializmus építésében) Kijev, 1982.

Holovacs A. J.: *Zmina politicsnoji szisztemi Uhorscsini v 1990–1994 rokah.* (Magyarország politikai rendszerének változásai 1990–1994 között). Kandidátusi értekezés, Ungvár, 2004.

Iszyo, V. SZ.: *Ukrajinszko–uhorszki politicsnyi vzajemovidnoszini v XIII. sz*. (Ukrán–magyar politikai kapcsolatok a XIII. században) – In Naukovij Visznik Ukrajinszkoho Isztoricsnoho Klubu. Moszkva, 2002. T. VII.

Litvin, Volodimir: *Ukrajinszko–uhorszki vidnoszini: isztoricsnyi tradiciji ta novi obriji szpivrobitnictva (*Ukrán–magyar kapcsolatok: történelmi hagyományok és az együttműködés új lehetőségei*)*. – In Holosz Ukrajini, 2004. 05.29.; vagy ugyanez a tanulmány In Uő.: *Ukrajina: Jevropa csi Jevrazija?: naucsnoje izdanyije.* (Ukrajna: Európa vagy Ázsia?: tudományos kiadvány) – Kijev: Li–Terra, 2004.

Oficinszkij R.: *Politicsnij rozvitok Zakarpattya u szklagyi Uhorcsini (1939–1944)* (Kárpátalja politikai fejlődése Magyarország fennhatósága alatt (1939–1944)). Kijev, 1997.

Ukrajinszka RSZR v ragyanszko-uhorszkomu szpivrobitnictvi. (Az USZK szerepe a szovjet-magyar együttműködésben) Kijev, 1972.

Vehes, M. M., Vidnyanszkij, SZ. V.: *Antiukrajinszka i anticseszka gyijaljnyiszty uhorszkih ahentyiv u Karpatszkij Ukrajinyi na prikinci 30-ih rokiv.* (A magyar ügynökök ukránellenes és csehellenes tevékenysége Kárpát-Ukrajnában a harmincas évek végén). – In Szucsasznyiszty, 1998.

Zakarpattya pid Uhorscsinoju 1938–1944 rr. (Kárpátalja Magyarország fennhatósága alatt 1938–1944-ben) V. MARKUSZ, V. HUDANICS (uporjadniki/szerk.) New-York–Chicago–Uzshorod, 1999.

Боголюбова Н. М. Культурный обмен в системе международных отношений: Учеб. пособ. – Изд-во СПбГУ, 2003. – 276 с.

Карлова В. Державна політика у сфері культури: проблеми та напрямки здійснення в сучасних умовах // Зб. наук праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 39. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – 256 с.

Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры: Сб. материалов / Сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов – М.: Либерея, 2002. – 237 с.

Кучмій О. П. Міжкультурне співробітництво як чинник зовнішньої та внутрішньої політики в умовах державотворчих зрушень: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Кучмій Олена Петрівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.

Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с.

Internetes források

A Magyar Kultúra Napjai Lembergben 2011, program. // http://galinfo.com.ua/news/92704.html

Cultural Diplomacy: Introduction to an Essential Part of Diplomatic Relations//Suite 101. http://internationalaffairs.suite101.com/article.cfm/cultural_diplomacy#ixzz0F1kFF0Nt&A

Dr. Tóth Mihály: *Kisebbségvédelmi jogalkotás és jogérvényesítés Ukrajnában. Egy új nemzetállam kisebbségpolitikájának tapasztalatai.* / www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/pdf/15**toth**.pdf 198.

Egyezmény a Magyar Köztársaság és Ukrajna Kulturális minisztériumai között az 1991-1993-ra vonatkozó kulturális együttműködésről. / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4415.0

Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a kulturális, oktatási és tudományos együttműködésről (Kijev, 1995. április 4.) / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_063

Együttműködési terv Ukrajna Kulturális és Művészeti és a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumai között (2005. február 10.) / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.3309.0

Hódított a magyar kultúrdiplomácia. Forrás: http://mno.hu/grund/hoditott-a-magyar-kulturdiplomacia-1054523

http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/publication/content/32210.htm

Jegyzőkönyv Ukrajna Kulturális Minisztériuma és a Magyar Köztársaság Kulturális és Oktatási Minisztériuma kulturális együttműködéséről az 1995-1997 közötti évekre / http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.3938.0

Közép-európai perspektívák. Balassi Intézet honlapja. // http://www.balassiintezet.hu/hu/11-07-kozep-europai-perspektivak/#.UyXVGM6nrlc

Leonyid Kravcsuk, USZSZK Legfelsőbb Tanácsának vezetője és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke Közös Nyilatkozata. / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_322

Miklósi Gábor: *Papír, kultúra. Külföldi magyar kulturális központok.* Manager magazin online, 2006/10. Forrás: http://www.managermagazin.hu/archive.php

Navracsics Tibor: A kulturális intézetek a "magyarság kisugárzásai". // MTI/ Kultúra.hu 2012. július 6. Forrás: http://karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/11251-navracsics-tibor-a-kulturalis-intezetek-a-magyarsag-kisugarzasai

Ukraine/ 1. Historical perspective: cultural policies and instruments//Compedium:Cultural policies and trends in Europe.- http://www.culturalpolicies.net/web/ukraine.php

Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja. /

Ukrajna Magyarországi Nagykövetségének honlapja: A szerződéses-jogi alapok állapota. / http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26646.htm

Ukrán-magyar Területfejlesztési Iroda honlapja. / http://umti.org/hu/news/magyar-koncert-a-magyar-ukran-kapcsolatok-felvetelenek-20-evfordulojara

Vaszil Ploszkina: *Történész–kerekasztal.* http://www.ukrajinci.hu/kerek_asztal_06/index.html

What is cultural diplomacy?//Cultural diplomacy initiative.- http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_ culturaldiplomacy#_ftn3

Буценко, О.: *Україна //Діалог*: інформаційно-аналітичний вісник.- К., 2003.- Випуск 3.- С. 86-105.- http://model21.org.ua/files/dialog_III_2003.pdf

Мадяр Fest - фестиваль угорської культури та вина. 2012. 04.29-05.06. // http://www.thisisukraine.org/ru/calendar-2012/icalrepeat.detail/2012/04/29/638/54|57|56|53|901|915/-fest-.html

На Закарпатті відзначатимуть День угорської культури.// http://zakarpattya.net.ua/News/105714-Na-Zakarpatti-vidznachatymut-Den-uhorskoi-kultury

Ольга Ошитко: *Сучасні тенденції міжкультурного співробітництва у Європі.* / http://www.viche.info/journal/2519/

Levéltári és publikált források

Kárpátaljai Megyei Közigazgatási Hivatal Levéltára, 195. Fond, 23. Opisz. A Megyei Tanács képviselőinek 1992. 02.08-i határozata a Magyar Nemzeti Színház megnyitásáról Beregszászon. 16. oldal

Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között. Dokumentumrészlet. – In Magyar Kisebbség, 1996, 44 sz. 90-96.

Csatáry György[*]

Ung megye levéltárának történetéből
(részlet egy tanulmányból)[**]

Rezümé. A Kárpát-medence állami iratgyűjteményei 1920-ig a megyei közigazgatás szabályai alapján működtek. Ennek megfelelően gyarapították és rendezték évszázadokon át az Ung megyei állami levéltári anyagot is. A megyei gyűjtemény nélkülözhetetlen a történetírás számára, de jelentősek a vele párhuzamosan funkcionáló egyházi és magán levéltárak is. Ezért is fontos, hogy megismerjük az évszázados kollekciók múltjának állomásait, szerkezeti összetételét és rendszerezésének előnyeit, illetve hiányait. Írásunk a Trianon előtti levéltári rendszer múltját vetíti elénk, egyúttal bemutatja azokat a levéltárosokat, akik sokat tettek azért, hogy történelmünk forrásai a mai napig a történészkutatók rendelkezésére álljanak.

Резюме. Державні архівні матеріали Карпатського басейну до 1920-го року в основному формувалися на базі тогочасної жупної адміністрації. Відповідно до цього впорядковувалися та систематизувалися і жупні розпорядження та статути, в тому числі й матеріали Ужанського жупного архіву. Документи жупних установ, які доповнюються конфесійними та сімейними колекціями, вкрай необхідні для дослідників історії нашого регіону. Спеціалісту необхідно ознайомитись з долею стародавніх колекцій, з тим, як вони збирались, впорядковувались, які переваги та недоліки архівних систем тощо. У статті зроблено спробу відобразити роботу архіву краю у період до Тріанонського мирного договору та подати відомості про архіваріусів, які внесли вагомий внесок в архівну справу Ужанщини.

Abstract. The state archive collections of the Carpathian basin worked till 1920 based on county administration. The Ung county state archive materials were enriched and organized accordingly for centuries. The county collection is indispensable for historiography, but the church and private archives functioning in a parallel way with it are also significant. Therefore, it is crucial that we learn about the past of the century-old collection, its structural composition, as well as the advantages and disadvantages of its categorizing. The study reveals the past of the pre-Trianon archive system. In addition, it introduces those archivists who did much to preserve the sources of our history till the present day so that researchers could search the materials in our time.

A vármegyei levéltárak rendezésének a története Mária Terézia uralkodásának idejétől követhető nyomon folyamatosan. Ugyanis a királynő 1752. április 28-án kelt rendeletének 5. pontja éppen a levéltárak rendszerezésére, a jegyzők iratkezelési munkálatainak elvégzésére utal. E rendelettel az egész országban elkezdődik egy folyamat, ami évszázadokon keresztül tart, és aminek köszönhetően a vármegyei levéltárak rendszerezése is elkezdődhetett. A végrehajtás nem ment gyorsan, és

[*] PhD; a történelemtudományok kandidátusa; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanszékvezető. [*] Др. філософії, к.і.н., Зав. кафедрою історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ. [*] PhD, Kandidat Nauk (Sciences), Head of Department of History, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

[**] A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

a kívánt eredményt jóval később érték el az illetékesek. Lényegében a levéltárak rendezését a főispánok vállára helyezte, akik a vármegyei hierarchia legalsóbb fokán álló hivatalt elhanyagolták. Két évtizednek kellett eltelnie, míg 1772. június 19-i dátummal a helytartótanács számon kérte a rendeletben foglaltakat.[1]

Ung vármegye levéltárának gyűjteményeiről már jóval korábban értesülhetünk. Első említése iratanyagaink szerint 1620-ra tehető, ugyanis ettől az időtől áll rendelkezésünkre adat a levéltári iratok átadásáról egy újonnan kinevezett jegyzőnek. A további átadási dokumentumokból megtudhatjuk, milyen körülmények között és hol őrizték a megye iratait. 1620-ban Nyárady Miklós vármegyei jegyző halálával özvegye a vármegyének adta át az addig otthonában, Szerednyén őrzött iratokat. 1670-ben hasonló átadásról értesítenek a dokumentumok Gejőci László halála után, ahol az átadás az ungvári várban ment végbe. A XVII. század végén az iratokat úgyszintén Csicserben, a főjegyző lakásán őrizték, továbbá a XVIII. század első felében Pálócon, majd újból Ungvár várában tárolták. A későbbiekben az Ungvári Gimnázium adott neki helyet. Ung megye főispánjának és a pozsonyi helytartótanács levelezéséből (1794–1803) megtudhatjuk, hogy az iratanyagot két helyen őrizték: a megyeházán és a gimnázium két helyiségében, ahol szakszerűen elkészített ládákban álltak. A helytartótanács követelte, hogy az iratokat egyesítsék a megyeházán, de ezt megfelelő polcok hiányában évekig nem sikerült végrehajtani. A pozitív változás 1809-ben következett be, amikor felépült az új vármegyeháza. Itt öt szobát és folyosórészt adtak át a földszinten az iratok tárolására. „Ezekben a helyiségekben még a szovjet idők kezdetén (1946-1953) is őriztek iratokat, míg végül azok 1953-ban az egykori beregszászi börtönépületbe kerültek."[2]

A számos átszállítás idején a különben is kezdetlegesen csoportosított iratok használhatatlanná váltak, ezért az illetékesek – elsősorban a vármegyei közgyűlésben – a levéltár rendezését és kutathatóságát sürgették.

Az 1772–74. évi levéltári állapotokról maga a főispán számolt be. Elmondta, hogy a vármegyei tisztikar nagyon elfoglalt az új úrbérrendezéssel, ezért felfogadta azt a szakembert erre a munkára, aki Szabolcs megyében a levéltár rendezését végzi. A helytartótanács azonban kijelentette, hogy a vármegye pénztárát tilos ezen kiadásokkal terhelni. A királyi rendelet szerint a levéltár rendezése a jegyző kötelessége volt, aki mellé a vármegye rendelhetett segéderőt, de csak fizetett tisztviselőt. Ung vármegyében ekkor Nagymihályi gr. Sztáray Fülöp János[3] volt a főispán. Válaszlevelében a főispán azt írta 1774. január 30-án, hogy az ő felfogása szerint a levéltár rendezése mind a közönség, mind az egyes családok érdeke szempontjából csak oly egyénre bízható, aki a vármegyében nem birtokos, a megyei nemes családokkal vérségi kapcsolatban nincsen. Ezért fogadta fel a

[1] Lásd: Illéssy János: A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. Századok 1903. 731–732. o.

[2] Foltin Dezső orosz nyelvű kézirata. История архивов и архивного дела на Закарпатье. (Terjedelme: 30 oldalnyi kézírásos szöveg).

[3] Életét és tevékenységét lásd: Gálocsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig. Közreadja Csatáry György. Budapest–Beregszász, 2000. 40 o.

Szabolcsi levéltár rendezőjét, aki feladatát Szabolcsban kitűnően teljesítette, és aki jelenleg az Ungi levéltárban dolgozik. Továbbá a főispán vállalta, hogy ha a helytartótanács továbbra sem hajlandó a munkálatokat pénzügyileg támogatni, saját fizetéséből fogja azt kifizetni. Ezt a kijelentését az utóbbi vármegyei közgyűlésen jegyzőkönyvbe foglaltatta.[4] A levéltári rendező Schönberger Ferenc[5] volt, aki Ung megyében is elvégezte a levéltári teendőket. A levéltár anyagát 1443-tól 1700-ig rendezte. Korához képest újszerű módszerrel dolgozott, elvégezte az iratok regisztrálását, indexálását, az általa kialakított rendezés segítségével megkönnyítette a tájékozódást az iratokban. Név- és tárgymutatót is készített, ami az iratok gyors előkeresését eredményezte. Maga Schönberger azt állította, hogy az általa kialakított levéltári rendszer egy tapasztalt mozdulattal elérhetővé teszi a dokumentumokat. A későbbi gyakorlat igazolta szavait. Az általa létrehozott levéltári rendszert az osztrák ügyvitelből és az ottani levéltári gyakorlatból vette át. Kortárs szakemberek is elismerték munkáját.[6] Megjegyzendő, hogy a későbbi vármegyei levéltárnokok az ő rendszere szerint dolgoztak tovább, alakították és fejlesztették azt. Az általa készített fascikulókat (ügydarabokat) a szovjet levéltári rendszerben számolták fel, ma már csak ezen fascikulók fedőlapjai találhatók meg olykor külön levéltári egységbe foglalva.[7]

Mintegy húsz évvel később hasonló állapotokról tanúskodnak a források az iratok rendezetlenségéről. Az 1794. augusztus 26-i közgyűlési kivonat szerint Ung megyében a leveles tár továbbra is a Drugeth Gimnázium két helyiségében volt elhelyezve, ahonnan ki akarták hely szűke miatt költöztetni, de mivel az iratok számára alkalmas helyiséget nem találtak, az iratok továbbra is maradtak. Megjegyzik még, hogy az itteni iratok összevisszaságban vannak.[8] Az 1796. február 24-i Ung megyei közgyűlés alkalmával a fejegyezték, hogy a további regisztrációk elvégzésére és rendezésre 1000 forintot utalnak ki az arra alkalmas embernek. Az új regisztrációhoz Előry Mihályt 250 forint fizetéssel alkalmazták. A másodjegyzőnek 50 forint fizetést adtak. Az első alispán javaslata alapján a munkálatokban részt vett Pongrácz Ferdinánd is.[9]

---

[4] Lásd: Illéssy János: A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. Századok 1903. 745 o.

[5] SCHÖNBERGER FERENC (1754–1820) Bölcseleti doktor, kegyes tanítórendi áldozópap és tanár. Született 1754. november 25-én Pozsonyban. Bécsben humánvizsgát tett. 1768 októberében belépett a piarista rendbe, 1777-től Bécsben és Kremsben a rend gimnáziumában tanított. 1798-ban a bécsi Szent Anna gimnázium tanára, 1802-től az akadémiai gimnáziumba helyezték. 1808-ban az alsó-ausztriai gimnáziumok kormányzója és aligazgatója. 1816-ban a császári királyi convictus igazgatója volt. 1820. január 20-án hunyt el Bécsben. Munkái német nyelven jelentek meg elsősorban Bécsben.

[6] A levéltárnak 1774. évi rendezése alkalmával a közgyűléseken kihirdetett címeres levelekhez és manumissiókhoz (jobbágy felszabadítás), valamint a nemességvitató pörökhöz mutatókönyvek készültek. Ez tagadhatatlanul jó és hasznos munka volt, de a túlbuzgó Schemberger még az 1632. év óta elítélt gonosztevők névjegyzékét is összeállította. Jó emlékű Komáromy Andrásunk 1915-ben ott jártakor megvizsgálván a levéltárat, ennek láttán megjegyzi, hogy ez bizony igazán felesleges fáradtság volt tőle, mert ezek között aligha fogja valaki ma már az őseit keresni.

[7] KÁL (Kárpátaljai Állami Levéltár) F.4, (Ung megye főispáni iratai) op.15, od.zb.106, 220, 255.

[8] F.4, op.6, od.zb.1822, lap 3

[9] F.4, op.6, od.zb. 2162, lap. 2

Az 1700–1722 között képződött iratokat az 1830-as évek végén és a 40-es évek elején Zombory Antal[10] joggyakornok, levéltári feladatokat is ellátó írnok rendszerezte. Ezekben az években dolgozott Palotay Imre, aki az 1732–1750 közötti iratokat, majd Őry Mihály az 1723–1732 és az 1790–1795 között képződött forrásokat rendszerezte.[11] Továbbá meg kell emlékeznünk mindazokról, akik az ungi levéltárban a XIX. század elején jegyzői minőségben végeztek iratrendezési feladatokat: Szeressányi István, Haraszty András, Kardos Simon, Szanyi János. Haraszty a vármegyéhez írt 1807. szeptemberi levelében jelenti, hogy ellenőrizte a levéltárban korábban kialakított rendet, indexálta és katalogizálta az 1803–1806 közötti évek iratait. Majd 1807. december 19-én kelt Haraszthy jelentése, miszerint az iratok rendezését az 1743. évtől kezdte és végigvitte azt a korabeli elvárásoknak megfelelően. Az 1800-as évek elején keletkezett iratokat is regesztrálta, és mint ahogy írja ezekben az iratokban, két nap alatt kikereshető az éppen szükséges irat. Beszámol a számadások iratainak a beérkezéséről, és sürgeti a további számadások beadását a levéltárba.[12] Haraszthy egy 1810. február 17-i jelentésében figyelmezteti a főispánt, hogy az iratokat nem megfelelő körülmények között őrzik, és sürgeti azok mentését. Leírta, hogy egyedül nem tud eleget tenni a levéltárra rótt feladatoknak.[13]

Kardos Simon a helytartótanács utasítására folytatta az iratok rendezését. Az 1811–1818-as években a levéltárban eltöltött évekért fizetést nem kapott, csak később, a főispán felterjesztése alapján utaltak ki számára 200 forintot. Kardos tevékenysége az I. József korabeli iratokat ölelte fel. Áldozatos tevékenysége alatt a tönkrement, nehezen olvasható iratokról másolatot is készített.

A levéltárat 1825-ben hozták át az új vármegyeháza épületébe, amely még 1809-ben felépült és 1945-ig tárolták benne a megyei iratokat.[14] A költözés alkalmával megbomlott a régi rend, ami aztán a források gyarapodása révén csak fokozódott, hiszen az iratokat tekintve a nagymértékű utánpótlás leküzdhetetlen nehézségeket okozott. A rendezés azonban, ha lassan is, de elkezdődött, és 1848-ra általános rend jellemezte az állományokat.[15]

Az említett levéltárosok által kialakított rend 1861-ig volt érvényben, amikor jelentős selejtezést hajtottak végre a politikai enyhülésnek (októberi diploma) köszönhetően. Ezen felelősségteljes munkát eléggé felelőtlenül végezték el, aminek következtében több értékes irat is megsemmisült.[16]

[10] Zombory Antal életrajzát lásd: Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988. 675 o.

[11] F. 4, op. 16, od.zb.414, lap 1-3. Őri István rendezésének a nyomait az 1788. évvel datált fascikulói alapján mérhetjük.

[12] F. 4, op.7, od.zb. 1256, lap 2

[13] F.4, op.7, od.zb. 1883, lap 1-2. Továbbá a rendezés aktáit lásd: F. 4, op. 16. od.zb. 435, lap. 1-3 (1810)

[14] Az U-alaprajzú, klasszicista stílusban épült ungvári megyeháza a város központjában lévő domb tetején áll ma is. Ez az épület adott otthont Ung megye főispáni, alispáni, a város polgármesteri hivatalainak. (Elődje 1769-ben épült, de egy fél évszázad múlva lebontották.)

[15] Az épületrészt tűzveszély szempontjából veszélyesnek minősítették. Hasonló körülmények között tűz áldozatává vált a városi levéltár Selmecbányán 1906-ban, és a vármegyei levéltár Eperjesen 1921-ben.

[16] Lásd: Foltin Dezső kézirata.

A levéltárosi állás bevezetése a reformkor folyamán ment végbe. Ekkor a vármegye vezetése és a főhivatalok is elismerték, hogy a levéltárak kezelésére egy külön embert kell alkalmazni, mivel az irathalmazok nem időszakos, hanem állandó rendezést kívánnak. Erről tanúskodik Balogh Károly (Vince) vármegyei levéltáros hivatali beiktatására megfogalmazott eskü, ami Ung megyében, 1846-ban így hangzott:

„Én… esküszöm az egy élő istenre, ki Atya, Fiú és Szent Lélek, tellyes Szent Háromság, a boldogságos Szűz Mária, és Istennek minden Szenteire: hogy a Nemes Ung Vármegye Levéltárát kellő rendben tartandom, és végre a lajstromokat pontosan és híven elkészítendem; - a Levéltárból a Tekintetes Vármegyének különös rendelménye nélkül semmi némű irományt eredeti vagy azon minőségben, mint az beadatott senkinek ki nem adok, hanem a Felek kívánságára egyedül azoknak másolatjaikat, minden változtatás, hozzá adás vagy elhagyás nélkül és szótól szóra leírva, és elkészítve Jegyzői vagy magam aláírásával meg hitelesítve fogom kiadni. Szóval mind azokat híven teljesíteni fogom melyek az Irományok, jegyzőkönyveknek és lajstromoknak épségbeni fenntartására szükségesek és minden felvigyázásomra bízottakat, minden veszélyről és megrongálástól híven megőrizendem, Isten engemet úgy segéllyen és minden Szentek.”[17]

1850–1860 között kevésbé foglalkoztak a levéltári rend tökéletesítésével. Úgy tekintettek a levéltárra, mint egy zárt gyűjteményre, amely nincs befolyással a kor aktuális ügyeire. Az akkori német ügyviteli rend kettéválasztotta a levéltárat és az iktatóhivatalt, mert úgy vélte, hogy a levéltár a múlthoz, az iktatóhivatal pedig a jelenhez tartozik. A levéltáraknak újból elrendelték, hogy minden vármegyei levéltárban regisztrálni kell az iratokat, és leltárt kell készíteni az állományokról. Ung megye levéltárában azonban nyomai sem fedezhetők fel ezeknek a regisztrálásoknak, ami arra utal, hogy nem volt szükség arra, hogy új rendszert alkossanak, vagy a régit kiegészítsék. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás a folyamatban lévő ügyekre korlátozódott. Ez az állapot állt fen 1861-ig. A későbbiekben viszont számos iratot kivettek az iratkötegekből és nem helyezték őket vissza eredeti helyükre, eltűnt több regesztrum is.[18]

Az 1861. évi októberi diploma közigazgatási változásokkal járt. Megvalósították az önálló vármegyei városközösségek újjászervezését, és az 1849–1860-ból származó okiratokat a levéltárba szállították. Ez a rendkívüli utánpótlás, a feloszlatott közigazgatási hatóságok és bíróságok iratai, aktái és könyvei messzemenően meghaladták mennyiségben az eddigi állományt. Helyhiány miatt, amire közvetlenül nem volt szükség, leselejtezték. Erről a szelektálásról még egy általános listát sem készítettek. Az akkori levéltáros, Horváth János[19] ennek ellenére

[17] F. 4, (Ung megye főispánjának iratai) op.10, od. zb. 1704, lap 1

[18] Lásd: Nikolaus Radványi: Die Archive in der Podkarpatska Rus. Ungvar, 1922. 54 o.

[19] 1863–1876 HORVÁTH JÁNOS (1802–1876) Lomniczai Horváth János Ung vármegye levéltárnoka 1802 körül született az Ung megyei Pálócon. Katonaiskolában nevelkedett, majd ezután uradalmi gazdatisztként tevékenykedett. Aktívan részt vett az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1863-tól 1876-ig, azaz haláláig Ung vármegye levéltárnoka volt. Publikációk: 1. Ung megye monographiája. Ungvár 1872. 112 o. A monográfia összesen 30 füzetet számlált, ebből csak hármat sikerült publikálnia az említett monographia néven.

sem tudta leküzdeni a helyhiányt, és emiatt indítványozta, hogy a polcokat egészen a plafonig, 4-5 méter magasságig alakítsák ki; ott helyezték el azokat az iratokat, amelyek számára még egy új helyiséget tervezett kialakítani. Horváth vitathatatlanul sokat dolgozott, és ezért 1863-ban 3000 (kb. négyévi fizetése) forint honoráriumot kért. Az általa átcsoportosított rendszer meghatározta a levéltár további sorsát. A polcok és szekrények magassága és telítettsége miatt a termek sötétek lettek, valamint az iratok elrendezése megnehezítette a velük való munkát. Aztán, hogy az új iratoknak helyet teremtsenek, még jobban egymásra zsúfolták azokat. A rendszertelenség egyre inkább eluralkodott az állományok között, ahol már alig tudtak helyet teremteni a túlzsúfolt termekben, polcokon, valamint a padlón. Ha pedig nagy nehezen megtaláltak valamit a sötét termekben, azokat a fényviszonyok miatt nem tudták tanulmányozni, ráadásul nagyon fáradságos volt a hosszú létrákon le s föl mászkálni. Horváth János ugyan készített pontos leltári összeírást az iratokról, de ezeknek a papíroknak egy részét egy idő után már nem találták. Ez a számbavétel 1860–63 között történt.[20]

Ung megye bírósági iratanyagának külön sorsa lett, 1872-ben különválasztották a megyei levéltár iratait a bírósági anyagoktól. Ugyanis Ungváron 1872-ben megkezdte működését a törvényszék, amelynek joghatósága több vármegyére is kiterjedt. 1875-ben pedig ezt a nagy jelentőségű bírósági intézményt Beregszászba helyezték át. Ennek alapján a környező vármegyék bírósági-peres ügyiratainak jelentős részét itt helyezték el. Ide kerültek az úrbéri bíróságok, megyei, járási szintű ügyiratok a XVIII. századtól kezdődően. A törvényszék épületében 20 szobát foglalt el a levéltár.[21]

Az 1850–1880 közötti időszakból kevés irat maradt ránk. Az 1872. évi bírósági akták, perek, telekkönyvek, térképek és urbáriumok átadása a Beregszászi Királyi Törvényszéknek megtörtént.[22] Az akkori átszervezések, a nagymértékű hiányok ellenére a folyamatosan képződő iratoknak továbbra sem volt rendes helyük, a levéltári helyiségek és folyosók túlzsúfoltak voltak.

Horváth János után egy nem kevésbé szorgalmas levéltáros, Kézdivásárhelyi Polányi Imre vitte tovább a levéltár ügyeit. Életútjára vonatkozóan a következőket tudjuk: 1828. május 27-én született, középiskoláit Szatmáron végezte, majd jogot tanult Győrön, és oklevelet szerzett a magyaróvári gazdasági intézetben. Hivatali pályára 1850-ben lépett mint esküdt Zemplén megyében. 1851-ben gróf Barkóczy János szatmármegyei jánki uradalmában gyakornokoskodott. 1852–1861 között Zemplén és Ugocsa vármegye közigazgatásának szolgálatában volt írnok. 1861 végétől 1866 végéig az Ungvári Törvényszéknél volt tanácsjegyző. 1867-ben a szerednyei járás szolgabírájává választották, ahol 1868 áprilisáig dolgozott,

[20] F. 4, op. 12, od.zb.611, lap 1-31. Jelentés a hiányzó iratokról: Lásd: F. 4, op. 12, od.zb. 612, lap 12 1861.március 12–augusztus 19).

[21] Lásd: Foltin Dezső kézirata.

[22] Megjegyzendő, hogy a királyi törvényszéket az ungi vármegyében, 1871-ben Ungváron felállították, 1875 szeptemberében pedig feloszlatták.

ezután a vinnai járás esküdtjévé választották. 1872–1876 között árvaszéki kiadó és számvevő. 1876-ban vármegyei levéltárnoknak nevezték ki, ebben a beosztásban 1901-ig szolgált. 1905. május 16-án Ferenc József császár „sok évi buzgó szolgálati elismerésül" koronás arany érdemkeresztet adományozott számára.[23]

Az évek során természetesen tökéletesedik a levéltáros munkaköre, mindig több feladatnak kell eleget tennie. A vármegyei ügyviteli szabályok változásával a levéltárosnak is készítettek munkaköri leírást a kötelezettségeiről. Az 1890-ben rendszeresített szabályzat 16 pontban foglalja össze a teendőket. Először is leszögezték, hogy a levéltári teendőket maga a levéltáros végzi, hogy a levéltárban lévő iratok (jegyzőkönyvek, okmányok, drágaságok) közvetlen őre és felelős kezelője a levéltárnok. Itt állapítják meg, hogy a levéltárnak kulcsai egyedül a levéltárnokot illetik, csak szükség esetén kezeli azokat a főjegyző. Magának a levéltárosnak a kötelességévé teszik a levéltár rendbehozatalát. Gondoskodnia kellett az ügydarabok tárgy és évrendi sorszámos osztályozásáról, elrendezéséről, az ezekhez szükséges betűrendes mutatók készíttetéséről, az elrongyolt jegyzőkönyvek és mutatók újraköttetéséről, a hivatalhoz érkezett beadványok bejegyzéséről. Az ügyvitelről, a hivatal által kiszolgáltatott hiteles másolatokról rendes iktatókönyvet, betűrendes mutatót volt köteles készíteni. A levéltárba letétbe helyezett okmányokat, értéktárgyakat lajstromba kellett vennie és záros szekrénybe őriznie.[24] Továbbá „köteles az egész levéltár tartalmát az egyes ügydarabok idő és sorrendi elhelyezését akként ismerni, hogy a hivatalos egyének vagy magánfelek kívánatát, mint részletes tájékozottsággal bíró kész útmutató, gyorsan és minden nehézség nélkül teljesíthesse". A megyei közgyűlésnek évente egyszer számolt be az elvégzett munkáról, valamint hivatalos iratokat csak alispáni engedéllyel szolgáltathat ki. A szabályzat szerint: „Eredeti okmányok és ügydarabok magánfeleknek, levéltárból ki nem adhatók, másolatok azonban az alispán vagy helyettesének engedélye mellett kivehetők. Hivatalos használatra kiadott iratokról jegyzék vezetendő, melyben az ügydarab száma, tárgya s kiadása idején kívül, az átvételnek aláírással való, elismerése is helyet foglal. A hivatalos használatra kivett és vissza nem adott irományokat, könyveket stb. minden év végével feljegyezvén, évi jelentéséhez mellékelve, a februári közgyűlésnek bemutatja." Ezenkívül csak a törvényhatósági bizottság közgyűlésének, az állandó választmánynak, vagy a főispán utasítására volt köteles az iratokat előhozni, és használat után helyükre

[23] Ung, 1905. május 6, 22 sz.

[24] Ilyen alapon tárolták a családi iratokat. Például a Villei Pribék család iratait. Ezek között van néhány darab másolat a XV. század közepéről, de a XVI. és XVII. századból értékesebb oklevelek is akadnak. Az iratok szerint a család őse Prybegh József volt, aki mint Dobó István szolgája Eger vár ostrománál kitüntette magát, s 1553. május 18-án Ferdinand királytól ígéretet nyert arról, hogy a koronára szállandó javakból a legelső alkalommal 16. sessiót fog adományul kapni.
Ezenkívül a szabályzatban még a következők voltak foglalva: A levéltár hétköznapokon délelőtt 10 órától 12-ig délután 3-tól 5 óráig a közönség közhasználatára nyitva áll. A levéltárnok hivatalos iratának pecsételésére, hitelesítésére stb. külön levéltári pecséttel bír. A levéltárnoki teendők ideiglenes ellátásáról a levéltárnok betegsége vagy szabadságolás esetén a főjegyző javaslatának figyelmébe vétele mellett az alispán gondoskodik.

visszatenni. A levéltári teendők lényege azonban abban nyilvánult meg már akkor is, hogy a megadott kategóriájú iratokról (törvénykönyvek, gyűjtemények, miniszteri rendeletek) betűrendes mutató készüljön. A levéltáros tagja volt a statisztikai bizottságnak, és őre a népszámlálási adatoknak, valamint az évenként beterjesztendő anyakönyveknek nyilvántartását vezetve kötelessége volt jelentést tenni az alispánnak. A könyöradományok gyűjtésére szóló alispáni engedélyekről nyilvántartást vezetett. Továbbá a közérdekű okmányok kutathatósága a levéltárnok felügyelete alatt mindenki számára biztosítva volt.[25] Napról napra sürgősebbé vált a levéltár rendbehozatala. Erre vonatkozóan többször is folytattak tárgyalásokat 1896–1912 között, valamint 1917-ben, de nem sok sikerrel. Ezekkel az ügyekkel leginkább Gálocsy Zoltán az utolsó monarchiabeli levéltáros foglalkozott, aki 1878-ban a Debreceni Egyetem jogi karán szerzett diplomát. 1907-től nagy mennyiségű iratanyag begyűjtését és rendezését végezte el, és kiváló szakembernek bizonyult.[26]

Az 1919–1920 közötti rendszerváltások és a folyamatos helyhiány következtében a levéltári állomány ismét áttekinthetetlenné válik. 1920 júliusában ez az állapot tovább rosszabbodott, ugyanis ekkor az alispán iktatóhivatalában lévő összes okiratot az amúgy is túlzsúfolt folyosóra költöztették, és minden rendet megbontottak. 1919 augusztusában a rendezés helyett durva selejtezésbe kezdtek, és erre vonatkozóan 1920 júniusában és júliusában jelentést tettek a helytartónak. A feladat befejezését már a kárpátaljai tartományi főlevéltáros, Radványi Miklós[27] végezte el a 1920-as évek elején. A csehszlovák időszak elején szakszerű jellemzést ad többek között az Ung megyei levéltárról. Az iratok őrzőhelye akkor is a régi megyeháza épülete volt, amelyben ma a Művészeti Múzeum helyezkedik el. A folyosón uralkodó állapotok nem feleltek meg a követelményeknek. Az alábbi leírás az Ung megyei teljes kárpátaljai iratanyag felmérése részeként készült 1921-ben Radványi Miklós tollából:

---

[25] Tabódy Jenő (főjegyző) Ungvármegye Szabályrendeletei. I. kötet. Ungvárt, 1890. 55–57. o.

[26] Életévei (1855–1929). 1855. december 25-én született az Ung megyei Tarnócon. Családjáról még 1273-ból maradtak fent feljegyzések. Az 1754/55. évi nemesi összeíráskor a család igazolta nemességét. Szülei Gálocsy Gusztáv és Dobozy Piroska református birtokosok voltak. Tagja volt az Ung megyei Gyöngyösi Irodalmi Társaságnak, ahol aktív irodalomtörténeti tevékenységet fejtett ki. 1888-ban a megye számvevőjének nevezték ki. 1907-től lett levéltáros. 1919-ben a Tanácsköztársaság uralma elől Hajdú megyébe települt át.1919-ben, nyugdíjazása után Debrecenbe költözött. Itt hunyt el 1929. december 30-án. Publikációi: 1.*Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig.* Ung. 1908–1909. Kiadva külön kötetben: Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó. Budapest–Beregszász, 2000. Közreadja és a bevezetőt írta Csatáry György. 2. *Az aradi országgyűlés.* Gyöngyösi Irodalmi Társaság évkönyve. III. kötet. 1912–1915. 143–151. o. 3. *A vármegye székháza 100 éves*. Ung 1916. 24–25 sz.

[27] Radványi Miklós 1865. május 14-én született a Trencsén megyei Bánon. Egyetemi diplomáját Budapesten szerezte, teológiát és jogot tanult. A trencsényi és a zsolnai városi levéltárakban dolgozott. 1920-ban nevezték ki Ung megyei levéltárnoknak, majd 1921-ben Kárpátalja főlevéltárosává. Beszélt német, magyar, latin, szlovák, ruszin és francia nyelven. Hozzákezdett a kárpátaljai egyesített levéltár rendezéséhez, de megfelelő helyiség hiányában, a szakmai felkészültsége ellenére ezt a munkát nem fejezhette be. 1928. augusztus 14-én hunyt el Trencsényben.

„I. terem (területe 35 m², magassága 4,5 m): 1. A régi levéltár állománya 1443–1848; 2. A vármegyei bíróság aktái és perei 1849–1850; 3. A járási bíróság aktái 1849–1860; 4. Az osztrák-magyar városi bizottsági járási bíróság iratai Ungváron 1849–1861; 5. Az újjászervezett vármegyei bíróság aktái 1861–1872; 6. Közigazgatási akták 1861–1872; 7. Kongregációs jegyzőkönyvek 1543–1872; 8. Egyházi anyakönyvi kivonatok 1827–1895; 9. A gyámhivatal aktái 1861–1890; 10. A községek katasztrális térképei; könyvgyűjtemények.

II. terem (területe 25 m², magassága 4 m): 1. Az állami anyakönyvi kivonatok egész gyűjteménye; 2. A levéltár ügyei; 3. Különböző letétbe helyezések a közelmúltból; 4. Letétek régebbről öt zárt ládában; 5. Könyvgyűjtemény. Ezt a helyiségek használták egyben kancelláriaként is.

III. terem (területe 15 m², magassága 4 m): 1. Indítványok jegyzőkönyvei, indexek, segédanyagok a közelmúltból; 2. Nyomtatványfajták az állami anyakönyvi kivonatokhoz; 3. A gyámhivatal aktái 1890-ből, és az azt követő évekből; 4. Vízügyi jogok és akták; 5. Mindenféle iratok a közelmúltból; 6. Könyvgyűjtemény.

IV. terem (területe 15 m², magassága 3 m): 1. Összekevert iratok az utóbbi évtizedekből; 2. Erdőgazdasági tervek; 3. Könyvgyűjtemény; 4. A vármegyei közigazgatás felhalmozódott, összekevert iratai; 5. Indítványok jegyzőkönyvei és indexek.

V. terem (területe 9 m², magassága 3 m): Számlák és vegyes iratok az utóbbi évtizedekből. [28]

Ebben a tárolási beosztásban maradt az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság hivatalnokaira a több évszázados Ung megyei magyar irathagyaték.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bereg vármegye főispánjának iratai 1342-1800. Szerk. Henzsel Ágota. Nyíregyháza 1998.
BONA GÁBOR: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988. 675 o.
CSATÁRY GYÖRGY: Levéltári kalászatok, Ungvár–Budapest, 1993.
ДЕЛЕГАН М.В. Архівна справа на Закарпатт у 1945-1991 роках. Нариси історії Закарпаття. Том. Ш. Ужгород, 2003
Перелік фондів Державного Архіву Закарпатської області України. Др. Михайло Делеган, Др. Віорел Чубота, Др. Ірина-Люба Горват. Сату Маре-Ужгород, 2004.
Foltin Dezső orosz nyelvű kézirata. История архивов и архивного дела на Закарпатье. (Terjedelme: 30 oldalnyi kézírásos szöveg)
Gálocsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig. Közreadja Csatáry György. Budapest–Beregszász, 2000.
Illéssy János: A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. *Századok* 1903. 7321–732 o.
Kutassy Ilona: Váry László okmánykollekciója. *Kárpáti Kalendárium*, 1996.
Місюра В.П. До історії архівів і архівної справи на Закарпатті. УжНУ. *Доповіді та повідомлення*. № 2. Серія історична, 1958.
NIKOLAUS RADVÁNYI: Die Archive in der Podkarpatska Rus. Užhorod, 1922.
TABÓDY JENŐ (főjegyző): Ung vármegye Szabályrendeletei. I. kötet. Ungvár, 1890. 55–57 o.

[28] Lásd: Nikolaus Radványi: Die Archive in der Podkarpatska Rus. Ungvar, 1922 53–54 o.

Штернберг Я.І. і співробітники архіву. Упорядник. Державний Архів Закарпатської області. Рекламно-інформаційний проспект. Ужгород, 1995.

Források

Kárpátaljai Állami Levéltár (KÁL)
F. 4, (Ung megye főispáni iratai) op.6, od.zb.1822, lap 3
F. 4, op.6, od.zb. 2162, lap. 2
F. 4, op.7, od.zb. 1256, lap 2
F. 4, op.7, od.zb. 1883, lap 1-2
F. 4, op.10, od.zb. 1704, lap 1
F. 4, op.12, od.zb. 611, lap 1-31
F. 4, op.12, od.zb. 612, lap 12
F. 4, op.15, od.zb. 106, 220, 255.
F. 4, op.16, od.zb. 414, lap 1-3
F. 4, op.16. od.zb. 435, lap. 1-3

Riskó Marianna[*]

„A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem…”
Betekintés Chira Sándor püspök életútjába a források tanúságával

Rezümé. A tanulmány Chira Sándor görögkatolikus püspök életútján keresztül mutatja be a görögkatolikus egyház történetét a XX. században. Élete példaértékű lehet minden hívő ember számára, hisz nemcsak saját hitét őrizte meg minden körülmények között, hanem az oroszországi és a kazahsztáni munkatáborokban is lámpásként terjesztette Isten igéjét. A KGB kihallgatásai és megfigyelései nem törték meg, Isten erőt adott áldozatos munkájához, élete végéig híveinek élhetett, ami a legnagyobb ajándék lehetet számára. Boldoggá avatását 2003-ban Milan Šašik a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke indítványozta.

Резюме. Стаття висвітлює життєвий шлях єпископа Мукачівської греко-католицької церкви Олександра Хіри крізь призму історії церкви. Життя та діяльність єпископа можуть служити прикладом для віруючих, бо він зберіг віру не тільки для себе, а й для інших вірників у концентраційних таборах Росії та Казахстану. Допити і постійне стеження з боку КДБ не змогли його зламати, Бог дав йому сили для жертовної роботи, він до кінця жив своїми вірниками, що було для нього справжнім Божим даром. Єпископ Мукачівської греко-католицької церкви Мілан Шашік у 2003 році запропонував беатифікацію Олександра Хіри.

Abstract. The study introduces the 20th century history of the Greek Catholic church through the life path of the Greek Catholic bishop Sándor Chira. His life can be an example for every believer for not only did he save his own faith in all circumstances, but also spread God's Word in the labour camps of Russia and Kazakhstan. He was not broken by KGB interrogations and observations, God gave him strength to do his sacrificial work; he could live till the end of his life for the sake of his followers, which was the greatest gift for him. His beatification was proposed by Milan Šašik, bishop of Munkács Greek Catholic Diocese in 2003.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, Milan Šašik apostoli adminisztrátor 2003. december 8-án hivatalosan megindította Chira Sándor és Orosz Péter püspökök, illetve további 78 vértanú paptársuk boldoggá avatási eljárásának információs szakaszát[1], kinevezve az eljárás vezetéséhez szükséges posztulátort is Szőke János szalézi szerzetes pap személyében[2], aki azonos feladatot látott el boldog Romzsa Tódor vértanú püspök boldoggá avatási ügyében. A katolikus egyház hatályos jogrendje szerint a kérelmező abban az esetben indíthat ilyen eljárást, ha a jelölt életszentség hírében hunyt el[3], és a kérelmező meggyőződött

[*] PhD-hallgató; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola, Budapest.
[*] Аспирант PhD, Католичний університет ім. Петера Пазманя, Докторська школа з історії, Будапешт. [*] PhD student, Pázmány Péter Catholic University, Doktoral School of Historical Science, Budapest.

[1] Chira Sándor, Orosz Péter. Ima boldoggá avatásukért. Vértanúink-hitvallóink. XIII. évf. / 2007. dec./ 51.sz. 12.

[2] Milan Šašik, a munkácsi görögkatolikus püspök 2004. évi 5. sz. februári körlevele.

[3] Kuminetz Géza 2012. A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp., 204.

annak életszentségéről.[4] Ezért meglehetősen váratlan fordulatot jelentett a hét évvel később kelt püspöki körlevél, amely a boldoggá avatásra előterjesztett hitvalló papok ügyéről tömören közli, hogy Orosz Péter vértanú püspök kivételével, „az egyházmegye hitvalló papjai csoportjának boldoggá avatási eljárása kánoni előterjesztés hiánya miatt nem létezik".[5]

Ugyanazon püspök két egymásnak ellentmondó határozata már önmagában is figyelemfelkeltő, de különösen az olyan markáns egyházi személy esetében, mint Chira püspök, aki nemcsak szülőföldjén és munkácsi egyházmegyéjében, hanem a kazahsztáni Karaganda, az oroszországi Novoszibirszk katolikusai, illetve a Bajorországban letelepedett karagandai német katolikusok között is fogalommá vált.

Nem arra keresem hát a választ, milyen oknál fogva rekedt meg a munkácsi egyházmegye hitvalló papjainak boldoggá avatási eljárása. Alapvetően fontosabbnak vélem Chira püspök életútjának mélyebb megismerését és ismertetését, hiszen emléke és népszerűsége 30 évvel halála után is töretlen. A levéltárak anyagát, a kortársak, barátok, paptársak eddig ismeretlen tanúvallomásait, illetve Chira püspök levelezését kutatva kirajzolódik nemcsak a titkos főpap hiteles emberi és papi portréja, szellemi és lelki erejének forrásai, hanem feltárulnak a XX. századi Kárpátalja, s a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történelmi sorsfordulói, valamint a „szovjet Golgota" teremtette világ is.

A reményteli kezdet

Élete a dualista kori monarchiában veszi kezdetét 1897. január 17-én Máramaros vármegye kicsiny falujában, Irhócon (Vilchivci), egy több nemzedékű görögkatolikus papi család[6] elsőszülötteként.[7] A vonzó példa láttán kisgyermek kora óta a papi hivatást érzi magáénak,[8] majd érett fiatalként, a Szatmárnémeti Gimnáziumról azt vallja: „*A jó piarista Atyák gimnáziumában megfogott az Úr hívása."*[9]

Papi lelkülete a Budapesti Központi Papnevelő Intézetben[10] az 1915–1920-as években formálódik, töltődik igazán, a trianoni Kárpátalján újra lángra lobbanó

[4] Kuminetz Géza 2012, 227. o.

[5] Milan Šašik, a munkácsi görögkatolikus püspök 2010.évi 30. sz. júniusi körlevele.

[6] Apja, Chira Kornél (1870–1943) pappá szentelve: 1896.február 23. Apai nagyapja, Chira Ágoston (1856–1928), pappá szentelve:1886. január 7. Anyai nagyapja, Tabákovics Mihály (1829–1809), pappá szentelve: 1853. április 3. Bendász István. A Munkácsi Gör. Kat. Egyházmegye papi archivuma. Kézirat. Nagyszőlős. Bendász Dániel magángyűjteménye (tovább: Bendász-gyűjtemény).

[7] Később még hét testvér követte, közöttük egyetlen húga. Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1960. február 4-én kelt leveléből. Chira-levelek. A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Egyháztörténeti Intézetének Levéltára. (rendezés alatt, tovább: MGKP EIL) – Dankó /szül. Lányka/ Ilona nyugalmazott tanárnővel, Irhócon, 2013. június 23-án készített interjúból.

[8] Dankó Ilonával, Irhócon, 2013. június 23-án készített interjúból.

[9] Chira Sándor Karagandában, 1965-ben tartott személyes lelkigyakorlata jegyzetéből. Kézirat. Bp. Puskás László, a Munkácsi Egyházmegye által kinevezett promotor justiciae gyűjteménye/tovább: Puskás-gyűjtemény/.

[10] A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papnövendékei részére 6 egyetemi ösztöndíj volt fenntartva a Budapesti Központi, illetve az Esztergomi Érseki Papnevelő Intézetben. Душпастыръ. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11. 312.

ruszin skizma mozgalommal szembeni szellemi harcban tovább érlelődik, s az ungvári szeminárium keretein belül, mondhatni, kivirágzik.

Az 1920. december 19-én pappá szentelésekor választott jelszava: *„Uram, követlek, bárhová is mész!”* /Lk 9,57/[11] megjelöli egész további életét. Apostoli küldetéstudata egészen korán megnyilvánul, amikor már az első lelkipásztori helyezése alkalmával, a skizma által erősen érintett hegyi falvakban[12] a katolikus hitvédelem céljával missziókat szervez.[13] Hitbuzgalmi mondanivalója hosszú időn át újságcikkeiben is visszhangzik. 1924-ben püspöke, Papp Antal az ungvári papnevelde spirituálisává nevezi ki, majd fél évvel később már Gebé püspök nevezi ki az egyháztörténelem és kánonjog professzorává.[14] „*Mély elhivatottsága korszakos változást eredményezett* – írja róla a korabeli egyházmegyei lap –, *a papnevelde lelki élete megújult, elmélyült*”.[15]

A két világháború közötti időszakban életét a rendkívül mély aktivitás, szerteágazó tevékenység jellemzi, buzgósága s papi pályája egyaránt magasan felfelé ível. 1924-ben már az egyházmegyei bíróság tanácsadója,[16] miközben a püspök tanácsára belép a Keresztény Néppártba.[17] 1925-ben megválasztják a Kárpátalja lelki életét megújítani hivatott Szent Jozafát Missziós Társaság elnökévé.[18] Szemináriumi elfoglaltsága mellett kezdi el az ungvári börtönfoglyok rendszeres pasztorálását,[19] és hasonló buzgalommal látogatja az ungvári városi kórház betegeit,[20] ahol kórházkápolnát is szentel,[21] s 1928. december 1-től hivatalosan is a kórház lelkipásztora lesz.[22] E mellett az ungvári katedrálisnak is népszerű prédikátora. „*Igen képzett, briliáns szónok volt*[23] – vallja ma egykori kezelőorvosa.

[11] Chira Sándor Joseph Werthez, egykori tanítványához Karagandában (dátum nélkül) kelt levele. A Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára.

[12] 1922-ben szülőfalujába, Irhócra lelkipásztori, 1923-ban pedig a szomszédos Kökényesre (Ternove) kapja meg kápláni kinevezését. Bendász István egyházmegyés papi archivuma.

[13] A munkácsi baziliták segítségével széles körű népmissziót hirdetett. Стефан Решетило ЧСВВ. Участь Карпатської Провінції Чина св. Василія Великого в місійнім русі на Підкарпатській Руси. Записки ЧСВВ.I./1925/. 2–3. 371–372.

[14] A püspöki kinevezés másolata. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (tovább: KTÁL). 21. fond. 9. opisz. 620. mappa, 4. o. – Chira Sándor 1932. évi önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111. o.

[15] Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8–9. 226.

[16] Chira Sándor 1932. évi önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111.o.

[17] Chira Sándor vallomása Ungváron, 1949. febr. 11-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvből. (R.M. fordítása) KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa.19 o.

[18] Разны вьсти. Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5. 241.

[19] Szorgalmazására az ungvári börtönparancsnok kápolnát emeltetett, s az első szentmisét ott, a megrendült foglyok körében, Chira Sándor 1929. február 17-én mutatta be. – Каплиця въ вязниць Ужгородской. Благовъсникъ. Рочникъ IX. /март 1929/ число 3. 48.

[20] Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII. (1930. август-септембръ) число 8–9. 226.

[21] Пекар А. OSBM 1988. Епископ Александер Хира. Раб божий. Издательский Союз. Питсбург. 3.

[22] Chira Sándor önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111.o.

[23] Dr. Dumnics Jurijjal, egykori kezelőorvosával Ungváron 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

Idős paptársa pedig: „*A gimnáziumi ifjúság belátta, hogy apostoli buzgóságú prédikációkat hallgat, ezért megérdemelten ragadt rajta az „Evangélista" név*".[24]

Az 1930–1933. években az egymást követő püspökei három alkalommal a dél-franciaországi La Grand Combe szénbányáiban dolgozó ruszin vendégmunkások nagyböjti pasztorálására küldik ki.[25] Utolsó missziós útján már nemcsak a ruszin, hanem a szlovák, szlovén, magyar, lengyel és német vendégmunkások lelki igényeire is odafigyel,[26] nem is sejtve, hogy e fiatalkori tapasztalat milyen folytatást kap a majdani kemény időkben.

A több éves odaadó szolgálata gyors egymásutánban magas elismeréseket arat. 1930-ban a püspöki konsistorium tanácsadójává választja, s a Szentszék pápai káplán címmel díjazza nagy buzgalmát.[27] 1933. dec. 31-től már a héttagú káptalan tagja,[28] majd 1934-ben, a káptalan javaslatára, a szeminárium rektorává nevezik ki.[29]

1938 ősze az egész régió számára a rövid magyar visszarendeződés kezdetét jelenti, Chira kanonok életében több változást is eredményezve. 1939. július 17-én Sztojka Sándor püspök felmenti rektori állásából, megerősítve azonban teológiai tanári tisztségében, illetve az egyházmegyei bíróság tagságában.[30] Majd a háborús 1943. év meghozza számára a legrangosabb kitüntetést: XII. Pius pápa kinevezi pápai prelátussá,[31] amely cím a kemény szovjet korszakban jelent majd fontos álcát – egészen haláláig.

Szovjet impériumváltás: a mártírium

A megszálló szovjethatalom számára az európai orientációjú görög katolikus egyház elleni harc, illetve annak beolvasztása az orosz ortodox egyházba politikai céllá válik. Utóbbi iránt a II. világháború alatt az ateista sztálini vezetés viszonyulása ugyanis homlokegyenest megváltozik.[32]

A már 1945 elején megkezdődő papi letartóztatások, sőt kivégzések ismeretében a mindössze néhány hónapja felszentelt Romzsa Tódor püspök titokban

[24] Vaszkó András 2004 februárjában kelt vallomása. Kézirat. Puskás-gyűjtemény.
[25] Sztojka püspök levele az ungvári csehszlovák kormányzóság egyházügyi hivatalához. KTÁL. 151.fond. 13. opisz, 2664.mappa. 14. o.
[26] Chira Sándor Franciországból Sztojka püspökhöz intézett levele. KTÁL. 151.fond. 13. opisz, 2664. mappa. 20. o.
[27] Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9. 226.
[28] A káptalan jegyzőkönyvéből. KTÁL. 151.fond. 25. opisz, 2903.mappa. 58.o. - Новѣ каноники в Капітулѣ Мукачевській. Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. апрілъ/ число 4. 212-213.
[29] Chira Sándor vallomása Kijevben, 1949. márc. 19-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvből. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 52. o.
[30] Sztojka Sándor értesítő levele. KTÁL. 151 fond. 18. opisz, 1715. mappa. 2. o.
[31] Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientale. Roma. Fondo: Mons. Chira. prot. 6039. Kivonat. Puskás-gyűjtemény.
[32] Чумаченко Т.А. 2003. Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947гг.: особенности формирования и деятельности аппарата. In Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва. 308-311.

a Szentszékhez fordul,[33] majd annak felhatalmazásával 1945. december 30-án a legmélyebb titokban püspökké szenteli Chira Sándort.[34] Az állambiztonsági szervek szemében azonban már vezető kanonokként is az egyházmegye második kulcsemberének számít, így megdolgozására különösen odafigyelnek, bevetve rábeszélést, figyelmeztetést, fenyegetést.[35] Titkos ügynök,[36] majd a hírhedt dr. Kosztelnyik[37] által is próbálkoznak a kanonok megkörnyékezésével.

Az egyházmegyei vezetés azonban nemcsak tisztában van azzal, hogy elérkezett a mártírium időszaka, hanem lélekben fel is készül rá.[38] Ugyanakkor e körülmények között a papi utánpótlás biztosításában látja fő feladatát.[39] A látható és láthatatlan püspök egyaránt a kemény időkre figyelmezteti, és a helytállásra neveli a klerikusokat. Romzsa püspök utoljára 1947. szeptember 14-én szentel fel hét kispapot az ungvári katedrálisban,[40] miközben Chira Sándor rektori ünnepi beszédében a telefonpóznák példáját állítja a szentelődők elé: amazoknak az a rendeltetésük, hogy a legnagyobb viharokat is kiállva továbbítsák a híreket, a papságnak is küldetése, hogy bármilyen vihar közepette és ellenére továbbadja a jó hírt.[41]

Alig másfél hónappal később Kárpátalja népe döbbenten értesül Romzsa püspök balesetéről, majd titokzatos haláláról.[42] A mintegy 300 éves egyházmegye történetében először fordul elő, hogy püspökét meggyilkolják. Ekkor azonban

[33] Romzsa püspök 1945 szeptemberében titkos levélben a Római Keleti Kongregáció vezetőjéhez, Tisserant bíboroshoz fordult, s a deportálás komoly veszélyhelyzetére hivatkozva mindjárt két püspök soron kívüli felszentelését, illetve a felszentelés jogát kérte a Szentszéktől. Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientale. Fondo . Mons. Chira.prot.6139/45. Kivonat. Puskás-gyűjtemény.

[34] Uo. prot. 4060/46.

[35] Chira Sándor visszaemlékezései. Kézirat. Ungvár. MGKP EIL. 9–12, 15–20. o.; Dr. Dumniccsal Ungváron, 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

[36] 1947-ben egy beszervezett munkácsi ügyvéd – ügynöknevén Iván Szmutnij – a kanonok bizalmába férkőzésének feladatát kapta azzal, hogy vegye rá a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetének megírására, hogy majd ezen írást vádként felhasználhassák a kanonok ellen. Csekán Tamás vizsgálati és perügye. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára. C-2260. III. k. 151–162.o.

[37] A galíciai görög katolikus egyházat feloszlató lembergi zsinat kulcsfigurája 1946. augusztus 27-én kereste fel Chira Sándort, hogy előtte a pravoszlávia nagy előnyeit bizonygassa. Chira-visszaemlékezések. 22–25. o.; Zseltvai Viktor 1947. okt. 3-án felvett kihallgatási jegyzőkönyve. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 128. o.

[38] Csépes Lászlóval Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára (tovább: LEIL), П-1 Személyi ügyek fond. П-1-1-528. 3 irat. szám. 3. o.

[39] Miután 1944 őszén a megszálló hatalom megtiltja a szeminárium működését, Romzsa püspök mindent megtesz azért, hogy tavasszal újraindulhasson a tanítás. Az 1944. évi 90 hallgatóból 1945 tavaszán 30 klerikus tér vissza folytatni tanulmányait. Bendász Dániel 2000: Legális és illegális papképzés a munkácsi egyházmegyében. Örökség és küldetés. In A Nyíregyházi Görögkatolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000. október 2–3. Nyíregyháza. 2001. 100. o.

[40] Стефан Бендас, Даниїл Бендас 1999. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород.385.

[41] Szabó Pál, az ungvári katedrális legidősebb papjával, Ungváron, 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

[42] Puskás László 1998. Romzsa Tódor élete és halála. Don Bosco. Bp. 224–228, 246–249, 253–257.

már sem a papság nagy részét, sem a szeminaristákat nem érte váratlanul.[43] Többsége ugyanis elszántan felkészült a támadásra. Az egyház ily radikális lefejezése s az azt követő egyéves kivárás az államhatalom számára ezért nem hozza meg a kívánt eredményt. A nagy nyomás ellenére az egyesült papok száma jóval csekélyebb marad a makacsul ellenállókénál.

1949 januárjában tovább radikalizálódik az államhatalom cselekvése, és minden városi görögkatolikus papot szinte egyidejűleg letartóztatnak.[44] Nem sokkal később Chira Sándort is.[45] *„Már átestem egyszer egy olyan „halál-főpróba" félén* – írja később száműzetéséből –, *amikor 1949. febr. 10-én letartóztattak és szemem láttára mindenkitől és minden ingóságomtól megfosztottak."*[46]

Az NKVD ungvári, lembergi majd kijevi börtöneiben a több hónapos kimerítő kihallgatások után 1949. augusztus 6-án, tárgyalás és védekezés lehetősége nélkül a hírhedt szovjet Különleges Tanács az akkor 52 éves titkos püspököt 25 évi szibériai kényszermunkára ítéli.[47] Szibériába, a Tajseti Ozernij táborba, a legveszélyesebb politikai foglyoknak kijáró „Különleges Táborok" egyikébe kerül,[48] majd az összességében nyolcévi raboskodása alatt megjárja Kemerovót és Omszkot is,[49] az ottani építkezéseket.[50]

1953-ban épp a kemerovói tábori kórházban, betegen talál rá egykori falubélije, és mindjárt munkabrigádjába fogadva a beteget[51] négy hónapon át igyekszik őt mentesíteni a kemény fizikai munkától. Esténként pedig „*beszédet tartott, s az emberek jöttek, hallgatták. Nem volt ott szó semmilyen politikáról, csak Isten szava volt* – tanúsítja rabtársa. – *Éjjel voltak a szentmisék."*[52] A minden táborban működő besúgók is teszik a maguk szolgálatát. A titkos papi szolgálat így addig tart, míg Chira püspököt át nem szállítják egy újabb, szigorított bűntető táborba...

Mint annyi Gulagot megjárt társa, Sándor atya is csak ritkán és igen szűkszavúan vall a táborok kemény valóságáról, a megélt megaláztatásokról. Ritka megnyilatkozásaiból mégis fennmarad, hogy lágerévei során ötször esett át

[43] „*Mind vártuk, hogy valami történni fog, mert politikailag mind képben voltunk. Láttuk, hogy itt velünk végeznek, csak még nem tudják, hogyan… és sok mindenre tanított Chira atya is… Ebben is az isteni Gondviselést láttuk*". Holovács József segédpüspökkel Onokócon, 1990. május 29-én készült interjúból. LEIL, П-1 Szem. ügyek fond, П-1-1-1216,4 irat.sz. 22.

[44] Bendász István 2012. Öt év a szöges drót mögött. 3-ik kiadás. Ungvár. Kárpáti kiadó. 50.

[45] KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 3.o.

[46] Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1966. szeptember 16-án kelt leveléből. Chira-levelek. MGKP EIL.

[47] A szovjet államvédelmi miniszter mellett működő Különleges Tanács ítélete. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 152.o.

[48] Uo. 153.o.

[49] Chira Sándor visszaemlékezései. MGKP EIL. 57.o.

[50] Bendász István–Bendász Dániel 1994. Helytállás és tanúságtétel. Galéria-Écriture. Ungvár–Budapest. 24. o.

[51] A lágeri évei alatt öt alkalommal vészelt át tüdőgyulladást. Kosztyuk Emíliával Karagandában, 2013. július 9-én készített interjúból.

[52] Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augustus 6-án készült interjú. LEIL, П-1 Szem. fond. П-1-1-1784.5 irat.szám. 3-4.o.

tüdőgyulladáson,[53] ami könnyen szolgálhatott az évekkel később kialakult tüdőbetegsége alapjául. Mindenesetre, 1965-ben kelt levelében még csak bizalmasan elejti:*„A jobb tüdőmbe tbc-góc fészkelődött bele.”*[54]

Addig azonban még hosszú utat tesz meg. A kemény nyolcévi tábori élet 1956 szeptemberében ér véget. Ekkor él először püspöki joghatóságával, s Ungváron november 7-én négy kispapot[55] szentel föld alatti egyházmegyéje számára a legmélyebb titokban és figyelmezetéssel: „*...a papság felét elvitték Szibériába. Előfordulhat, hogy a többit is elviszik. Az egyházmegyét azonban nem lehet papok nélkül hagyni. A felszentelést tartsátok mélységes titokban. Úgy viselkedjetek, ahogyan eddig, hogy senki gyanút ne fogjon, hogy papok vagytok.*” – „Így aztán 1990-ig tartottuk ezt titokban”[56] – vallja mindezeket az 1956-os négy pap egyike.

Karaganda

Hazatérése után azonban 1957 januárjában, épp 60. születésnapján szülőfalujában és testvérei körében újra letartóztatják,[57] az ötezer kilométerre fekvő kazahsztáni Karagandába száműzik,[58] ahová 1957. január 27-én érkezik.[59] A letöltendő büntetése akkor öt évre szólt,[60] ám annak leteltével hiába próbált hazatérni, a KGB emberei már a reptéren várták s azonnal visszafordították, szülei sírjának meglátogatását sem engedélyezve.[61]”– „*Olyan jól fogadtak, hogy a küszöbig sem engedtek*” – összegzi tömören sikertelen hazaérkezését.[62] Az újabb megfigyelését elrendelő 1963. május 3. keltezésű titkos KGB-rendelet is tömören fogalmaz: „*Bűncselekmény elkövetéséért Karagandában tölti száműzetését*”.[63]

---

[53] Kosztyuk Emíliával Karagandában, 2013. július 9-én készített interjúból.

[54] Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1965. április 16-án kelt leveléből. Chira-levelek. MGKP EIL.

[55] Stilicha Józsefet, Szabó Konstantint, Csépes Lászlót, Bugir Mihályt. Közli: Stilicha Mária Ungváron, 2013. március 16-án készített interjúban.

[56] Csépes László Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, П-1 Szem. fond. П-1-1-528.3. irat.szám. 7. o.

[57] Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, П-1 Szem.fond. П-1-1-1784.5. irat.szám. 9. o.

[58] Ez egy olyan adminisztratív száműzetés volt, amelyre pár évvel később a hruscsovi vezetés már törvényt is kreált „*olyan személyekkel folytatott harc fokozására, akik társadalomellenes, parazita életmódjukkal kihúzzák magukat a társadalmilag hasznos munkavégzés alól*”. Ezeket a személyeket 2–5 évig tartó deportálással sújtották, és az ítéletben megnevezett helyre szállították. Vaszlij Mitrohin é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Alexandra Kiadó. Pécs. 369.

[59] Chira Sándor Karagandában, 1982. december 27-én kelt önéletrajzából. Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár (rendezés alatt), tovább: KRKEL.

[60] Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1961. április 25-én kelt levele. MGKP EIL.

[61] Hermann (Sröder) Elfridával Paintenben (Németország), 2012. október 20-án, Stec Andreával Munkácson. 2013. február 1-én készített interjúkból.

[62] Malková Liliával (szül. Hermann) Paintenben, 2012. október 20-án készített interjúból.

[63] Az Ukrán KDB 2. sz. Ügyosztályának titkos rendelete a RIFI akció lezárásáról. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Állami Levéltára. 65 fond, C-9113 iratsz. I. k. 1.rész. 30–35. o. Közli: Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987. т.II. Сергійчук М.І. 2012 Київ. 409.

„A száműzöttek városa”[64] így válik végleges otthonává. E kietlen kazah pusztai települést a háború előtt-után ide deportáltak, illetve az 1955 után a Karagandai Karlag nevű koncentrációs táborcsoportjából kiszabadult soknemzetiségű rabok építették. Mindannyiuknak megtiltották a szülőföldjükre való hazatérést. Chira püspök *„ezrek könnyeitől öntözött és a holtak csontjaival megszentelt földnek”*[65] nevezi e drámai múltú várost, miközben magáról megjegyzi: „*...ha száműzött is vagyok, de ... szerető szívek öveznek itt is.”*[66]

A kezdeti hónapokban ugyanis az ukrán görögkatolikusok fogadják be nyomorúságos földkunyhóikba**.** Majd miután a többezres német lakosság felfedezi kiváló német tudását és lelkes szolgálatát, Hermann Andreas mindjárt házába fogadja,[67] hat évvel később pedig unokaöccse, Hermann Jozeph családja,[68] amelyben leéli élete hátralevő két évtizedét, s amelyben *„olyan volt, akár egy nagyapa*”[69] – vallja a család elsőszülöttje. Mivel az ukrán görögkatolikusokat több titkos papjuk is pasztorálja s a német római katolikus száműzöttek lelkipásztori ellátása a gyengébb, Sándor atya nagyrészt őket látja el. A Karagandában élő lágeri múltú papok lakhelyük szerint felosztják maguk közt a város körzeteit. Chira Sándor a zömében németek lakta Májkoduk, avagy népiesen, „Berlin” nevű városnegyedben pasztorál, ahol a német és ukrán hívek mellett a lengyel és litván katolikusokat is ellátja. A karagandai katolikus papok léte és titkos működésének híre felbuzdítja a német katolikusokat Karaganda több száz kilométeres körzetében,[70] sőt,„*az 1950-es évék végén egész Szibériából tömegek özönlöttek Karagandába,*”[71] hogy rendezzék házasságukat, illetve a kereszteléseket, elsőáldozásokat. Miközben a KGB lesben állása, a zaklatások, éjjeli razziák, kihallgatások sem szünetelnek. Sándor atyát utcai támadások is érik, nemegyszer meg is verik.[72] Mégis mit ír haza? – „*Bárcsak megadná a jó Isten, hogy az én hattyúdalom is lehetne Szent Pál búcsúja: „(a) jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem…”*[73]

Közben a végsőkig titkolja püspöki kilétét, álcaként a pápai prelátusi címét használva, és idős kora, valamint minden veszély ellenére egyre csak tágítja

[64] Malková Liliával készített interjúból.
[65] Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1959. március 8-án kelt leveléből. MGKP EIL.
[66] Uo.
[67] A németek voltak a legelső deportáltak, akiket államrendelet nyomán, az 1930-as évek legelején ide szállítottak és sorsukra hagytak a kietlen pusztában. Akik túlélték az akkori éh- és fagyhalált, az 1950-es évek végére már nem földkunyhókban szorongtak, hanem saját építésű házakban éltek. Jozeph Werth püspökkel Novoszibirszkben, 2013. július 12-én készített interjúból.
[68] Hermann Elfridával készített interjúból.
[69] Malková Liliával készített interjúból.
[70] Okuny Vladimir, gör.kat. egyházközségi elnökkel, Karagandában, 2013. július 8-án készített interjúból.
[71] Werth püspökkel készített interjúból.
[72] Kvitcsuk Olenával Karagandában, 2013. július 9-én, Feist Viktor, Mária és Róza testvérekkel Oberkotzauban /Németország/, 2013. okt. 24-én készített interjúkból.
[73] Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1960. június 8-án kelt leveléből. MGKP EIL.

szolgálata köreit: „*mondhatni, folyton utazott... különböző városokban és falvakban misézett.”*[74] Még a Nyugat-Szibériában élő német hívek pasztorálását is felvállalja. A mintegy ezer kilométerre fekvő Omszk megye kis falvait, Hoffnungstal és Marginau-t is évente legalább egyszer meglátogatja.[75] Nincs kizárva, hogy még az omszki munkatáborban szerzett értesüléseket a térségben létező német telepekről. A fiatalkori dél-franciországi ruszin és más nemzetiségű bányászok nagyböjti pasztorálása így kapott folytatást idősebb, sőt nyolcvan feletti korában, amikor nem kevesebb buzgalommal járta missziós útjait.[76]

Közben karagandai hívei húszévi szívós kérelmezését végre siker koronázza: 1977. január 28-án Moszkvában a SZU Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Hivatal sokévi halogatás után engedélyezi a karagandai római katolikus egyházközség regisztrálását.[77] Bár a karagandai hivatal a templomépítési engedélyezést továbbra is húzza-halasztja, Chira Sándor kápláni szolgálatára 1977. április 8-án mégis megadja az engedélyt,[78] s félévvel később, 1977. november 20-án az atya már megáldja a Majkoduki Szent József-templom alapkövét. Aznapi prédikációjában elhangzó gondolatát – „e *templomot nem a szenteltvíz, hanem az emberi könnyek szentelik meg*”[79] – a karagandai hívek máig őrzik. A templom azonban *„kívülről a szabványos házak formáját kell, hogy viselje. Semmi jelnek nem szabad templom voltát mutatni”*[80] – panaszolja levelében. Mindezek ellenére, egy évvel később, 1978 szeptemberétől már az új templomban misézhet, amely onnantól tömegeket vonz.[81] Bár hivatalosan csak káplánként működik, szolgálatának hatását le lehet mérni egykori hívei mai értékelésén: „*Vitte keresztjét, de mindig annyi humorral, akkora mosollyal! Nagy békességszerző volt...*[82] Máig visszhangzik a minden nemzet képviselője felé mondott figyelmeztetése: *„Vigyázzatok az anyanyelvetekre, mert ha elveszítitek, a hitetek is oda vész.”*[83]

---

[74] Jozef Smidtlein atyával Pavlodárban (Kazahsztán), 2013. július 11-én készített interjú.
[75] Werth püspökkel készített interjúból.
[76] Utoljára 1981–82-ben járt ott, biztatva a híveket, hogy nemsokára saját német papjuk lesz, utalva ezzel kedves tanítványára, Joseph Wertre, akinek papszentelését már nem érhette meg, de aki számára életre szóló példaképp maradt, ma novoszibirszki püspök, s az általa létrehozott lelkipásztori központ Chira Sándor nevét viseli. Werth püspökkel készített interjúból.
[77] A Karagandai Vallásügyi Hivatal igazolása. KRKEL.
[78] Közben a plébánossá kinevezett Albinász (Dumblauszkas) atya 1977. március 19-én megtartotta az első legális misét az egyházközség által vásárolt földkunyhóban. – Елена Журавлева. Кирпичи, ставшие храмом. In Римско-католическая церковь в Караганде. Сборник статей газеты «Кредо». 1995–2012. Analecta Karaganandenzia. 2012. 56.
[79] Kloster Ljudmilla nővér feljegyzései a karagandai Szt. Eucharisztia rendi nővérek 2000. évi emlékalbumából.
[80] Chira Sándor Bendász Istvánhoz Karagandában, 1977. november 18-án kelt leveléből. MGKP EIL.
[81] Okuny Vladimirrel készített interjúból.
[82] Feiszt Mária, Róza, Viktor testvérekkel, Oberkotzau-ban (Németország), 2013. október 24-én készített interjúból. Etcel Katalin, a Karagandai Szent Eucharisztia Nővérek rendi közösségének apátnőjével, Karagandában, 2013. júl. 4-én készült interjúból.
[83] Feiszt testvérekkel készített interjúból.

Hazai szolgálat

A Karagandában is lelkesen szolgáló Chira püspök azonban soha nem feledkezik meg a rajongva szeretett szülőföldjéről és, mondhatni, soha nem hagyja abba a föld alá kényszerített munkácsi egyházmegyéje szolgálatát. Börtönévei alatt, illetve száműzetése kezdetén lelki felajánlásként teszi a pravoszláv egyházhoz átállt paptestvéreiért: „*Isten segítségével megígértem, hogy türelemmel viselem a kényszermunkát, s jó szántamból itt maradok a száműzetésben, csak adná meg a jó Isten megtévedt testvéreimnek és tanítványaimnak a megtérés kegyelmét.*”[84]

Majd az 1960-as évek végétől, öccse meghívására, a KGB engedélyével már meglátogathatja családját, majd 1970–1983 között – nyolcvan évesen is – gyógykezelés címen évente megteszi az ötezer kilométeres utat Karagandától Ungvárig,[85] hogy nagy titokban találkozzon papjaival, illetve újakat szenteljen.[86] Így építi föl egyházmegyéje jövendő kormányzóságát is.[87]

Az 1983. május 26-án bekövetkezett halála után karagandai temetésén többezres tömeg, s minden állami tilalom ellenére 15 pap búcsúztatja.[88] Közöttük civilben s a munkácsi egyházmegye képviseletében Holovács József is, akit Chira püspök halála előtt két hónappal szentel fel püspökké.[89]

A temetésen jelen van Joseph Werth frissen szentelt diakónus is, ma a Nyugat-Szibériai latin szertartású katolikusok apostoli adminisztrátora, a Novoszibirszki Jézus Színeváltozásáról nevezett Apostoli Adminisztratúra ordináriusa. Papi hivatásválasztására döntő módon hatott a lágerviselt „páter Alexander” rajongó örömmel tett személyes vallomása: „*Ha Isten száz új életet adna s ugyanennyi pályaválasztási lehetőséget, akkor is csak a papi hivatást választanám*”.[90]

Az egykori lágeri rabtárs pedig, az egyszerű kárpátaljai ruszin ember, Sándor atya halálát követően így összegzi egykori falubélije iránti csodálatát: „*Mindent túlélt és nem roppant bele, nem hagyta, hogy összetörjék... nem állt át, végig hűséges maradt esküjéhez.”*[91]

---

[84] Chira Sándor a kárpátaljai paptársainak. Karaganda. 1980. május 15-én kelt levele. Közli: Юрій Коссей 2001. Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. Ужгород. 496.

[85] „*Minden nyáron jött, mintegy gyógykezelésre. Volt neki egy ismert sebész sógora, és hozzá érkezett*.” Holovács József segédpüspökkel Onokócon, 1990. május 29-én készült interjúból. LEIL, П-1 Szem. ügyek fond, П-1-1-1216,4 irtsz. 40.o.

[86] 1956–1983 között mintegy 30-35 papot szentelt a munkácsi egyházmegye számára. Bendász Dániel magángyűjteményéből. Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики... 263.

[87] 1977.06.18-án Szabó Konstantin, 1978.08.24-én Szemedi János, 1983.03.15-én Holovács József püspökké szentelése által. Bendász-gyűjtemény.

[88] Ungvár, 1984. jún. 26-án, Chira Sándor halálának egyéves évfordulója alkalmából kelt, belső használatú egyházmegyei nekrológ. Kézirat. Puskás-gyűjtemény.

[89] Ю. Коссей. Помічний єпископ Йосиф Головач ... 173.

[90] Werth püspökkel készített interjúból.

[91] Vaszilij Dassal készült interjú. 9.o.

Zárszó

A boldoggá avatás olyan egyházi gyakorlat, amellyel az egyház egyes emberek életművét értékeli, és annak üzenetét vizsgálja. Joggyakorlatába bekerült a vértanúság új dimenziója, „az úgy nevezett fehér vértanúság, amikor erkölcsileg vagy fizikailag ellehetetlenítenek egy személyt, de az életét meghagyják.”[92]Chira Sándor valóban nem erőszakos halállal végezte földi pályafutását. Hosszú, szolgálattal és megpróbáltatással teli életének tüdőrák vetett véget. Azonban igencsak figyelemreméltó az a mély hatás, melyet kora társadalmára gyakorolt, illetve az a tény, hogy halálakor, a 8 évi Gulag és 26 évi száműzetés, illetve a szovjet KGB folytonos lesben állása ellenére a titkos püspök mindkét hazájában virágzó egyházi életet hagyott maga után.

A máig élő népi tiszteletét is vizsgálva nem fér hozzá kétség, hogy Chira püspök sorsában, szellemiségében és hatásában is oly egyetemessé vált, akár katolikus vallása, illetve sziklaszilárd hite. Nemcsak egykori német, hanem a kárpátaljai ruszin, a Karagandában ma is élő ukrán és lengyel hívei mindmáig ugyanazon mély tisztelettel őrzik elvhű kitartását, a mindenkori öröm- és szeretetteljes szolgálatát, buzdításait.

A hivatalos egyházi eljárásoktól függetlenül a Bajorországban élő egykori karagandai német hívei egybehangzóan vallják: „*Számunkra papi szent alakja megismételhetetlen, s akár elismert, akár nem, számunkra ő szent!”*[93]Úgy tűnik hát, Chira püspök vágya teljesült, és halálakor valóban Szent Pállal mondhatta: *„A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...”* (2 Tim 4,7)

Felhasznált irodalom

Források

Bendász István kanonok. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi archívuma. Nagyszőlős. Bendász Dániel magángyűjteménye.
KTÁL. – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár. 21., 151., 2558 fondok.
KRKEL. – Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár.
Karagandai Szt. Eucharisztia Nővérek 2000. évi emlékalbuma.
Karagandai Vallásügyi Hivatal.
LEIL. – Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára. Személyi ügyek fond.
MGKP EIL. – Munkácsi Görög Katolikus Püspökség Egyháztörténeti Intézetének Levéltára.
NRKPL. – Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára.
Puskás László, a Munkácsi Egyházmegye által kinevezett promotor justiciae gyűjteménye.
Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára. C-2260. fond.

Bibliográfia

Bendász István: *Öt év a szöges drót mögött.* 3. kiadás. Ungvár, 2012, Kárpáti Kiadó.
Bendász István – Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel*. Ungvár–Budapest, 1994, Galéria-Écriture.

[92] Kuminetz Géza. 39.
[93] Feiszt testvérekkel készített interjúból.

Bendász Dániel: Legális és illegális papképzés a Munkácsi Egyházmegyében. Örökség és küldetés. In A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000. október 2-3. Nyíregyháza, 2001.
Kuminetz Géza: A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Bp., 2012, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
Mitrohin Vaszilij é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Pécs, Alexandra Kiadó, 369.
Puskás László: Romzsa Tódor élete és halála. Bp., 1998, Don Bosco.
Коссей Ю.: Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. Ужгород, 2001
Пекар А. OSBM: Епископ Александер Хира. Раб божий. Издательский Союз. Питсбург, 1988.
Сергійчук М.І.: Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939-1987. т. ІІ. Київ, 2012.
Стефан Бендас, Даниїл Бендас: Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород, 1999.
Чумаченко Т.А.: Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947гг.:особенности формирования и деятельности аппарата. In Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва, 2003.

Cikkek, püspöki körlevelek

Благовъсникъ. Рочникъ IX. /март 1929/ число 3.
Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5.
Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9.
Душпастыръ. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11.
Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. апрілъ/ число 4.
Елена Журавлева. Кирпичи, ставшие храмом. In Римско-католическая церковь в Караганде. Сборник статей газеты «Кредо». 1995-2012. Analecta Karaganandenzia. 2012.
Стефан Решетило ЧСВВ. Участь Карпатської Провінції Чина св. Василія Великого в місійнім русі на Підкарпатській Руси. Записки ЧСВВ.І./1925/. 2-3.
Vértanúink-hitvallóink. XIII. évf. / 2007.dec./ 51.sz.
Milan Šašik, a munkácsi görög katolikus püspök 2004.évi 5. sz. februári körlevele.
Milan Šašik, a munkácsi görög katolikus püspök 2010.évi 30. sz. júniusi körlevele.

Interjúk

Dankó Ilonával, Irhócon, 2013. június 23-án.
Dumnics Jurijjal, Ungváron, 2012. szeptember 17-én.
Etcel Katerina, a Karagandai Szent Eucharisztia Nővérek rendi közösségének apátnőjével, Karagandában, 2013. július 4-én.
Feist Viktor, Mária és Róza testvérekkel Oberkotzauban /Németország/, 2013. okt. 24-én.
Hermann/Sröder/ Elfridával Paintenben /Németország/, 2012. október 20-án.
Kosztyuk Emiliával Karagandában, 2013. július 9-én.
Kvitcsuk Olenával Karagandában, 2013. július 9-én.
Malková Liliaval/szül. Hermann/ Paintenben, 2012. október 20-án.
Okuny Vladimir, gör.kat. egyházközségi elnökkel, Karagandában, 2013. július 8-án.
Szabó Pál, gör.kat.atyával Ungváron, 2012.szeptember 17-én.
Smidtlein Jozef róm. kat. atyával Pavlodárban /Kazahsztán/, 2013. július 11-én.
Stec Andreával Munkácson. 2013. február 1-én.
Stilicha Máriával Ungváron, 2013. március 16-án.
Werth Jozeph püspökkel Novoszibirszkben, 2013. július 12-én.

Ferkó Okszána[*]

A Drugethek és Ung megye betelepítése[**]

Rezümé. Bonyolult politikai és gazdasági körülmények között jelennek meg a Drugethek Magyarország politikai színterén és lesznek a király újításainak aktív résztvevői. A Drugethek familiáris birtokai Északkelet-Magyarország földjén terjedtek szét. Itt a Drugethek új szociális-gazdasági viszonyokat vezettek be, friss európai gondolkodás módot. A Drugethek gazdasági tevékenysége egyik oldala lett a Kárpátok túlsó oldaláról való parasztok betelepítése a saját birtokaikra, különösen Ung megyébe.

Резюме. На політичній арені Угорщини Другети з'явилися за складних політико-економічних обставин і були активними учасниками нововведень короля. Фамільні володіння графів Другетів простягалися на широких просторах північно-східної Угорщини. На них Другети запровадили нові соціально-економічні порядки, свіже європейське мислення. Одним із аспектів господарської діяльності представників роду Другетів стало заохочення переселення селян з-за Карпат на підвладні їх маєтки, особливо в Ужанщину.

Abstract. Drugeths appeared on the political scene in Hungary under difficult political and economic circumstances and they were active participants in king's innovations.

Family dominions of the earls Drugeths expanded on the territories of the north-eastern Hungary. Here Drugeths introduced new social and economic orders, fresh European thinking.

One of the aspects of economic activity of the representatives of Drugeth's family was to encourage the peasants to migrate from the Carpathians to their estates in Uzhanshchyna.

Hagyományosan a Drugeth név Ung megye közép- és kora újkori fejlődése fénykorával asszociálódik. Különböző ismeretterjesztő és turisztikai-információs jellegű kiadványokban a Drugeth család első és utolsó képviselőit szokták említeni, vagy tevékenysegükkel összeköthető ismert eseményeket. Viszont, sajnálatos módon, a Drugeth grófi dinasztia és szerepük Magyarország történetében nem képezte átfogó tanulmány tárgyát. Az elmúlt századokban néhány kutató, helytörténész megpróbálkozott a grófi család múltjának bemutatásával (Wertner 1891; Blanár 1913; Сова 1937; Балагурі та ін. 1993; stb.). Némely jelenkori szerző említést tesz a Drugethek tevékenységéről, szerepükről egyik-másik politikai vagy helyi mozgalomban. A helyi sajtó lapjain időről időre megjelennek érdekes publikációk a legismertebb Drugethekről, a család címeréről és más heraldikai szimbólumokról (Федак 2001, 2004). Ungvár és Kárpátalja múltjának tárgyalásakor általában a szerzők említést tesznek a Drugeth család képviselői szerepéről a vidék gazdasági fejlődésében, az oktatás fellendítésében és a szellemi életben (Федак 2010; Кобаль 2003; Балагурі та ін. 1993). Ennek ellenére a Drugethek múltjával,

[*] A történetudományok kandidátusa; UNE, Ukrajna Története Tanszék, docens. [*] Канд. іст. наук; УжНУ, Кафедра історії України, доцент. [*] Kandidat Nauk (Sciences); Uzhhorod National University, Department of the History of Ukraine, Associate Professor.

[**] A tanulmány a MTA Domus Hungarica ösztöndij *Észak-kelet Magyarország népei és társadalmi csoportjai a IX – XVII. században* című kutatómunka részét képezi.

politikai és gazdasági szerepükkel kapcsolatos kérdések kikerülték a kutatók figyelmét. A levéltári anyagok szegénysége és szétszórtsága megnehezíti a tudósok kutatómunkáját. Az ukrán történettudomány és helytörténetírás jelenlegi koncepciója kilátásba helyezi a családkutatást, nemesi dinasztiák és azok képviselői szerepének tanulmányozását. Ezenkívül Kárpátalja története mítoszokkal átszőtt, amelyek szétoszlatása szintén a szakképzett történészek elsődleges feladata lenne.

Köztudott, hogy a Drugethek első képviselőinek megjelenése Magyarországon a XIV. század eleji dinasztiaváltás idején történt. Nem célom leírni ezt a folyamatot, a mai napra számtalan színvonalas tanulmány látott napvilágot ezzel kapcsolatban.

Tehát bonyolult politikai és gazdasági körülmények között jelennek meg a politikai színtéren az első magyarországi Drugethek, és aktív résztvevői lettek Anjou Károly Róbert bel- és külpolitikájának. (A Drugethek politikai karrierjéről lásd! Ферков 2012)

Látva a Drugethek gyors meggazdagodását, birtokaik gyarapodását, egyetértünk Engel Pál véleményével, miszerint elméletben a Drugethek birtokai Erdély vagy Szlovénia státuszához hasonló területté alakulhattak volna. Viszont Károly Róbert halálával a Drugethek elveszítették legfőbb támogatójukat és védelmezőjüket, birtokaik összezsugorodtak, jövedelmeik megcsappantak. Amikor pedig meghalt Vilmos nádor (Magyarország 1981, 206. o.), politikai vetélytársai Erzsébet királynő és Szécsi Tamás vajda személyében eltulajdonították a Drugeth-birtokok jelentős részét. Az 1343–1344-es években az új király leváltotta az ispánokat is. Lajos nem engedhette meg a Drugethek még nagyobb gazdagodását és hatalmuk megszilárdítását. Ez a királyi hatalom stabilitását fenyegette volna. 1344-es oklevelekben Drugeth Miklós már csak mint ungi ispán szerepel. A család birtokai pedig Ung megyére korlátozódnak. Nemsokára a Drugetek két ágra szakadnak, és továbbra is bírják Ung és Zemplén megye jelentős részét, a Tiszától az Uzsoki hágóig (Nagy 1858, 400. o.). Ez időben kapják meg a királytól Ungvárt (Федака 2010, с. 63), és építettik palotájukat Gerényben. Tudjuk azt is, hogy 1384 tájt Drugeth László Ungvárra telepítette a pálosokat. Kolostoruk a vár déli oldalánál helyezkedett el (Федака 2010, с. 63). Mészáros Károly szerint a monostor és templom Gerényben volt, ahol László a pálosoknak szántót, szőlőt és halastavat is ajándékozott (Mészáros 1861, 12. o.). Mai kutatók kételkednek Mészáros tudósításának hitelességében.

Az ún. Drugeth-kor történetének fontos alkotóelemei a demográfiai folyamatok, a régió betelepítése.

Köztudott, hogy Magyarországon a XIV. század első felében több gyéren lakott terület volt. Nyugat- és Dél-Európához (Olaszország) képest Magyarországnak még nem volt kiterjedt településrendszere, ez különösen jellemző a külső, határ menti területekre. Így az új király előtt többek között a peremvidék belepítése és rendezése állt (Engel 1990, 273. o.). Az Anjou-királyok folytatták az Árpád-háziak betelepítési politikáját. Egyes becslések szerint a XIV. század elején

Magyarország népsűrűsége négyzetkilométerenként átlagosan 5–7 főt tett ki. Európában a Fekete Halál (1347–1351) után is magasabb volt a népsűrűség. Magyarország demográfiai térképén fehér foltott alkotnak az északi és keleti régiók. Itt a király jóváhagyásával a földbirtokosok a forrásokból ismert soltészek és kenézek segítségével telepeseket hívnak az országba, rövidebb-hosszabb időre szabadságokat ígérve nekik.

Meg kell jegyezni, hogy a középkori demográfiai folyamatokat és ezzel járó etnikai változásokat nagyon nehéz kutatni. A forrásanyag nem minden esetben tükrözi az etnodemográfiai történelmet. A kutatóknak összehasonlító módszerekhez és új eszközökhöz kell folyamodni.

Mit tudunk a mai napra Ung megye betelepítéséről? A magyar történetírás Északkelet-Magyarország ruthén (ruszin) betelepülését a XIII. század középétől datálja (erről lásd! Ферков 1999, 1999a). A XX. század elején Hodinka Antal azt írta, hogy az északkeleti régióban birtokokat kapott Rosztiszláv csernyihovi fejedelem (IV. Béla veje), tulajdonába került többek közt Füzér vára is. 1254-ből származó iratok említést tesznek bizonyos ruthén temetőkről Lesná és Csemernye közelében. Ezektől a falvaktól keletre húzódott a gyepü. Hodinka állította, hogy ettől az időtől kezdve évszázadokon át folyamatosan érkeztek új rutén telepesek (Hodinka 1923, 14. o.). Kolomijec szerint a ruszinok szervezett áttelepítése a XIII–XVI. században két csatornán át zajlott: kenézek által verbuvált harcosok (druzsinnikok) behívása, és ügynökök által toborzott parasztok német vagy oláh (voloh) jog szerinti betelepítése (Коломієць 1959, с. 11.). Az áttelepülés egyik oka volt a Kárpátok keleti oldalán uralkodó nehéz gazdasági helyzet, amitől a parasztok tömegesen menekültek különböző irányba (ez a gondolat dominált a szovjet és a posztszovjet történetírásban). Nem hanyagolható el az sem, hogy az új helyeken a parasztok többéves (12–24) adómentességet élveztek. A falut alapító kenézek pedig királyi vagy földesúri nemes leveleket is kaptak. Az oklevelek rögzítették mind az „alapítók", mind a bevándorló telepesek kiváltságait (Гошко 1993, с. 154.).

Majdnem minden falu ilyen kenéz- vagy soltészlevéltől számítja történetét. A betelepítés folyamatát és településrendszer felállítását nyomon követhetjük az alapító-, adománylevelek alapján. Sok ilyen oklevél származik valamelyik Drugeth gróftól (Hodinka 1923, 15. o.), akik a Zemplén és Ung megye uraiként szívükön viselték a gazdaság fejlődését, amihez természetesen munkaerőre volt szükségük. Mikor az új csoportok beköltözéséről esik szó, több esetben Galíciából ideirányuló spontán migrációt kell érteni. Kutatók többsége szerint az 1330-as években veszi kezdetét a rutén (ruszin) etnikai csoport tömeges migrációja az északkelet-magyarországi megyék területére (Engel 1990, 274–275. o.). Ennek eredményeképpen több tucat új falu született mind királyi, mind magánföldbirtokokon. Gyarapodott az Ung megyei települések száma. Legtöbb esetben a falvak nevei szláv eredetükre utalnak (Токар 1995, с. 35; Федака 2010, с. 65). Szerhij Fedaka professzor állítja, hogy „önkényes széttelepedés történet. A parasztok ellenálltak a teljes elnyomásnak... " (Федака 2010, с. 65.)

A XIV–XV. század folyamán több esetben nem „megbízott" személyek alapítottak új falvakat, hanem a földesúr közvetlen szolgálatában lévő emberek, szolgái. Bizonyítéka lehet ennek az, hogy pl. 1377-ben „Drugeth Miklós szolgája Kuhulad megalapította Domanya falut, 1333-ban Drugeth Bálint Geod nevü várbeli mestere Korumlya községet alapította, 1400-ban Neg rabszolga – Hunkovice falut, 1410-ben Drugeth János Vancs nevü rabja megalapította Kosztrinót" (Токар 1995, с. 35). Érdekes, mit jelenthetett a „rabszolga" megnevezés? Nem valószínű, hogy a teljes jogi és a gazdasági függés státuszát jelentette. Valószínűbb, hogy ezek a rabok az uraság közvetlen szolgálatában álltak, és hűségükért vagy más cselekményekért „ajándékba" kapták a falualapítási engedélyt.

Ung megye hegyvidéki és hegyaljai területei betelepítési folyamatához és összességében a XIV. század végi településrendszer kialakulásához használható információt nyújthatnak a falvak és birtokok leírásai. Sajnos a kutatók rendelkezésére viszonylag kevés ilyen dokumentum áll, például az 1332–1335. évi pápai tizedösszeírás, az 1398. és az 1437. évi összeírás (Engel 1985, 941–1005. o.). Ismert magyar középkorkutató, Engel Pál Északkelet-Magyarország nemesi családok múltját kutatva elemezte ezeket a forrásokat. A népsűrűség és települések keletkezési időpontjából kiindulva Ung megyét négy övezetre osztotta (lásd 2. ábra).

Látjuk, hogy Ungvártól délre a Latorca folyóig fekvő terület alkotta a megye magvát, bár csak ötödrészét tette ki. A falvak többsége az Árpád-korban született, valószínűleg a XII–XIII. században. Az 1332–1335. éves pápai tized leírása alapján a terület egészen a beregi határig, a Latorca öreg ága és Sztripa folyókkal volt övezve, s bizonyosan a XIV. század közepétől rohamosan betelepült (Engel 1985, 955. o.). A pápai leírás nem tesz említést ezen a területen működő plébániáról, viszont a katolikus plébániák hiánya nem jelentheti azt, hogy itt nem voltak falvak, a lakosság valószínűleg más hitet tisztelt – a keleti kereszténységet, s így nem kerültek a tizedlajstromba. A középkor alkonyán itt 20 falu volt (Engel 1985, 955. o.). A terület egy része a Drugethek birtokában állt.

Nevickétől keletre húzódó terület volt a legnagyobb, s 1332-től kizárólag a Drugethek birtokolták (Hodinka 1923, 17. o.). A szakirodalom néhány itteni település Árpád-kori alapítását említi. A XIII. század végén épült Nevicke vára (Engel 1985, 980. o., Дзембас, Кобаль 2005, с. 25.), és csak 1398-ban van említés a vár lábánál fekvő településről (Engel 1982, 889. o., Fügedi 1977, 142. o.). Az 1398-as összeírás 13 falut említ, 8-at a Drugethek mindkét ága birtokolt. Nagyberezna és Perecsin a XIV. század előtt keletkezett. A XIV. században alapították Kisberezna, Dubrinics, Turica, Vorocsevo, Zaricsovo, Turia Pászika, Turia Remete, Poroskő, Szimerki falvakat. 1398–1437 között még 7, a XVI. század közepéig pedig még 8–10 falu (Engel 1985, 983. o.). Hodinka Antal a XV. század közepére a Drugetheknek Ung-völgyben 21 falut tulajdonít (Hodinka 1923, 17. o.). Az új falvak lakosai rutének (ruszinok) voltak. Tehát ez az övezet volt a legnagyobb, viszont a népsűrűség négyzetkilométerenként csak 0,84 főt tett ki

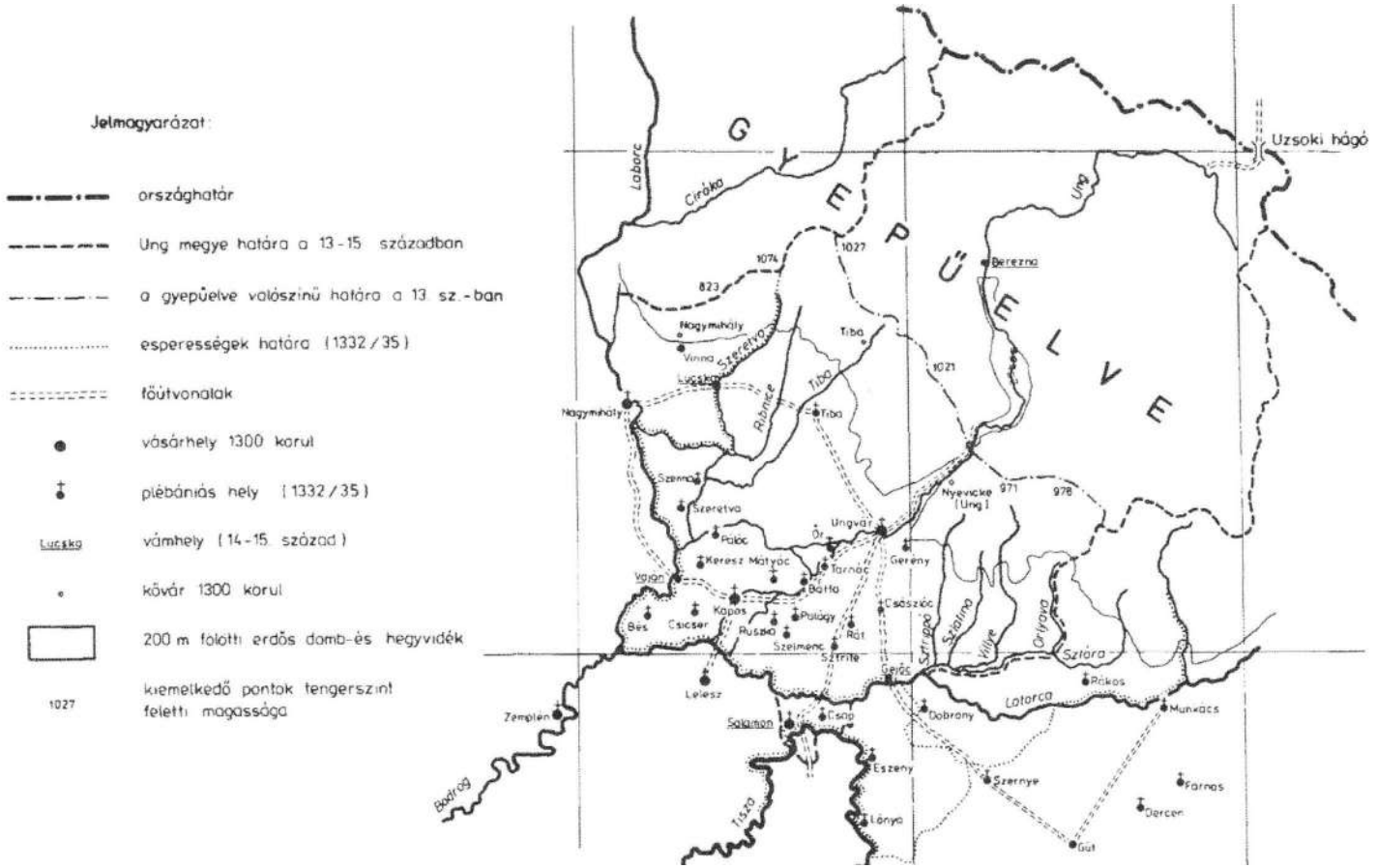

1. ábra. **Ung megye kialakulás** *(Engel, 1985/4.)*

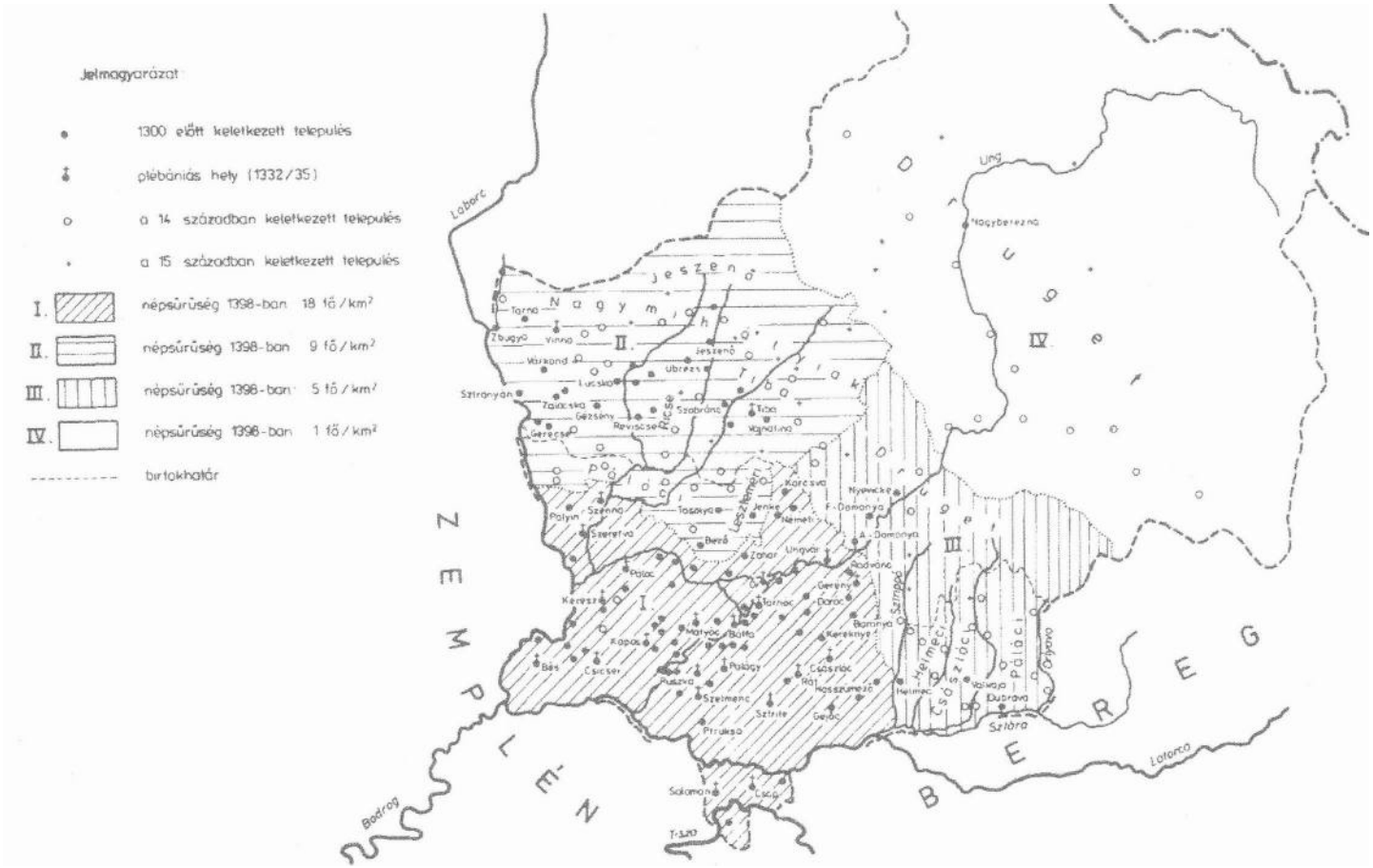

2. ábra. **Ung megye települési és népességi viszonyai a XIII–XV. században** *(Engel, 1985/4.)*

(Engel 1985, 982. o.). A betelepülés és a településrendszer kialakulása éppen csak megkezdődött.

Ungvártól keletre az Orljava folyóig húzódó sáv lakossága ruténságának bizonyítéka lehet Nagylázban 1437-ben említett rutén kápolna (Engel 1985, 981. o.) és az, hogy a falu és környéke betelepítését Drugeth Vilmos megbízására Szaniszló kenéz irányította (Mihályi 1900, 211. o.). Bizonyos, hogy 1398-ban Szaniszló fiainak még volt földjük Lázon, majd Bereg megyébe költöznek és a Dolgaiak ágát alapítják (Mihályi 1900, 95. o.).

A XIV. században a legtöbb új falu Ungvártól északkeletre keletkezett. Itt a Drugetheknek nem sok birtokuk maradt, s a betelepítési folyamatokban csekély részük volt. A XIV. század végére a népesség sűrűsége elérte a 9 főt négyzetkilométerenként. Engel Pál számításainak tükrében 1398-ra Ung megye területén 3808 jobbágycsaládot kapunk, hozzáadva a nemesi és más családokat, azt kapjuk, hogy 4380 család és kb. 21900 fő él a területen (Engel 1985, 988. o.). Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy ez a számítás viszonylagos. Az említett összeírásokból kimaradhatott több telek, sőt falu is (pl. nem említi Szerednye községet). Az adatok hitelességére különböző tényezők hatással lehettek. Mindezek ellenére az 1398-as összeírás a XIV. század végi településtörténet és népességtörténet fontos forrása marad.

A Drugethek birtokai a XIV. század végén, a XV. század elején a legnagyobbak voltak Magyarország északkeleti részén, velük csak a Bebekek, Perényiek vetélkedhettek. 1437-ben kihalt a Drugethek gerényi ága (Nagy 1858, 401. o.). A család birtokai 375 ezer ha-t foglaltak, ebből 364 ezer ha Ung és Zemplén megye területén volt (Engel 1985, 959. o.). Három vár és száznál több falu, birtok működését elegendő munkaerővel kellett biztosítani, ennek egyik forrása a betelepítés volt.

Felhasznált irodalom

Blanár Ödön: *Az Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium háromszázados története. 1613–1913.* Ungvár, 1913, Ungmegyei Könyvnyomda, 305 p.

Engel Pál: *Beilleszkedés Európába. A kezdetektől 1440-ig.* Budapest, 1990, Háttér Lap- és Könyvkiadó, 388 p.

Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája. 1301 – 1457*. I-II. kötet. Budapest, 1995.

Engel Pál: Ungmegye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához) // *Századok*, 1985 / 4., 941–1005 p.

Fügedi Elek: *Vár és társadalom a 13–14. században Magyarországon.* Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 218 p.

Hodinka Antal: *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk.* Budapest, 1923, Apostolnyomda RT., 48 p.

Magyarország történeti kronológiája. Négy kötetben / Főszerk. Benda Kálmán. I. köt. A kezdetektől 1526-ig. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

Mészáros Károly: *Ungvár története, a legrégibb időktől máig.* Pesten, 1861, Ráth Mór Könyvkereskedés, 114 p.

Mihályi János: *Máromorosi diplomák a XIV. és XV. századból.* M.-Sziget, 1900, 673 p.

Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* Pest, 1858, Beimel J és Kozma Vazulnál, 436 p.

Wertner Mór: *A Drugethek genealógiájához.* 1891, Turul, 151 p.

Гошко Ю: *Заселення та міграція населення в Українських Карпатах в XIV-XVIII ст.* // Українські Карпати. Матеріали міжнародної конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород, 1993, «Карпати», с. 153–159.

Дзембас О., Кобаль Й.: *Невицький замок.* Історичний нарис. Ужгород, 2005, ВАТ Видавництво „Закарпаття", 80 с.

Історія Ужгорода. Історичний нарис / Авторський колектив: Балагурі Е.А., Зідгалов В.О., Мазурок О.С., Павленко Г.В., Тиводар М.П. Ужгород, 1993, 219 с.

Кобаль Йосип Васильович: *Ужгород відомий і невідомий.* Л. , 2003, Світ, 196 с.

Коломиец И.Г.: *Очерки истории Закарпатья.* Ч.1. Томск, 1959.

Сова П.: *Прощлое Ужгорода.* Факс. Узд. По узд.: Ужгород: Школьная помощь, 1937, Ужгород: Карпати, Ужгородский производственно-издательский комбінат «Патент», 1992, 321 с.

Токар М.Ю.: Розвиток Ужанської домінії за Другетів // Минуле і сучасне України. Збірник студентських робіт. Другий випуск. Молодь - Україні. – Ужгород: Закарпатський Центр соціальної служби для молоді, 1995, с. 34–39.

Федак М.: Другети в Італії та Угорщині: Другети в Італії. Другети стають підданими Угорського королівства // Старий Замок-Паланок – 2004. – 29 квітня–5 травня.

Федак М.: Другети на шляху до слави і багатства: Битва при Розгоні, участь у ній Філіппа Другета. Філіпп Другет і війни з олігархами // Старий Замок-Паланок – 2004. – 13–19 травня.

Федака С.: *Ужгород крізь віки. Нариси з історії Ужгорода.* Ужгород, 2010, ВАТ «Патент», 296 с.

Ферков О.В.: Рід Другетів та їх діяльність у добу Анжу \\ *Карпатика*. – Вип. 41. Ужгород, 2012, с. 136 – 155.

Orbán Melinda[*]

A kolhozosítás folyamata Szernyén a kollektív emlékezetben

Rezümé. A tanulmányban Szernye XX. századi második felének kutatásával foglalkozom. Az olvasó képet kaphat a falu kolhozosításáról olyan perspektívából, ahogyan azt a helyiek átélték. Az 1945 utáni időszak az egyéni és a kollektív emlékezetben egyaránt tabukkal terhelt. Ennek feloldásában segíthet a napjainkban igen elterjedt kutatási módszer — az „oral history". Mindezeknek a múltat idéző valóságos, átélt történeteknek az átörökítésében van a legnagyobb jelentősége. A tanulmány nemcsak történészhallgatók, de minden kedves érdeklődő számára lett összeállítva tudományos ismeretterjesztő céllal.

Резюме. У статті зроблено спробу показати історію села Сернє, зокрема висвітлено процес організації колективного господарства на основі розповідей місцевих жителів. Про події, які відбувалися після 1945 року, довгий час було заборонено говорити, тим більше досліджувати. Для вивчення цієї теми найбільш ефективним методом є «oral history». Важливе значення мають спогади, на основі яких можна відтворити події минулого. Дана робота призначена не тільки для студентів історичного факультету, але й для всіх бажаючих, хто хотів би більше дізнатися про історію даного періоду.

Abstract. In the present work I tried to represent the history of Szernye in the second half of the XXth century. With the help of recollections of the local inhabitants the reader can get an overall picture of the procedure of organizing collective farms in Szernye. After 1945 people living in the village were not allowed to express their thoughts freely about the Soviet regime. Only after the collapse of the Soviet Union there was an opportunity to investigate the circumstances. We have used the method of oral history and summed up the historical facts. The inhabitants of Szernye who were members of the collective farm give us significant information about the main historical events of this period. The aim of this study is to describe the history of the aforementioned collective farm.

A történészek elsősorban levéltári forrásokat igyekeznek feltárni, amelyek ma már jól hozzáférhetőek. Azonban a levéltári forrásokban nem gyakran találkozunk a hétköznapi emberek ki nem mondott (mert nem lehetett) gondolataival. Életvitelük és tevékenységük írásosan alig-alig dokumentált.[1] Az 1945 utáni időszak az egyéni és a kollektív emlékezetben egyaránt tabukkal terhelt. Az emberek nagy része nem tud mit kezdeni a szocialista időszakra vonatkozó emlékeivel. A hétköznapi emberek többnyire szavakban, nem pedig írásban adják tovább emlékeiket. Ebben segíthet a napjainkban igen elterjedt kutatási módszer: az „oral history". Mindezeknek a múltat idéző valóságos, átélt történeteknek az átörökítésében van a legnagyobb jelentősége.[2]

[*] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, V/10. évfolyam. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta. [*] Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Кафедра історії та суспільних дисципліни, V/10 курс. [*] Ferenc Rákóczi Transcarpathian Hungarian Institute, History and Social Sciences Department, volume V/10.

[1] http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=835&tip=0 (2012. 04. 25.)

[2] Tóth Eszter Zsófia: *Munkásság és oral history.* 2005, Múltunk, 78.

1946-tól a kárpátraljai lapokban egyre több cikk jelent meg a kolhozrendszer dicsőítéséről: *„A Szovjet-Unió páratlan államberendezkedésének egyik legszebb pontja: azé a föld, aki megdolgozik érte."*[3] Ezen írások célja az volt, hogy elhitessék a gazdákkal: jómódú élet vár a kolhozistákra. A Szovjetunióban alapjában véve már 1932-ben véget ért a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Vidékünkön ez a folyamat 1946-ban indult meg, amikor sorra jelentek meg a kolhozok.[4] 1946 végén már 620 földműves társulás volt Kárpátalján. A két első kolhoz Nyikita Hruscsov és Georgi Dmitrov nevét viselte. A Hruscsov Kolhozt az ungvári járási Eszenyben hozták létre. A Dmitrov Kolhoz bolgárkertészet volt, melyet a Munkácson élő bolgárok alapítottak az Oroszvégben.[5]

Szernyén a kolhozrendszer kiépítését a kollektív emlékezet alapján vizsgáltuk meg. Egy kérdőívet állítottunk össze, melyben a témához kapcsolódó kérdések szerepeltek. Irányított beszélgetést folytattam olyan emberekkel, akik még emlékezhetnek ennek a folyamatnak a kezdeteire. Kevés ilyen idős korú ember él már a településen, és azok jó része sem beszámítható, vagy éppen ágyhoz kötött. Illetve voltak olyan lakosok, akik nem szerettek volna a szocialista rendszerről beszélni, még ennyi év távlatából sem. Így többnyire maradt olyan emberek emlékezetének a feltárása, akik abban az időben kiskorúak vagy fiatalok voltak. Összesen 5 nyugdíjas embert sikerült megkérdezni, akik visszaemlékezéseikkel segítették a kutatásunkat.

A megkérdezettek mindegyike református vallású, nyugdíjas. Az akkor szokásos 7-8. osztályt végezték el Szernyén, illetve egy személy Csongoron: *„Nyócad osztályig. Jó tanuló vótam, de nem vittük semmire. Mindig azt mondtam, tanítónő leszek, ugyi jó tudok számolni. Számolásbú nagyon jó vótam mindig. Olyan zűrzavaros vót a helyzet."* Kozma Borbála szintén volt kolhoztag, elvégezte a 9. osztályt is: *„Hát ott a faluba jártam iskolába, nyóc osztályt. A kilencedikbe egy héten egyszer kelletett mán menni."*

Szernyén az első kolhozt a visszaemlékezések alapján 1947-48-ban hozták létre, de vannak, akik a barkaszói, csongori kolhozzal való egybecsatolás dátumára emlékeztek – 1949. Arra, hogy hogyan kezdődött a kolhozosítás a településen, szinte egybehengzó választ adtak: *„1947–48, megmondták hogyhát mindent elvesznek a néptől minden félít, fődet mindent. Ugy akkor még megéngedtík, hogy bevetettík maguknak az izét, learatott a níp. Megmondták nekik, hogy vessenek be minden fődet, de már aratni nem saját maguknak fognak, egy csomóba egy helyre"*– így emlékszik vissza Orbán Dénes, volt kolhoztag. Ugyanígy él az emlékezetében a többi megkérdezettnek is: *„Hát várjál, az embereket elvittík 48-ba én szerintem úgy valahogy. Elvittík ezeket az embereket a lágerbe. Oszt ugy vót az.*

[3] Kárpátaljai Állami Levéltár (a továbbiakban: KÁL), sz. n.: *Azé a föld, aki megmunkálja. Aki ötven évig várt jogos tulajdonára.* Vörös Zászló, 1946, 2. évfolyam, 11. (20.) szám

[4] Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrában.* Ungvár, 2004, PoliPrint, 192.

[5] Oficinszkij Román: *A szovjet időszak sajátosságai.* In *Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra.* Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Ungvár, 2010, Argumentum Kiadó, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete, 276.

48-47 pontosan igy."[6] Szernyén csak 1947-ben alakult meg a kolhoz, az újságok már hangoztatták ennek minden előnyét: *„A kolhoztag a kolhozban saját magának dolgozik."*[7] Ilyen és ehhez hasonló cikekkek jelentek meg egész Kárpátalján.

Maga a folyamat a már jól ismert módon zajlott le, ahogyan azt a szakirodalomból ismerjük. Akkor még nem gondolták a földművesek, hogy földjeiken már nem ők, hanem a kolhoz fog aratni.[8] A legtöbb helyen gyűléseket hívtak össze, ahol bejelentették, megalakul a kolhoz. A visszaemlékezések is erről tanúskodnak: *„Vót egy gyűlés, ahová el kellett menni mindenkinek, ha nem ment mindenki el, elmondta neked a szomszédod vagy mit tudom én! Hogy mirűl van szó."*[9] Mindent elvettek, amit csak lehetett, hogy megépülhessen a kolhoz: *„Nem úgy kezdődött a kolhoz az állam rendezte, oszt akkor csak be kellett állni, hanem a níptű összeszedtík. Nekünk is vót három tehen, egyet csak kivezettek az ólbul osztán hiába sírtunk csak kivezettík bevittík a kolhozba. Ahol vót pajta azt is elvittík."*[10] Magára a szervezésre így emlékszik Kozma Borbála: *„Hát a szervezés. Hát én mán azt se tudom, hogy hogy értesítettek vagy hogy nem. Csak mindenkinek mondták, nem is tudom, hogy a házakhoz mentek oszt úgy értesítették az embereket vagy hogy, nem tudom ilyen pontosan, de na mindenkinek be kelletett iratkozni."* Ebből az derül ki, hogy ugyan volt gyűlés, de arra nem ment el mindenki, így sokan csak a szomszédjuktól tudták meg, hogy kolhoz alakul a faluban. Vagy már csak akkor szembesültek vele, amikor udvaraikról látták lehajtani az állatokat, szétszerelni pajtáikat.

Még nehezebb volt a helyzet azok számára, akiket kuláknak nyilvánítottak. A kolhozok megalakításának kezdetén elkezdték a „tisztogatást" a „boldog szocializmus" építői. Többezer ember ellen indítottak „kulákpereket", akiket kuláknak nyilvánítottak, egyenesen a Gulagokra száműzték kényszermunkára. Ugyszintén az is, aki nem lépett be a kolhozba „önszántából", hamar munkatáborban találta magát.[11] A kulákok ellen számos negatív cikk jelent meg, de nem tudták pontosan, mit is takar ez a kifejezés. Annyi volt bizonyos, hogy akinek nagyobb a magántulajdona, az kulák. Többek között a *Vörös Zászló* című lapban is jelentek meg ilyen cikkek: *„Legtöbb községünk kulákrétege nem mindig tudta levetni magáról a tőkés korszakban felülről szított önzést, még mindig nem tudott beilleszkedni a szovjetkeretekbe, a szocialista politikai és gazdasági rendszerbe."*[12] Szernyén a visszaemlékezések alapján voltak kulákok, illetve annak bélyegezték őket, akikre szintén az a sors várt, mint szerte Kárpátalján: *„Eleg nem jól ment. Minket*

[6] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[7] KÁL, sz. n.: *A kolhoz keletkezése, lényege és jövője.* Vörös Zászló, 1947, 3. évfolyam, 23. (186.) szám
[8] CSANÁDI, i. m. 2004, 195. BOTLIK JÓZSEF: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkelet- Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Budapest, 2000, Hatodik Síp Alapítvány, 287.
[9] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[10] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[11] CSANÁDI, i. m. 2004, 192.
[12] KÁL, NÉMETH JÓZSEF: *A kulák az csak kulák, azaz ellenségünk marad*. Vörös Zászló, 1947, 3. évfolyam, 62. (175.) szám

kuláknak nyilvánítottak, ugyhogy…"[13] *„A kulákokat elvittík lágerbe oszt majd mikor Sztalin 53-ban meghalt, hazajöttek, letőtöttek vagy 6-7 évet."*[14]

A településen a következő személyeket és családjaikat bélyegezték kulákoknak: *„Vót a faluba vagy 4-5 család, lehetett sok. Tar Gyula vót kuláknak nyilvánítva, akkor Tar Károly, a dombon laktak. Hát azokot én nem tudom minek, el is vitték én úgy emlíkezek. Hogy elvittík, hogy nem akartak beállni, oszt elvitík üköt."*[15] Az előbb említett Tar Gyula és családja később „belépett" a kolhozba: *„Egyet tudok, ha tudod, hogy ki az, akit Tar Gyulának híjtak. Mán az meghalt, annak a fia is meghalt. Azok is belíptek. Még tudom ott nagy udvar vót, mert nekik vót sok jószág, nagy ólak meg minden."*[16]

Ahogyan máshol, így itt sem kérdezték meg, ki akar belépni a kolhozba, elvileg „önként" léptek be az emberek: *„Hát akkor, ha erőszakkal kellett lípni, akkor kutya világ vót. Ugyhogy önkínt kellet belípni, mindenkinek, mert ha nem, adtak 25 évet vagy 15-öt. Ilyen világ vót, ilyen vót a kommunizmus. S akkor ezek a brigadérok, meg a kolhozvezetőség fogták a kisebb kommunistákat, hajtoták oszt űket! Boncsátok le eztet, boncsátok le aztat! Még akkor nem vótak ezek az ólak. Úgyhogy csináltak nagy ólakot, mindent. Senkinek nem hagyni semmit, se jószágot."*[17] Ugyanerre így emlékszik Barkaszi Gabriella, volt kolhoztag: *„Hát nem erőszakoltak, hát nem vót aki nem állt be, azt kuláknak nyilvánították." „Olyanrul nem tudok"*[18] mondták az emberek, aki ne lépett volna be.

Már kész tények elé voltak állítva az emberek: vagy belépnek a kolhozba, vagy kényszermunkára viszik őket. *„Nem tetszett az senkinek. Csak tudod, kinek tetszett, a hírbéli kommunistáknak és azoknak ez tetszet, mert dógozni nem szerettek a kommunisták! Nem szerettek. Elvettík a fődet a kolhoz használta mán utána. 49-be 50-be. Egymás közt a kommunisták megválasztották a kolhozelnököt, megválasztották maguk közt a brigadért, birót, könyvelőt, meg buháltert. Oszt így ment."*[19] Olyan belépés volt ez a kolhozba, amiről mindenki tudta, hogy kényszer: *„Muszájítottak. Kényszerítettek. Muszáj vót itt mindenki."*[20]A legtöbben mégis beletörődtek a helyzetbe: *„Elvettík, oszt akkor mán jártunk dógozni. Kellett menni."*[21] Míg mások nem támogatták, de ugyancsak nem tehettek ellene semmit: *„Hát én nem. Nem tudtam támogatni. Mán akkor ugyi ez még csak ősszel megalakult, oszt én mán tavaszra…"*[22] A kolhoz jelentette az egyetlen megélhetési lehetőséget ezután: *„Hát muszáj vót, hogy tudjunk hon dolgozni."*[23]

[13] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[14] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[15] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[16] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[17] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[18] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[19] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[20] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[21] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[22] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[23] Barkaszi Magda (1944, Szernye)

Így jártak el a hadifogságból hazatért emberekkel is, ugyanis a szovjetrendszer nagy hangsúlyt fektetett a megbízhatóságra[24]: *„Ha valaki nem is dógozott a kolhozba, például mint apám, nem dógozott a kolhozba. Mert 46-ba a lágerbű, Németországbú, az amerikai fogságbú hazajött, oszt űket mán akkor a kommunista rendszer, nem a kommuista rendszer, hanem az itthoni vírbeli kommunisták huzogták! Hogy minek jött olyan későn: fasiszta kényre dolgozott, meg mindenfélível, vótak ilyen színészek. Ez így ment akkor. Akinek vót annyi fődje, 25 hektár vót egy gazdának az 25 évet kapott, akinek 20 hektár vót nem kapott, nem börtönözték be."*[25]

A szovjetrendszer kiépülése előtt az emberek rendelkeztek magántulajdonnal, de amikor 1944-ben Kárpátalját elcsatolták és az USZSZK része lett, tudni lehetett, hogy ez hamarosan itt is megváltozik. Felszámolták a magántulajdont, államosították a vállalatokat, üzemeket, ezzel megfosztva a magángazdálkodókat létalapjuktól. A mezőgazdaság erőszakos átalakítása, a kolhozosítás gazdaságilag és erkölcsileg tönkretette a falvakat. Nemcsak a telkeiket, állataikat, bútoraikat vették el, de saját házában is csak kegyből lakhattak ezután az emberek.[26] Minden háztáji javat be kellet szolgáltatni önként, ha nem, úgy is elvették. Mivel a kolhoz akkor kezdett megalakulni, nem voltak még felszerelései, így azt az emberektől szerezték be. A kolhozosítás következtében szinte az összes földet államosították, csak a kerteket hagyták meg magánkézben, ahogy erről tanúskodnak a visszaemlékezések is: *„A fődet elvetík, nem számított, hogy mennyi van. Meghagyta, ha vót valakinek 25 ár vagy 25 szotek. Meghagyták telkíbe. De a kinti fődet a határon mindet elvettík. A jószágot mindent elvittek, hagytak egy tehenet vagy egy diszót, egyet hagytak. Elek báttyádnál vót egy nagy csűr, annak egy háromnegyed részét elvették, elvitte a kolhoz, mert ípítkezni kellett. De nem vót mibű. Mindent cserepet, palát, vályogot, mindent amit találtak, vittek, oszt akkor hozzafogtak építeni azt a raktárt, ami itt van velünk szemben. Még akkor nem fért bele a termény minden. Vótak a gazdáknak olyan raktárai vagy ilyen helyisígek, oszt oda bevittík oda rakták. Le volt mázsálva minden."*[27]

A kezedetekkor, mivel nem voltak még a kolhoznak épületei, a learatott terményt és az állatokat az eltulajdonított csűrökben, pajtákban tartották: *„A népnek kelletett összegyűjteni mindent a kolhoznak, mer se egy zsák nem vót, se egy semmi, osztán a néptül vitték. Össze kelletett tenni, osztán beadni a kolhozba. Hogy legyen nekik mibe a terminyt beletenni, vagy mit tudom én, mert akkor még a raktár is nem vót, hanem azt se tudom mán, hogy hogy vót. Na mondom, eleg nehéz vót az első évek, de aztán egy kicsit oszt jobb lett. Mikor mán a kolhoz is jobban kifejlődött. Abbul alakult meg, mán ugy mondom a nípíbűl, met a terminyt is tán, de a jószágot kelletett leadni, a szekereket, ilyesmit mindent elvittek, hogy avval*

[24] BRENZOVICS, i. m. 2009, 94.
[25] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[26] MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói.* Budapest, 2001, Hatodik Síp Alapítvány, 141-142. BOTLIK, i. m. 2000, 288.
[27] Orbán Dénes (1940, Szernye)

szántottak. Mert ugyi ott nem vót, csak abból alakult meg, amit a níp beadott, meg elvittek tülünk. Épületeket is lebontottak."[28]

Ami a háztáji javakat illeti, minden elkobzásra került, bármekkora terület volt: *„Hát ami vót, mindet elvettík,... na nekem az anyámnak 1,5 vagy 2 hektár főd annyi vót."*[29] Barkaszi Gabriella, volt kolhoztag nem pontosan emlékezett a családja földterületének a nagyságára, de abban bizonyos volt, hogy mindet elvették tőlük is: *„Mennyi lehetett nekünk. Hány hektár lehetett. Akkor meg hódba beszéltek, hát vót vagy 10. Hát nem tudom, sok helyen vót, hát 10 helyen vót fődünk. Nem vót mindenütt nagy helyeken, de vót."* Akinek nem volt semmilyen magántulajdona, az a kétkezi munkáját adta a kolhoz épüléséhez, mivel az új mezőgazdasági raktárhelyiségeket fel kellett építeni: *„Minekünk nem vót, még akkor fiatalok vótunk, ugyhogy nekünk nem vót mit leadni a kolhoznak. Még akkor, mikor összekerültünk, nem vót nekünk olyasmi. Csak mi nem ezen az udvaron laktunk, hanem ott, ahon Ánya lakik. Gyuszi báttyádnak a nagybátyával laktunk, mikor mi idejöttünk, már elvittek mindent, jószágot, csűrt elvittek, ilyesmit vittek, tehenet, kinek vót ökör, úgy mondják befogó. Le kelletett adni, mert muszáj vót a kolhoznak mivel dógozni."* [30]

A magánszektor ekkor még nem szűnt meg teljesen, csak 1950-ben, illetve ekkor tartották meg az első olyan gyűlést, ami egyszerre zajlott az egész országban: május 30-án Moszkvában a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága határozatot hozott *„a kis kolhozok összehívásáról és a pártszervezetek ezzel kapcsolatos feladatairól"*.[31] Magántulajdonnak meghagytak, illetve – még a kiépítés kezdetén – *„adtak 15 szoteket"*[32], majd ezt is államosították.

Kárpátalján a kolhozok száma a felére csökkent, majd az is feleződött. Így vonták össze a szernyeivel 1949-ben a barkaszóit, majd a csongorit Kirov Kolhoz néven. A volt kolhoztagok szerint a szernyei nagyon gazdag volt, míg a szomszédos barkaszói és csongori szegény, ezért vonták egybe: *„Barkaszó nagyon le vót szegínyedve, a mi kolhozunk gazdag, nagyon gazdag vót! Az egész megyébe a második helyen vót. Itt a Munkácsi járásban csak Lucska vót olyan megint, de Lucska is csak azért, mert ruszin falu, meg Ladányi Annát kinevezték geroj hősnek, munkahősnek, oszt mindegy. De a milyénk nagyon gazdag volt. Hozzánk csatolták Barkaszót, utána hozzánk csatolták Csongort."*[33]

Az első kolhozelnök és brigadérvezetők a helyiek közül kerültek ki: *„Tóth Kálmán mind szernyiek. Mindenki."*[34] Később a kolhozok összevonásával lett a vezetőség tagjai között barkaszói és csongori is: *„A helybeli elnök Tóth Kálmán*

[28] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[29] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[30] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[31] *Хроніка Закарпаття (1867–2010). Kárpátalja évszámokban (1867–2010).* Нпуково-дослідний інститут політичної регіоналістики. Серія „Studia Regionalistica" Ужгород, Видавництво УжНУ „Говерла", 2011, 135.
[32] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[33] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[34] Orbán Dénes (1940, Szernye)

vót, még anyósomnak sógora vót. Nem vótak szernyiek olyan sok. Hát meg Nemes Józsi is benne vót, akkor szernyi. Inkább jöttek Barkaszórul, is vótak Homonnai. Orbán Tamásné volt sokig-sokig buhálter. A pénztárnak meg aki megvakult, íl még Tóth Ernőnek a felesíge a pénztárnok, meg is vakult."[35] A legtöbben még emlékeztek a volt munkavezetők neveire: *„Tóth Kálmán. Falubeli. Vótak brigádvezetők: Kovács Sanyi, Nemes Józsi az építkezési brigadér, Tóth Zoltán szína brigadér."*[36] A kolhoztagokká lett falusiak hetente gyűléseket tartottak. A gyűlések azonos módon zajlottak: beszédet mondott a kolhozelnök, amelyben vázolta a teendőket, beszámolt az elvégzett feladatokról. Ilyenkor leltárt készítettek a kolhoz javairól, megválasztották a pásztorokat, szekereseket az adott idényre.[37] Orbán Dénes visszaemlékezései alapján gazdag volt ugyan a kolhoz, de az időjárási viszonyok miatt mégsem lehetett mindig jó termést aratni: *„Vót itt egy Stemberszki nevű ember, de ő úgy került be nem ide, hanem Barkaszóra. Mint egyszerű kolhozista mezítláb, gatyaszárba járt a mezőre meg a faluba is mindenütt, mer olyan szegíny ember vót. Oszt e meg fogta, ez a Stemberszki, magán uton a gazdasági iskolát elvígezte, oszt megválasztották agronomnak, akkor hozzánk csatolták Csongort. 59-be mentem katonának, oszt akkor vót itt olyan szűkös a termény nem vót jó az időjárás, ugy mint most. Oszt ahogy hozzánk csatolták Csongort, ez a Stemberszki meg kitalálta azt, hogy megyen Ukrajnába, oszt hoz buzát. El is ment, oszt hozott három vagon buzát, az 180 tonna. Abból jutott egy munkanapra 2 kila vagy 3 kila hát számítsd ki, ha valakinek vót 500 munkanapja az mán 10 mázsa buzát kapott, de ha két vagy három ember dógozott a kolhozba, az mán kapott harminc mázsa buzát. Vót mibü ílni vót mibű eladni is, meg minden. Oszt így a csongoriak, mert mindig Szernye vót legjobban a gyűlísen, a csongoriak felálltak: nem kell Tóth Kálmán! Stemberszki kell! Ugye Tóth Kálmánt, a szernyi embert leváltották a kolhozelnöksígbű, lett Stemberszki! Amikor Stemberszki lett a kolhozelnök, Stemberszki oszt megmutatta, hogy hogy kell ílni. Jól ment a kolhozba akkor is, csak nem úgy! Akkor mán a csongoriak megkezdtík nem jó kolhozelnök, ilyen vót a rendszer."* A kolhozelnökök váltották egymást, ahogyan azt a lakosság szerette volna.

Az államosított földek nagyságára nem emlékezett pontosan senki: *„Akkor még mikor a legelején, mikor alakult a kolhoz megfele, akkor vót, de csak a szernyi kolhoznak, mert akkor még Csongor és Barkaszó is külön vót. Vót 1200 hektár szántó, amin szántottak, vetettek. Azon kívül a kiserdő, ami most is megvan, az vót 60 hektár. Hogy mennyi kaszálló vót? Na meg két oldal a patak. Akkor fogták osztán Barkaszót hozánk csatolták, mert Barkaszó nagyon szegény kolhoz vót, vót hogy 20 deka búzát adtak egy munkanapra. A vót kutyavilág! Mán akkor három, nígy kila búzát adtak egy munkanapra. Meg 7 kila tengerit. Na de mindenkinek vót egy kis kertje, oszt akkor a piacra, munkácsra vitték. Megéltek."*[38]

[35] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[36] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[37] OFICINSZKIJ, i. m. 2010, 278.
[38] Orbán Dénes (1940, Szernye)

Az egyszerű mukások napjába enged betekintést nyerni a következő visszaemlékezés Barkaszi Gabriellától: *„Hát nehezen telt, megmondom őszintén, hogy én nem tudtam menni előbb a gyermekektű, kettő meghalt nekem, meg egy öreg apósom lebénult. Egy pár évig dógoztam meg az uramot azut vitték el katonának három évig. Azut. A három gyereket, akik megvannak, nevelni kellett, mert aprósok vótak. Négy éves vót Ibolya, ösmered. Na meg Pisti, aki Moszkvába lakik, meg szembe lakik Tibi. Vagy hat évig nem tudtam menni a kolhozba, de azír, de ebbe az alter, ugy mondtuk alter, ilyen nec alter vót, amibe kellett dógozni, na itthon. Beadtuk aztat, hát az a hat év is nekem a nyugdíjamhoz ment. Utána meg 17 évig vót az uram csoportvezető a dohányba, míg le nem bénult, osztán jártam a dohányba, onnan meg a dolenkára jártam vagy három, négy évig. Míg a nyugdíjazott kort el nem értem. Mindig dógoztam. Reggel kezdtük nyóckor, akkor vót egy óra hossza ebíd, utána vagy öt óraig délután, utána meg megint főztünk vacsorát, utána meg megint mentünk este 11 óraig meg 10-ig. Vót palánt elültettük, mán ott ahon vót, beleültünk a gépbe, oszt raktuk belefele nem csak kézzel kellett hajlándozni, hanem beleültünk a gépbe, oszt akkor ment a gép, oszt raktuk. Ügyesen kellett rakni, tudni, hogy hogy ülteti le a dohányt. Utána kapálgattuk vagy háromszor. Akkor megnőtt, lekocsoltuk a tetejit, le kellett kocsolni. A virágját letörni, hogy jobban nőjön. Utána letörtük, szekerekkel hazavittük, oda a pajtába, oda a kolhozba. Felfüztük olyan spárgára, na olyan 2,5 méter, amilyen vót a rudak. Azt szépen el kellett egyengetni, kikötni, elegyengetni. Mikor megszáradt lehuztuk arról a zsinórul osztán simítani kellett kifelé. Aztán levittük a beváltóba Munkácsra. Ott átvettík kellett osztályozni, hogy hát na, hogy mék milyen! Négy fele is kellett rakni sárga, a bordót külön, a sárga, a nagyságát is kellett. Aztán szépen összepárolni oszt ugy fizették meg. Az első osztályuért többet adtak. Na abbul vót nekünk a százalék, ha vót nekünk sok első osztályú dohány, akkor több százalíkot is kaptunk."*

A kolhoztagok bérezése kezdetben termény volt, majd felváltotta, helyenként kiegészítette a pénzbeni fizetés. A kolhoztagok által végzett munka értékelését nem pénzben, hanem egy más egységben: munkanapban fejezték ki.[39] Később, 1950-től a fizetést az emberek a nyilvántartott munkanapok száma alapján kapták meg. A kolhozelnöknek számolták el a legtöbb munkanpot (300–360 nap), a legtöbb kolhoztag a minimális munkanap (180 nap) után kapta a bérét.[40] És hogy mire volt az elég abban az időben, azt mindenki egyhangúan a munkához kötötte. Szinte mindegyik adatközlő szerint jobban meg lehetett élni, mint most. Erről fogalmazzák meg a visszaemlékezéseikben: *„Hát ugyi azt pontosan nem tudom mán, hogy mennyi vót a munkabér. Eleinte vót ugy, hogy terminyt adtak, meg valamennyi pinzt is év vigin adtak. Hát azt én mán pontosan nem tudom megmondani, hogy mennyi vót."*[41] *„Jó vót. Meg lehetett ílni."*[42] *„Jobban mint most. Pénzt*

[39] KÁL, sz. n.: *A kolhoz keletkezése, lényege és jövője*. Vörös Zászló, 1947, 3. évfolyam, 23. (186.) szám

[40] Oficinszkij Román, i. m. 2010, 279.

[41] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)

[42] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)

is adtak meg terményt is. Mikor a szőlőbe dógoztam, akkor szőlőt is adtak."[43] Egyesek szerint viszon kevésnek bizonyult: *„Valamikor norma-norma. Arra vót elég, hogy vót még egy kis háztáji, ugyi kert mindig vót abba az időben, még vót nekünk tehén osztán vót turó, tejfel, tej. Na azír nem kellett mindent venni, aztán valahogy kijöttünk. Nem olyan jól."*[44]

A falvakat sorra járták agitátorok, akik igyekeztek meggyőzni az embereket, hogy lépjenek be a kolhozba.[45] Szernyén ilyen agitátorokra egyedül Kozma Borbála emlékezett: *„Vótak. Vótak."* De a neveket, vagy hogy kik voltak, már nem tudta felidézni. Mások szerint viszon nem voltak, akik a lakosságot igyekeztek volna befolyásolni: *„Nem. Nem vótak agitátorok."*[46]

Attól függetlenül, hogy valaki nem volt párttag, még be kellett „lépni" a kolhozba. A párttagságra senkit sem köteleztek, hiszen már megvoltak a saját embereik *„a hírbéli kommunistáknak"*.[47] A faluban szintén nem volt kötelező belépni, ugyan néhány embert megpróbáltak meggyőzni erről: *„Én, mikor mentem katonának fele, akartak engem komszomolnak, akkor alá is írtam, de utána meggondoltam és megsemmisítettem. Ugyse nem szerettem semi pártba lenni."*[48] *„Nem, aki akart hát belípett a pártba, aki nem akart, nem lípett be. Aki akart belípett."*[49] *„Nem vót kötelező, de aki akart mehetett párttagnak. Beírhatta magát, ha akart kommunista lenni. Megmondta, hogy én kommunista akarok lenni, oszt akor adtak neki. Adtak egy időszakot: 3 hónapot vagy egy fél évet járni kellett pártgyűlísekre meg minden, oszt akkor egy fél év múlva, nahát mit tudom én kit hogy, nahát megkapta a párttagságot."*[50] Volt, aki csak arra emlékezett, hogy ők nem léptek be: *„Nekünk nem lépett be az apánk. Ezt tudom."*[51] Mivel azelőtt sem voltak az emberek párttagok, nem tartották fontosnak belépni: *„Én ugyan nem líptem be semmi pártba!"*[52]

Azt, hogy milyenek voltak a viszonyok, a legtöbben pozitívan értékelték, mert *„Aki szeret dógozni, annak mindegy a munka. Mindenütt meg lehet keresni."*[53] Az emberek úgy nyilatkoztak, hogy a megélhetésre elég volt, amit megkerestek: *„Nem. Nem annyira vót nehéz. Mer akkor mán rászámoltunk, hogy valamit már kapunk. Utól mán adtak az igaz pinzt, kaptunk még százalékot is, azt tudom. Mán abba az időbe én is abból vettem butrot Ibolyának, mer kaptunk sok százalékot. Fizettük mi ugy mondták akkor: prom szojuzt. Valamit kellett fizetni, mindig lefogták, minden hónapban. Az olyan, mintha betegsegélyzőt fizettünk volna,*

[43] Barkaszi Magda (1944, Szernye)
[44] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[45] Csanádi, i. m. 2004, 192.
[46] Barkaszi Magda (1944, Szernye)
[47] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[48] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[49] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[50] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[51] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[52] Barkaszi Magda (1944, Szernye)
[53] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)

de hát nem vótunk betegek akkor, na hát nem. Nem kaptunk mi vissza semmit abul. Rengeteget lefogtak, kivált akik... Na utól mán jó volt, mikor visszaemlíkszek (százalíkot). Az uram is ott dógozott, meg én is, oszt akkor hát jól jött ki. Oszt akkor tudtunk valami nagyobb dógot venni."[54]

1991-ben, amikor végleg eltűnt a térképről a Szovjetunió, az öröksége még egy ideig tovább élt – a kolhozrendszer. Szernyén a kolhoz feloszlása után – 2000 tavaszán – a helybeliek közül sokan ismét önálló gazdálkodásba kezdtek. A lakosokat a kolhozrendszer bukása nagyban érintette, megszűntek a munkahelyek, a megélhetésük kétségessé vált: *„Hát én azt mondom, a kolhozban többet kerestek mint most sok helyen kint a munkahelyen, akik kijártak dógozni. Csak akkor nem vót ennyi munkanélküli. Ha munkanélküli van, akkor nincs pinz, de ha van munkája akkor van pinz és jobban meg lehet ílni. Hát minek! 34 kopek vót egy olyan kenyír, mint ami most 6 griveny, 16 kopek vót az a vályogkenyír, az a barna kenyír jobb vót, mint a mostani fehír kenyír. És megkereste mindenki a 180-200 rubelt. Na számítsd ki, 16 kopek vót egy kenyír, egy rubelírt vett hat kenyeret két disznónak eleg vót egy nap. Most mennyit eszik meg egy disznó, 210 griveny most egy mázsa búza. Most! De tavasz 280 vót, 2 disznónak eleg egy hónapig!"*[55]

A rendszer bukása már csak azért is negatív megítélésű részükről, mert ők ebben élték le az életüket. Furcsa volt, hogy egyik napról a másikra megszűnnek a mindenkinek munkát adó kolhozok: *„Hát megmondom neked, hogy egy kicsit furcsa vót. Na mittudom én mer… Ez a baj itt is, olvastam én is újágból. Eleinte is ugy vót, aki tudta megszántani a fődjét, jó vót, aki nem az nem."*[56] A nyugdíjasokat nem igazán rázta meg, de féltették gyerekeiket, hogy számukra nem lesz munkalehetőség: *„Egybű jó vót, egybű nem. Nem úgy jött ki, ahogy gondoltuk. Akkor vót munkalehetőség mindenkinek, nem kellett… Kitanul például egy iskolát: tanítónő vagy valami, nem tudnak neki munkahelyet adni. Akkor vót mindenkinek munkahely. (Mi volt a negatív oldala?) Gyenge a fizetís.*[57] *„Nem vót olyan nagy izé. Az nem régen szűntették meg. Mán én akkor nyugdíjas vótam, hát nem annyira érintett, mán akkor. Meg az uram is beteg lett, most lesz 20 éve, hogy meghalt 23-án. Nem olyan tul rígen lehetett, 10. Van mán 10. Hát annyi mán van."*[58] Az elhangzottakat összegezve Barkaszi Magda szavai mindent kifejeznek: *„Nehezebb, nehezebb vót utána, mikor mán a kolhoz megbukott. Nem vót munkalehetősíg."*

A kolhozosítás miatt harag az emberekben nincs, feltehetően azért, mert becsöppentek ebbe a korszakba. Még fel sem eszméltek, és az 1944-es csatlakozás után az USZSZK-hoz azonnal jött a szovjetesítés – sorra jelentek meg a kolhozok Kárpátalján is, ahogyan az ország más területein. A megkérdezett személyek beletörődtek az új helyzetbe: *„Nem nagyon."*[59] *„Én nem haragszok senkire. Nem is tudnék haragudni."*[60]

[54] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[55] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[56] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[57] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[58] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[59] Kozma Borbála (1928, Csongor)
[60] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)

A rendszer viszontagságait is figyelembe véve az emberek a munkalehetőség miatt jónak gondolják azt az életet, vagy legalábbis jobbnak, mint napjainkban: *„Hogymondjam neked eztet jányom, nehéz. Hát valakinek sokkal jobb vót, mint most, de valakiknek nehezebb. Ugyhogy ezt mindenki a sját maga izéjín… de én azt mondom most is, hogy akkor valahogy máskíp vót a megílhetés, mert ott vót munka mindenkinek, oszt mindenki keresett. Oszt ha egy családbul, ha dógoztak ketten, hárman vagy nígyen is, mégis csak össze jött, most meg ha dógozik egy, oszt nígy meg nem dógozik. Próbálj megílni! Hát ez a, hogy nincsen munkalehetősíg.”*[61] Ugyanúgy a keresethez kötik azt a megállapításukat, hogy jobb volt akor élni: *„Akkor jobb vót. Nem azért, hogy mán öregszek. Nem kell perezsiválni! Na most honnít lesz a családot ellátni!”*[62] *„Hát akkor. Mert lehetett keresni.”*[63] A fiatalokra gondolva szintén azt a kort látják a jobbnak: *„Hát… Nekünk, hogy mondgyam. Inkább a fiatalokra hatna, mer azok panaszkodnak, mi nem panaszkodunk, meg akkor se. Meg most is kapjuk azt a kis nyugdíjt, hát panaszkodnak sokan, de én nem tudom. Mindig vót, hogy panaszkodtak, akik nem szerettek dógozni, de hát azt látom én, aki dógozik, vagy a kertbe is dógozik valamibű egy kis pinzt össze tud csinálni. Nem?! De aki a lócon ül, meg sipákol mindig, hogy nincs. Most is szidom a nyugdíjasokot! Hát 800 rubel mondom számoljátok ki, ahon vannak öten, hogy mennyit kéne kapni minden hónapba, hogy kijöjjenek. Nem?! Meg munkalehetőség sincs. Hát nektek is ugyi tanultok-tanultok, oszt akkor csak a szüleiteknek kell, nem? Hogy tudjatok magatok, vagyis hogy mondjam nem bírnátok magatok, hogy rendezni, hogy tanultok. De akkor vót ugy, hogy ingyen gyógyítottak, most aki beteg? Most betegnek nem kell, én megmondom neked: 2000 grivenyembe vót, hogy beteg vótam áprilisbe. Annyi gyógyszer! Tegnapelőtt is vótam 110 rubelírt hoztam gyógyszert. Na de hát ugy ossza be az ember ahogy.”*[64]

A vallás tiltása miatt nem tetszett a kommunista rendszer az embereknek: *„Ugyi mán én öreg vagyok, nekem mán ugyis jó, megkapom azt a kis nyugdíjat, oszt ugy is jó. De én szerintem: jó vót. Egyfelől nem vót jó, mer a vallást tiltották a kommunisták, de a megilhetés megvót, aki dógozott. Aki olyan helyen dógozott, igazán na megvót!”*[65]

A kolhozosítás folyamata Szernyén is olyan hirtelen és szinte minden magyarázat nélkül ment végbe, mint szerte Kárpátalja falvaiban. A szovjet vezetés igyekezett minél előbb betagolni Kárpátalja településeit is a szocialista gazdasági modellbe: kolhozokat és szovhozokat létesítettek. A hatékonyabb termelés miatt később összevonták az újonnan megalakuló kolhozokat, így történt ez Szernye, Barkaszó és Csongor esetében is. A kolhozban a munkanapok egyhangúan teltek, és így is folytatódtak tovább az összevonás után is.

[61] Orbán Dénes (1940, Szernye)
[62] Barkaszi Kálmán (1939, Szernye)
[63] Barkaszi Magda (1944, Szernye)
[64] Barkaszi Gabriella (1934, Szernye)
[65] Kozma Borbála (1928, Csongor)

Összességében véve a szocialista rendszer pozitív értékelése a mai gazdasági helyzet fényében tűnik jobbnak az idős emberek szemében. A jelenkorban kevés a biztos megélhetést adó és jól fizető munkahely. Míg a kolhoz minden embernek munkát adott. Viszont a magántulajdont teljesen megszüntette, az újraelosztás azonban egyenlőtlen volt. A ranglétrán alul lévőknek alig jutott valami, mégis elég volt a megélhetéshez az emberek szerint.

A kolhozrendszer túlélte az 1991-ben megszűnt Szovjetuniót, Szernyén egészen 2000-ig működött a Kirov Kolhoz. Azután a kolhoz területeit néhány módosabb gazdának sikerült megvásárolnia, és önnálló gazdaságok jöttek létre ismét.

Felhasznált irodalom

Adatközlők

Barkaszi Gabriella, született: 1934, Szernye (2011.08.23.)
Barkaszi Kálmán, született: 1939, Szernye (2011.08.23.)
Barkaszi Magda, született: 1944, Szernye (2011.08.23.)
Kozma Borbála, született: 1928, Csongor (2011.08.16.)
Orbán Dénes, született: 1940, Szernye (2011.08.16.)

Forrás

Kárpátaljai Állami Levéltár, Vörös Zászló, 1946, 2. évfolyam, 11. (20.) szám; 1947, 3. évfolyam, 23. (186.) — 62. (175.) szám

Szakmunkák

Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkelet-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez.* Budapest, 2000, Hatodik Síp Alapítvány
Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrában.* Ungvár, 2004, PoliPrint
Fedinec Csilla, Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra.* Ungvár, 2010, Argumentum Kiadó, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete
Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói.* Budapest, 2001, Hatodik Síp Alapítvány
Tóth Eszter Zsófia: *Munkásság és oral history.* 2005, Múltunk
Хроніка Закарпаття (1867-2010). Kárpátalja évszámokban (1867–2010). Нпуково-дослідний інститут політичної регіоналістики. Серія „Studia Regionalistica" Ужгород, Видавництво УжНУ „Говерла", 2011

Internetes forrás

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=835&tip=0 (2012. 04. 25.)

Pallay Dezső[*] – *Braun László*[**]

Histometria,
avagy mérhető történelem?

Rezümé. A történelemtudomány vizsgálatának tárgyai, az emberek és az események egyediek, egyszeriek, megismételhetetlenek. Ezért a matematikai alapokon történő összehasonlítás és bizonyítás módszerei nem igazán alkalmazhatóak a tudományággal kapcsolatosan. Azonban azoknak a viszonylagos stabilitási pontoknak az alapján, amelyet a dátumok jelentenek a történelemben, megpróbáltuk matematikai számítások segítségével áttekinteni a történelem folyamatát. A történelmi kronológiák dátumait elemezve hasonlóságokat keresni, összehasonlításokat végezni, ábrázolni az események menetét. Munkánkban kísérletet tettünk arra, hogy elemi szinten összekapcsoljuk a történelmet a matematikával, bizonyságául annak, hogy a tudomány szigorú, ágazatokra osztott világában a tudás egységét alkot.

Резюме. Особи, предмети та події історичних досліджень є унікальними, одноразовими та неповторними, тому методи порівняння і доведення, засновані на принципах математики, не можуть бути використані у цій галузі науки. У даній роботі за допомогою математичних методів обчислення проведено дослідження таких відносно незмінних опорних даних в історії, як датовані події. Шляхом аналітичного дослідження хронології дат в історії встановлено паралелі, проведено зіставлення і зображення історичних подій. Автор статті намагається знайти елементарний зв'язок між математикою та історією, як доказ тому, що в світі строгості і багатогалузевості науки знання і досвід формують єдине ціле.

Abstract. The subjects of historical sciences – people and events – are unique, single and cannot be repeated. For this reason, methods of comparison based on mathematics cannot be applied to this subject. However, taking into account the fact that dates mean a relatively stable point in history, we tried to overview the historical processes with the help of mathematics. Analyzing dates of historical chronologies, we tried to make comparisons, looked for similarities and gave some graphical representations of the events. In this work we made an attempt to link history with mathematics in order to show that in the world of science broken into branches knowledge is undivided.

A történelem az ember, az idő és a tér kapcsolata. Magának a történelemnek mint tudománynak a tárgya az ember, illetőleg mivel társas lény, maga a társadalom.[1] Ezt visszavezetve a múltba, az emberi tevékenységnek a formái – azaz minden esemény (vagy a kanti filozófia értelmében inkább jelenség) – valamikor (idő) és valahol (tér) lezajlanak. Általában e hármas formációban szemléljük a múltat, ez képezi a történelemtanításnak és a múltbeli ismereteknek az alapját. Azt nem

[*] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Matematika Tanszék, adjunktus. [*] Старший викладач Кафедри математики Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. [*] Lecturer, Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Mathematics.

[**] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanár. [**] Викладач Кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. [**] Lecturer, Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Department of History and Social Sciences.

[1] Ormos Mária: A történelem és a történettudományok. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 5. o.

állíthatjuk, hogy ez önmagában elegendő a megismeréshez, hiszen lényeges dolgok maradnak ki belőle. Szellemi-vallási áramlatok, kulturális hatások, amelyek a közösség gondolkodásának szabtak irányt; társadalmi rendszer, szociális helyzet, jogi viszonyok, amelyek meghatározták az ember közösségben elfoglalt helyét. A mindennapi életet és tudatot meghatározó dolgok, egy-egy kor gondolkodásának a megértése, a történelmi periódus hangulatának az átérzése jóval nagyobb tudásanyagot igényel. Az ember-idő-tér háromszögéről azt is mondhatnánk, hogy a történelem kerete, amely alapján elénk tárul egy bizonyos kép a múltról, de akárcsak az anatómiában, magát az embert a csontváz alapján még nem ismerhetjük meg.

Abban az esetben, ha a történelemmel kapcsolatosan magától értetődőnek tartjuk az embert, mint e tudomány központi szereplőjét, akkor az általános ismeretek feltérképezésekor marad a tér és az idő viszonya.

Immanuel Kant *A tiszta ész kritikája* című művében foglalkozik a tér és az idő fogalmával is. Véleménye szerint a tér és idő a mi szemléletünk formája, nem a megismert tárgy tulajdonsága. Mi csak időbe és térbe vetítve tudunk felfogni, és csak az értelem kategóriáinak keretei közt, ha nem is hamisan, mindenesetre az objektív valóság ismerete nélkül.[2]

„Tér meg idő tehát két ismeretforrás, melyből a priori *különböző szintetikus ismereteket meríthetni, mint ennek fényes példáját adja a matematika a tér és idő viszonyainak megismerésében. Mindkettő ugyanis minden érzéki szemlélet tiszta formája s ezzel szintetikus* a priori *tételeket tesz lehetővé. De ez* a priori *ismeretforrások éppen azzal (hogy csak az érzékiség föltételei) határokat vetnek maguknak, t. i. tárgyakra, csak amennyiben jelenségeknek tekintjük, vonatkoznak, nem pedig magánvaló dolgokat tüntetnek föl. Csak a jelenségek terén érvényesek, ha e teret elhagyjuk, objektíve többé nem használhatók. A tér meg időnek ez a realitása különben nem érinti a tapasztalati ismeret biztosságát…*

Hogy végül a transzcendentális esztétika csak e két elemet, t. i. tért meg időt foglal magába, abból világlik ki, hogy minden más az érzékiséghez tartozó fogalom, még a mozgásé is, mely mind a két elemet egyesíti, valami empirikust tesz föl… Hasonlóképpen nem sorolhatja a transzcendentális esztétika a változás fogalmát a priori *adatai közé; mert maga az idő nem változik, csak az, ami az időben van. Szükséges tehát hozzá…a tapasztalat”.*[3]

A tér és az idő tehát nemcsak képzeletünk formája, hanem létünk alapfeltétele.

Általánosan ismert megállapítás, hogy a cselekmények szorosan összefüggenek egymással, valamint, hogy minden eseménynek van előzménye és következménye. Azonban, hogy van-e hosszú távon logikai összefüggés a történelmi események között, az régóta vita tárgya a történészek körében. A legtöbben erre határozott nemet mondanak és hangoztatják, hogy az emberi élet és a logika közé nem lehet egyenlőségjelet tenni – s ez vonatkozik a múlt eseményeire, a történelemre is.

[2] Benedek István: A tudás útja. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 213. o.
[3] Immanuel Kant: A tiszta ész kritikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 59–61. o.

Kétségtelen, az egyes emberek életútjait valóban nem lehet összevetni. Minden ember története egyedi és másokétól különböző, összehasonlításkor elvesznénk az események sűrűjében. De összehasonlítható-e a történelem menete az egész emberiségre vonatkozóan – legalábbis amit a mai ember ismer és említésre méltónak talál? Hogyan szemléljük mi a múltat a jelen tudásanyagán keresztül? A történelmi korszakhatárok valóban olyan súllyal jelennek meg a kronológiai eseménysorban, mint amilyen jelentőséget tulajdonítunk nekik a történelem felosztásakor? S ha ebből valami megismerhető, akkor hogyan szemléltethető?

A humán- és társadalomtudományok – így a történelemtudomány is – abban különböznek a természettudományoktól, hogy vizsgálatuk tárgyai megfoghatatlanok, a megfigyelt esetek megismételhetetlenek, s így semmi sem bizonyítható vagy ellenőrizhető.[4] A történelem linearitásában egyedüli konkrét tényként a dátumok vannak jelen. A keresztény időszámítás minden viszonylagossága ellenére a számadatsorokban találunk kiinduló pontokat, amelyek lerögzítik az eseményeket a történelmi térben. A teret síkra vetíthetjük, mintha földgömb helyett térképet vizsgálnánk. Az ember tőle független tényezők hatására, időben folyamatosan halad előre – ebben az esetben a lineáris skálán, amely csak a térben való gondolkodással együtt fogható fel. A külső (természeti jelenségek) és belső (ember által okozott) hatások következtében a történelmi idő minden szakaszának és a történelmi tér minden pontjának sajátosságai vannak. Az emberi élettér különböző helyszínein más-más események hatnak és a hasonló folyamatokat sem egyformán élik meg a közösségek. Ezért egyes esetekben külön-külön nemzeti szempontból, más esetekben egységesen világtörténeti áttekintéssel egy számegyenesre összehúzva vizsgáltuk meg történelem eseménysorozatának pályáját.

Megpróbáltuk kicsit másképpen, a megszokottól eltérően szemlélni a múltat. Olyan oldalát megmutatni történelmi látásunknak, amely számokkal leírható, ábrázolható, s pusztán a száraz tényekhez kapcsolódik, tehát a maga nemében objektív. Valójában minden kronológia bizonyos értelemben szubjektív, bár itt a szubjektivitás nem feltétlenül egyénhez, hanem inkább társadalmakhoz kapcsolható. A történelemmel kapcsolatos számadatsorok nagyban függenek a helytől, ahol azok keletkeztek, s ott a régió történésztársadalma mennyire tartotta elfogadottnak és köztudomásra méltónak bizonyos események dátumainak a feltüntetését. Ezt bizonyítja az, amit az adatok elemzésekor megtapasztaltunk, hogy a világ és Európa történeti kronológiánál is az általánosan köztudomású események dátumai mellett sokszor szerepeltek olyanok, amelyek jelentősen hatottak arra a helyre, ahol a kronológia keletkezett. Még erősebben kerültek előtérbe a honi sajátosságok a nemzeti kronológiák vizsgálata esetén. Többé-kevésbé ez így helyes, hiszen ami számunkra fontos, lehet, hogy tőlünk csak egy kicsit távolabb már elhanyagolható esemény, mint ahogy mindenkinek a saját bánata és öröme marad meg leginkább a tudatában. Mivel azonban a kronológia mégiscsak egyfajta konszenzus alapján

[4] Ormos Mária: 2003. 7. o.

jön létre, általában nem egy ember műve, s a történelem megismertetése céljából alkotják meg, így azokat elfogadhatjuk a történelem egyfajta összegzésének.

A társadalomtudományokban vitatott a számok jelentősége, mivel az élet, az emberi kapcsolatok nem fejezhetőek ki számokkal. Egy viszonyrendszert sem feltétlenül a térbeli távolságok határoznak meg.

Vető Miklós *A teremtő Isten* című vallásfilozófiai tanulmányában Hegelre hivatkozva azt írja, hogy: *„A vallásos tudat már eleve azért használ előszeretettel térbeli metaforákat, mert ... tudatában van annak a ténynek, hogy spirituális, morális vagy akár pusztán emberi viszonyok a számbeliség „lényegtelen meghatározásával" nem fejezhetőek ki megfelelően, a puszta mennyiségi meghatározás itt sohasem lehet kielégítő. A mennyiség az egynemű, a tagoltság és szerkezet nélküli viszonyok kifejezésének alapelve, ahol a szellem tekintete nem talál semmilyen egyéb fogódzót vagy támpontot. Az egyszerű távolságnak, két valóságot, két dolgot elválasztó út számokkal kifejezhető hosszának önmagában még nincsen semmilyen spirituális vagy morális jelentősége. Mit számít kapcsolatunk mélysége, jelentése, értéke szempontjából, hogy egy másik lénytől öt vagy ötszáz méter választ el a fizikai térben? A méterekben kifejezhető távolság önmagában nem árul el semmit egy emberi viszony minőségéről".*[5]

Történelmi szempontból sem vitatkozhatunk az állítással, sőt, teljes mértékben egyetértünk azzal. Az emberi viszonyok bemutatását azonban nélkülözi a kísérletünk. A történelem általános társadalomábrázolását nem a kapcsolattartási és viszonyrendszeren keresztül próbáltuk megjeleníteni, hanem egyfajta történelmi szemléletmód sajátosságait igyekeztünk összehasonlítani. Részünkről szándékos a száraz számadatokból álló, szellemi támpontok nélküli rendszer ábrázolása, ami viszont mégiscsak a társadalmi tudat részét képezi.

Nem külön az egyéneket vagy eseményeket akartuk láttatni, hanem az események egységét szemléltetni a kronológiai számsorban. S nem az idő, vagy történelmi szempontból a korok változása az ábrázolás lényege, hanem az idő folytonosságában történő változások emberi szemlélete.

A másik vitatott dolog az, hogy lehet-e egyáltalán egy egységes képet alkotni a világtörténelemről vagy akár Európa történelméről. Valószínűleg nem, s ez sem vitatható részünkről. Mindössze az általánosan elfogadott esemény-dátum, azaz tér-idő vonatkozásában megmutatni, milyen impulzusban látjuk mi adott történelmi kronológiák adatai alapján a múltat. Nem is magyarázzuk az eseményeket, hiszen kísérletünknek nem a korok hangulatának visszaidézése volt a célja.

Munkánkkal kísérletet tettünk a történelem szemléletmódjának egyfajta ábrázolására, amely kissé különbözik a megszokott történelmi leírásoktól. Nem lehet megtanulni belőle a történelmet, legfeljebb a tanultakat eleveníti és használja fel, egyfajta rendszerbe rakja és sajátságosan szemlélteti azokat. Megpróbáltuk összekapcsolni a történelmet a matematikával, párosítani a társadalomtudományt

[5] Vető Miklós: A teremtő Isten. Vallásfilozófiai tanulmányok. Kairosz Kiadó, 2001. 22–23.o.

a természettudománnyal. A számok tengerét felhasználva – amivel tele van a történelem – matematikai méréseket alkalmazni, ábrázolni, összefüggéseket keresni. A történelem és a matematika elemi szintű összeegyeztetése bizonysága annak, hogy a tudomány szigorú, ágazatokra osztott világában a tudás egységet alkot.

Történelem és a fraktálok

Az angol Lewis F. Richardson a XX. század első felében a földrajzi határvonalak és országhatárok hosszának, illetve hosszmeghatározásának pontosságát vizsgálta. Megfigyelte, hogy bizonyos országok határainak hossza egyes forrásokban nagy eltérésekkel szerepel. A partvonalak és országhatárok hosszának megállapítása többféleképpen lehetséges, és eljárásonként más és más eredményeket kaptak.

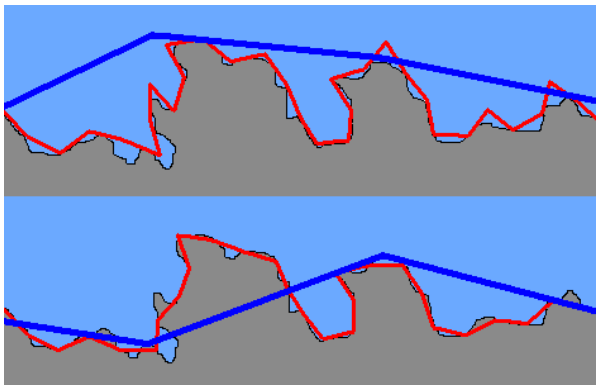

A különféle eljárásokban az volt a hasonlatos, hogy minden módszer esetében a kisebb lépések alkalmazásakor nagyobb hosszúságot kaptak eredményül. Kisebb mérésekkel pontosabban lehetett követni a partvonalat. Minél kisebb mérési egységet választottak, annál pontosabban, viszont több munkával kapták meg a partvonal hosszát.

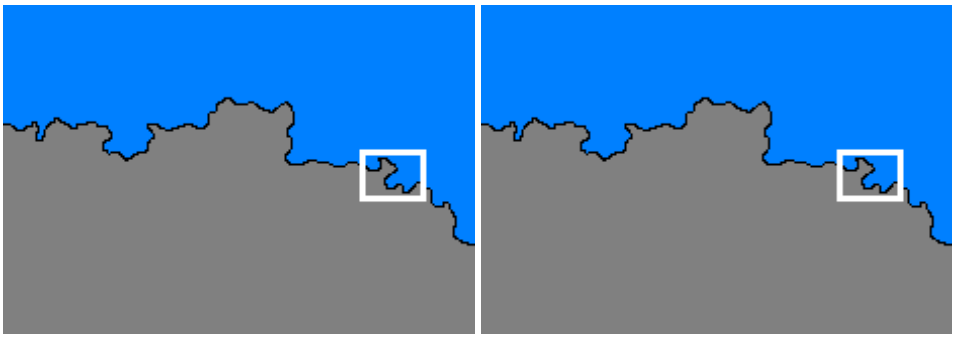

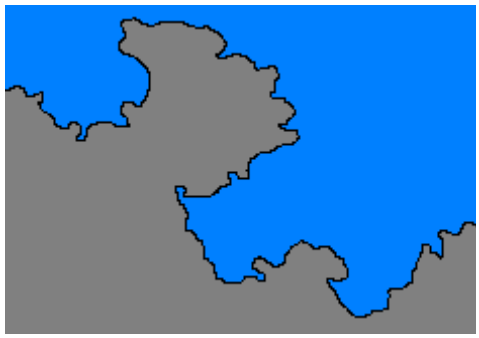

Benoit Mandelbrot ötven évvel később felhasználta és újraértelmezte a fenti problémát. Gondolatban egyre kisebb mérési egységeket alkalmazott, ami azt jelentette, hogy a partvonal mindig újabb mintázatát, kisebb szakaszát kellett a mérésnél figyelembe venni.

A gyakorlatban a partvonal pontos hosszát csak egy atomi szintű mérési egységgel lehet megmérni, hiszen az önhasonlóság (mai tudásunk szerint) az atomi szintig folytatódik.

Mandelbrot egy a partvonalakhoz hasonló geometriai alakzatot képzelt el, amelynél az önhasonlóság a végtelen kis mérettartományokig folytatódik. Ebből következik, hogy egy ilyen alakzat körvonalának hossza végtelen, hiszen minden szinten még finomabb görbületek, üregek és hajlatok találhatók.

Mandelbrot kutatásai során számos természet alkotta szerveződésben fedezett fel ehhez hasonló felépítést. Majd 1975-ben elnevezte a fentihez hasonló geometriai alakzatokat fraktáloknak. (Angolul fractal, ami főnév és melléknév is. A név az angol fracture szóból származik, melynek jelentése: törés.) Ez az elnevezés a káoszelmélet egyik alapszava lett, a fraktálgeometria pedig felsorakozott a geometria résztudományai közé.[6]

Mikor a történelmi kronológiákat, az események időbeli meghatározásait vesszük alapul, s azt az előbbiekben leírt módon, grafikonos ábrázolással síkban kivetítjük, akkor a partvonalakhoz hasonló nézetet, azaz egyfajta fraktálokat kapunk. Minél részletesebb egy-egy kronológia, annál tagoltabb grafikon vetül elénk. Abban az esetben, ha az eseménytár valamely ország történelmét csak nagy általánosságban, a legfontosabb eseményeik dátumainak közvetítésével tekinti át, akkor a tagolódás is kisebb. Akkor viszont, ha a történelmi dátumsor részletes, sok száz vagy akár több ezer esemény dátumát tartalmazza, úgy a grafikon vonala lényegesen tagoltabb. Ráadásul minél kisebb időközöket szemlélünk, a grafikon vonala is egyre osztottabb lesz. Ezt is szinte a végtelenségig lehet fokozni, hiszen ha történelmi szemléletünk nem pusztán a társadalmi elit életének változását követi nyomon, hanem hozzákapcsoljuk a honismeret és a mikrotörténelem

[6] www.t-es-t.hu/minden/kaosz/part.htm.

eseménytárának a dátumait is, s az időközöket fokozatosan szűkítjük – éves, hónapos, hetes, napos, vagy akár órás pontossággal kísérjük figyelemmel a múlt történéseit –, a történelmi grafikon egyre töredezettebb és hosszabb lesz. Ráadásul eleve egy feltételezett végtelennel van dolgunk, hiszen nem egy országhatárt kell megmérnünk, azaz elindulnunk egy pontból majd a mérések elvégzése után ugyanoda visszatérnünk. A történelmi számegyenesen, valahol a végtelen egy feltételezett pontján (első régészeti leletek vagy kronológiánál lehet az első írásbeli említés) elindulunk, s mivel a történelem végét nem ismerhetjük, a jelen, vagy inkább a közelmúlt egy pontján megállunk, de a történelmi grafikon akkor is folytatódni fog, ha már nem mi folytatjuk.

A történelmi számegyenes tagolásánál nem cél a különböző tartományok önhasonlóságnak a létrehozása vagy mesterséges alakzatok megalkotása atomi szintű fraktálokból, hanem annak a megfigyelése, hogy a történelmi eseménysorozatok szakaszai mutatnak-e valamilyen hasonlóságot, vagy összehasonlíthatók-e a különböző kronológiákból készített hisztogramok grafikonjai.

Társadalmi impulzusok és a történelem ritmusa

A történelmi események dátumsorainak a kiválasztásakor nem vezetett bennünket különösebb kritérium, mindössze azt tartottuk fontosnak, hogy a számadatsorok kellő részletességgel ábrázolják a múltat. Rövid kronológiai táblázatokat a nemzeti történelem megvizsgálásakor összehasonlításként alkalmaztunk. Hozzá kell tenni, hogy részletesebb kronológiai táblázatok is léteznek, mint az általunk elemzettek. Azonban úgy véltük, hogy a kiválasztott dátum- és eseményjegyzékek alapos áttekintést adnak a múltról, s a kísérlethez elegendő információ áll rendelkezésünkre.

Véletlenszerűen választottunk ki kronológiákat, s azokat igyekeztünk különféleképpen elemezni. Lehetséges, hogy több eseménytár részletesebb feldolgozása más eredményeket adhat. Azonban a feldolgozás eredményei megerősített néhány, az oktatásban eddig megszerzett tapasztalatot, s ezek elősegítették a következtetések levonását.

Minél közelebb kerülünk saját korunkhoz, annál több esemény van a köztudatban, sokkal részletesebben ismerjük a történelmünket. Ez megmutatkozik a periodizációnál is: a jelen felé haladva egyre rövidebbek a történelmi korszakok. Vizsgálatunk ezért a 476 előtti időszakra nem terjedt ki. Úgy ítéltük meg, hogy az ókor több évezredes időszakát ábrázolni, összehasonlítani, elemezni nehéz lett volna. Talán majd megér egy külön kísérletet az ókor összegzése. A középkor előtti események dátuma csak ott került be az elemzésbe, ahol egyes országok kronológiája kezdődött ókori eseményekkel, s azt kihagyni nem akartuk, illetve más államok dátumsorával össze lehetett vetni. Az ábrázolt grafikonok közül nem mindegyik tartalmazza az említett időszakot, sőt, a középkor kezdeti szakaszait

sem. Így ha összehasonlítást végezni nem is tudtunk, de a grafikonoknál megfigyelhetőek az említett szakaszok ábrázolása.

A történelmi kronológiáknak csak a dátumait használtuk fel, s nem elemeztük az általuk feltüntetett eseményeket. Azt vettük figyelembe, hogy hányszor van feltüntetve egy-egy év az adott kronológiában, pontosabban egyes időközök – 50-es, 20-as, 10-es stb. – mennyi dátumot tartalmaznak, és azok hogyan arányolanak a többi időközhöz. A kísérlettel ábrázolni próbáltuk, hogy a tőlünk teljesen függetlenül összeállított kronológiák alapján mennyi „társadalmi inger" érte az embereket a történelem folyamán, milyen időszakokban volt nagyon impulzív a történelem, mikor voltak mérsékelten impulzív időszakok, s csupán a mennyiség alapján ki lehet-e mutatni folyamatosságot, periódusosságot, korszakonkénti hasonlóságot, töréshatárokat.

A dátumsorokból hisztogramokat készítettünk. A hisztogramok megszerkesztésénél a tér viszonylatában nem az események kiterjedése, hanem a mennyisége kapott fontos szerepet. Kétféle formában ábrázoltuk a hisztogramokat: oszlopos diagram és grafikon formájában. Különösen a grafikon formájúak voltak szemléletesek. Az elektrokardiogramhoz hasonló ábrák – mint a történelem szabálytalan szívverése – jelenítették meg a múltat. Ezt a ritmust érzékeljük a történelemből, s bár *a fontos eseményekből olykor sikerül magunkat kivonni, a történelem erős áramlatai, nagy impulzusai mindenképpen hatással vannak ránk.* Az erősebb történelmi impulzusok az oszlopos diagram vagy a grafikon olyan kiemelkedései, amely éveket vagy évtizedeket a dátumok alapján gyakrabban említenek a kronológiában. Mivel több esemény zajlott le akkor, a gyakori említések fontosabbá teszik az egyes időszakokat, kiemelik azokat saját környezetükből.

Az események különböző kategóriákba sorolásával tovább lehetett volna bontani a kronológiai táblázatokat (pl. pozitív és negatív hatásokat kiváltó események – bár ebben az esetben is vitatott, minek mi a végeredménye; kulturális hatások, stb.). Minden kronológiában feltüntetett esemény azonban valamiért fontos, említésre méltó volt. Nem vizsgáltuk felül a felhasznált kronológiákat, hanem azokat kész tényeknek vettük, ezért az adott eseményeket, illetve a számunkra fontos dátumhalmazt eredetiben hagytuk. Fontossági sorrendet sem állítottunk fel az események között, tehát az adott elemzésből olyan eredmény is születhetett, hogy „ismeretlenebb" évek nagyobb mértékben vannak ábrázolva, mint a történelmileg fontos korszakhatárok, de mindig úgy, ahogyan azt a kronológiai táblázatok összeállítói helyesnek találták.

A történelmi kronológiák hisztogramjainak grafikonjai és diagramjai nem minden idők, hanem a jelen kor történelemszemléletét tükrözik, amely a történelemtudomány mai állása szerint megállapított korszakainak, illetve azok eseményeinek dátumai alapján ábrázolják a történelmet.

Mindössze kisebb változtatásokat kellett eszközölnünk: a „kettős" dátumokat (születés és halálozás évei, háborúk időszakát stb.) kellett felbontanunk és két különböző évre tennünk, a *kb.* illetve a *körül* jelzésű évszámokat határozott évben megjelölnünk. Minél korábbi időszakra vonatkozott a kronológia, annál

gyakrabban találkozhattunk ilyen „jelölt" dátumokkal. Mivel a dátumsorokból elkészített hisztogramok rekeszei nem 1-esek voltak, azaz nem éves kivetítésben ábrázoltuk a történelmi adatsort, a korrigált évek nem okoztak lényegi változást.

Kilenc különböző kronológiát használtunk fel, és kiegészítőként még egyet igénybe vettünk, amely összesen 10 326 dátumot jelentett.

A legrészletesebb egy német nyelvű Európa-történeti kronológia volt, amelyből a 401-től 1999-ig terjedő időszakot választottuk ki. Ez a periódus összesen 5354 eseménytörténeti dátumot tartalmazott. Természetesen az eredeti kronológiában szerepeltek az ókori események dátumai is, amelyet mi az előzőekben említett okok folytán nem használtunk fel. A részletes dátumleírás elektronikus formában fellelhető volt a világhálón.[7] A német nyelvű kronológia a mai divatos évszázados felosztást követte (401-től 500-ig, 501-től 600-ig stb.), ami a közérthetőség szempontjából talán egyszerűbb, de nem emeli ki a korszakhatárokat (pl. ókor–középkor – 476). Ez a mostanában egyre jobban elterjedt szemléletmód is alátámasztotta a mi hozzáállásunkat a dátumok válogatás nélküli alkalmazásához.[8]

A másik jelentős történeti kronológia az ókortól 1945-ig tekintette át a világ történelmét. A magyar nyelvű adatsor – kulturális enciklopédia – a történelmet művészettörténeti szempontból osztotta fel korszakokra (pl.: középkor – román kronológia, középkor – gótika kronológia; reneszánsz és reformáció kronológia stb.), azonban a dátumok nem csak a kulturális élet eseményeit tükrözték vissza.[9] A korszakok több esetben fedték egymást, s mivel ugyanannak az eseménynek csak egyszer kellett szerepelnie, az ismétlődő történések kikerültek a dátumsorból. Többször egy dátum alatt több esemény szerepelt, ezekhez viszont hozzáíródott a megfelelő évszám. Mivel 1945-ig tartott az említett kronológia, egy másik kronologikus résszel bővítettük ki a már adott részletes dátumsort.[10] A kiegészítésre azért volt szükség, mert minden kronológiát – az összehasonlítás végett – igyekeztünk a XX. század végénél lezárni, viszont a kultúrtörténeti dátumsorból „hiányzott" néhány évtized. A részletes kultúrtörténeti eseménytárat nem akartuk elvetni, s kíváncsiak voltunk, hogy az ábrázolás szempontjából mennyiben tér el a többi politikatörténeti eseménytártól. Az is érdekelt, hogy egy ilyen jellegű toldás miképpen jelenik majd meg az eseménytörténeti grafikonon, megfigyelhető-e majd valamiféle eseménytörténeti megszakítottság vagy kiemelkedés. A kiegészített dátumsor összesen 491 évszámot tartalmazott.

---

[7] Europäische Geschichte: *http://www8.informatik.uni-erlangen.de/html/wwp/germ/entr*

[8] Személy szerint történelmietlennek tartom a századoktól századokig tartó korszakolást, hiszen attól, hogy egy század elkezdődik, az még nem feltétlenül kezdete egy új korszaknak, hanem a legtöbb esetben mindössze folytatása az előzőnek.
A történelmi időszakok korszakhatárai vita tárgyai. Általánosan elfogadott dátumokról van szó, amelyek állomásokat jelentenek a történelem folyamatában, s a jelölt események megtörténte után visszafordíthatatlan életmódváltozás következett be. Sokan nem az általunk használt dátumokat tartják korszakhatárnak, ennek azonban csak a kezdeti, kiinduló dátumnál van csekély jelentősége.

[9] Kulturális enciklopédia: *enciklopedia.fazekas.hu/krono/gorog.htm*

[10] Történelmi kronológia az őskortól napjainkig: *könyvet.ajánlok.hu/tortenelem/tortenelmi-kronologia/80-toertenelmi-kronologia-az-skortol-napjainkig.html*

Összehasonlításkor a kronológiák időpontját a XX. század végében meg lehetett határozni, addig a kezdő időpont változó volt. Mindkét magyar a X. század, illetve az egyik ukrán történeti kronológia a IX. század közepétől kezdődött – az államalapításokat és előzményeiket vették kiindulási pontnak.

A két nagy, világ- és Európa történelmét áttekintő kronológia után nemzeti történelmet tartalmazó kronológiákat is megvizsgáltunk. A magyar és az ukrán eseménytörténeti dátumsorokból kettőt-kettőt használtunk fel azzal a céllal, hogy ne csak más országok történeti grafikonjaival, hanem „önmagukkal" is összehasonlítást végezhessünk. Attól függetlenül, hogy minden kronológia különböző mennyiségű adatot tartalmazott, meg akartuk figyelni, arányosak-e egymással vagy alkalmanként más-más eseményekre hívják fel figyelmet. Mindkét magyar történelmi kronológiát a világhálóról vettük át.[11] Az egyik ukrán történelmi kronológiát egy középiskolák számára írott módszertani segédkönyvből kölcsönöztük, amely rendkívül részletesen tekinti át az események menetét. A módszertani segédkönyvet az egyik szerző bocsátotta a rendelkezésünkre.[12] A másik történelmi dátumsor megtalálható a világhálón.[13] Ezek mellett véletlenszerű kiválasztás után még elemeztük a finn, az észt és az afgán történelem dátumait is, amelyeket szintén internet felhasználásával kerestünk ki. A finn, észt és afgán történelmi kronológiák hisztogramjainak az összehasonlításánál az volt a cél, hogy mennyire lehet hasonlatosságokat találni a teljesen más környezetben és történelmi közegben élő nemzetek esetében.[14]

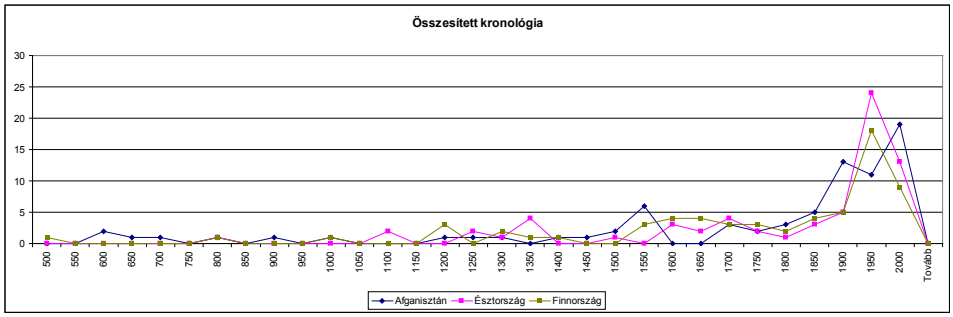

1. ábra. **Afganisztán, Észtország és Finnország történelmének kronológiájából 50-es rekeszekkel/évközökkel készített hisztogramok egymásra vetített grafikonjai**

[11] Magyar történelem évszámok: *http://caesarom.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=538119&*
Magyarország történelme (kronológia): *kisjanos.ingyenweb.hu/Dok/Magyarorszagtortenelme.htm*
[12] Demcsik Jevhenyija, Maha László, Simon Jurij: Kétnyelvű szövegek alkalmazása Ukrajna történelmének oktatása során Ukrajna magyar tannyelvű iskoláiban. Módszertani segédkönyv. Ungvár, 2011.
[13] *http://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_історії_України_-_1_*
[14] Finnország rövid történelmi kronológiája: *ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/finn/finnkron.html*
Észtország rövid történelmi kronológiája: *ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/eszt/esztkron.html*
Afganisztán történelmi kronológiája: *www.historia.hu/archivum/2001/0108afgankronologia.htm*

Szándékosan használtunk internetet a kronológiák megkeresésére, s nem azért, hogy megkönnyítsük a munkánkat, hanem elsősorban a mindenki számára elérhető ellenőrizhetőség miatt. Az egyetlen könyv alapján összeállított kronológia már kísérletünk idején megjelent, és egyes iskolák könyvtárában megtalálható.

A finn kronológia mindössze 71 dátumot tartalmazott, az észt 75-öt, az afgán 93 dátumot, a sokkal terjedelmesebb magyar 481-et, addig az ukrán történelem dátumsora 1890 évszámot foglalt magába.

Eleinte különböző rekeszszámokat, azaz időközöket (5, 10, 20) használtunk a tisztán számok alapján összeállított történelmi hisztogramok grafikonjainak az elkészítésekor. Nemcsak teljes kronológiákat hasonlítottunk össze, hanem korszakokat is. Kis rekeszszámmal/időközzel ugyanazt az eredményt kaptuk, mint ahogy az a tengerpart esetében a fraktálokkal történt. Minél részletesebbek voltak a dátumsorok hisztogramjainak grafikonjai, annál inkább eltértek egymástól. Kisebb időközök felhasználása esetén a részletek – a történelmi folyamatok különbözőségei – jobban láthatóvá váltak.[15] Esetünkben azt jelenti, hogy a részletesen ismert történelem folytán jelennek meg azok a sajátosságok, egyedi vonások, amelyek minden nemzet történelmét vagy magát a történelmet változatossá, érdekessé, különlegessé teszik.

A kronológiák összehasonlításakor elsősorban az 50-es és a 10-es rekeszszámot, azaz 50 és 10 éves időközöket használtunk. Az 50-es volt az általunk használt legnagyobb időköz, amelyek grafikonjai nagyon szemléletesek voltak. Az ugyanannyi eseményt fél évszázados periódusokban áttekintett dátumsorokat folyamatában ugyanúgy akartuk megvizsgálni, mint a részletesebb eseménytörténeti felsorolást. Természetesen a számok mennyisége az oszlopos hisztogramok esetében jól láthatóan visszatükröződnek. Azonban a grafikon formájú hisztogram a számok közvetlen feltüntetése nélkül jól láthatóvá teszi magát a dátumok alapján sugallt történelmi folyamatot, amely irányában, formájában hasonló minden esetben. Ehhez hozzájárul az, hogy nagy időközzel tekintettük át a történelem menetét. A nagy rekeszszámokkal/időközökkel áttekintett, cselekményeiben lényegesen különböző történelmi események dátumaiból készített grafikonok hasonló folyamatokat ábrázolnak.

Először az elkészített grafikonokat külön-külön vetettük össze. Aztán az 50-es rekeszekkel/időközökkel készített grafikonokat egymásra vetítettük: a két Magyarország története, a két Ukrajna története, a világ- és az Európa-történeti kronológiákat.

[15] Különösen a grafikonos ábrázolások voltak szemléletesek a történelem folyamatának a bemutatásában. Mivel a felhasznált kronológiák eltérő mennyiségű adatokat tartalmaztak, a grafikonok hullámain is különféle számadatok jelentek meg. A folyamatok szemléltetésénél jobban átlátható volt az a grafikon, amelyiken nem tüntettük fel a számokat, így a tanulmányunk bemutatásánál is ezt a formát választottuk. Természetesen elkészítettük mindezt a számadatokat ábrázoló formában is.

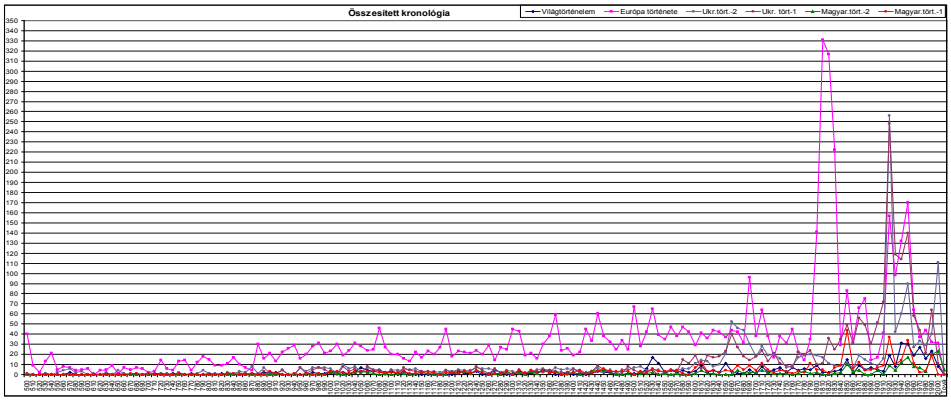

2. ábra. **Az 10-es rekeszekkel/évközökkel készített hisztogramok egymásra vetített grafikonjai**

A hasonlóság szembetűnő volt, amiből ugyan kiemelkedett az Európa-történeti kronológia grafikonja, amely magasan a legtöbb számadatból állt össze, viszont kb. az 1600-as évekig szinte ugyanazt a ritmust mutatta mind az öt dátumsor. Ukrajna történeti kronológiáinál van egy impulzív periódus (1650–1710, pontosabban 1648–1709), amely elüt a többitől. Nem egyforma az ábrázolása az időszaknak a két Ukrajna történeti dátumsor grafikonján – az egyikben hosszabban tart és fokozatosan emelkedik, majd ugyanilyen csökkenés jellemzi, a másiknál az időszak rövidebb ideig tart és intenzívebb –, de következetesen kiemelkednek. Az Európa-történeti kronológia nemcsak számadatai alapján, de ábrázolásában is eltért – az egyik Magyarország történeti kronológia kivételével – a többitől annyiban, hogy a XIX. századot impulzívabb időszaknak mutatta be, mint a XX. századot. Itt következtetni lehet arra, hogy a német eredetű kronológia a két világháborút csak a szükséges mértékben mutatta be, de attól fontosabbnak tartotta a nemzeti büszkeséggel összekapcsolható eseményeket, az 1834 és 1871 közötti éveket. Magyarország történeti kronológiájában is inkább az 1848-hoz kapcsolódó nagy nemzeti érzésekkel kitöltött korszak ábrázolása a mérvadó, semmint a XX. század nemzeti tragédiái. A huszadik század ábrázolása mindegyiknél hasonlóságot mutat: 1900-nál egy intenzív emelkedés kezdődik, amely a század közepéig tart (a két világháború megjelenítésének a következtében), majd ugyanilyen erőteljes hanyatlás kezdődik. Két kronológia – a világ- és az egyik Magyarország történeti grafikon – ábrázolása alapján a XX. század második fele is intenzív, mivel a rendszerváltás és a Szovjetunió összeomlása is kiemelt hangsúlyt kapott.

Mivel az Európa-történeti kronológia eredeti állapotában a többivel összevetve nagyon kiemelkedett, felismerhető volt ugyan a hasonló történelemábrázolás, bár kevéssé egyöntetűen, mint a másik öt esetében. Ezért az ábrázolás egyértelműsítése végett „egalizáltuk” a kronológiát: arányosan az ötödével csökkentettük a dátumsor számadatait. Ennek következtében az Európa-történeti grafikon teljesen

beilleszkedett a többi közé, és hasonló folyamatot mutatott. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy nem vagyunk hajlandók tudomást venni bizonyos eseményekről, hanem a kronológiák által megadott történelmi folyamatokat egységesen próbáltuk ábrázolni. Lényegében ugyanígy fordítva is elvégezhető a grafikon elkészítésének módja: a többi kronológiát valós történelmi események dátumaival pótoljuk ki, hogy mindegyik hasonló mennyiségű számadatot tartalmazzon.

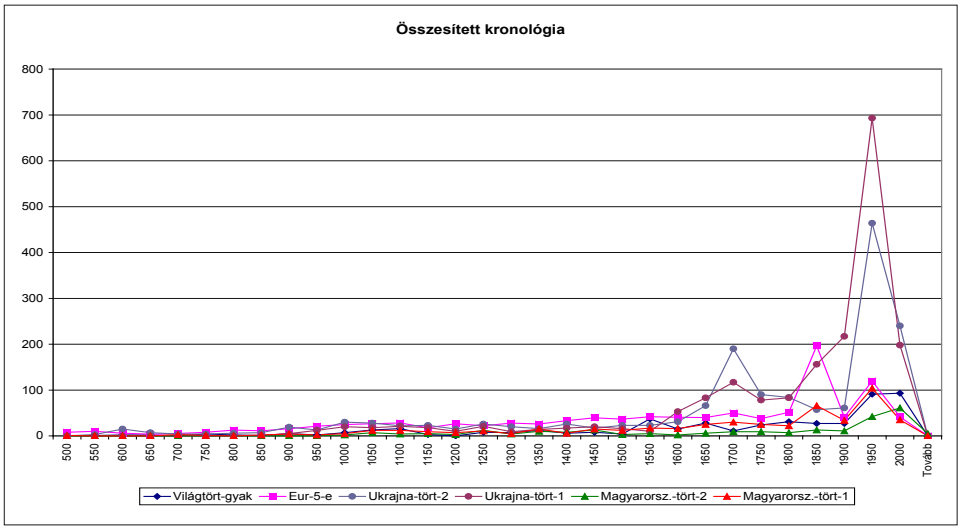

3. ábra. **Az 50-es rekeszekkel/évközökkel készített hisztogramok egymásra vetített grafikonjai az 1/5-re csökkentett Európa-történeti grafikonnal**

Minél kevésbé ismerjük a történelmet és kevesebb eseményről tudunk, annál általánosabb képet kapunk a múltról. Emiatt hasonlatosnak látjuk a történelmi folyamatokat, és ezért következtetéseink is felületesebbek.

A gyakorlati rész leírása

A statisztika alapfogalmai közül a fentieket alkalmazva végeztük el a kutatást úgy, hogy a kronológiai táblázatokat mintáknak tekintettük. A Microsoft Excel számítógépes program statisztikai részét alkalmaztuk a kutatásunk során. A statisztikai alkalmazás az MS Excelben megtalálható az **Eszközök** menüpontban, ha az Analysis ToolPak be van kapcsolva:

Ekkor az Eszközök menüpontban alkalmazható lesz az **Adatelemzés**:

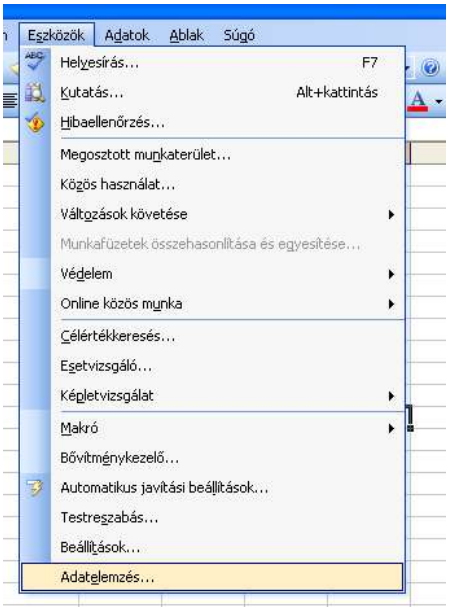

Az **Adatelemzésben** megtalálható a **Hisztogram**, amelynek segítségével elkészíthető a gyakoriságtáblázat.

Egy cellatartomány adatai és az adatkategóriák alapján egyenkénti és halmozott gyakoriságok számíthatók ki. A hisztogram eljárással az adathalmazban egy megadott érték előfordulásainak számát is ki lehet számítani.

Ha például egy 20 fős osztályban a tanulók érdemjegyeinek kategóriánkénti megoszlására kíváncsi, a hisztogram eredménytáblája közli az érdemjegyek határértékeit, valamint a legalsó határérték és az aktuális határérték közé eső érdemjegyek számát. Az egyedüli leggyakoribb érdemjegy az adatok cellatartományának **módusza**.

A fenti példához hasonlóan az adott kronológiáról gyakoriságtáblázatot készítettünk. Először meghatároztuk a rekeszeket, vagyis azt a léptéket, melyet alkalmaztunk a gyakoriságtáblázat elkészítéséhez. Például Ukrajna történetét 850-nel kezdtük és 50-es léptekkel továbbmenve készítettük el a rekesztartományt. Ezután kijelölve az évszámokat a számítógép elkészítette a gyakoriságtáblázatot és a megfelelő diagramot. A gyakoriságtáblázat úgy készült el, hogy rekesztartományban 850 után 900 következik, mert a lépték 50-es. Akkor az Excel megszámolja, hogy hány olyan szám van a kijelölt területen, ami 825 és 875 közé esik, s ezt a darabszámot írja a 850 mellé a következő oszlopba. Nyilvánvaló, hogy a 900-as mellé a 875 és 925 közötti számadatok száma fog kerülni.

A Microsoft Excelnek ezt az alkalmazását használtuk fel a gyakoriságtáblázat és a diagramok elkészítése során.

Mérsékelt aktivitású időszakok

A hisztogramok összehasonlításánál és elemzésénél néhány mérsékeltebb korszak figyelhető meg, ami ebben az esetben annyit jelent, hogy a dátumok kevesebbszer ismétlődnek, és kisebb diagram-, illetve grafikonmagasság jellemez egy adott időszakot. A kevesebb impulzust tartalmazó időszak nem minden történeti kronológiában egyforma, hol hosszabb, hol rövidebb ideig tart, a kezdete vagy a vége más időpontra esik. Ezért úgy tüntettük fel a kiemelt évtizedeket, hogy az adott évek minden hisztogram grafikonjában megegyezzenek. A hisztogramokat összehasonlítva (világtörténelem, Európa történelme, Magyarország történelméből 2 példány, Ukrajna történelméből szintén 2 példány – összesen 6 hisztogram) elemeztük a kronológiák alapján kapott grafikonok lefelé hajló görbéit, azaz a társadalmilag kisebb aktivitást, kevesebb impulzivitást mutató korszakokat. Kerestük a kapcsolatot a grafikonok lefelé irányuló vonalai között. Ilyen időszak: az **1150–1200** közötti évtizedek, az **1450–1500**-as évek és az **1750-től 1800-ig** terjedő korszak. A XII. századtól korábbi „nyugodt" időszakokat nem tudtuk pontosan kimutatni ebben az összehasonlításban, mivel – a már említett módon – három történelmi kronológiának is a kezdeti időpontjai a X. század környékére estek, és a kronológiák kezdetén mindig jóval kevesebb dátum szerepel, mint a későbbi időszakokban. A három kevésbé impulzív kor egyfajta periódusság szerint kb. 250 évenként ismétlődik (a korszakok végei és a következő kezdete közötti különbség), ennek alapján feltételezhettük, hogy valamikor 850-900 táján is kellett egy ilyen mérsékelten aktív kornak lennie. A fennmaradt három (világtörténelem, Európa-történelem és ukrán történelem) kronológiában a 850-es dátum a „mélypont", de attól kezdve a grafikonok vonala és a diagramok oszlopai emelkedő

tendenciát mutatnak. Ez a kevésbé impulzív időszak 800 után kezdődött el és még 900 előtt, valószínűleg a IX. század második felében befejeződött. A történelmileg kevésbé impulzív időszakok áttekintése alapján pontos periodikus ismétlődést nem sikerült kimutatni. A korábbi évek adatait egyes kronológiák kiterjedése következtében így már nem volt módunk megvizsgálni.

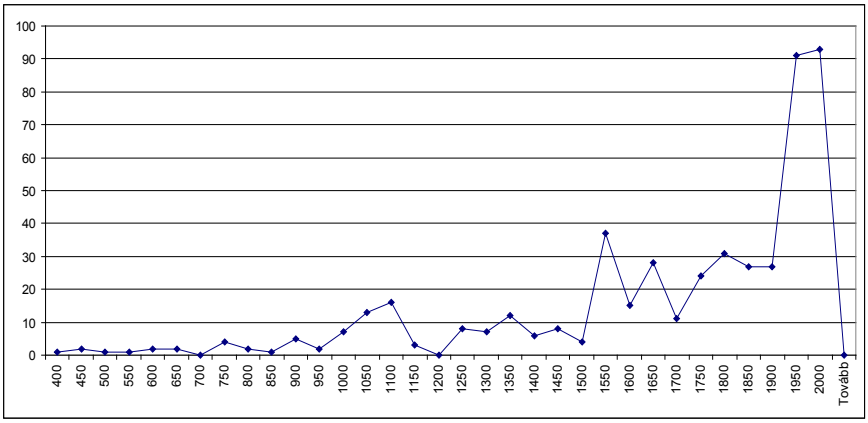

***4. ábra.* 50-es rekesszel/évközzel készített világtörténeti kronológia grafikonja[16]**

A **650-től 700-ig** tartó időszakot mindössze három hisztogram összehasonlításában lehetett megállapítani – a világtörténelmi, az Európa-történeti és egy Ukrajna-történeti kronológia alapján –, a többi nem tartalmazta az említett kort. A világtörténeti és Ukrajna-történeti kronológiában a „nyugodt időszak" kb. 650-től 750-ig tart, Európa történelmében ez a VII. századra terjed ki. Erről az időszakról azonban nem lehetett teljes értékű összevetést végezni, mivel a történelmi periódust nem tartalmazta az összes kronológia.

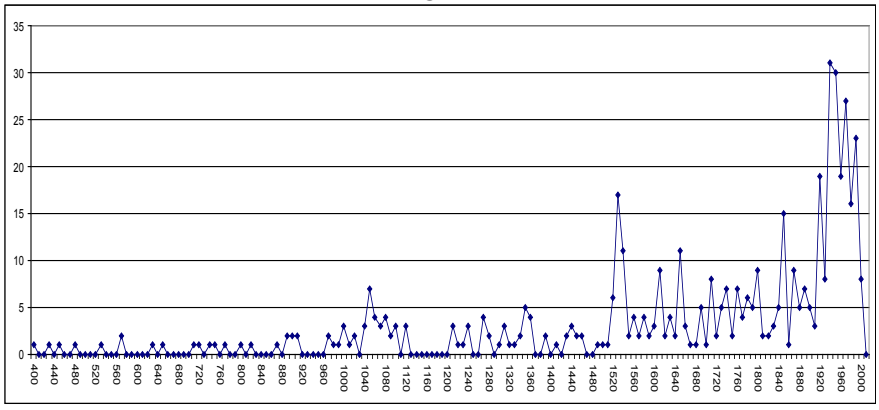

***5. ábra.* 10-es rekesszel/évközzel készített világtörténeti kronológia grafikonja**

[16] Kulturális enciklopédia: *enciklopedia.fazekas.hu/krono/gorog.htm*
Történelmi kronológia az őskortól napjainkig: *könyvet.ajánlok.hu/tortenelem/tortenelmi-kronologia/80-toertenelmi-kronologia-az-skortol-napjainkig.html*

Az **1150–1200** közötti évtizedek vizsgálatakor a világtörténeti kronológiában a mérsékelt aktivitású időszak már 1100-tól elkezdődött, vagyis attól kezdődően mutat hanyatló tendenciát a grafikon majdnem az 1250-es esztendőig. Igaz, 1100 környékén még viszonylag nagy a társadalmi impulzusok száma. Az Európa-történeti kronológia alapján is hasonló kép tárul elénk, a mérsékelt korszak 1100-tól 1200-ig terjed, majd ezt egy újabb és kisebb lefelé ívelődés követi 1200-tól 1300-ig, amelynek a mélypontja 1250 (viszont magasabb az impulzusa, mint az 1150-es évnek). Magyarország történelmével kapcsolatos hisztogramok grafikonjaiban az adott XII. század második felére eső mérsékelt időszak jól kimutatható. Ukrajna történelme esetében az egyik hisztogram grafikonjában az említett korszak a XII. századra, míg a másik esetben a XII. század közepétől a XIII. század közepéig jellemző.

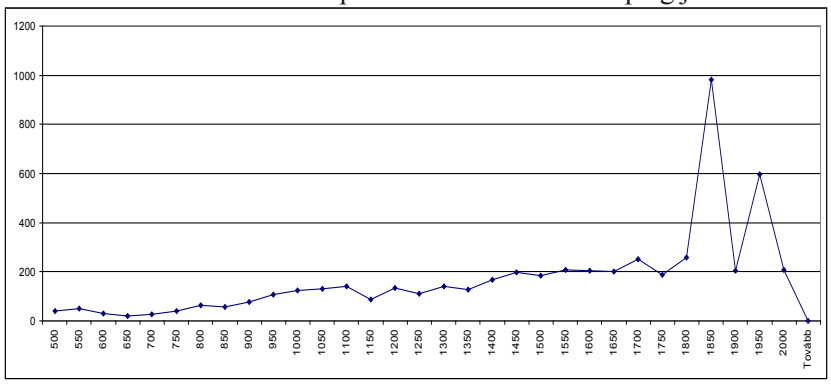

***6. ábra.* 50-es rekesszel/évközzel készített Európa-történeti kronológia grafikonja**[17]

Az **1450–1500**-as évek időszakával kapcsolatban a világtörténelmi és Európa története kronológia hanyatló irányt jelez, az egyik Magyarország történeti kronológiában (Magyarország története – 2) a kevésbé impulzív kor a XV. század közepétől a XVII. századig terjed, a másikban inkább 1500-tól kezdődően a XVI. századot fogja át. Ukrajna mindkét történelmi kronológiájában a kevésbé impulzív időszakok az 1450–1550-es évek.

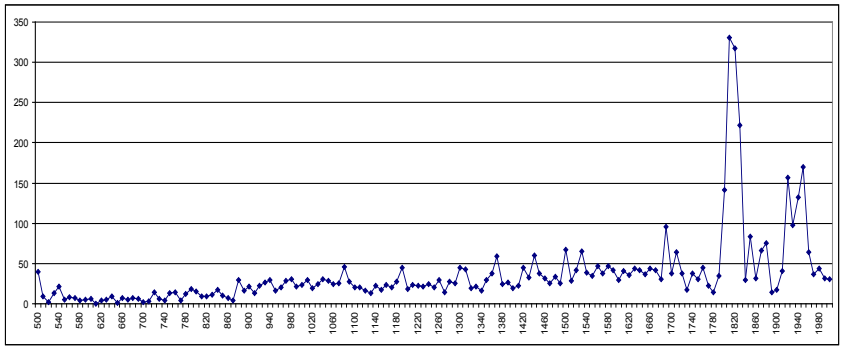

***7. ábra.* 10-es rekesszel/évközzel készített Európa-történeti kronológia grafikonja**

[17] Europäische Geschichte: *http://www8.informatik.uni-erlangen.de/html/wwp/germ/entr*

Az **1750-től 1800-ig** tartó időszak a világtörténelmi grafikon alapján a XVII. század második felétől a XVIII. század végéig utal egy kevésbé impulzív időszakra. Az Európa-történeti kronológia alapján elkészített hisztogram grafikonja egy nyugodt XVIII. századot mutat. A magyar történeti hisztogramok közül az egyik a XVIII. század elejétől, a másik a XVIII. század közepétől mutat alacsony intenzitású periódust, s mindkettő végpontja a XIX. század közepe, vagyis 1848. Ukrajna történelme esetében a kevésbé impulzív időszak az egyik felmérésben a XVIII. század elejétől a XIX. század közepéig tart, míg a másikban szintén a XVIII. század elején kezdődik, egy kisebb kiugrást mutat a XIX. század elején, majd egy még kevésbé impulzív korszak veszi kezdetét a XIX. század folyamán, ami a XX. század elejéig tart.

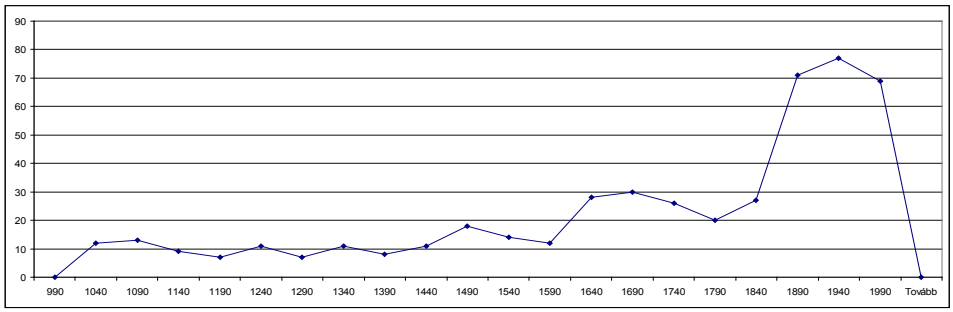

8. ábra. **50-es rekesszel/évközzel készített Magyarország történetének-1 kronológiájának grafikonja[18]**

Az említett mérsékelt, kevesebb társadalmi impulzust tartalmazó időszakok vizsgálatánál több következtetést is levonhatunk. Az egyik, hogy semmiképp sem nevezhetőek nyugodtabbaknak a többi történelmi szakasznál. ***Mindig csak viszonylagos nyugalomról beszélhetünk az elemzett korszakot megelőző és követő jelentősebb mennyiségű társadalmi impulzushoz képest.***

A történelmi kronológiák vizsgálata ebben az esetben magas, 50-es rekeszszámmal, azaz 50 éves időközökkel történt. Természetesen a kronológia minden dátumot tartalmazott, és a nagy időközök nem a dátumsorok leegyszerűsítését, hanem csak a megfigyelt periódusok nagyságát jelentették. Amikor kisebb, pl. 10-es időközökkel vizsgáltunk meg egy történelmi kronológiát, akkor jóval tagoltabbak lettek a grafikonok vonalai, és láthatóvá váltak azok az események is, amelyek kisebb hangsúlyt kapnak a történelmi ismeretek átadásakor.

Az egyik magyarázata lehet a feltüntetett mérsékelt aktivitású időszakoknak, hogy egyszerűen **olyan történelemszemlélet jelenik meg a kronológiákban, amelyik bizonyos eseményekre fel akarja hívni a figyelmet, s a nagy esemény előtt, illetve az utána lezajlott dolgokra véletlenül vagy tudatosan kevesebb figyelmet fordít.** A mérsékelt időszakokat így együtt kell szemlélnünk a kiugró,

[18] Magyar történelem évszámok: *http://caesarom.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=538119&*

társadalmilag impulzív eseménysorozatokkal. Például a hétéves háború eltörpül a nagy francia forradalom vagy a napóleoni hadjáratok tükrében. A magyar történelem viszonylatában az XIX. század első felében lezajlott események csak felvezetői 1848-nak.

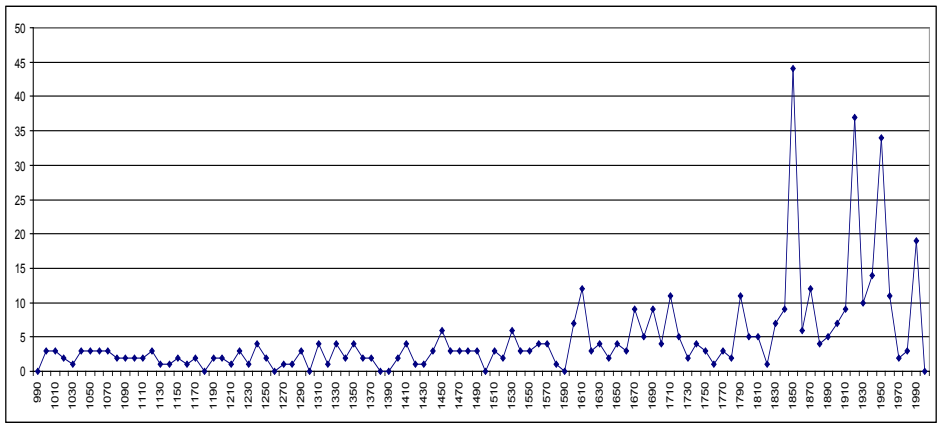

9. ábra. **10-es rekesszel/évközzel készített Magyarország története–1 kronológiájának grafikonja**

A másik magyarázat az, hogy valóban **nem jelenik meg kellő szinten egy-egy kor eseménysorozata a történelemben**: átsiklunk felette, nem fordítunk rá komoly figyelmet, kevésbé fontosak egy látszólagos „nyugodt" korszak tudományos kutatásainak a megállapításai, mint a forradalmak és háborúk mindent felkavaró eseményei. A magyar történelem mérsékelt aktivitású XVI. százada azt jelenti, hogy sem a török hódoltság kezdete, sem a reformáció terjedésének kezdeti időszaka nincs kellően ábrázolva, és ezek a köztudatba gyengén épültek be.

Az ukrán történelem XIX. századi feldolgozása sem egy mérsékelt aktivitású kor eredményét ábrázolja, hanem azt a történészi bizonytalanságot mutatja, amely az említett évszázadhoz kapcsolja a történésztársadalmat. A korszakok ábrázolása – a történetírói hagyományból kifolyólag – általában a személyes felfogásból ered.

A Kijevi Rusz korában a fejedelmek életének a leírása jelenti a történelmi megismerés vezérfonalát. Némi megingás érződik a lengyel–litván térhódítás kezdetén, a XIV. század közepétől a XVI. század közepéig tartó időszakban. A történelemkönyvekben ezt a két évszázadig tartó időszakot nagyon röviden, a gazdasági-társadalmi-politikai élet leírásával próbálják áthidalni. A kozákság kialakulásától, pontosabban a hetmani tisztség megjelenésétől kezdve a történelem nyomon követése szempontjából újból van megfogható alanya a múltnak. A hetmanoktól hetmanokig tartó történelemírás a XVI. század közepétől a XVIII. század végéig, a Zaporizzsjai Szics felszámolásáig (1775) tart. Lényegében már a Szics megszűnése előtt eltűnt a hetmani, társadalmi vezéri szerepkör (1764), de rövid időre még megkapja ezt a pozíciót a zaporizzsjai had parancsnoka,

a kis-atamán. Az ukrán történelemnek a XVIII. század végétől a XX. század elejéig tartó időszakát (a birodalmak kötelékében) egy másik szemléletmód, közösségi társadalomépítés jellemzi. Mivel az orosz-szovjet történetírás az egyén köré építette a történelmet, a társadalomban tudatosult, hogy minden tekintetben az irányító egyén mögött áll a közösség. Az új, korábban szokatlan és történetírói hagyományokat nélkülöző megközelítés nehézkessé teszi ennek az időszaknak a leírását. Nem jellemző az ukrán történetírásra az, hogy kisebb közösségek életét jelenítse meg, a mikrotörténelem darabjaiból rakja össze az egészet, s ezáltal ragadja meg a történelmet. A XX. század történelme aztán újból visszatér az egyén vezérlő szerepéhez.

Ha a történelmi kutatások témakörei egyenlő elbírálás alá esnek is, a társadalom által kijelölt nagy történelmi témáknak magasabb a közösségi elfogadottságuk.

Impulzív periódusok

Az impulzív időszakokat is az 50-es rekeszekkel/időközökkel elkészített grafikonok alapján végeztük el. A kisebb rekeszek alkalmazásánál a korábban már leírt helyzet állt elő: a grafikonok rendkívül változatosak voltak, nagyon nehéz volt egységes vonulatokat találni rajtuk. Bizonyos következtetések levonásához látnunk kellett, hogy a sok esemény közül melyek a kronológiák szerint is a valóban kimagaslóak. Ehhez a megfelelő rálátási távolságra volt szükségünk. Ha túl közelről szemléltük volna az eseményeket, akkor elvesztünk volna a dátumok sokaságában, másképpen fogalmazva: nem láttuk volna a fáktól az erdőt.

A történelem szemléletekor képesek vagyunk nagyon aprólékosan elemezni egyes eseményeket, ami viszont nem mindig segíti elő az általános történelmi rálátást.

Az első impulzív időszak, amelyiket kisebb időkilengéssel minden általunk tanulmányozott kronológiában ki tudtunk mutatni, az 1100-as évek környéke. Négy (az Európa-történeti, a két Magyarország és az egyik Ukrajna-történeti) kronológiában az 1100-as év a csúcspont, a másik Ukrajna-történeti dátumsorban kicsit korábbi, a világtörténeti eseménytárban valamivel későbbi az események erőteljes impulzivitása. Az 1100-as évek körüli események összesűrösödése az államalapítások első századához kapcsolódik. A X. század folyamán Európában több állam alakult meg, és annak körülményeit, megerősödésük folyamatát, külső és belső harcaikat takarja az eseménytörténeti kiemelkedés. A korábbi csúcspont az Ukrajna történeti grafikonon Bölcs Jaroszlav uralkodásához, illetve a Kijevi Rusz fénykorához, a világtörténeti későbbi kicsúcsosodás a keresztes hadjáratokhoz, az invesztitúraharc végéhez, a Szicíliai Királyság megalakulásához kapcsolódik. Mindegyik grafikonon a XI. század második felében egy felfelé ívelő folyamatot figyelhetünk meg.

Ehhez hasonló eseményhalmaz figyelhető meg az 1240–1250-es évek környékén. Ezt az időszakot a mongolok hódjáratai helyezték a figyelem középpontjába. A német nyelvű Európa-történeti kronológia grafikonja az események kiemelkedését kicsit korábbra, az 1200-as évek tájára teszi, ami a III. és a IV. keresztes hadjáratokkal, illetve a német lovagok baltikumi előretörésével hozható összefüggésbe.

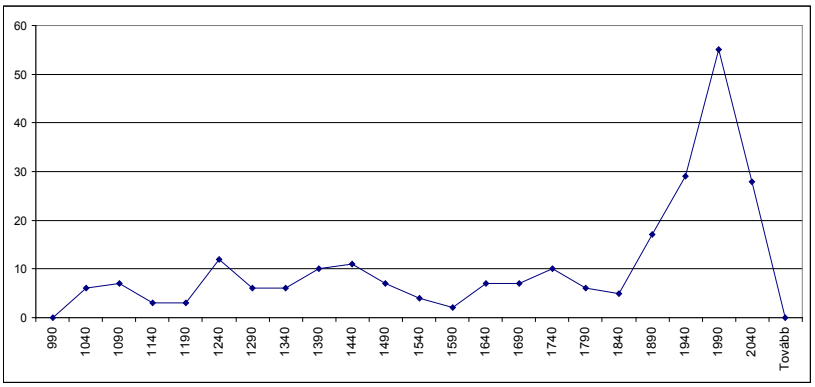

10. ábra. **50-es rekesszel/évközzel készített Magyarország története–2 kronológiájának grafikonja**[19]

Enyhén kiemelkedő időszak a XV. század közepe, a könyvnyomtatás kezdete, a százéves háború vége, Konstantinápoly törökök általi elfoglalása, a nándorfehérvári csata, Hunyadi Mátyás trónra lépése, a lengyel–litván térhódítás időszaka, az ukrán kozákság kialakulásának kezdete. Az Európa-történeti kronológián kívül mindegyikben ez az időszak többet említett, mint a XV. század vége és a XVI. század kezdete, a nagy földrajzi felfedezések és a reformáció kezdetének ideje, valójában mint a történelmi korszakhatár a középkor és a kora újkor között. Az európai eseménysorozatot taglaló dátumsorban ez jobban ki vannak emelve.

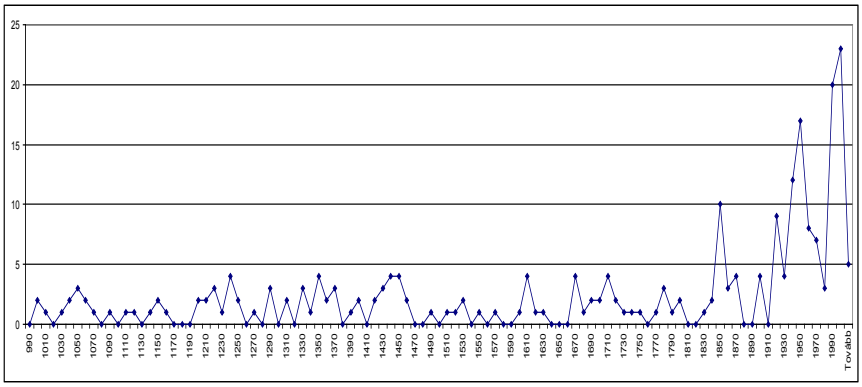

11. ábra. **10-es rekesszel/évközzel készített Magyarország története–2 kronológiájának grafikonja**

[19] Magyarország történelme (kronológia): *kisjanos.ingyenweb.hu/Dok/Magyarorszagtortenelme.htm*

Míg a két Ukrajna történeti kronológia grafikonjában az 1550-es évek kezdete még nem feltűnő, a XVI. század közepe a kronológiák grafikonjában már kiemelkedő, és végig határozott emelkedés jellemző a XVIII. század első évtizedéig. A XVII. század közepe a csúcspont (a Bohdan Hmelnickij vezette felszabadító háború), s ez mindkettőben következetesen ábrázolódik. A világtörténelemben is az impulzív időszak az 1700-as évekkel fejeződik be. A Magyarország történetében ez a korszak az 1500-as évek végén kezdődik, majd követi egy nyugalmi periódus a XVII. század középső harmadában, és végül 1730 körül lezárul az impulzivitás. Az Európa-történeti kronológia grafikonjában az 1550-es évek tájékán magas az említésszám, de nem kiemelkedő a többihez képest, viszonylagos folyamatosságot figyelhető meg, majd a XVII. század legvégén, a XVIII. század első évtizedében mindez lezárul.

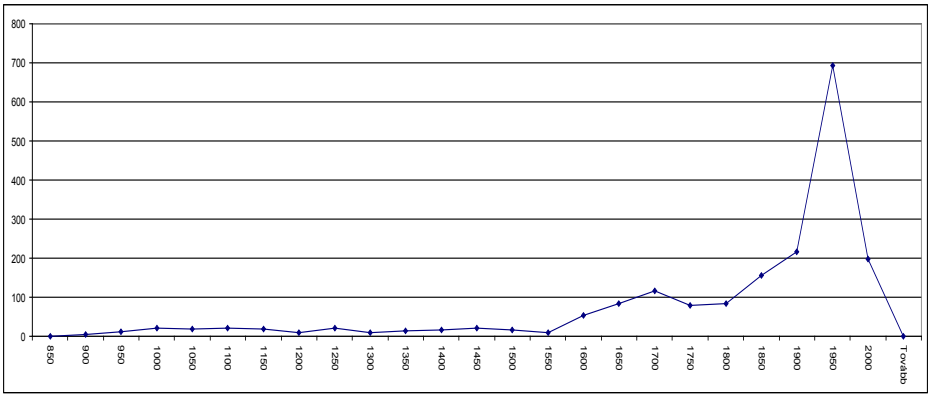

12. ábra. **50-es rekesszel/évközzel készített Ukrajna története–1 kronológiájának grafikonja[20]**

A nemzeti kronológiák eseményszemlélete szorosan összekapcsolódik a nemzetfejlődés nagy eseményeivel, ami az Ukrajna történeti kronológiáknál egyöntetűen megnyilvánul. Az előző impulzív korszakot taglalva az 1550-es évek a Zaporizzsjai Szics kialakulásának időszaka, a legkiemelkedőbb Bohdan Hmelnickij kora, a végpontja a poltavai csata, amely a szabadságküzdelmeket, vagy még pontosabban a nemzeti létért való küzdelmek eseményeit jelenti.

A XVIII. századot a korábbiakhoz képest kevéssé impulzívnak mutatják be a kronológiák grafikonjai. A grafikon vonalának az emelkedése a század végén – a nagy francia forradalomhoz, II. József uralkodásához és a magyar jakobinusokhoz, a Rzecz Pospolita felosztásához és területi változásokhoz kapcsolódóan – indul meg.

[20] Demcsik Jevhenyija, Maha László, Simon Jurij: Kétnyelvű szövegek alkalmazása Ukrajna történelmének oktatása során Ukrajna magyar tannyelvű iskoláiban. Módszertani segédkönyv. Ungvár, 2011.

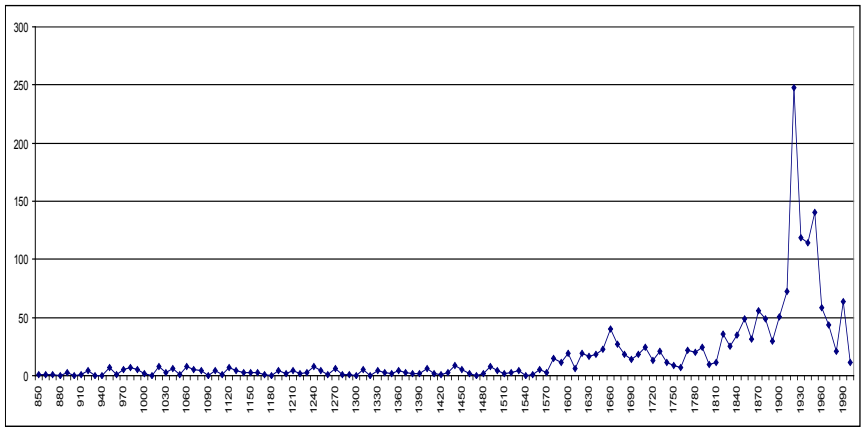

13. ábra. **10-es rekesszel/évközzel készített Ukrajna története–1 kronológiájának grafikonja**

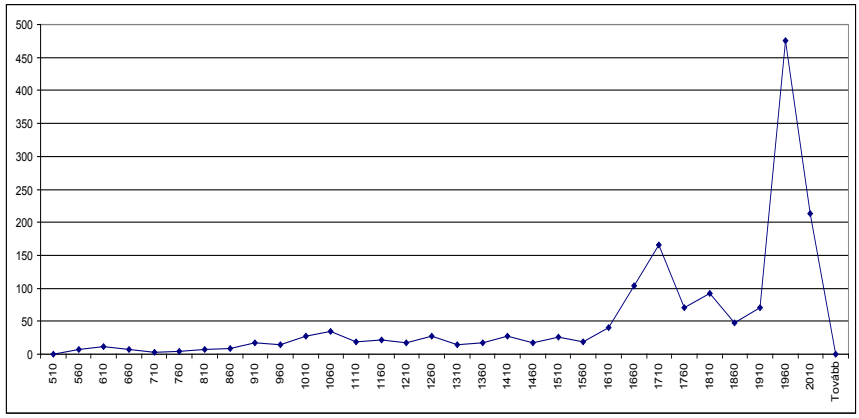

14. ábra. **50-es rekesszel/évközzel készített Ukrajna története–2 kronológiájának grafikonja[21]**

A XIX. század közepének impulzivitása az 1848-as eseményekhez kapcsolódik. Az Ukrajna-történeti kronológiákban a XIX. század viszonylag mérsékeltebb korszaknak van feltüntetve, de a korábbiakban már utaltunk rá, hogy a század szemlélete a történetírás bizonytalanságából ered. Az Európa-történeti kronológia foglalkozik legintenzívebben a XIX. század eseményeivel, ami elsősorban a német egység kialakulására utal a vámuniótól az egységes Németország létrejöttéig. A kronológiák nemzeti irányultságát egyértelműen kifejezi az, hogy a német nyelvű Európa-történeti és az egyik Magyarország-történeti kronológia grafikonjának ábrázolása szerint a XIX. század impulzivitása magasabb a XX. század eseménytörténeti taglalásától, azaz 1848-al többet foglalkoznak, mint a nagyon erőteljes hatású két világháborúval külön-külön.

[21] *http://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_історії_України_-_1_*

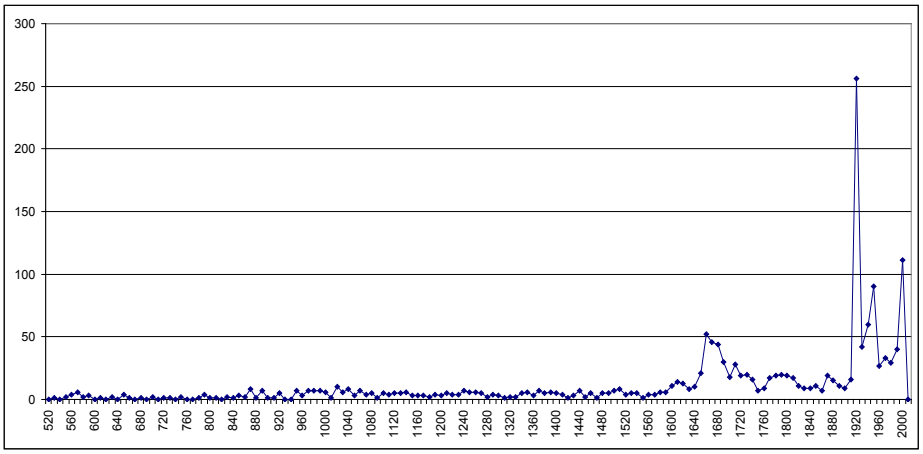

15. ábra. **10-es rekesszel/évközzel készített Ukrajna története–2 kronológiájának grafikonja**

A XX. század rendkívül impulzív korszak, az 1848-as eseményeket előtérbe helyező két kronológián kívül a legintenzívebbnek van feltüntetve a többiben, de azokban is nagyon erőteljes periódus. Ebből a szempontból globalizált történelemszemléletnek is felfogható a század bemutatása. A XX. század történelmi katasztrófái talán minden eddiginél erősebben hatottak az emberiség életére, korszakok zárultak le végérvényesen és teljesen új világrendszerek alakultak ki. Az erőteljes ábrázolást még az is elősegíti, hogy a történelem egy nagyon közeli időszakáról van szó, sokszor élő emlékekkel, amely a történelmi érzékenységünkre nagy hatással van.

A kronológiák grafikonjainak elemzésekor kitűnik, hogy **a történelmi korszakhatárok nem jelennek meg feltétlenül az ábrázolásban, s a történelmi események számadatainak mennyisége nem jelentik arányosan az események súlyát.** Egy hatásaiban nagy esemény többszörösen felülmúlja a történelmileg nem nagy jelentőséggel bíró események sokszorosát. Valójában az is elgondolkodtató, hogy ha egy esemény nagy hatással van a történelem menetére, akkor miért nem azzal vagy annak közvetlen befolyásával foglalkozik a történelem, azaz miért nem tükröződik vissza a történelem összegzésekor a kronológiákban. Egy-egy év vagy időköz többszöri ismétlése a dátumsorban nem feltétlenül azt jelenti, hogy sok különböző történés ment végbe az adott periódusban, hanem azt is tükrözheti, hogy egy esemény részletesen jelenik meg. Ebben az esetben a kisebb jelentőségű események nagyobb hangsúlyt kapnak, illetve a grafikonos ábrázoláson jobban láthatóvá válnak, mint a korszakhatárt kiváltó történések.

Egy másik magyarázat, hogy bizonyos mértékben minden korszakhatár erőltetett. A középkor – kora újkor határa, a nagy földrajzi felfedezések vagy kicsit később a reformáció kezdetének eseményei szinte meg sem jelennek Ukrajna

történelmében. Korszakhatárként tekinteni az említett eseményekre az ukrán történelem viszonylatában nem lehet. Az 1600-as évek közepe – ami belső korszakhatárnak tekinthető – azonban valóban ki van emelve. Más kérdés, hogy sem Magyarország, sem a világtörténeti, vagy az Európa-történeti kronológiában nem látható az adott helyen a korszakhatár, vagy a kiemelkedés jelentéktelen, vagy későbbi időközre utal. Ugyanez a megállapítás érvényes a XVIII. század végével kapcsolatosan, talán az Európa-történeti kronológia grafikonjánál figyelhető meg egy „elkésett" impulzus.

A XX. század történéseinek bemutatása mutatja a legnagyobb egységet, abból kifolyólag, hogy az 1900-as évek elejétől egy meredeken felfelé ívelő grafikonvonal jelzi az első világháború közeledtét, ami majd a világháborúknál csúcsosodik ki. Három történeti kronológiában – egy Magyarország és a két Ukrajna történetével foglalkozóban – az első világháború eseményeire nagyobb figyelmet fordítottak, mint a második világháború történéseire. Magyarország esetében ez a háború utáni események menetében, valamint a trianoni békeszerződés következményeiben keresendő. Ukrajna történelmében az 1917–1920 közötti ún. ukrán forradalom nemzetépítő törekvéseinek az elemzése adja meg a magyarázatot a hisztogram grafikonvonalának a kiemelkedésére.

A történelem szemlélete az erős nemzeti múlt kutatásainak közvetítése ellenére is fokozatosan egységesedik.

Az adatok matematikai feldolgozása

A statisztika legfontosabb alapfogalma az alapsokaság és a statisztikai minta.

Alapsokaság: a vizsgálat tárgyát képező egyedek (elemek) összessége, amelynek bizonyos tulajdonságaira egy rész, az ún. minta alapján következtethetünk.

Statisztikai minta: az alapsokaságból kiválasztott egyedekhez tartozó megfigyelési adatok összessége. A megfigyelési adatok ***a minta elemei***.

A mintavételnél vigyázni kell arra, hogy a kiválasztott minta ***reprezentatív*** legyen, vagyis a vizsgált jellemző eloszlása a mintában ugyanaz legyen, mint az egész sokaságban. Ezt úgy érhetjük el, hogy ***véletlen mintát*** veszünk, azaz minden elemét egyenlő valószínűséggel választjuk mintaelemnek.

A statisztikai minta az alapsokaság egyes elemeinek véletlenszerű kiválasztásával jön létre, a mintaelemek tehát valószínűségi változók.

Matematikai szempontból mintának, *n darab független, azonos eloszlású valószínűségi változó sorozatát* nevezik: $X_1, X_2, \ldots X_n$.

Egyetlen konkrét mintavétel esetén $X_1, X_2, \ldots X_n$ lehetséges értékei közül természetesen csak egy-egy valósul meg. A mintavétel során nyert konkrét adatokat megfelelő kis betűkkel szokás jelölni: $x_1, x_2, \ldots x_n$.

A tapasztalati adatokból az alapsokaság jellemzőivel analóg ún. mintabeli jellemzőket alakítunk ki. Nyilvánvaló, hogy a mintabeli jellemzők mintáról mintára,

a véletlentől függően más és más értéket vehetnek fel, így maguk is valószínűségi változók.

Definíció: Az $X_1, X_2, \ldots X_n$ mintavételi változókból valamilyen algebrai vagy egyéb utasítással képzett valószínűségi változókat statisztikai függvénynek vagy röviden ***statisztikának*** nevezzük.

A valószínűségi változóknál megismert jellemzők (eloszlásfüggvény, várható érték, szórás stb.) mindegyike előállítható empirikus alakban a mintából, alkalmas statisztikai függvények segítségével. Az így kapható empirikus jellemzők tehát maguk is valószínűségi változók, értékük mintáról mintára más és más lehet.

A minta néhány statisztikai jellemzője:

1. A tapasztalati várható érték, a minta középértéke.

Definíció: A mintaelemek számtani átlagát, azaz az $\overline{X} = \frac{X_1 + X_2 + \ldots + X_n}{n}$ valószínűségi változót a ***minta középértékének*** vagy ***empirikus*** (*tapasztalati*) ***várható értéknek*** nevezzük.

Ennek megvalósult értéke, az $X_1, X_2, \ldots X_n$ értéket szintén *tapasztalati* (*empirikus*) *átlagnak* vagy *mintaátlagnak* nevezzük.

A szakirodalomban nem szoktak különbséget tenni a valószínűségi változó és annak egy megvalósult, illetve lehetséges értéke között. Így mintának nevezzük az $X_1, X_2, \ldots X_n$ valószínűségi változó sorozatát és annak egy konkrét $x_1, x_2, \ldots x_n$ megvalósulását is.

Nagy mintaelemszám, illetve folytonos valószínűségi változó esetén a minta átlagának és a későbbiekben sorra kerülő egyéb statisztikai jellemzők számítása lényegesen egyszerűsíthető, ha a mintaelemeket csoportosíthatjuk vagy valamilyen felosztás szerint intervallumokba soroljuk. Az egy intervallumba (***osztályközbe***) eső értékeket egyetlen értékkel, az osztályközéppel (f_i) reprezentáljuk. Az osztályközép az osztályhatárok számtani közepe. Az osztályok meghatározása után összeszámoljuk, hogy az összes megfigyelés közül hány tartozik az egyes osztályokba. Ez a gyakoriság (f_i).

Ilyen csoportosítás esetén $\overline{x} = \frac{\sum_{i=1}^{n} x_i f_i}{n} = \frac{\sum_{i=1}^{k} x_i f_i}{\sum_{i=1}^{k} f_i}$

A minta középértékének, mint valószínűségi változónak a várható értéke: $E(\overline{X}) = E(X) = \mu$, azaz megegyezik az alapsokaság várható értékével. Szórása: $D(\overline{X}) = \frac{D(X)}{\sqrt{n}}$.

2. A tapasztalati szórásnégyzet.

Definíció: Az *n* elemű mintából számított $s_n^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \overline{x})^2}{n}$, illetve csoportosított adatok esetén $s_n^2 = \frac{\sum_{i=1}^{k}(x_i - \overline{x})^2 f_i}{n}$ értéket ***tapasztalati*** vagy ***minta szórásnégyzetnek*** nevezzük. (*k* – az osztályközök száma)

A minta szórásnégyzetének várható értéke nem egyezik meg az alapsokaság szórásnégyzetével. Ezért szükséges bevezetni a korrigált empirikus szórásnégyzet (s^2)fogalmát: $s^2 = \frac{n}{n-1} s_n^2$. A korrigált empirikus szórásnégyzet várható értéke már egyenlő az alapsokaság szórásnégyzetével.

3. A minta mediánja és terjedelme.

Definíció: Ha a mintaelemszám *n* páratlan, akkor a nagyság szerint sorba rendezett mintaelemek középső eleme, páros *n* esetén a két középső elem számtani közepe lesz ***a minta mediánja***.

Definíció: A minta legnagyobb és legkisebb elemének különbsége ***a minta terjedelme***.[22]

Az események hasonlósága a történelemben matematikai mérések és ábrázolások nélkül is megfigyelhető. Kutatásunkban nem az események menetét, hanem a történelem egyfajta szemléletét próbáltuk ábrázolni a matematika segítségével. Az eseményeket, az emberi tevékenység formáit nem „számosítottuk", nem kíséreltük meg mérhetővé tenni. Kész adatokat használtunk fel, azok eredményeit összegeztük és kivetítettük.

A történelem önmagában nem mérhető, de a tudományág által felhalmozott adatok összevetéséből bizonyos mérések alapján következtetések levonhatók.

[22] PERCZELNÉ DR. ZALAI MAGDOLNA: Biomatematika. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Kertészeti Kar, 1999. 31–35. o.

Felhasznált irodalom

Benedek István: *A tudás útja*. Budapest, 2001, Magyar Könyvklub.

Demcsik Jevhenyija, Maha László, Simon Jurij: *Kétnyelvű szövegek alkalmazása Ukrajna történelmének oktatása során Ukrajna magyar tannyelvű iskoláiban.* Módszertani segédkönyv. Ungvár, 2011.

Immanuel Kant: *A tiszta ész kritikája.* Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

Ormos Mária: *A történelem és a történettudományok.* Budapest, 2003, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Perczelné dr. Zalai Magdolna: *Biomatematika*. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Kertészeti Kar, 1999.

Vető Miklós: *A teremtő Isten.* Vallásfilozófiai tanulmányok. Kairosz Kiadó, 2001.

Afganisztán történelmi kronológiája: *www.historia.hu/archivum/2001/0108afgankronologia.htm*

Észtország rövid történelmi kronológiája: *ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/eszt/esztkron.html*

Europäische Geschichte: *http://www8.informatik.uni-erlangen.de/html/wwp/germ/entr*

Finnország rövid történelmi kronológiája: *ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/finn/finnkron.html*

*http://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_історії_України_-_1_*

Kulturális enciklopédia: *enciklopedia.fazekas.hu/krono/gorog.htm*

Magyar történelem évszámok: *http://caesarom.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=538119&*

Magyarország történelme (kronológia): *kisjanos.ingyenweb.hu/Dok/Magyarorszagtortenelme.htm*

Történelmi kronológia az őskortól napjainkig: *könyvet.ajánlok.hu/tortenelem/tortenelmi-kronologia/80-toertenelmi-kronologia-az-skortol-napjainkig.html*

www.t-es-t.hu/minden/kaosz/part.htm.

Ольга Глоба[*]

Історичний аспект техніки мікроскопічного дослідження біологічних об'єктів у XIX столітті

Rezümé. Jelen tanulmány a biológiában használatos mikroszkóp-technikai eszközök, valamint a mikropreparátumok elkészítéséhez használatos festőanyagok felfedezésének és felhasználásának XIX. századi történetével foglalkozik.

Резюме. У статті висвітлюється історія створення і застосування різних технік дослідження біологічних об'єктів, винахід барвників, що використовувалися для виготовлення препаратів у мікроскопії.

Abstract. The present article deals with the history of creation and use of various techniques of biological objects research, the invention of the dyes used in the manufacture of preparations in microscopy.

Вступ

Висунуте Брюкке припущення щодо складності будови елементарного організму – клітини – мало апріорний характер; фактичних даних для такого припущення в XVIII ст. – на поч. XIX ст. ще не існувало. [1, с. 206] Щоб клітина у розумінні біолога перестала бути «простым комочком» протоплазми, потрібні були досконаліші методи дослідження ніж ті способи мікроскопічного вивчення тканин, які використовувалися в першій половині XIX ст.. Виокремлення проблеми в будь якій галузі біології є шлях до її вирішення. Потреба проникнення в «тонку» структуру (мікро-) клітини спонукала вчених до пошуків нових методів та техніки мікроскопічного дослідження. Вся остання чверть XIX ст. проходила під знаком удосконалення мікроскопічної техніки, до того ж це стосується як самого мікроскопу і низки допоміжних приладів, так і методики підготовки об'єктів для вивчення.

Стан техніки мікроскопічного дослідження у першій половині XIX ст.

Мікроскоп, як би він не був удосконаленим, не дав би можливості проникнути у тонкі гістологічні структури, як би паралельно з удосконаленням мікроскопа не розвивалася техніка обробки матеріалу, техніка виготовлення «мікроскопічного» препарату. Мікроскопісти першої половини XIX ст. вивчали тканини або у свіжому стані, або у стані початкових після смертних змін. Методи підготовки матеріалу біологічного об'єкту обмежувалися розщепленням або роздавлюванням тканин і використанням таких реактивів як

[*] A történelemtudományok kandidátusa; Perejaszlav-Hmelnickij Állami Pedagógiai Egyetem, docens. [*] Кандидат історичних наук; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, доцент кафедри біології та методики навчання. [*] Kandidat Nauk (Sciences); Pereyaslav-Khmel'nitskiy State Pedagogical University, Associate Professor.

оцтова кислота, луги, йод і рідко – спирт. Постійних препаратів протягом першої половини XIX ст. не виготовляли або майже не виготовляли, і це, звичайно утруднювало вивчення об'єкту. [1, с. 207]

Вже у другій чверті XIX ст. починаються пошуки консервуючих рідин, в яких можна було б зберігати препарат протягом тривалого часу. Головним інгредієнтом у таких рідинах була сулема, яка використовувалася у великому розведенні (дуже малій концентрації). У 1839 році Гудбай (Goodbay) запропонував «універсальну консервуючу речовину» для виготовлення постійних препаратів До її складу входили сулема, поварена сіль і квасці. Узявши згаданий склад консервуючої речовини за зразок, низка інших мікроскопістів намагалися створити інші варіанти консервуючих речовин. Як виявлялося, вони були поганими і у більшості випадків дослідник не міг вивчати об'єкти і розв'язувати поставлені перед собою завдання.

Але, потрібно зазначити, що позитивне значення запропонованих на поч. XIX ст. консервуючих речовин, полягає у тому, що усі вони мали перевагу вивчення тканин не у повітрі (сухому стані), а у рідинному середовищі, і тому, починаючи з 40-х років XIX ст., були зроблені дослідниками спроби знайти зручні консервуючи речовини, які б використовувалися при дослідженні об'єкту. З іншого боку, консервуючи рідини того часу мали й негативне значення. У той час як вивчалися переважно свіжі об'єкти, поява консервуючих рідин призвела до того, що дослідник піддаючи тканину розщепленню або роздавлюванню, занурюючи її у консервуючи рідину вважав, що ним виготовлений «постійний» препарат. У дійсності ж об'єкт підлягав у цих рідинах таким змінам, що будова не зберігалася і, вивчалися не відповідаючи дійсності залишки структури. [1, с. 207]

Стан техніки мікроскопічного дослідження у другій половині XIX ст.

Лише з 60-х років XIX ст. почали використовуватися більш раціональні методики занурення об'єкту у рідке середовище. Задовільною методикою виявилося занурення об'єкту у гліцерин, яке почали вперше використовувати в Англії. Поряд з гліцерином використовувалися різні суміші: гліцерин із желатиною, гліцерин із гуміарабіком. Ці речовини давали беззаперечну перевагу перед водою і в 60-х роках XIX ст. мали широке застосування.

Здавна пробували використовувати і канадський бальзам (*Канадский бальзам* – смолообразное вещество, которое получают при перегонке живицы канадской пихты или бальзамической ели, при высыхании затвердевает. Показатель преломления света близок к показателю преломления стекла. Хорошо растворим в органических растворителях. Для приготовления раствора кусочки сухой смолы помещают широкогорлый с пришлифованной пробкой сосуд. Затем наливают растворитель (ксилол, бензол, толуол и др.) с таким расчетом, чтобы жидкость полностью покрыла смолу и оставляют

для полного растворения (иногда для ускорения процесса смесь ставится в термостат при 37-40 °С. Если возникает консистенция жидкого меда, бальзам готов к употреблению. Раствор бальзама обычно имеет слабокислую реакцию. Если такая реакция наносит вред гистохимическому препарату, то для нейтрализации бальзама в смесь добавляют щепотку карбоната натрия или калия. Сосуд закрывают. Для повседневного пользования в небольшой флакон наливают раствор бальзама, закрывают его хлорвиниловой пробкой или картонной крышечкой. В середине крышечки прокалывают дырку для стеклянной палочки, с помощью которой наносят бальзам на предметное стекло. Вместо канадского бальзама иногда пользуются его заменителями – кедровым или пихтовым бальзамами, но качество препаратов получается хуже: может иметь место явление кристаллизации. ([2, с.50]), звичайне середовище для занурення об'єктів у сучасній мікротехніці. Ще у 1832 році його намагався використовувати Бон (Bond), а у 1835 році – Прічард (J.C. Pritchard, 1786-1848). Але перші спроби застосування канадського бальзаму давали погані результати, оскільки об'єкти попередньо підлягали просушуванню. Вперше у 1851 році англійський невролог Кларк (Jacob A.L. Clarke) під час виготовлення препаратів мозку замінив висушування їх на зневоднення спиртом, а потім просвітлення його у скипидарі. Так, ще у 1868 році англійський мікроскопіст Біл (L.S.B. Beal, 1828-1906), у посібнику мікротехніки вказує, що при використанні канадського бальзаму об'єкт має бути висушений при високій температурі. Методика Кларка також не давала хороших результатів, оскільки зневоднення було недостатнім.

У 1865 році німецький патологоанатом Ріндфлейш (Rindfleisch, 1836-1908) запропонував використовувати гвоздичну олію, а в 1863 році російський гістолог К.З. Кучін (1834-1895), пізніше дерптський анатом Л.Х. Штіда (1837-1918) використовували креозот (Креозот, креозотовое масло, Kreosotum, Creosotum от греч. kreas – мясо и sozo – сохраняю. Впервые этим именем было названо вещество, выделенное Рейхенбахом (Reichenbach; 1832) из букового дегтя. Позже (1863), когда была получена из каменноугольного дегтя карболовая кислота, предполагали, что она и креозот Рейхенбаха – одно и то же вещество, пока Лоран и Рунге (Loran, Runge) не показали их различия [3]). Л. Штіда також увів у використання бергамотну олію. Найкращим серед згаданих сполук був креозот, при його застосуванні препарати були краще зневодненими. Лише в 70-х роках, коли навчилися учені проводити достатнє зневоднення об'єкта (препарату), канадський бальзам отримав перевагу перед іншими речовинами і знайшов широке застосування під час біологічних досліджень.

Слід зазначити, що головним недоліком старої техніки виготовлення постійних препаратів була відсутність фіксації. Методи фіксації виникли на основі методики ущільнення тканин. Для виготовлення зрізів з м'яких

тканин дослідники шукали засоби їх ущільнення. Одним із перших рідину для ущільнення почав використовувати Пуркіне. У 40-50-х рр. ущільнення тканин під час виготовлення препаратів стає загальноприйнятим. [1, с. 208]

У 1840 році датський анатом і патолог Ганновер (Adolph H. Hannover, 1814-1894) публікує у «Мюллеровском архиве» статтю «Хромовой кислоте, превосходном средстве для микроскопических исследований», і з цього часу хромова кислота стає одним із поширеніших реактивів, які використовувалися для ущільнення тканин при виготовленні препаратів, а у подальшому – і фіксації тваринних тканин. Пізніше для цієї мети починають використовувати двохромокислий калій. [1, с. 208] У пошуках кращих речовин для збереження структури тканин мікроскопісти намагаються складати складні фіксатори, до складу яких входили різні інгредієнти. Г.Мюллер (H. Müller, 1820-1864), професор анатомії в Вюрцбурзі, відомий своїми дослідженнями з анатомії ока, запропонував у 1859 році ущільнюючу рідину до складу якої входили двохромокислий калій і сірчанокислий натрій, відому у подальшому як «мюллерівська рідина». Вона на протязі багатьох років була поширенішим гістологічним фіксатором. У кінці 60-х років французький гістолог Ранв'є (Louis A. Ranvier, 1835-1922) запропонував для ущільнення та фіксації пікринову кислоту, яка знайшла у подальшому широке застосування.

Значне досягнення у фіксації тканин було досягнуто завдяки застосуванню сулеми. З консервуючих рідин вона використовувалася давно, але її концентрація була недостатньою для фіксації тканин. В якості фіксатора сулема ввійшла в гістологічну техніку лише після 1878 року, коли швейцарський зоолог Ланг (Arnold Lang, 1855-1914) запропонував її у концентрованих розчинах і в комбінації з оцтовою кислотою (Для фіксації тонких гістологічних структур сулему вперше використав видатний німецький фізіолог Рудольф Гейденгайн (Rudolf Heidenhain, 1834-1897) у 1888 році). Інгредієнти для фіксаторів збагатилися у подальшому введенням у гістологічну техніку осмієвої кислоти (Макс Шульце, 1864), яка зберігала особливо добре ліпоїдні структури клітини. Використання осмієвої кислоти в якості фіксатора в комбінації з іншими реактивами широко увійшло до гістологічної практики. Флеш (Max Flesch) у 1879 році запропонував комбінацію хромової й осмієвої кислот, а у 1882 році Флемінг, один з великих гістологів кінця XIX ст., запропонував свою відому фіксуючу рідину. (Впритул до 70-х років XIX ст. мікроскопісти говорили не про фіксацію, а про консервування та ущільнення тканин. Термін «фіксація» і зв'язане з ним поняття увійшло у вжиток лише на початку 80-х років XIX ст.) До складу флеммінговської рідини входили хромова, осмієва і оцтова кислоти; вона довгий час вважалася кращим фіксатором для вивчення тонкої будови (мікроструктури) клітин. Фіксуючи рідини XX ст. Шампі та Мєвєса являють собою її модифікацію. У 1894 році К.Ценкер (K. Zenker) запропонував свій варіант мюллерівської рідини,

додавши до неї сулему і оцтову кислоту. Ценкерівська рідина довгий час залишається однією з кращих і використовуваніших фіксаторів. У 1893 році Блум (F. Blum) вводить у практику формалін, який отримав у подальшому широке застосування як фіксатор.

Таким чином, до 80-х років XIX ст. гістологія збагатилася значним арсеналом фіксаторів, які зберігали структуру тканин [1, с. 209]; відійшло на другорядний план вивчення тканин свіжо виготовлених препаратів; поповнюється перелік реактивів, які використовувалися для фіксації гістологічних об'єктів; збільшується кількість пропозицій щодо складу фіксуючих рідин і сумішей, з яких лише невелика кількість міцно увійшла в мікроскопічну практику.

У цьому розвитку мікроскопічної техніки не можна не відмітити негативного моменту. По-перше, успіхи методів фіксації привели до того, що дослідження свіжого матеріалу було покинуто; структури фіксованої протоплазми без критики сприймалися як прижиттєві структури, і на цьому ґрунті було немало захоплень і зроблено немало помилок. Сама методика фіксації розвивалася емпірично: дослідники, експериментуючи той чи інший фіксатор, часто не виходили з наукових позицій, а безсистемно відшукували практично придатні реактиви. [6]

Оскільки вже з XVIII ст. почали застосовувати для мікроскопії проникаюче світло, виникла потреба відповідної обробки біологічного об'єкта. Дослідники першої половини XIX ст. намагалися обійти ці труднощі вивченням тонких плівок або шматочків тканин, які попередньо підлягали розщепленню голками або роздавленню. Це грубо порушувало структуру тканин. По відношенню до більш щільних тканин для отримання тонких прозорих пластинок почали застосовувати лезо (бритву). М'які тканини, під час виготовлення з них зрізів за допомогою леза, затискали у м'яку частину гілки бузини або в ущільнену довгим перебуванням у хромовій кислоті печінку. Всередині XIX ст. для виготовлення зрізів стали застосовувати заливання в більш щільну речовину. У п'ятидесятих роках ботанік Фенцль (Eduard Fenzl) запропонував для цієї мети парафін, в 1856 році Бьотхер (A.B.-Böttcher, 1831-1889), професор в Дерті почав застосовувати желатину. Спочатку при заливанні в парафін не виходило просочування ним об'єкта, і, природно, що таке заливання не давала позитивних результатів. В кінці 70-х років починають використовувати проміжні рідини: гвоздична олія, креозот, бергамотна олія, ксилол; але лише з введенням заливання в термостатах (W. Giesbrecht, 1881) (Гісбрехт уперше застосував в якості проміжної речовини хлороформ). Застосування парафіну дало позитивні результати і увійшло в постійну практику мікроскопічної техніки. У 1879 році французький гістолог Дюраль (Mathias Duval, 1844-1907) запропонував нову речовину для заливання об'єктів – колодій. Німецький гістолог Шіффердеккер (Paul Schiefferdecker, 1849-1931) замінив

колодій целоїдином, який, поряд з парафіном, став головною речовиною, яка використовувалася для заливання тонких зрізів. [1, с. 210]

Оскільки виготовлення тонких зрізів ручною бритвою потребувало майстерності і все ж таки товщина їх була надто великою, виникла думка щодо конструкції спеціального приладу для отримання тонких зрізів – мікротома. Однією з перших спроб такого типу – «резательная машина» – була згідно конструкції Каммінгса описана Дж. Гіллом. Існувало ще кілька аналогічних конструкцій, які не знайшли свого постійного застосування.

Сучасний мікротом бере свій початок від мікротому Ошатца (учня Пуркіне), сконструйованого у 1844 році [1, с. 115]. Удосконалений німецьким анатомом Велькером (Hermann Welcker, 1822-1897), мікротом до кінця XIX ст. піддавався багато чисельним реконструкціям. Перші, як їх називали циліндричні, мікротоми, являли собою об'єктотримач, що пересувався за допомогою мікрометричного гвинта; зрізи робили ручною бритвою, яку під час виготовлення зрізів проводили по поверхні платформи, розташованої у верхній частині мікротома. Впритул до останньої чверті XIX ст. мікротом не користувався попитом, оскільки не існувало задовільного способу заливки об'єктів з достатнім просочуванням кусочків органів і тканин. Лише в 70-х роках, завдяки працям Гіса (Wilhelm His, 1831-1904), мікротом починає знаходити широке застосування і до кінця XIX ст. остаточно витісняє виготовлення зрізів ручним способом. У Росії перший мікротом сконструював київський гістолог П. І. Перемежко [7]. Використання мікротома дало можливість виготовляти тонкі зрізи і отримувати неперервні серії зрізів, що знаменувало великий успіх в мікроскопії.

Якщо, вивчаючи тканини прижиттєво, можливо було замітити деякі структури, використовуючи різне переломлення світла окремих частин препарату (особливо з появою часткового відмирання тканин), то і ці обмежені можливості були практично втрачені при появі і застосуванні методів ущільнення і фіксації. Постала необхідність винайдення способів виявлення різних структур клітини після фіксації тканин і це було досягнуто завдяки застосуванню зафарбування зрізів. У 1858 році Корті (A. Corti, 1822-1876), досліджуючи у 1854 році орган слуху, важлива частина якого названа в честь вченого, використав для забарвлення мікроскопічних препаратів кармін (кармин представляет собой экстракт кошенили (паразитических Hemlptera – Coccus cacti) и встречается только в жировом теле и яичном желтке самок этих насекомых. Кармин является незаменимым красителем для тотального окрашивания простейших, мелких многоклеточных организмов, эмбрионов, а также самых различных объектов, при изучении их микроскопической анатомии. Дает отличное четкое окрашивание ядер. [4]). Для ботанічних об'єктів кармін був використаний ще раніше Геппертом і Коном (Goepperrt and Cohn) у1849 році та Гартінгом (Pieter H. Harting, 1812-1885) у 1854 році.

Але розповсюдження кармін набув лише з 1858 році [6], коли Герлах (Josef Gerlach, 1820-1895) запропонував розчин аміачного карміну в якості барвника, який специфічно забарвлював ядро, і у 80-х роках [1, с. 211] кармін став найулюбленішим барвником, що використовувався у повсякденній мікроскопічній практиці.

У 1865 році [7] Бьомер (F. Böhmer) ввів у гістологічну техніку новий барвник – гематоксилін, але впритул до 90-х років XIX ст. він не витримав конкуренції з карміном. Лише з 90-х років гематоксилін поступово витісняє кармін і стає головною фарбою, що використовується на практиці для фарбування ядра. Особливого значення набув метод фарбування гематоксиліном із протравленням залізними квасцями, розроблений видатним гістологом кінця XIX ст. Мартіном Гейденгайном у 1892 році. Цей метод протягом XX ст. належав до числа кращих способів забарвлення найтонших структур клітин.

У 60-х роках XIX ст. почали використовувати для фарбування мікроскопічних препаратів анілінові фарби, які з 70-80-х років знаходять широке застосування. Наприклад, індигокармін введений у гістологічну техніку Меркелем (Merkel) в 1874 р., еозин – Фішером (Ernst Fischer) в 1875 р., кислий фуксин – Ерліхом (Paul Ehrlich) в 1880 р., сафранін – Германом (E. Hermann) в 1888 р.

Слід згадати й прізвище відомого німецького вченого Роберта Коха (1843 – 1910), майстра прикладних досліджень, який зробив неоціненний внесок у мікробіологію: удосконалив мікробіологічну техніку, застосував імерсійні об'єктиви, мікрофотографію; використав анілінові барвники; запропонував методи виділення чистої культури та щільні живильні середовища.

Мікроскопія збагачується новим арсеналом речовин для виявлення різних тканин і клітинних структур, про які – під час застосування відповідних методів фіксації і фарбування – мікроскопісти першої половини XIX ст. не могли навіть і мріяти. З'ясовано, що в мікроскопічну техніку були введені й деякі інші методи. Так, застосовувалося зафарбування гематоксиліном і пікрофуксином, введене Ван-Гізоном (Ira Thompson van Gieson, 1866-1913) у 1889 році; широко відомий метод фарбування сполучної тканини за Маллорі (Frank B. Mallory, 1862-1941) в оригінальній модифікації запропонований в 1900 році, а його видозміна – азановий метод М. Гейденгайн увів у 1915 році. Нуклеїнова реакція за Фьольгеном (Robert Feulgen, 1884-1955), що використовувалася активно у XX ст. запропонована у 1923 році. Методи сріблення почали широко входити у використання після робіт Гольджі, перша з яких опублікована у 1873 році [7]. Метод сріблення Більшовського (M. Bielschowsky, 1869-1940), запропонований у 1903-1904 р. Метиленовий синій для дослідження нервової системи увійшов у використання після робіт О.С. Догеля (1852-1922) і О.Є. Смірнова (1859-1910) [7], проведених у казанській

лабораторії К.А. Арнштейна (1840-1919) та опублікованих у 1887 році [1, с. 212], [5, с. 155].

Але історія науки має не лише прихильників нововведень, так, київський гістолог Петро Іванович Перемежко (1833-1893) використовував як живий так і фіксований матеріал не використовуючи барвники, вважаючи, що застосування фарб не дає ніяких переваг [1, с. 223]. У своїх роботах він використовував для фіксування лише спирт і хлористе золото [1, с. 224].

Висновки

Завдяки фіксації біологічного матеріалу та отриманню з нього найтонкіших зафарбованих зрізів дослідники кінця XIX століття мали можливість значно глибше проникнути в таємницю будови тканин і клітин, завдяки чому була зроблена низка великих відкриттів. Наприклад, у 1833 р. Р.Браун відкрив постійний компонент клітини – ядро. У 1861 р. М. Шультце затвердив погляд на клітину, як на «грудочка протоплазми з розташованим всередині неї ядром» [7]. У 70-х роках XIX століття групою дослідників одночасно і незалежно один від одного був відкритий непрямий спосіб поділу клітин – каріокінез, або мітоз. Вивчення мітозу й запліднення привернуло особливу увагу дослідників до ядра клітини та з'ясуванню його значення в процесі передачі спадкових ознак. У 1884 р. О.Гертвиг і Є. Страсбургер незалежно один від одного висловили гіпотезу про те, що хроматин є матеріальним носієм спадковості. З вивченням ядра клітини, було звернено увагу на більш глибший аналіз і цитоплазми. Успіхи мікроскопічної техніки обумовили відкриття в цитоплазмі органел (клітинного центру, або центросоми, О.Гертвиг і Ван-Бенеден у1875-76 рр.; комплекс Гольджі, 1898 р.; тощо).

Таким чином, на основі успішного розвитку мікроскопічної техніки і аналізу даних про мікроскопічну будову клітини остання чверть XIX ст. проходила під лозунгом проникнення у деталі мікробудови клітини, був накопичений величезний обсяг матеріалу, який дозволив виявити низку важливих закономірностей в будові та розвитку клітин і тканин. Саме у цей час вчення про клітину виокремлюється у самостійний розділ біології – цитологію. У той час, коли на початку XIX ст. вчення про клітину розробляється окремими вченими, у XX ст. цитологія вже розробляється багатьма дослідниками.

Кінець XIX ст. також ознаменувався боротьбою різних поглядів на будову цитоплазми (теорія «сітчастої будови» протоплазми (Гейцман, 1873); теорія «нитчастої будови» протоплазми (Флеммінг, 80-ті роки); теорія «пінистої будови (або комірчастої будови) цитоплазми (Бючлі, 1892); теорія «зернистої будови» цитоплазми (Альтман, 90-ті роки). Цієї проблеми не існувало, поки дослідники вивчали переважно живі об'єкти, проблема виникла з введенням складних методів обробки гістологічних препаратів.

Із розвитком колоїдної хімії з'ясовується примітивність морфологічних теорій постійної будови протоплазми. До 20-х років XX ст. ці теорії втрачають позиції і чисто морфологічний напрям у вивченні протоплазми змінюється захопленням фізико-хімічними методами дослідження. Критичне відношення до оцінки фіксованих препаратів знайшло відображення у монографіях Харді (W.B. Hardy) «Строение протоплазмы клетки» і Фішера (Alfred Fischer, 1859-1913) «Фиксирование, окраска и строение протоплазмы» (1899). Уперше експериментально було показаний вплив методу обробки на структури, виявлені в препараті та була надана їм критична оцінка.

Цікаво відмітити, що відкриття різних структур в клітинах припадає на невеликий відрізок часу. Потреба зазирнути у мікробудову клітини чітко виявилася до кінця XIX ст.; це змушувало до пошуку нових методів дослідження і створило нову схему будови клітини, яка з'являється в усіх посібниках біології XX ст.

Мікроскопія як науковий метод отримала визнання лише в XIX ст. Предтечею цьому стало створення клітинної теорії, оскільки саме вона визначила інтерес до мікроскопічних спостережень. Мікроскоп став широко розповсюдженим інструментом біолога та вніс у біологію багато нового і специфічного, за його допомогою були створені особливі розділи науки про життя – цитологія і гістологія.

Література

Кацнельсон З.С. (1963): Клеточная теория в её историческом развитии. Ленинград, Гос. изд-во мед. лит-ра.

Кононский А.И. (1976): Гистохимия. Киев, Вища школа.

Большая медицинская энциклопедия http://medwiki.org.ua/article/Креозот

Кармин – один из самых старинных красителей, применяемых в микроскопии http://mydoc.ru/2006/03/15/karmin-odin-iz-samyh-starinnyh-krasitelej/

Некрылов С.А., и др. (2010): Алексей Ефимович Смирнов (1859-1910 гг.): из истории формирования школы морфологов в Томске. – Сибирский медицинский журнал (Томск) .25. (4-1) http://cyberleninka.ru/article/n/aleksey-efimovich-smirnov-1859-1910-gg-iz-istorii-formirovaniya-shkoly-morfologov-v-tomske

Роскин Г.И. (1946): Микроскопическая техника. Москва, Государственное издательство «Советская Наука» http://ru.wikipedia.org/wiki/

http://meduniver.com/Medical/gistologia/12.html

Fodor Krisztina[*]

A Beregi Református Egyházmegye kormányzásának története 1848 és 1914 között

(a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltárában fellelhető források tükrében)

Rezümé. A Beregi Református Egyházmegye az elmúlt századok során mindvégig kivételes szerepet töltött be a magyar református egyházmegyék között, amely többnyire perifériku s területi elhelyezkedésének volt köszönhető. Az egyházmegye így annak ellenére, hogy 1557-től a Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartozott, önállóságát a XIX. század elejéig megtarthatta.

De kik is vehettek részt a kormányzásban? Hogyan történt a kinevezésük? Mi jellemezte az adott egyének szakmai előmenetelét? Jelen tanulmányban ezekre, s egyéb, a témához kapcsolódó kérdésekre keresem a választ. Így, elsősorban az egyházmegye tisztikarára, a belhivatalnokok megválasztására, a választás körülményeire, s az egyházmegye kormányzása terén esetlegesen felmerülő problémákra helyezem a hangsúlyt. A tárgyalt időszakban az egyházmegyének kiemelkedő vezetői voltak. Gondolok itt: Vekerdi Nagy Mihály, Kovács János, Peterdy Károly és Sütő Kálmán esperesekre. Ugyanakkor azokról a tanácsbírákról, jegyzőkről, pénztárnokokról, különbféle bizottsági tagokról – egyháziakról és világiakról egyaránt – sem feledkezhetünk meg, akik munkájukkal hozzájárultak az egyházmegye működéséhez.

Резюме. Березький церковний округ протягом минулих століть постійно відігравав виняткову роль серед угорських реформатських церковних округів. Цей церковний округ, незважаючи на те, що з 1557 р. відносився до Затисянського реформатського церковного округу, зберіг самостійність аж до початку 19 століття.

Але хто ж міг брати участь в його управлінні? Як проводилося призначення керівництва? Яким був їхній професійний розвиток? На ці питання спробуємо знайти відповідь у нашій публікації. Акцентовано увагу на керівниках церковного округу, на виборах чиновників, на умовах виборів, а також на можливих проблемах. У цей період на чолі церковного округу були видатні особи, зокрема священики Векерді Нодь Мігай, Ковач Янош, Петерді Карой, Шютев Калман.

Abstract. The Bereg Reformed Church Diocese had a special role among the other Hungarian reformed church dioceses during the centuries due to its peripheral situation. In this way, the church diocese could keep its self-governance until the beginning of the 19th century despite the fact that it belonged to the Trans-Tisza Reformed Church District from 1577.

But who could participate in the governance of the church diocese? How were they appointed? What features characterized their professional development? The purpose of the given study is to find the answers to these questions and to other ones related to the subject. Thus, the focus of this work is mainly on the officers of the church diocese, the election of internal officials, the circumstances of the election, and the occurring problems connected with the governance of the church diocese. During the dealt periods the church diocese has several outstanding leaders such as Dean Mihály Vekerdi Nagy, Dean János Kovács, Dean Károly Peterdy and Dean Kálmán Sütő. Nevertheless, we should not forget to mention those council judges, scribes, treasurers, several committee members – spiritual and profane as well as – who contributed to the running of the church diocese.

[*] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, V. évfolyamos hallgató; témavezető: dr. Csatáry György. [*] Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Кафедра історії та суспільних дисциплін, студент 5-го курсу, керівник: к. і. н. Чотарі Ю.Ю. [*] Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Department of History and Social Sciences, 5th year student. supervisor: György Csatáry, PhD.

A református egyház alulról felfelé építkezik, alapegysége tehát az egyházközség. A tárgyalt időszakban sem volt ez másként. Egy-egy különálló gyülekezet élén a választott presbitérium és a lelkész állt, illetve az egyházközségi közgyűlés, melynek tagja volt minden adófizető polgár.[1] Az egyházközségek egyházmegyéket alkottak. Az egyházmegye élén a közgyűlés, a tanács, az esperes (a megye lelkészi elnöke), a főgondnok (a megye világi elnöke), a választott lelkészi és világi főjegyzők, valamint a tanácsbírák álltak. Legfőbb tanácskozó szerve pedig az 1881. október 31-én megnyílt debreceni „alkotmányozó zsinat" határozata értelmében az egyházmegyei zsinat, valamint a consistorium (lelkészekből álló tanács) volt.[2] Az egyházmegyék egyházkerületekbe tömörültek. Egyházkerületi tisztviselő volt a püspök, a főgondnok, a tanácsbírák, a főjegyzők (lelkészi és világi), az ügyész, a püspöki titkár, a pénztárnok, a számvevő és levéltárnok, valamint egyéb egyházkerületi tisztviselő.[3]

A püspök, főgondnok, esperes, egyházkerületi és egyházmegyei jegyzők, tanácsbírák megválasztása presbitérium szavazása útján történt. Szavazattöbbség hiányában újabb szavazást írtak ki, a nem szavazó egyházakat pedig büntetéssel fenyítették meg.[4] Fontos kiemelnem, hogy a presbitériumok kivételével a református egyház minden egyházkormányzó testülete – az ún. paritás elve alapján –, egyenlő számban lelkészi és világi tagokból állt.[5]

Az előbbiekben már utaltam a közgyűlés mint egyházmegyei irányító szerv fontosságára. Az 1848. év első közgyűlését február 22-re írták ki Beregszászba. A megjelenést Vekerdi Nagy Mihály, az egyházmegye akkori esperese mindenki számára kötelezővé tette.[6] Ifj. Vekerdi Nagy Mihály a beregi egyházmegye 33. esperese volt, tisztségét 1835–59 között töltötte be. Fontos megjegyeznem, hogy az előző esperes, Literáti Nagy János 1833-ban bekövetkezett halálát követően az egyházmegye életében interregnum időszaka vette kezdetét egészen 1835-ig, Vekerdi kinevezéséig. Zágoni feljegyzései alapján az esperes bölcs és szelíd vezető volt, aki a világiak és egyháziak tiszteletére, szeretetére egyaránt méltónak bizonyult.[7] Az említett közgyűlésen minden gyülekezetnek különböző szempontok

[1] Kárpátaljai Református Levéltár (továbbiakban: KRL): Egyházi törvények az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban. Készítette: Tóth Sámuel. Budapest, 1899. 8.
[2] Kosutány Ignácz: Egyházjog. A Magyarországi Egyházak Alkotmánya és közigazgatása. Kolozsvár. 1906. 283–285.
[3] *A Magyarországi Református Egyház Törvénye. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik budapesti országos zsinat által alkotott kilenc törvénycikk*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT. Nyomása. 1993. 57.
[4] *Az Egyházakat és belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye*. Debreczen. 1875. 28–29.
[5] Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918)*. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. [Forrás: http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.]
[6] KRL: Barkaszói Református Egyház (továbbiakban: BRE) Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 1848. február 6-i első körlevél.
[7] Zágoni Á. Károly: A.N.T. *Beregi egyházmegye emlékkönyve.* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények, Nyíregyháza, 2005.

alapján kellett jelentést tennie. A jelentéseknek a következő kérdések alapján kellett felépülniük:[8]

- Melyik évben lett az adott gyülekezet anyaegyház?
- Van-e a gyülekezetnek tanítója, ha pedig igen, melyik évtől kezdődően?
- Melyik évben vette kezdetét az anyakönyvi nyilvántartás?
- Temploma régi-e vagy új (ha új, mikor építették)?
- Van-e a gyülekezetben megkülönböztetett jótevő?
- Ki a jelenlegi lelkipásztor, valamint tanító?

A február 22-én megtartott közgyűlésen az egyházmegye ügyvédeivé választották Szarka Ignácot, Vas Györgyöt, []anka Károlyt, Szúnyog Lajost és Váczi Lajost. A munkára való felhatalmazásuk pedig Úrai Pál alispán által lett törvényesítve.[9]

Az egyházak összeírásáról miniszteri körlevél is rendelkezett. Az adott iratoknak tartalmaznia kellett: minden anya- és leányegyház (az ott élő gyülekezeti tagok számával egyetemben), rendes- és segédlelkész, tanár, kántor, templom (külön kiemelve azokat a gyülekezeteket, melyeknek nincs temploma), valamint a lelkészek árváinak, az egyházak javainak, a lelkészek ingóságainak megnevezéseit is.[10]

Az 1848–49-es szabadságharc kezdete azonban természetesen az egyházmegye működésének rendjét is megbolygatta. A szabadságharc következtében a helytartótanács főkormányszékei megszűntek, így az egyház ügyei Budapestre, az igazságügyi miniszter elé kerültek.[11] Grandiózus előrelépésnek számított azonban, hogy 1848-ban a XX. törvénycikk kimondta a bevett vallásfelekezetek (római katolikus, evangélikus, református, unitárius) közötti egyenlőséget és kölcsönösséget. Mindazonáltal törvény betartására a megtorlás éveiben már nem kerülhetett sor.[12]

A retorzió éveiben hozott intézkedések közepette az egyházmegye a nehézségek ellenére is foglakozott a lelkészi utánpótlás biztosításáról. A lelkészjelölteknek a püspök előtt kellett tudásukról számot adni. A beszámoló egyrészt írásban, másrészt szóban történt. A szóbeli felelet alkalmával az adott személynek saját házi dolgozatát kellett emlékezetből felidéznie, emellett pedig különböző imádságok elszavalására került sor a kijelölt tanárok előtt. A felszentelési ünnepségre csupán ezek teljesítése után kerülhetett sor.[13] Szigorú előírás volt arra az esetre is, ha a lelkészeknek valamely oknál fogva helyettesíteniük kellett testvérüket az egyházügyi kötelességeik elvégzésében, amely csupán püspöki felhatalmazás ellenében történhetett meg.[14]

[8] KRL: BRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. 1848. február 6-i első körlevél.
[9] KRL: BRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. feb. 22-i
[10] Uo. 1848. Mart. 5-i közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata
[11] Uo. 1848. Maj 8-i közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata
[12] Dusicza Ferenc: *A Magyarországi Református Egyház története.* [Forrás: http://www.reformatus.hu/mutat/5394/. Letöltés ideje: 2013. 02. 10]
[13] KRL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve, készült szept. 13 1852. évben. 43. körlevél
[14] Uo. 53. körlevél

Az ostromállapot bár 1854-ben véget ért, a július 11-én megjelent új miniszteri rendeletet az egyházi gyűlésezést csupán kormánybiztos jelenlétében engedélyezte. Kizárólag a presbiteri gyűlés nem tartozott a rendelet hatálya alá. A kormánybiztos legfőbb feladata a bárminemű politikai természetű kérdés megtárgyalásának megakadályozása volt, mely esetekben a gyűlést azonnal feloszlathatta. A világi vezetők, főgondnokok működése pedig továbbra is tilos maradt. Ugyanakkor az újonnan megválasztott lelkészek és tanítók beiktatását szintén különböző vizsgálatok előzték meg.[15]

A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1854. július 3-án látott napvilágot az egyházi kormányzatot szabályozó ideiglenes rendelete, amely a magyarországi, a szerb vajdasági és a temesi bánsági protestánsok ügyeiről határozott. Az ostromállapot megszüntetése folytán hatályon kívül helyezték a Haynau táborszernagy által 1850. február 10-én kibocsátott egyházi rendeletet is. Az 1854. június 21-i legfelsőbb intézkedést azonban mérvadó változásokat előidézve törvényesítették. A kisebb gyülekezetekben gyűléseket már kormánybiztos jelenléte nélkül is tarthattak, valamint jelentést sem kellett tenniük a hatóságok felé. A nagyobb gyülekezetekre ez azonban nem vonatkozott, a megbízott kijelölése pedig a polgármesternek vagy a megyei hatóság főnökének feladata volt. A vidéki gyülekezeteket az esperes hívta össze, míg a szuperintendensi gyülekezeteket a szuperintendens[16]. A megbízott személyéről pedig a helyhatósági osztály vezetője döntött. *„Az ország fejedelmi biztosának a tárgyalás szabadságának háborítása nélkül csupán a fölött kell örködniök, hogy a tárgyalás és végzés hozás egyházi ügyekre szorítkozzék; ezek a politikai tényre csapongás vagy rendháboritás esetében… a gyűlés feloszlatását mondják ki."* [17] A rendelet alapján a helyhatósági osztály lelkész- és tanárbeiktatások során csupán abban az esetben tiltakozhatott az adott egyén ellen, ha politikai vádakkal illeték, melyet kötelesek voltak hat héten belül nyilvánosságra hozni.[18]

1855. augusztus 11-én reggeli 9 órakor életének 69. évében elhunyt Szoboszlai Pap István, a Tiszántúli Református Egyházkerület akkori szuperintendense[19], akinek halála közvetve a beregi egyházmegye életére is hatással volt. Utódjául Balog Pétert nevezték ki.[20] A temetésre pedig október 14-én került sor.[21]

---

[15] Bíró Sándor, Bucsay Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán: *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1949. 331.

[16] A szuperintendens (lat. superintendens) a magyar protestáns egyházak püspökeinek gyakori megnevezése, az egyházkerület élére megválasztott lelkész. (Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977.)

[17] KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 33. körelvél 1854. évben érkezett szept. 6-án

[18] Uo.

[19] *Szoboszlai Pap István*. In Vasárnapi Ujság 1854-1860. [Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00030/00130/datum02804/cim202805.htm Letöltés ideje: 2014. 01. 15.]

[20] KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 28. körlevél 1855. évben

[21] Uo. 30. körlevél 1855. évben

A császári kormány 1856-ban kidolgozta az ún. Entwurf-ot (törvénytervezetet), amely Magyarországra, a Szerb Vajdaságra és a Temesi Bánságra terjedt ki. Legfelsőbb szerv – a zsinat helyett – az Oberkirchenrat lett, melynek tagjait az uralkodó nevezte volna ki állami fizetéssel. 1856 nyarán kapták kézhez a tervezetet a magyarországi protestáns egyházkerületek, amelyek a tervezetet elutasították. 1859. szeptember 1-jén azonban megjelent a protestáns pátens, amely alapján a zsinatot az evangélikus és református egyházak csupán hatévente tarthattak. Az egyházkerületek viszont figyelmen kívül hagyva a rendeletet sorra tartották meg a gyűléseiket.[22] Szeptember 24-én gyűlést tartottak Surányban.[23] Debrecenben október 8-tól több napon keresztül tanácskoztak. December 31-re pedig gyűlést hívtak össze Beregszászba.[24]

1859 szeptemberében nem csak a császári pátens bolygatta meg az egyházmegye működését. Változás történt az egyházmegye gondnoki posztját illetően is: Nagy Mihály elhunyta miatt ideiglenesen Bay Ferencet nevezték ki a gondnoki kötelességek teljesítésére.[25] Vekerdi Nagy Mihály esperes halála miatt pedig új esperes kinevezésére került sor. A szavazatok többségét az Ung megyei születésű Albisi Bakcsy László kapta. A lelkészt az évek során még kétszer erősítették meg tisztségében. Másodszorra 1861-ben lett megválasztva a Népképviselet alapján választott egyházi elöljárók szavazata által, harmadszorra pedig 1864-ben az egyházmegyei közgyűlés újfent megszavazta a posztra.[26]

A pátens ellen mindeközben egyre szélesebb körű mozgalom indult meg, melyben élen járt Balogh Péter református püspökhelyettes, Révész Imre református lelkész, egyházkerületi aljegyző, Révész Bálint egyházkerületi főjegyző, Máday Károly és Székács József evangélikus lelkészek, valamint Tisza Kálmán, Vay Miklós báró, Zsedényi Ede és Prónay Gábor báró világiak. Protestáns küldöttek a pátens visszavonása érdekében a császárhoz fordultak. *„A küldöttség általános véleménye abban öszpontosult hogy azon esetre, ha kérelmét élő szóval ő felsége előtt nem tolmácsolhatná, irásbani felterjesztvény fogalmaztassék, és adassék át a minister elnök urnak a felség kezeihez juttatás végett."*[27] Végül azonban nem került sor személyes meghallgatásra és csak ígéretet kaptak. Egyfelől a külföldi protestáns államok, főképp Anglia bizalmas diplomáciai lépése, másrészről az új

[22] Fiatal egyháztörténészek írásai. Szathmári Judit: *A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850–1860.* Miskolc. 1999. [Forrás: http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]
[23] KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 20. körlevél kelt Surány Sept 24.
[24] Uo. 22. körlevél kelt Surány 1859 Okt 15.
[25] KRL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23. (Továbbiakban: MRE Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik évben). 18. körlevél Kelt Surány 1859. Sept. 13.
[26] Zágoni Á. Károly, i.m.
[27] KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve Kezdődik 1858-ik évben, i.m. 9. körlevél 1860. Martz 22.

kormányzó Benedek Lajos táborszernagy (protestáns vallású volt) közbenjárására azonban az uralkodó a pátenst 1860. május 15-én visszavonta.[28]

Az 1860-as évekre némi változtatásokat vezettek be a lelkészválasztás folyamatában. Először is a püspöki hivatal által meg volt szabva, hogy a jelölteknek mely iratokat kellett benyújtaniuk: keresztelési bizonyítvány, iskolai bizonyítvány, esperesi ajánlólevél, bizonyítványt a tanári munkáról vagy az elvégzett iskola-felügyelőségi teendőkről. Ezt követte a szóbeli vizsga, amely során a jelöltek a tudományágakban való jártasságukat bizonyíthatták, többek között káté, hittan, egyháztörténelem, valamint bibliaismeret kapcsán. Feleletüknek megfelelően pedig „kitűnőleg jeles", jeles, valamint kielégítő osztályzatot kaptak. A követelményeknek megfelelteket lelkésszé avatták.[29] Az egyéb tisztségek megválasztása azonban legtöbbször titkos szavazással zajlott. Így került megválasztásra 1861-ben gyámpénztárnokul Békási Sándor, Ecsedy Károly és []arcsi Miklós aljegyzőül, Kovács János közpénztárnokul, Szabó Károly pedig főjegyzőül.[30] 1864-ben az aljegyzői posztot Pallagi József nyerte el.[31]Az 1869. évtől pedig főjegyző Gulácsi Dezső lett.[32]

Az újabb esperes megválasztására 1870-ben került sor. A választás alkalmával a legtöbb szavazatot Bakcsy László, Kovács János és Bakó Balázs kapta. A döntő többség hiánya miatt újabb szavazást írtak ki.[33] Az újbóli szavazás értelmében pedig Kovács János nyert 39 szavazattal, Bakcsy 23 és Bakó 1 szavazatával szemben.[34]

Az egyházmegye kormányzása több nehézségbe is ütközött. Rengeteg probléma adódott a presbitériumokkal kapcsolatban. Az ehhez kapcsolódó bonyodalmak nem számítottak újkeletű problémának. A presbitériumok nem megfelelő működése a beregi egyházmegyében is érzékelhető volt. Példának okán akadtak olyan gyülekezetek, ahol a presbiterek a hívek megkérdezése nélkül saját rokonaikat vagy barátaikat nevezték ki presbitereknek.[35]

Az 1876. év júniusában tartott közgyűlés határozata szerint háromról hat évre emelték fel a tisztviselők megválasztásának időtartalmát. A reformnak az volt az oka, hogy a szavazások, a jegyzőkönyvek elkészítése, valamint az egyházkerületnek a tisztújítással kapcsolatos megerősítése sok időt vett igénybe. A két választás között így oly csekély idő telt el, amely nem volt elegendő arra, hogy a választott hivatalnokok kellő gyakorlatot szerezhessenek teendőikkel kapcsolatban. Az esperesi és a

[28] Szabó Aladár, ifj.: *A magyar protestántizmus története*. In Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Szerk.: Gegus Dániel, Herceg Hohenlohe Károly Egon, Laurentzy Vilmos. 132. [Forrás: http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM - Letöltés ideje: 2013. február 20.] 132.
[29] KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik évben, i.m. 29. körlevél kelt Tarpa 1858 December 28.
[30] Uo. 28. körlevél 1861. évben.
[31] Uo. 10. körlevél 1864.
[32] KRL: Gecsei Református Egyház (továbbiakban: GRE) Körleveles Jegyzőkönyve. 8. körlevél.
[33] Uo. 11. körlevél.
[34] Uo. 17. körlevél.
[35] KRL: MRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. 1854.

segédgondnoki tisztségviselőt is e gyűlés keretein belül választották meg. Segédgondnokká Kántor Sámuelt avatták. Esperesnek pedig újból Kovács János badalói lelkészt választották, aki egészségügyi okokra hivatkozva nem vállalta el a hivatal betöltését. Ebből kifolyólag újabb szavazás lett kiírva; a tisztújítás gyorsításával pedig egy küldöttség lett felhatalmazva.[36] Végül a választás Peterdy Károly barabási lelkészre esett.[37] Peterdy Károly 1833. június 13-án született Beregújfaluban, édesapja szintén református lelkész volt. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte el édesapja irányítása alatt, a gimnáziumot pedig már Sárospatakon, ahol később a teológiával, valamint jogtudománnyal kapcsolatos ismereteket is szerezte 1841 és 1854 között. Majd Munkácson lett segédlelkész, valamint az akkor államfogházként működő munkácsi várban is szolgált. 1857-től segédlelkészi hivatását gyakorolta előbb Beregújfaluban, 1858-tól Barkaszón, 1859-től Vekerdi Nagy Mihály mellett Tarpán, majd 1860-tól Beregvégardóban, míg 1862-ben barabási lelkésszé nem választották, amely tisztségét 1888. január 1-ig töltötte be. Esperessé történő kinevezése mellett több vezetői tisztséget is betöltött, pl. 1881-ben zsinati taggá választották, az egyházkerületi gyűlések alkalmával pedig két ízben is volt konventi tag. Peterdy Károlyt mint lelkészt és mint esperest a gyülekezetek autonómiájának védelmezőjeként, a centralizációs törekvések elítélőjeként ismerték. Esperesi tisztségét egészen 1893-ig viselte.[38]

Az 1876. november 29–30-ai gyűlésen az esperes megválasztása mellett a következő tisztviselők lettek kinevezve: [39]

- Papi tanácsbíráknak: Nagy Sámuel jándi, Ferge József nagyberegi, Fazekas István gelénesi, Átányi Dániel csonkapapi, Papp Károly rákosi lelkészek.
- Világi tanácsbíráknak: Morvay Pál, Gecsey Ferencz, Jázsay Antal, Hunyadi Béla, Horthy Gyula.
- Főjegyzőül: Sütő Kálmán beregsomi lelkész.
- Papi aljegyzőül: Iván Endre beregújfalui és Janka Gyula barkaszói lelkészek.
- Világi jegyzőkül: Gulácsi Dezső és Kóródy Sándor beregszászi ügyvédek.
- Lelkészi gyámpénztárnokul: Warga Pál kaszonyi tiszteletes.
- Tanítói gyámpénztárnokul: Katinszky János beregszászi tanár.

Fontos leszögeznem azonban, hogy a tisztségek betöltésére kiírt szavazások kapcsán több esetben adódtak különbféle problémák, akár szavazatokkal történő

[36] KRL: A Beregi Ev. Református Egyházmegye (továbbiakban: BERE) 1876-ik évi junius hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9–10.
[37] KRL: A BERE 1876-ik évi szeptember 5-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.
[38] KRL: A BERE 1893. év márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 43–44.
[39] KRL: A BERE 1876-ik évi november 29–30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

visszaélések, megvesztegetések is. Példának okán vizsgáljuk meg az 1880. évi badalói lelkészi választás körülményeit. Kovács János badalói lelkész – akiről már szót ejtettem az 1876-os esperesi választás kapcsán – 1843-tól kezdte meg munkáját a beregi egyházmegyében fornosi segédlelkészként, esperessé történő kinevezésére pedig 1870-ben került sor. 1880. február 27-én bekövetkezett halála[40] után választásokat írtak ki a badalói lelkészi posztra, amelynél ifj. Kormány Lajos püspökladányi segédlelkészé lett a szavazattöbblet. A különböző törvénytelenségek (pl. *„a papi méltóságot lealacsonyító korteskedés, etetés, itatás, vesztegetés…”*) miatt azonban őt és Kölcsey Zsigmond csetfalvai, valamint Szabó Sándor állomás nélküli lelkészt – akik szintén részt vettek a vesztegetésekben –, kizárták a badalói lelkészválasztásokból.[41] Ugyanakkor Szabó Sándor a főtiszteletű püspök úrtól kérte a vizsgálat megújítását és a rá vonatkozó ítélet megmásítását. A püspök az üggyel kapcsolatban az esperestől kért felvilágosítást, azonban a badalói lelkészválasztásból történő kizáráson ez sem segített, a szavazatok többségével pedig Zámbori Bélát tisztelték meg.[42] Hasonló helyzet volt megfigyelhető az 1891. évi Mezőváriban zajló lelkészválasztáskor. Körösy Sándor badalói lelkészt vádolták meg szabálytalan jelölés, korteskedés, valamint a választási névjegyzék szabálytalan és törvényellenes összeállítása miatt. A vádak nagy részét azonban nem tudták bebizonyítani.[43]

Az 1881-es évre meghirdetett zsinat előmunkálataiban a beregi egyházmegye is tevékenykedett. Egyházkerületi határozat szerint minden egyházmegyének jogában állt magát egy egyházi és egy világi küldöttel képviseltetni. Szavazati joguk az adófizető egyháztagoknak volt, így a népességszámot a választókerületek megalakításánál nem vehették alapul. A szavazatok felbontására, valamint a választás eredményének megállapítására 4–8 tagú bizottságot kellett felállítani, a bizottság elnökének megválasztása pedig az egyházmegyét illette. A szavazás eredményéről szóló jegyzőkönyvet 3 példányban kellett előállítani. Ezek egyikét a megválasztott zsinati képviselőnek kellett eljuttatni. A második példányt az egyházmegye, a harmadik példányt pedig az egyházkerületi levéltár kapta.[44]

Az 1881. évi október 31-ére összehívott zsinatra így külön választottak küldöttséget: egyháziak közül Peterdy Károly esperest rendes tagságra, Ferge József egyházmegyei tanácsbírót póttagságra. Világi részről rendes tagságra pedig Kántor Sámuel segédgondnok urat. Világi póttagságra azonban nem volt általános többség; a 3 legtöbb szavazatot kapottak: Hunyady Béla, Horthy Gyula, Gulácsy

[40] KRL: BERE 1880. év márczius 2–4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2–3.
[41] KRL: BERE 1880. év julius 1 és 2-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 9-10.
[42] KRL: BERE 1880. év november 9–10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.
[43] KRL: BERE 1891. évi márczius hó 17–19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 39.
[44] KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 10–11.

Dezső.[45] Ugyanakkor az újabb szavazáson már Hunyady Bélát tisztelték meg a szavazatok többségével.[46] Négyéves előkészület után kezdődhetett meg tehát 1881. októberének végén az alkotmányozó zsinat Debrecenben. A zsinat alkalmával az egyházalkotmány alapjaiként a következőket jelölték meg: többségi rendszer, testületi kormányzás és a paritás elve.[47]

1882-ben Peterdy Károly esperes, valamint Kántor Sámuel segédgondnok – az előírt 6 év mandátum lejárta miatt – beterjesztették kérelmüket az új választás kiírására, amelyet az augusztus 9-i közgyűlés elő is irányzott.[48] A novemberi egyházmegyei közgyűlés határozata értelmében megbízott szavazatbontó küldöttség pedig az 1883-as közgyűlésen hozta nyilvánosságra, hogy az egyházközségi presbitériumok szavazata által esperesnek egyhangúan ismét Peterdy Károly barabási lelkészt választották meg; egyházmegyei gondnoknak pedig Kántor Sámuelt[49], aki azonban 1884-ben betegségre hivatkozva lemondott.[50] Papi tanácsbírák esetében sem volt nagy változás, egyedül Átányi Dánielt váltotta Sütő Kálmán somi lelkész. Hunyady Béla és Horthy Gyula megmaradt világi tanácsbíra tisztségében, melléjük választották meg Gulácsy Dezsőt, Uray Imrét és Kóródy Sándort (utóbbi azonban nem fogadta el a kinevezését, így helyének betöltésére új szavazás lett kiírva). A főjegyző Sütő Kálmán somi lelkész és tanácsbíró maradt. Papi aljegyzőknek pedig Janka Gyula barkaszói, valamint Kallós Tivadar beregszászi lelkészek lettek megválasztva.[51]

Az egyházmegyei világi jegyzői hivatal betöltése céljából elrendelt szavazást 1885-ben Lónyay Géza nyerte 49 szavazattal.[52] Az 1886-ban Fazekas István, gelénesi lelkipásztor elhunyta miatt fellépő papi aljegyzői üresedés betöltésére pedig az 1887-es közgyűlés Zámbory Béla badalói lelkészt választotta meg.[53]

Ferge József elhunyta miatt 1891-ben megüresedett az egyik tanácsbírói szék, valamint egyúttal a tanügyi bizottság elnöki címe is. A tanügyi bizottság megüresedett helyeire Sütő Kálmán egyházi, Hunyady Béla pedig világi tanügyi bizottsági elnökké lett megválasztva.[54] Ugyanebben az évben történt a szavazás

[45] KRL: A BERE 1881. év julius hó 5–6. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.
[46] KRL: A BERE 1881. év deczember hó 13–14. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.
[47] Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *A református egyház (1867–1918).* i.m.
[48] KRL: A BERE 1882. év augusztus 9-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6.
[49] KRL: A BERE 1883. év február 27–28., márczius 1–2. s folytatólagosan április 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6.
[50] KRL: A BERE 1884. év február hó 26–29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.
[51] KRL: A BERE 1883. év február 27–28., márczius 1–2. s folytatólagosan április 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 6–7.
[52] KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1.
[53] KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15–17-ik és junius 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.
[54] KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

a papi tanácsbírói szék betöltése céljából, amelyet 42 szavazattal Kallós Tivadar egyházmegyei jegyző nyert. Ennek folytán a jegyzői posztjáról lemondott.[55] Egy évre rá megüresedett az egyik egyházmegyei papi aljegyzői állás is, amelyre Vajas Sándor tákosi lelkész 33 szavazattal lett megválasztva Szentimrey József izsnyétei lelkész 25 szavazata ellenében.[56]

Az esperes 1892. év novemberében felhívta a közgyűlés figyelmét arra, hogy 10 évre szóló megbízatása véget ért, így a tisztikar újbóli megalakítása végett intézkedjenek. A közgyűlés az egyházmegyei összes tisztikarra elrendelte a szavazást. Az elnökségre is ugyanezen alkalommal, a többi tisztviselőkkel egy lapon történt meg a szavazás. A szavazatokat az esperesi hivatalhoz küldték be, ahonnan azok felbontása és az eredmény megállapítása céljából Darcsi Miklós elnöklete alatt a következő tagokból alakítottak küldöttséget: Peterdi Pál, Pataki Imre, Simon Andor lelkészek, id. Buzinkay Péter, Varga Lőrincz, Belényessy András világiak. A szavazás eredményét pedig 1893 tavaszán kellett a közgyűlés elé vinniük.[57]

Az 1893. évi márciusi közgyűlésen új tisztikart választottak. Egyházi részről lett megválasztva: Peterdy Károly, Nagy Sámuel, Pap Károly, Sütő Kálmán, Janka Gyula, Kallós Tivadar. Világi részről: Uray Imre (egyházmegyei gondnok), Hunyady Béla, Horthy Gyula, Gulácsy Dezső, Kóródy Sándor, ifj. Lónyay Sándor. Tanácsbírákká: Vajas Sándor, Szentimrey József, Kovács Lajos, id. Lónyay Sándor. Jegyzőkké: Varga József (közpénztárnok), Bónóczy Endre (gyámpénztárnok). Szentimrey József azonban elnöki figyelmeztetés dacára sem vállalta a posztot, ezért közfelkiáltással Jászter József és Szabó Károlyt választották helyettes jegyzőnek.[58]

Októberben kihirdették a főjegyzői állás betöltésére történt szavazás eredményét, melyet Zámbory Béla badalói lelkész nyert 51 szavazattal.[59] Esperesi hivatalra pedig Sütő Kálmán beregsomi lelkészt választották, Kallós Tivadar beregszászi és Nagy Sámuel jándi lelkészek ellenében.[60] Sütő Kálmán Macsolán született birtokos nemes szülők gyermekeként. Esperesi kinevezése előtt volt tanító és segédlelkész Beregen (1860–64), ugyanezen tisztségeket szintén betöltötte Beregszászban (1864–65), 1865-ben pedig szolgált lelkészként Búcsúban is, míg az év folyamán beregsomi lelkésszé nem választották.[61]

---

[55] KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 28.
[56] KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29–30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2–3.
[57] KRL: A BERE 1892. évi november hó 14-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.
[58] KRL: A BERE 1893. évi márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5–6.
[59] KRL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.
[60] Uo. 7.
[61] Zágoni, 2005, i.m.

A világi tanácsbíróság és közpénztárnokság betöltésére is szavazást írtak ki. Elnöki intézkedés folytán pedig a szavazatok felbontására bizottságok alakultak. A kiküldött bizottságok jelentése szerint: a világi tanácsbíróságra beérkezett 63 érvényes szavazat közül senki sem nyert el általános többséget. Warga Sándor, id. Lónyay Sándor és Kovács Lajos jelölése mellett így újabb szavazást rendeltek el. A közpénztárnokságra beérkezett 57 érvényes szavazatból pedig Bary Sándor nyert 37 szavazattal.[62] A világi tanácsbírói állás a következő szavazás alapján Warga Sándoré lett. A lelkészi tanácsbíróságra pedig általános szavazattöbbséggel Csoó Zsigmond tiszaszalkai lelkész lett megválasztva.[63]

Mindazonáltal 1901-ben újabb választást írtak ki a papi tanácsbírósági tisztség betöltésére, amelyet a 60 szavazatból 31-gyel Simon Andor tarpai lelkész nyert el.[64] Ugyanebben az évben pedig a főjegyzői állásra megválasztották Szentimrey József izsnyétei lelkészt.[65]

1902-ben megtörtént az újabb szavazás az egyházmegyei elnökségi posztok betöltésére. A 66 érvényes szavazat közül 64 szavazattal az esperes újból Sütő Kálmán lett 10 évre, tehát 1912-ig. Egyházmegyei gondnok pedig Uray Imre lett.[66]

Megalakult az új tisztikar is (a szavazás eredményéből kiderült, hogy a legtöbb poszttal ugyanazon személyeket tisztelték meg):

- Papi tanácsbírák: Pap Károly, Janka Gyula, Kallós Tivadar, Csoó Zsigmond, Simon Andor.
- Világi tanácsbírák: Gulácsy Dezső, Kóródy Sándor, Warga Sándor, Szabó Albert.
- Papi főjegyző: Szentimrey József.
- Papi aljegyzők: Vigvári Mihály, Seres Ábrahám.
- Világi jegyzők: Pap Imre, dr. Szabó Bertalan.
- Közpénztárnok: Bary Sándor.
- A különböző bizottságok tagjait is megválasztották (1903-tól 10 évre):
- Számvevőszék: Janka Gyula elnök, Kallós Tivadar, Warga Sándor, Szabó Albert, Csatáry György tagok, Vigvári Mihály jegyző.
- Szavazatbontó bizottság: Sütő Kálmán elnök, dr. Szabó Bertalan jegyző, Kallós Tivadar és Warga Sándor tagok.
- Tanügyi bizottság elnöke: Sütő Kálmán.
- Építkezési bizottság: Kallós Tivadar és Szarka Gyula.

---

[62] KRL: A BERE 1894. évi ápril hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.
[63] KRL: A BERE 1894. évi augusztus hó 23. és 24-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.
[64] KRL: A BERE 1901. év április hó 10–11-ik napjain Beregszászban tartott köz- és birósági gyűlésének jegyzőkönyve. 3.
[65] KRL: A BERE 1901. évi szeptember hó 25–26-ik napjain Beregszászban tartott köz- és birósági gyűlésének jegyzőkönyve. 23–24.
[66] KRL: A BERE 1902. évi deczember hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkivüli gyűlésének jegyzőkönyve. 3.

- Levéltárnok: Kallós Tivadar.
- Országos özvegy-árva gyámintézet pénzkezelője: Mizsák Péter.
- Egyházmegyei ügyészek: Warga Sándor, Várady Gyula, Csatáry György.
- Díjlevélbíráló, adásvételi ügyben véleményező bizottság: Csoó Zsigmond, Mizsák Péter.[67]

Az 1907. júliusi közgyűlésen bemutatott jegyzőkönyvek alapján papi tanácsbíróságra Bereczky József beregújfalui lelkészt választották meg; világi tanácsbíráknak Patay András és Várady Gyula ügyészt; papi aljegyzőségre Pap János búlcsui lelkészt; világi jegyzőségre pedig Nagy Ernő vármegyei jegyzőt.[68] 1907. év során az egyházmegyei gondnoki székben szintén üresedés következett be. Új gondnoknak pedig Várady Gyulát választották 1908-ban.[69]

1909-ben elhalálozott Uray Imre zsinati rendes és Vargha Sándor póttag, akiknek helyére Várady Gyula egyházmegyei gondnok került rendes tagságra, Szabó Albert tanácsbíró pedig zsinati póttaggá választatott.[70]

Sütő Kálmán 1913-ban mandátumának lejárta miatt lemondott esperesi tisztségéről.[71] Lemondását követően nem sokkal el is hunyt, helyettesének pedig Szentimrey Józsefet nevezték ki. Az 1914. március 9-én felvett jegyzőkönyv szerint az üresedésben álló esperesi hivatalra 66 törvényes szavazat érkezett be. Bertók Béla beregsurányi lelkész, egyházmegyei főjegyző 34, Szentimrey József derceni lelkész 17, Mizsák Péter beregsomi lelkész pedig 15 szavazatot kapott. [72] A szavazatok többségét, s azzal az esperesi széket így Bertók Béla nyerte el, aki több éven keresztül volt meghatározó egyénisége nem csupán az egyházmegyének, hanem majd az 1923-ban megalakult Kárpátaljai Református Egyházkerületnek is.

Felhasznált irodalom

Levéltári források

KRL: Barkaszói Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve
KRL: Gecsei Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve 8-ik Körlevél
KRL: Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve
KRL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23.

[67] KRL: A BERE 1902. évi deczember hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 3–5.
[68] KRL: A BERE 1907. évi julius hó 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendkivüli gyűlésének jegyzőkönyve. 6.
[69] KRL: A BERE 1908. évi szept. hó 21-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve. 10.
[70] KRL: A BERE 1909. évi szept. hó 8-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve. 6-7.
[71] KRL: A BERE 1913. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 3.
[72] KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 13.

KRL: A BERE 1876-ik évi junius hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1876-ik évi szeptember 5-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1876-ik évi november 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: BERE 1880. év márczius 2-4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1881. év julius hó 5-6. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1881. év deczember hó 13-14. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1882. év augusztus 9-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan április 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1884. év február hó 26-29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15-17-ik és junius 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: BERE 1891. évi márczius hó 17-19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1892. évi november hó 14-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1893. év márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1894. évi április hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1894. évi augusztus hó 23. és 24-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: Egyházi törvények az evangélium szerint reformált Magyarországi keresztyén egyházban. Készítette: Tóth Sámuel. Budapest, 1899.
KRL: A BERE 1901. év április hó 10-11-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1901. évi szeptember hó 25-26-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1902. évi deczember hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1907. évi julius hó 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendkivüli gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1908. évi szept. hó 21-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1909. évi szept. hó 8-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.
KRL: A BERE 1913. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

Szakirodalom

Az Egyházakat és belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye. Debreczen. 1875.

Kosutány Ignácz: *Egyházjog*. A Magyarországi Egyházak Alkotmánya és közigazgatása. Kolozsvár, 1906.

Bíró Sándor, Bucsay Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán: *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1949.

Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977.

A Magyarországi Református Egyház Törvénye. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik budapesti országos zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT. Nyomása. 1993.

Zágoni Á. Károly: *A.N.T. Beregi egyházmegye emlékkönyve*. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények, Nyíregyháza, 2005.

Internetes források

Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918).* Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. [Forrás: http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.]

Dusicza Ferenc: A Magyarországi Református Egyház története. [Forrás: http://www.reformatus.hu/mutat/5394/. Letöltés ideje: 2013. 02. 10.]

Szabó Aladár, ifj.: *A magyar protestántizmus története*. In Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Szerk.: Gegus Dániel, Herceg Hohenlohe Károly Egon, Laurentzy Vilmos. 132. [Forrás: http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM - Letöltés ideje: 2013. február 20.]

Fiatal egyháztörténészek írásai. Szathmári Judit: *A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850-1860*. Miskolc. 1999. [Forrás: http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]

Szoboszlai Pap István. In Vasárnapi Ujság 1854-1860. [Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00030/00130/datum02804/cim202805.htm. Letöltés ideje: 2014. 01. 15.]

*Bodnár Alexandra**

A szovjet ideológia terjesztése a Beregszászi járásban az 1945–1953-as időszakban

Rezümé. A második világháborút követően Kárpátalja a Szovjetunió kötelékébe került.
Az új rendszer nemcsak politikai téren vezetett be új dolgokat, kezdetét vette a társadalmi átrendeződés folyamata a vidéken. Megfogalmazódtak a szovjet típusú állampolgárra vonatkozó kritériumok, elvárások. Az 1940-es évek végétől a szovjet ideológia beültetése az itt élők gondolkodásmódjába mindennapivá vált. A propaganda működött a munkahelyen, a boltban, a szálláson, az utcán, az iskolákban és az óvodákban. A munkaidő alatt, előtt, után, az ünnepeken, a szabadnapokon is folyt a „felvilágosítás", a párt határozatainak végrehajtására irányuló meggyőzés. A hétköznapok átpolitizálása eddig soha nem tapasztalt módon valósult meg térben és időben.

Резюме. Після Другої світової війни Закарпаття стало складовою частиною Радянського Союзу. Режим, який запровадила радянська влада, охопив не тільки політичну сферу, але і сферу суспільного життя. Ці зміни простежуються у появі колгоспів, але перш за все у вихованні «гідних» громадян Радянського Союзу. У ході дослідження ми переконалися в тому, що радянська ідеологія керувала всіма сферами життя. Введення радянської ідеології стало невід´ємною частиною суспільного життя: на підприємствах, у магазинах, школах і навіть у дитячих садках. Надзвичайного поширення набула пропаганда.

Abstract. The topic of the article is the propagation of the Soviet ideology in the Beregszász distrist between 1945-1953. After the Second World War Transcarpathia became part of the Soviet Union. The new regime not only introduced changes in every sphere of life, but started the realignment of the society. The criterions and expectations of the new Soviet citizens were also formulated. People living in the Beregszász district could not escape from communist propaganda as it was present at every workplace, shop, school and even kindergartens. The persuasion of people was realized in a way that was unprecedented before.

A II. világháború idején, amikor a szovjet hadsereg elérte Kárpátalját, egy minőségében új élet kezdődött e vidéken.[1] 1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot, a terület neve Zakarpatszka Ukraina lett, azaz Kárpátontúli Ukrajna.[2] A párt határozatot fogadott el Kárpátalja

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, IV. évfolyamos történelem szakos hallgató. A tanulmányt dr. Bocskor Andrea lektorálta. * Студентка Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці, Кафедра історії та суспільних дисциплін. Науковий керівник даної роботи Бочкор Андреа, к.і.н. * II. Ferenc Rákóczi Transcarpathian Hungarian Istitute, Department of History and Social Sciences, student of 4th year. The study was supervised by dr. Bocskor Andrea.

[1] Fedinec Csilla – Vehes Mikola: *Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra*. Ungvár, Argentum Kiadó, 2010. 271.(a továbbiakban: Fedinec–Vehes 2010)

[2] Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinszkij Román, Tokar Marian, Fedinec Csilla, Csernicskó István: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány. Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011. 119. (a továbbiakban: Vehes – Molnár D. – Molnár – Osztapec – Tokar – Fedinec, 2011)

„újraegyesítéséről”[3] Szovjet-Ukrajnával. Erre az eseményre 1944. november 26-án a munkácsi városi moziban került sor. A rövid idő alatt megszervezett kárpátaljai népi bizottságok 663 küldötte az NKVD fegyveres alakulatainak jelenlétében írták alá a „Kárpátontúli Ukrajna újraegyesülését ” Szovjet-Ukrajnával. Kárpátontúli Ukrajna, átmeneti népi demokratikus elvűnek nevezett államalakulat volt, melynek berendezkedése a szovjet mintát követte.[4]

1944 decemberében a Néptanács végrehajtotta a termőföldek, erdők, vasutak, villanytelepek, gyárak, üzemek, bányák, bankok, kereskedelmi vállalatok és tanintézmények úgynevezett prevenciós államosítását.[5] Végső cél nem az állam életképessé tétele volt, hanem a szovjetizálás, azaz a Szovjetunió keretein belül Szovjet-Ukrajnával „újraegyesült” terület integrálása a szovjet rendszerbe. A megszálló szovjet hatóságok már 1945-ben megkezdték Kárpátalja totális „bolsevizálását”, bevezették az egypártrendszert – csak a Kommunista Párt és a Komszomol működhetett, és létrehozták a különböző szocialista társadalmi szervezeteket, a területi ifjúsági szövetséget, a szakszervezeti tanácsot.[6] 1944 decemberében került sor a pedagógusok és népművelők első kongresszusára is, amely úgy döntött, hogy az oktatás terén a szovjet pedagógiai modellt kell követni. Az iskolák káderekkel való ellátása érdekében a felsőbb osztályos diákokat is bevonták az új hatalom ideológiájának terjesztésébe. A tanárok átképző tanfolyamokon, szemináriumokon vettek részt.[7]

A kárpátaljai falvak a szovjet korszak kezdetén jelentős átalakuláson mentek keresztül. A kommunista irányítás a haladás eszközének tartotta a kolhozosítást. 1946-tól kezdődően a kárpátaljai lapokban egyre gyakrabban jelentek meg a kolhozrendszert dicsőítő írások.[8] A falusi (települési) alapszervezetek helyett kolhozi alapszervezeteket hoztak létre, melyek ily módon akár több települést is összefogtak. Ezenkívül külön pártalapszervezete volt az iskoláknak, gyáraknak. A „kommunista” jelzőt – a korabeli patetikus szóhasználattal – az állam és a társadalom vezető erejének, önfeláldozó élharcosainak, a munkafront, és a közélet hangadóinak megnevezésére, a szocialista versenyek előmozdítóira használták.[9]

---

[3] A napjainkban is hivatalosan használt „vozjednanjá”, „újraegyesítés”, „vozjednannij”, „újraegyesült” fogalom kezdettől fogva politikai-ideológiai töltésű, híjával van minden logikának, hiszen a mai Kárpátalja területe soha nem tartozott Ukrajnához, még határos sem volt azzal. Szerintük a magyar honfoglalók leigázták az itt élő szlávokat, akikkel és a mai ukránokkal genealógiai azonosságot és folyamatosságot tételeznek fel. Erre alapozzák az ősi szláv földek ún. „újraegyesítésének”, „újraegyesülésének” ideológiáját. L.: Botlik József: *Egestas Subcarpathica Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX-XX. Századi történetéhez.* Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000.

[4] Fedinec – Vehes 2010, 233.

[5] Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorfordulói.* Budapest, 2001. 142. (a továbbiakban: Móricz 2001)

[6] Botlik József: *Egestas Subcarpathica Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX–XX. Századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000. 287. (a továbbiakban: Botlik 2000)

[7] *A boldogság felé*. *Kárpátontúl vázlatos története*. Kárpáti Könyvkiadó. Ungvár, 1975, 251. (a továbbiakban: *A boldogság felé* 1975)

[8] Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár, PoliPrint Kiadó, 2004. 192. (a továbbiakban: Csanádi 2004)

[9] Fedinec – Vehes 2010, 220–240.

Az 1940-es évek, második felétől a kárpátaljai kommunisták számára kötelező volt előfizetni egyes időszaki kiadványokra. 1946-tól kezdve Kárpátalján 16-féle újság jelent meg összesen 67,5 ezer példányban. A totalitárius állam propagandakiadványai az ország legeldugottabb szegleteibe is eljutottak. Ezek után megkezdődött a vidék teljes mértékű beolvasztása a Szovjetunióba. A gyorsított szovjetizálás célja az volt, hogy Kárpátalját visszafordíthatatlanul integrálják a totalitárius társadalmi-politikai rendszerbe. A szovjetrendszer egyik legfőbb jelenségét az állandó ideológiai harc képezte – mindegy, ki és mi ellen, magának a harcnak a folyamata a fontos, amelybe nagy tömegeket lehet bevonni, s ily módon a harc aktív résztvevőjévé formálni. A késő sztálinizmus ideológiai harcának fő tartalma a szovjet-orosz hazafiság meghonosítása volt.[10] Az orosz állameszmény és az orosz kultúrán alapuló asszimilációs célokat követő „egységes szovjetnép" doktrínája mélyre ható társadalmi és etnikai változásokat idézett elő.[11]

A Kárpátalja területére lépő 4. Ukrán Front parancsnoksága a harcoló egységek bevetésén kívül hatásos propagandaeszközökhöz is folyamodott: röplapokkal, különböző felhívásokkal lepték el az ellenszegülő magyar és német katonai állásokat, a ruszin és magyar településeket. A haderő parancsnoksága már 1944 októberének első napjaiban felhívással fordult a helyi lakosokhoz, hogy rejtsék el, segítsék azokat a magyar katonákat, akik nem hajlandóak a Vörös Hadsereg ellen harcolni. 1944 kora őszén repülőgépekről – a bombázások után – röplapokat is leszórtak: „Urak, papok szaladjatok, Ti, parasztok, maradjatok!"[12]

Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja nagyszabású ideológiai munkát fejtett ki a kárpátaljai lakosság körében. A Szovjetunió legnyugatibb szegletében haladéktalanul megkezdődött az oroszosítás, igénybe véve mind adminisztratív, mind politikai eszközöket. Az őslakosságnak azonosulnia kellett a „egységes szovjetnéppel". A magyarlakta települések, és kolhozaik, iskoláik stb. vezetésére „segítségként" ukrán és orosz káderek küldtek az ország különböző részeiből.[13]

Az etnikai és társadalmi szerkezet gyökeres átalakulása a kultúra és a hétköznapok ideológiai uniformizálása (a szovjet modellre való áttérése), a nyelvi és kulturális asszimiláció (oroszosítás) hivatalosan a „szovjet internacionalizmus" jegyében zajlott. A Szovjetunió mint a népek nagy olvasztótégelye nem ismerte el területén a magyart mint kissebséget, mint népet vagy nemzetet, hanem egységes szovjet genusnak tudta be. Az új hatalom saját idealizált társadalomképét és világnézetét a propaganda, a befolyásolás minden eszközével igyekezett ráerőltetni az emberekre. Az 1945-ös évektől kezdetét vette az egyházellenes politika a vidéken. Üldözőbe vették Kárpátalja római, görögkatolikus és református papjait. 1949-ben

[10] Mihail Heller – Alexander Nyekrics: *A Szovjetunió története.* Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 447. (a továbbiakban: Heller – Nyekrics 2003)
[11] Fedinec – Vehes 2010, 254.
[12] Dupka György: *A mi golgotánk*. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix kiadó, Ungvár–Budapest, 2012, 29.
[13] Botlik 2000, 288.

a görögkatolikus egyházat betiltották, törvényen kívül helyezték, lelkipásztorait meggyilkolták, elhurcolták vagy hitük megtagadására kényszerítették.

1946. június 28-án új pártlap látott napvilágot, az SZK(b)P KB Agitációs és Propagandaigazgatósága által szerkesztett, tíznaponként megjelenő *Kultura i zsizny* (Kultúra és élet) című orgánuma. Az, hogy az „agit-prop. osztály" lépett elő, arra utalt, hogy az ideológia növekvő szerepet játszott a párt- és állami rendszeren belül. Széles körű offenzívát indítottak az összes ideológiai „elhajlás" ellen, össztűz alá vették az alkotó művészet, a tudomány, a kultúra összes ágazatát.[14]

A háború utáni években egyre nagyobb mértéket öltött a Sztálini személyi kultusz vidékünkön is. Minden sikert a „Nagy Vezérnek, és tanítónak, a szovjet nép szeretett atyjának" tulajdonítottak, neki tettek jelentést a munkás kollektívák, őt dicsőítették a költők, írók, festők, zeneszerzők műveikkel.

A népi bizottságok nagyszabású munkát indítottak a kulturális átformálás terén is. Az iskolákat államosították, a tanköteles gyereket beiskolázták.[15] Az iskolai oktatásban kötelező tantárggyá vált az orosz nyelv. Az orosz, bár hivatalosan nem deklarálták, hogy államnyelv, a „nemzetek közti érintkezés nyelve" teljes mértékben orosz nemzetállami érdekeket szolgált.[16] A magyar települések iskoláiban az orosz nyelvet oktatták, orosz nyelvű könyvek árasztották el a könyvtárakat és a könyvesboltokat.[17] Kárpátalja iskoláiban bevezették a Szovjetunióban elfogadott tantervet, amely az asszimiláció és ideológiai befolyásolás eszközévé vált. Az 1946–47-es tanévben három első osztály indult a beregszászi mai Kossuth Lajos Középiskolában, amely akkor még csak hétosztályos iskola volt. A két hetedik osztályban 74 diák tanult. A magyar nyelvet Drávai Gizella, később Karády László tanította. [18]

1946-ban megalakultak a járásban az iskolán kívüli népművelő csoportok – erről ad számot az *Iskolán kívüli népművelés a magyar falvakban* című cikk. A sajtó hírt ad arról, hogy a szovjet vezetés célja ezen csoportokkal, hogy felvilágosítsa a „kapitalizmus miatt testi szegénységben és lelki sötétségében élőket". A népnevelés legjobb helyszínének az iskolai oktatást tartotta az új hatalom. Szovjetszellemű iskolák kialakításával kívánta végrehajtani az ideológiai nevelést, amelyekben bevezették a 7 éves kötelező oktatást, mely során megismerkednek a fiatalok a „hamisítatlan tudománnyal, és az igaz erkölccsel".[19] Az ideológia terjesztésénél fontos szerepet játszottak a falusi és a városi könyvtárak, melyeknek feladata volt emelni a tanulók, dolgozók műveltségét és politikai színvonalát.[20]

[14] Heller – Nyekrics 2003, 447.
[15] *A boldogság felé* 1975, 180.
[16] Fedinec – Vehes 2010, 257.
[17] Móricz 2001, 143.
[18] Csanádi 2004, 191.
[19] Sz. N.: *Iskolán kívüli népművelés a magyar falvakban.* Vörös Zászló, 1946. január 6. 2.
[20] Sz. N.: *Terjesszük a szovjet irodalmat*. Vörös Zászló, 1949. augusztus 14. 2.

Az 1945-ben alapított ungvári Kárpáti Kiadó 1951-ben adta ki az első önálló magyar szépirodalmi kiadványt, Bakó (Balla) László:[21] *Z e n g j hangosabban!* címmel. A kiadó magyar szerkesztőségének gondozásában 1951–1990 között a helyi magyar alkotóktól összesen mintegy félszáz antológiát, illetve önálló kötetet jelentettek meg. Évtizedeken keresztül alakultak ki a kárpátaljai magyar irodalmi élet keretei. A beregszászi irodalmi kör már 1947–1948-ban létrejött, és az 1951-ben Ungváron alapítottal is kapcsolatba lépett. Sőt szervezetileg is egyesültek, de a két város közötti több mint 70 km-es távolság miatt külön tartották összejöveteleiket.[22]

1951 februárjáig 160 magyar könyv jelent meg a megyei könyvkiadó gondozásában, ebből 61 tankönyv, 52 politikai, 31 szépirodalmi, 10 mezőgazdasági, 6 egyéb tárgyú kiadvány összesen 750 000 példányban. A szépirodalmi művek között azonban orosz, ukrán klasszikusok, szovjet írók művei voltak túlsúlyban.[23]

A szovjethatalom első éveitől kultúrházakkal, klubokkal, könyvtárakkal ajándékozta meg Kárpátalja „felszabadult" népét. Ezek az „új" intézmények többnyire régi uradalmi kúriákban, egyházi szeretetotthonokban, elhurcolt és odaveszett módosabb zsidó családok házaiban, vagy a kuláknak minősített gazdák elkobzott épületeiben kaptak helyet, de olykor parókiákat, sőt templomokat is felhasználtak ilyen célra.

Az állami felügyelet alatt álló írott sajtó aktívan részt vett a szovjet nemzetiségpolitika célkitűzéseinek megvalósításában. Elsősorban ideológiai téren jelentettek nélkülözhetetlen segítséget, a hivatalos propagandát közvetítették a lakosság felé. Az újságok mondanivalója elsősorban nevelő jellegű volt, a leninni nemzetiségpolitika helyességét hangoztatta, a szovjet nép egységét, a szovjet hazafiság, valamint a régi kötöttségek leküzdése, a burzsoá nacionalizmus és a vallási hagyományok elleni harc szükségességét hirdette. A bolsevik sajtót mint a párt éles fegyverét tartották számon. A sajtó által valósulhat meg a szocializmus előnyeinek terjesztése a széles néprétegek között.

Beregszász városa az 1945. március 14-én kelt határozat – mely a városok, falvak, neveinek megváltozatását, oroszosítását mondta ki – alapján a Beregovo nevet kapta. A városban 1944. december 4-én tartott képviselői gyűlésen elfogadták a munkácsi kongresszuson elhangzottakat. Továbbá megfogalmazták: a

[21] 1927. július 23-án született Pálócon. Gimnáziumba Kassán, Ungváron és Kisvárdán járt. Ungváron szobrásznak tanult. Pályája kezdetén a Kárpátontúli Szépművészeti Szalon igazgatója. 1947-től újságíró.1951-től a Kárpátontúli Területi Kiadó magyar osztályának szerkesztője. Egy ideig az Ungvári Állami Egyetem tanára volt. 1965-től a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője. Ő alapította meg a József Attila Irodalmi Stúdiót. Nevéhez fűződik a lap gondozásában megjelenő verses füzetek kiadása. Tagja volt a területi pártbizottságnak, vezetőségi tagja az Ukrajnai Újságíró Szövetségnek, az Ukrajnai Írószövetség területi szervezete magyar szakosztályának a vezetője. Több verses és prózakötete jelent meg. (Bővebben l.: Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményezései Kárpátalján a XX. Század második felében.* Magyar Napló, Budapest, 2003.)

[22] Botlik 2000, 290.

[23] Csanádi 2004, 209.

gyerekkel és tanuló ifjakkal való ideológiai nevelés fontosságát és a mihamarabbi gyakorlatba ültetését.[24]

1945. december 2-án jelenik meg először a *Vörös Zászló* című folyóirat Beregszászban. Az újság heti három alkalommal (kedd, csütörtök, szombat) jelent meg a járásban. Célja a szocializmus előnyeinek hirdetése a vidék magyar lakosai között. Ezen indíttatásának már a legelső lapszámban hangot is ad: „Meg vagyunk győződve arról, hogy kerületünk lapja a párt eszméink bátor hirdetője lesz a tömegek között éles és hatékony fegyver a nép ellenségei ellen." Majd így folytatják: „…Meggyőződésünk, hogy a Vörös Zászló becsülettel teljesíti propagandista, agitátor és kollektív szervező feladatát, terjeszti a lenini-sztálini nemzetiségi politika nagy eszméit, erőteljes bolsevik szavával támogatja a kerület gazdagságának gyors helyre állítását…."[25]

Az új vezetés a lehető leghamarabb megkezdte a városban és a hozzá tartózó falvakban az ideológiai munkát.1945. április 25-én Beregszász főterén a II. világháborúban elesett szovjet katonáknak a város vezetősége emlékművet emelt. 1945. május elsején a városban első ízben ünnepelték meg a munka ünnepét.[26]

1945 végén ad számot a járási lap arról, hogy a város központjában lévő adóhivatalt művelődési házzá alakítottak át. Az épület felső részében könyvtárat alakítottak ki orosz nyelvű könyvekkel ellátva. A több mint 12 ezernyi magyar nyelvű könyvet „fasiszta irányzatúnak" tulajdonította az új hatalom, és ezektől „megtisztította" a könyvtárat. Az egykori adóhivatal alsó emeletein kultúrházat létesítettek. Itt kapott helyet az énekkar, a színjátszó kör, illetve a fúvós zenekar is. [27]

A szovjethatalom egyik legnagyobb érdemeként emelte ki a szavazások egyenlővé és általánossá tételét a vidéken. Az új hatalom az 1945-ös választások keretében szólította először az urnákhoz az újonnan bekebelezett terület lakosait. Rendszeresen megjelentek olyan történelmi témájú írások a beregszászi folyóiratban, amelyek különböző eseményeket mesterségesen felnagyítva, a történelmi múltat elferdítve igyekeztek megnyerni a lakosságot. Ilyen témák például: a „felszabadulás a több évszázados kapitalista elnyomás alól", a lakosság beszámolói, amelyek az akkori múltat és a szovjet jelent hasonlították össze. Kedvelt témák közé tartozott az 1945-öt megelőző választások előtti korrupció bemutatása, az elferdített lakossági életszínvonal vázolása. Az *Ahogy régen volt és ahogy ma van. Szovjet hazánk választások tükrében* c. cikk megfogalmazója felszólítja a Beregvidék lakosait, hogy éljenek a demokrácia adta jogukkal, és szavazatikkal járuljak hozzá egy „gazdagabb jövő kiépítéséhez".[28]

A *Vörös Zászló* című lap műkedvelő gárdája 1946-ban alakult meg. Első előadásukat a Petőfi-esten mutatták be Beregszászban 1946. január 7-én, az előadást

[24] VERESS Gábor – CSANÁDI György: *A barátságban az erőnk*. Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár 1974. 61. (a továbbiakban: VERESS – CSANÁDI 1974)
[25] KUCSER Péter: *Készülünk választásokra*. Vörös Zászló, 1945. december 2. 2.
[26] VERESS – CSANÁDI 1974, 62.
[27] SZ. N.: *Adóhivatalból műveltségháza*. Vörös Zászló, 1945. december. 2. 2.
[28] SZ. N.: *Ahogy régen volt, és ahogy ma van. Szovjet hazánk választások tükrében.* Vörös Zászló, 1945. december 6. 1.

Nádas Anna vezette.[29] Az 1946-os hír arról számol be, hogy a február 7-i irodalmi esten előadásra kerültek Petőfi Sándor, Arany János, Vörösmarty Mihály, József Attila versei, valamint Csehov színdarabjait is előadták. [30] Az előadás sikerén felbuzdulva a műkedvelő gárda a vidék magyar falvaiban is bemutatta előadását.[31]

1947-ben a Beregszászi járásban működött a magyar nyelvi és irodalmi szakcsoport, melynek vezetője Karádi László volt. Beszámolójából ismerhetjük meg a tanmenetek jóváhagyási módját: a járási közoktatási osztály bizottságot hozott létre, amely megvitatta a költemények és prózai olvasmányokból álló irodalmi anyagot, amit az V. osztály számára Dudits Klára, a VI–VII. osztályok számára Karádi László állított össze. A jóváhagyott tananyagot a tanítók a szakcsoportok ülésén másolták le. Ezen másolatok, melyek magukba foglalták a versek és elbeszélések szövegét is, az első „irodalmi tankönyveink" a szovjet időszakban.[32]

Az 1948-ban megrendezett magyar művelődési csoport irodalmi estjén a program első felében magyar költők versei hangoztak el Nádas Anna konferálásával. Az előadás célja az volt, hogy a magyar úgynevezett forradalmi költők műveit az előadáson megjelentek előtt bemutassák.[33] Az irodalomórákon 1948-tól már nem irodalmi műveket kellett tanítani, hanem kisebb elbeszéléseket, melyeket a tanító maga állított össze a népek életéből, a kolhoz hétköznapjairól, vagy pedig az orosz, illetve ukrán nyelvű könyvekből kellett fordítaniuk. Ebben a tanévben vizsgálták felül az iskolai és a közkönyvtárak állományát. Ezentúl csak Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Madách Imre, Arany János, Mikszáth Kálmán és Ady Endre válogatott műveit lehetett tanítani.[34] A pedagógus az irodalomórán is az internacionalizmus jegyében kellett, hogy tanítson. Párhuzamot vonhatott Petőfi és Tarasz Sevcsenko művészete, élet és harca között.

Az oktatói-nevelői munka szerves részeként tartották számon az iskolán kívüli munkát, amelyet az internacionalista nevelés leghatásosabb eszközének véltek. Továbbá a pedagógus minden lehetőséget köteles volt felhasználni a tanórán belüli szovjet hazafiság és az internacionalista nevelés jegyében.[35] Az iskolán kívüli népművelés egyik leghatásosabb eszközeként tartották számon a műkedvelő színjátszást. A falu művelésének ez volt az egyik leghatásosabb módja. A színdarab megválasztása előtt egyeztetni kellett a városi könyvtárral, vagy a *Vörös Zászló* szerkesztőségével. A cenzor pedig csak olyan színdarabra adhatott engedélyt, amelyek „nevelő hatásúak, nemesen gyönyörködtetők, nem sértik az új világ eszmekörét". Az önképzőkörök által előadott műsorszámok között ott találjuk a népi éneket és zeneszámokat, amelyeket a környék kolhozistáinak

[29] Sz. N.: *A vörös zászló műkedvelő gárdájának nagy sikerű bemutatkozása Beregszászon*. Vörös Zászló, 1946. február 14. 2.
[30] Sz. N.: *Irodalmi est.* Vörös Zászló, 1947. február 8. 2.
[31] Csanádi 2004, 190.
[32] Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991.* Budapest, 1999. 88–89. (a továbbiakban: fedinec 1999)
[33] Fodor M. : *Magyar forradalmi költők a színcsoport műsorán.* Vörös Zászló, 1948.február 12.2.
[34] Fedinec 1999, 89.
[35] Veress – Csanádi 1974, 62.

előadásában tekinthetett meg a nagyérdemű. A színdarabok a kolhozi életet dolgozták fel, annak problémáit, szépségeit. Az iskolán kívüli népművelési bizottság továbbá ismeretterjesztő, továbbképző és ukrán nyelvi tanfolyamokat is rendezett. Előadásokat tartottak földművelésből, állattenyésztésből, szőlő és borkezelésből, méhészetből és egészségtanból. Az előadásokat a helyi iskola tantestülete, a párttitkár és a község gazdasági szakembereinek a kötelessége volt irányítani. [36] 1952-ben a műkedvelők egy csoportja színjátszó kört alakított a kerületi kultúrházban.[37]

Egy 1946 februárjában közölt cikkben arról adnak számot, milyen kommunistának lenni. A kommunisták jellemző vonásai közé emeli be az együttérzést, a lojalitást, az intelligenciát és a munka szeretetét.[38] 1947-től kezdve megnyíltak a politikai iskolák. A Beregszászi járásban is politikai iskolákat nyitottak, melyben 7 hónapig tartó képzésben vettek részt a propagandisták. A város vezetősége főleg a fiatalok, a komszomolok részvételére számított. A tömegpolitika kiemelt szerepet játszott a korban. A falusi nép körében a tömegpolitika terjesztése az agitátorok segítségével valósulhatott meg. A kommunizmus eszméinek hathatós eszköze volt a pártiskolák létrehozása. Az agitkollektíva feladatkörébe tartozott a kommunista eszmék elhintése mellet a nép körében a beszolgáltatásokra való ösztönzés. Az agitátor feladata kiemelt fontossággal bírt. A tömegpolitika aratás idején sem állhatott meg – adta hírül a beregszászi folyóirat. Az agitkultúrbrigád, a színi- és énekcsoport műsorokkal lépett fel a szérűkön a kolhozisták számára.[39] *Az agitátorok segítségére* című rovat fogalakozik a népműveléssel, kolhozi munkálatokkal, proletárírók műveivel. A sajtóorgánum ezen rovatában adott hírt arról, hogy a kommunizmus a korszerű tudomány vívmányaira épül, és nincs szüksége vallásra. A cikk megfogalmazója szerint a vallás hátráltatja az embereket abban, hogy aktív és öntudatos harcosai legyenek a kommunizmus építésének. [40] Szintén ebben a rovatban találkoztak az ember létrejöttével foglakozó írásokkal. „Az első emberről kialakult naiv elképzeléseket kihasználta a vallás" – fogalmaz a cikk írója, a vallás tudományellenesen próbálta megmagyarázni az ember kialakulását. Teljes mértékben „a kor tudományos vívmányaira" helyezi a hangsúlyt az ember származásának leírásakor a szerző. A cikk írója élesen elítéli a vallásnak ember teremtéséről szóló téziseit.[41]

A kulturális élet terén elsősorban a megfelelő ideológiai felkészültséget hangsúlyozták. Számos rendezvény bemutatása kapcsán megjelent a népek egyenjogúságának, a szovjet kultúra nagyságának (melynek kereteit, mint tudjuk a párt határozta meg) gondolata. A népművelés egyik eszköze a falusi klubok, művelődési házak megteremtése. A klub feladatai közé tartozott a friss újságokkal, politikai irodalommal való ellátás, faliújság és szemléltető agitáció biztosítása. Továbbá fontos elvárás volt a klubvezető irányában az, hogy aktuális feliratok és a „szovjethaza"

[36] Sz. N.: *Iskolán kívüli népművelés a magyar falvakban I.* Vörös Zászló, 1946. január 24. 2.
[37] VERESS – CSANÁDI 1974, 63.
[38] Sz. N.: *Kommunistának lenni*. Vörös Zászló, 1946. február 17. 1.
[39] Sz. N.: *Hogyan tervezzük a kultúrmunkát az aratás idejére*. Vörös Zászló, 1949. július 3. 3.
[40] Sz. N.: *Tudomány és vallás (Az agitátor segítségére*). Vörös Zászló, 1949. augusztus 4. 4.
[41] Sz. N.: *A munka alkotta meg az embert.* Vörös Zászló, 1950. október 1. 2.

vezetőinek portréi díszítsék a falakat. A klub vezetőinek feladata volt az önképzőkörök, tanulócsoportok, felolvasások, előadások, megszervezése is.

A népek barátságának propagálása elsősorban előadások, agitátor eszmecserék, politinformációk átadása céljából rendezett szemináriumokon, barátságesteken, elméleti konferenciákon történt.[42]

A szovjethatalom utáni első évek hangulata jól tükröződik a korabeli sajtóban is, minduntalan a „belső ellenséggel" szembeni küzdelemről olvashatunk, és nagy hangsúlyt fektettek a „Horthy-fasiszta", valamint a „csehszlovák-imperialista" rendszer elmarasztalására. A cikkek hangvételét leginkább az érzelmek végletes hullámzása jellemezte. A „Szovjetunió általi felszabadítás megteremtette a békét" – utal gyakran ezen sorokra a sajtó. A Szovjetunió különös figyelmet fordított arra, hogy a népek közötti béke megteremtésén és megtartásán, vagy annak látszatán fáradozott. Sztálin, „a béke őre"-ként, „a népek szerető atyja"-ként tűnik fel az újság hasábjain. A Szovjetunió mint a „béke vára" tűnik fel, amelynek a „béke elérése és fenntartása" volt az alapvető célja. A szovjet politikai berendezkedést igyekeztek idillikusan jellemezni, szinte dicshimnusszá terebélyesedett számos írás, amelyben a Szovjetuniónak a világbéke megőrzéséért folytatott erőfeszítéseit mutatták be, vagy amelyben következetesen bizonyították, hogy „…hazánk a világ legdemokratikusabb országa, mivel itt az egész államgépezet alulról épül fel és a dolgozók, minden ember részt vesz a legfontosabb döntések meghozatalában".[43]

A sztálini korszak sajtótermékei igazából sokkal inkább a folytonosságot képviselték, mint a változást. A különböző jelszavakat rejtett módon jelenítették meg, folyamatos ismétlésükkel igyekeztek az emberek gondolatvilágának szerves részévé tenni azokat.

Már az 1945-ben kiadott újságokban is megjelenik a szovjet típusú nő kiformálásának az ideológiája. A *Valamit a nők egyenjogúságáról* c. cikkben arról adnak számot, hogy „a dísznő szerepe lejárt. Az örökké igényes, dologtalan önző nő a múlté. A jövő nője szorgalmas munkás, tisztességes anya".[44] A nők számára az egyenjogúságot a szocializmus hozta el – hangoztatta a sajtó.[45] A szovjetek bevonulásuk után Kárpátalján is kitüntették a sokgyermekes anyákat. Pénzt, ruhaneműt, cipőt, élelmiszert jutattak számukra. A sokgyermekes, hős anyák megbecsülését tükrözi az is, hogy a Beregszászi Városi Tanácsba 1947-ben egy 9 gyermekes anyát jelöltek a város dolgozói.[46] Az 1950-es évektől kezdve az egyenjogúságnak köszönhetően akár traktoristává is válhattak a gyengébbik nem képviselői. Erre a pályára való buzdítás megjelenik a Beregszászi járás folyóiratában is. A *Vörös Zászló* több cikkében is kiemeli a nők szerepét az új társadalmi rendben. Kiemelt szerepet kapott ezek után a március 8-a, a nőnap. A sajtó ezen alkalomkor egész oldalakat szentelt az új típusú, szovjet nő bemutatására.

---

[42] Veress – Csanádi 1974, 83.
[43] Sz. N.: *A Szovjetunió a béke kiolthatatlan világító tornya.* Vörös Zászló, 1950.március 2. 4.
[44] Sz. N.: *Valamit a nők egyenjogúságáról.* Vörös Zászló, 1945. november 20. 4.
[45] Sz. N.: *Nő a szovjetunióban.* Vörös Zászló, 1946. márc. 7. 1
[46] Sz. N. : *Anyák a Szovjetunióban*. Vörös Zászló,1947. december 18. 2.

1949-ben a 70. születésnapját méltató Sztálinnak, hogy kedvébe járjanak, az újság több hasában át méltatta a tetteit, az írók, költők, zenészek, képzőművészek mind e jeles alkalomra dicsőítő műveket alkottak a „nagy vezérnek".

A mai Beregszászi járás területén elő művészeket a „formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra" megvalósítására ösztönözték. Műveik, alkotásaik csak ebben a szellemben jelenhettek meg.[47] Beregszászban 1952-től működött egy önképző drámai kör, amely a köztársaságban az elsők között kapta a Népi Színház nevet. A színházban volt egy magyar és egy ukrán csoport. Mindkét csoport Shobber Ottó vezetésével működött. A városban működött egy zenekar is, melynek vezetője. Huszti József volt. Tevékenységéért a zenekar vezetőjét kitüntetéssel díjazta a hatalom.[48]

1953-ban rendezték meg a beregszászi festők képkiállítását, amelyen bemutatásra kerültek Varga János „Tavaszi hóolvadás", „Baktai tanya", Garanyi József csendéletei, Haba Eleonóra parkrészletei, tájképei, Joanovics Pál „Vízesés', „Verhovinai falu, eső után" c. képei, Deli Miklós „A Vérke, Bucsu mellet", „Kukoricás" című képei. A kiállításról szóló sajtócikkben viszont bírálóan azt írták: „A festők még nehezen birkóznak meg a szocialista realizmussal, témájuk megválasztása sem mindig felel meg a szocialista realizmusban rejlő lehetőségeknek."[49]

A kommunizmus eredményeként tudták be a kultúra, ezen belül a szovjet kultúra széles körű terjesztését.[50] A kor irodalmi alkotásai tükrözték a szocialista realizmus elvárásait. Az időszakban született aratóénekek, Lenint, Sztálint dicsőítő írások – mindegyike erős ideológiai töltettel volt átitatva. A kor egyik kiemelkedő proletár költője volt Bakó (Balla) László. Verseiből tükröződnek a Sztálini eszmék dicsérete (*Sztálin az emberiségnek több jót adott, mint sok évszázad)*, a munkások országának megteremetése, a technikai vívmányok előtti csodálat. Több ukrán költő művét is lefordították magyar nyelvre. Ilyenek voltak Jurij Hojda versei, Makszim Rilszkij versei, Volodimir Szoszjura, Jakub Kolasz, Mihaljo Matuszovszkij művei.

A *Vörös Zászló*ban közölt versek a munkásokról, munkásoknak szóló költemények voltak. Számos munkadal, munkavers íródott ekkor. A művek színtere a mező, a kolhozföldek, illetve a gyár. A művek központi alakjai a gyári munkások, kolhozisták, akár férfiak, akár nők, aratók, Sztálint dicsőítő kommunisták. Külön kategóriát képeztek a május 9-e, vagy a november 7-e kapcsán írt művek, melyekben a hősökre emlékezés mellett az népi költők, népi írók kijelölték a követendő utat az akkori generációk számára. Ezen úton legfontosabb szerepet az önfeláldozás, a bölcs vezetőkbe vetett rendületlen hit (Lenin, Sztálin) játszotta.

A politikai élet eseményeiről írva gyakran megjelentek jól megszokott jelszavak, nem győzték hangsúlyozni az állami és a politikai rendszer felépítésének

[47] Sz. N.:*Virágzik a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra.* Vörös Zászló, 1951. február. 8. 2.
[48] Тронько, П.Т., БАжАн, М.Т.: *Історія міст і сіль УРСР*. Київ, 1969.112.
[49] Sz. N.: *A berehovói festők képkiállítása.* Vörös Zászló, 1953. november 22. 2.
[50] Sz. N.: *Kolhoz ifjúságunk készül az önképzőkörök köztársasági szemléjére.* Vörös Zászló, 1949. szeptember 22. 3.

demokratikus voltát, amelyben a Szovjetunió népeinek teljes egyenjogúsága jut érvényre. A propagandista jelszavak főleg a szovjet hatalomátvétel első évében játszottak fő szerepet. Ide tartozott a munkára való propagálás, a népek közötti béke fenntartása, a demokratikus alkotmány kiemelése, Sztálin dicsérete, Lenin emléke előtti tisztelet, államkölcsönök megkötésére való buzdítás.

Nagy hangsúlyt fektettek a politikai események bemutatására is, ennek főként a kezdeti időben volt kiemelkedő jelentősége, amikor még erős hatást kellett kifejteni a lakosság átnevelése érdekében. Az egyházi ünnepek betiltásával előtérbe kerültek a szovjet ünnepek. A Szovjetunió gondoskodott arról, hogy az év minden egyes hónapjára jusson egy-egy általa kreált ünnep. Ezek a következők voltak:

Január 24. – Lenin halálának a napja
Február 23. – a szovjet hadsereg napja
Március 8. – nemzetközi nőnap
Április 22. – Lenin születésnapja
Május 1. – a munka ünnepe
Május 5. – a bolsevik sajtó napja
Május 9. – a Németország feletti győzelem évfordulója
Július 16. – a Szovjetunió légierőinek a napja
Július 23. – a haditengerészeti flotta napja
Július 24. – a haditengerészet napja
Szeptember 11. – tankisták napja
Október 2. – nemzetközi békenap
Október 30. – az ukrán nép SZSZKSZ-be való egyesülésének napja
November 7. – a nagy októberi szocialista forradalom évfordulója
November 20. – a tüzérség napja
December 5. – a Sztálini Alkotmány napja
December 15. – Sztálin születésnapja[51]

Ezeken a napokon a sajtó igyekezett a kapcsolódó témák vonatkozásában cikkeket közölni az újságban. Ugyanakkor a sztálini személyi kultusz ezeken az évfordulókon, jeles napokon is helyet kapott. Akár a tüzérség, akár a bolsevik sajtó napját méltatták, „a hála és köszönet mindig Sztálinnak járt".

1953. március 5-én elhunyt Sztálin. Másnap az újságok sorra adtak hírt az eseményről gyászkeretben az első oldalakon. A Szovjetunió területén a március 6–9-ét gyásznapokká nyilvánították. A temetés idejére Szovjetunió minden szegletében felfüggesztették a gyárakban, kolhozokban, iskolákban a munkát.[52] A Sztálin-kultusz „halhatatlansága" már ezekben a napokban tükröződött az újság hasábjain.

A kultúra átalakítása szerves része volt a Szovjetunió ideológiájának. A népek uniformizálása mellett a kultúra, a szellemi élet egyneműsítésére való törekvés már az 1945-ös években megjelent Kárpátalján. A hatalmas ország minden szegletében egyforma stílusirányzat – a szocialista realizmus vált uralkodóvá.

[51] A Vörös Zászló c. folyóirat 1945-1953 között megjelent számainak alapján.
[52] Csanádi 2004, 211.

Kárpátalján a szocializmus első úttörőinek segítségére több száz kommunista érkezett az Szovjetunió belsejéből. A párt ideológiájának széles néptömegekhez való eljuttatása során nagy szerepet kapott a sajtó. A Beregszász és Beregszászi járás falvaiban a *Vörös Zászló* folyóirat teljesített szolgálatot a szocializmus terjesztése érdekében. A *Vörös Zászló* teljes mértékben a kor szellemiségét követte, informálta a lakosokat a Szovjetunió és a vidék történéseiről. Sem időt, sem energiát nem sajnált a hatalom annak érdekében, hogy a járás minden falujába eljusson a szocializmus előnyeit közvetítő sajtó. Az ideológiával átitatott folyóirat a lakosság szovjet mintára való átformálását tűzte céljául. A folyamatos ismétlések, propagandista jelszavak, különböző rovatok (Agitátor segítségére, Iskolák rovat, Műkedvelők rovata, Pártélet) segítették a sajtót ezen célkitűzésében. A megváltozott élethez megváltozott kultúra társult.

Felhasznált irodalom

A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. Kárpáti Könyvkiadó. Uzshorod, 1975.

Botlik József: *Egestas Subcarpathica Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX-XX. Századi történetéhez.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000.

Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár, PoliPrint Kiadó, 2004.

Dupka György: *A mi golgotánk. Szolyvai Emlékparkbizottság*, 2012, 29.

Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményezései Kárpátalján a XX. század második felében*, Magyar Napló, 2003.

Fedinec Csilla – Vehes Mikola: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Ungvár, Argentum Kiadó, 2010.

Mihail Heller – Alexander Nyekrics: A Szovjetunió története. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorfordulói.* Budapest, 2001.

Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinszkij Román, Tokar Marian, Fedinec Csilla, Csernicskó István: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.

Veress Gábor – Csanádi György: *A barátságban az erőnk*. Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár, 1974.

Трофько, П. Т., Бажан, М. Т.: *Історія міст і сіл УРСР*. Київ, 1969.

Forrás

Vörös Zászló, 1945–1953 között megjelent cikkei

Szalai Bernadett[*]

A történelemoktatás jelentősége a nemzetközi kisebbségpolitikában[**]

Rezümé. A történelemoktatás meghatározó része egy nemzetiségi közösség identitásának megtartásában, a felnövekvő generáció önazonosságának, értékrendszerének, hovatartozásának formálásában. Ennek következtében mind a többségi, mind a nemzetiségi hatalmi szervek eszközként alkalmazva, saját ideológiai eszméiket továbbítják az állampolgárok felé. Jelen tanulmány azokat a nemzetközi dokumentumokat, keretegyezményeket foglalja magába, melyek a nemzeti kisebbségek egyetemes emberi jogai mellett kitérnek az oktatásra, ezen belül a történelemoktatásra. Megalapozottan teszi ezt, hiszen a történelemoktatás a nemzeti identitás és közösségtudat kialakításának szerves és elengedhetetlen részé. Az Ukrajna által aláírt nemzetközi szerződések ellenőrzése során készült jelentések (pl.: Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény Tanácsadó Testületének Ukrajnai 2012-es jelentése, Regionális és Nemzetiségi Nyelvek Európai Charta 2013-as jelentése) azt bizonyítják, hogy a történelemoktatás a nemzet építő eszköze. Az történelemoktatás és annak önmagában gyakran domináns tartalmak és gyakorlatok tükörképei, a nemzeti kultúra és ideológia hordozói, a tudás és a hatalom kapcsolatainak közvetítői, melyben a nemzetiségek történelme vagy árnyalt képekben, vagy egyáltalán nem kerül bemutatása. Ennek okán a történelemoktatás és -tankönyvek a tények elhallgatásával erős társadalomformáló szerepet töltenek be az iskolai oktatáson belül.

Резюме. Викладання історії є необхідною запорукою збереження ідентичності етнічної громади та самоідентифікації підростаючого покоління. У публікації зроблено спробу проаналізувати міжнародні документи та угоди, у яких, крім загальних прав представників національних меншин, йдеться про проблему освіти, зокрема й викладання історії. Вивчення міжнародних угод, підписаних Україною (наприклад, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин тощо) засвідчує, що викладання історії є засобом розбудови нації. Історія етносів часто перебуває на другому плані або залишається зовсім не висвітленою. Через це викладання історії і підручники (коли замовчуються певні факти) повинні відіграти активну роль у формуванні суспільства в рамках шкільної освіти.

Abstract. History education is key to maintaining the ethnic identity of the community and shaping the self-identity, values system and affiliation of the growing generation. Therefore, policy makers of the majority as well as the minorities employ it as an instrument to convey their ideological concepts towards the citizens. The aim of this study is to gather and analyse the international documents, conventions, agreements that among the minority rights deal with the education, more precisely the history education of the minorities. History teaching is a relevant part of the majority of documents, since it is an integral and indispensable fragment in maintaining national identity and ethnic affiliation. By controlling the compliance of international agreements that have been signed by Ukraine, the Advisory Committees (in the reports of Framework Convention for the Protection of National Minorities (2012) and European Charter for Regional or Minority Languages (2013)) take the stands against the agreement of minority rights with regard to the education of history by using it as a tool for building the nation state. According to the Advisory Committees, the minorities and their positive contributions are excluded from the teaching materials, curricula and the history textbooks as well. Thus, history education in ethnic communities is the reflection of dominant materials, furthermore imitate an image, values and ideologies and culture of the majority.

[*] Debreceni Egyetem, Anglisztika, Alkalmazott Nyelvészet, II/4, magisteri hallgató. A tanulmányt szakmailag lektorálta: Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya. [*] Студентка магістра в відділу Англійського та Американського Інституту при факультеті Прикладної Лінгвістики Дебреценського Університету. Рецензентом дослідження була канд. іст. наук, доцент Самборовскі-Нодь Ібоя. [*] The author of the publication, is currently doing an MA degree at the University of Debrecen in the faculty of English Applied Linguistics, and graudate student in the Department of History. The study was revised by dr. Ibolya Szamborovszkyné Nagy (PhD).

[**] A tanulmány Surján László, az Európai Parlament alelnöke által alapított Charta XXI. Megbékélési Mozgalom szervezésében végzett gyakornoki munka eredményeként született

I. Bevezetés

A történelemoktatás meghatározó jelentőséggel bír az egyén szocializációs fejlődésében, hiszen szerves része annak a folyamatnak, melyben a felnövekvő generáció nemzettudata és identitása kialakul. Nyílvánvalóan itt nem kérdés, hogy ennek kialakításában az informális egyéni és formális intézményi oktatásnak, azaz magának a családnak és történelemtanároknak óriási felelősségük van. Emellett nem elhanyagolható a történelemtankönyv szerepe, mellyel a hatalom direkt módon hat a diákok egységes értelmi fejlődésére, ezzel együtt önazonosságának kialakulására. A történelemoktatás feladataira és funkcióira azonban állandó változás jellemző, ahol a diákoknak nem elegendő a tények elsajátításával egy egységes alapműveltséget megszerezni. A tanulók a nemzet történelmi múltjával történő megismerkedése az oktatás alapvető szocializációs feladata, mely alapjául szolgál a nemzeti közösséghez való tartozás felismeréséhez, egyben önazonossághoz, saját identitáskép kifejlődéséhez.

II. A történelemoktatás jelene

A történelemoktatás számára a kezdetétől a mai napig megoldatlan probléma maradt az a tendencia, melyben a hatalom kizárólag egységes nemzettudatot kíván formálni egy adott országon belül, ezzel figyelmen kívül hagyva azokat a nemzetiségi kisebbségeket, etnikumokat, melyek a többségi közösségtől eltérően más nyelvvel, kultúrával és múlttal rendelkeznek. Azt, hogy ezek az identitásminták miben térnek el egymástól, jól tükrözik Közép-Kelet-Európa azon autochton kisebbségei, akik már megoldást találtak problémájukra. Ezen autochton nemzetiségi közösségek számára nem jelent egyet az állampolgári identitás az etnikai vagy regionális identitás elsajátításával, hiszen a kettő egyértelműen elválik egymástól. Hiszen lényeges különbség van aközött, hogy az egyént egy kulturálisan idegen nemzet részévé akarják tenni, vagy a többségi kultúra megismerése mellett teret biztosít saját kultúrája és történelme megőrzésére is.

A történelemoktatás az említett szocializációs funkciókat már a kezdetektől, azaz a történelem mint tudományterület születésétől őrzi. Ennek fényében kijelenthető, kezdetektől fogva politikailag töltött. Annak egyik meghatározó ideológiai funkciója pedig az volt, hogy a heterogén, soknemzetiségű társadalmat homogenizálja, tehát a sokféle helyi identitásból egy egységes nemzeti tudatot, közös gyökereket teremtsen. Ennek kialakításához Jakab György szavait idézve „beindult a gépezet, állam oldaláról bizonyos mértékig megfogalmazta a közösségi szocializációhoz szükséges ismeretanyagot, és azt feltételezte, hogy vele szemben vagy egy „üres fejű", vagy egy homogén diáktársadalom áll. A pedagógus akkor volt sikeres, ha az általa képviselt tananyagot minél teljesebben juttatta el a gyerekekhez, mely tendencia a mai napig érvényes."[1] Azonban ehhez

[1] Jakab György: A közös történelem széthordása. Történelemtanítás online. Történelemtanítás (XLVIII.) Új folyam IV. 1. szám 2013 áprilisa, forrás: http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/jakab-gyorgy-a-kozos-tortenelem-szethordasa-04-01-09/

viszonyítva a történelemoktatás követelményrendszere már rég átalakult. Nyugat-európai behatásnak köszönhetően a tárgyi tudás a mennyiségiről a minőségi tudás felé kezd(ett) elmozdulni, melynek köszönhetően a diákok a tanulásorientált oktatásról megfelelő mennyiségű ismeretanyagot szerezve, azt minőségi tudássá átalakítva, független gondolkodó egyénné érjenek. Itt nemcsak a didaktikai szempontonból oly nélkülözhetetlen kompetenciák elsajátítására szeretnénk reflektálni. Ezek mellett meg kell említeni azokat a megkülönböztető vonásokat (azokat a történelmi eseményeket), melyek szervesen formálják egy egyén gondolkodását a fogadott szöveg kritikai feldolgozásakor. Így Közép-Kelet-Európa államainak tekintetében ki kell emelnünk a térségünkben végigtarolt zűrzavaros XX. század eseményeit, mely abszolutista államrendszerekből demokráciát, többnemzetiségű egyeduralmi államformákból pedig „nemzetállamot" alakított. Az újonnan születő, vagy függetlenségüket megszerző országok történelemtudománya. S ezzel együtt a történelemoktatás erre a lehető leghamarabb válaszolt, hiszen létszükséges volt a társadalom homogenizálása, nem utolsósorban annak irányíthatósága kedvéért.

Ennek következtében az egyén nemzetiségét – gyakorlatban csak állampolgárságát – új határvonalak alakították. Azon nemzetek számára, akik addig önálló államisággal nem rendelkeztek, elérkezett a lehetőség arra, hogy önálló történelmet írjanak, s így a múlt hézagait a hiteles történelem mellett gyakran hiteltelen állításokkal töltötték meg. Azokban az országokban, melyek önálló államisággal rendelkeztek, az etnocentrikus gondolkodás felerősödésével megkezdődhetett a dicső múlt felnagyítása, mely annak romanticizálásával, mintsem tudományos megvilágításával történt.

Az előző nézet jól tükrözi az ukrán történelemszemléletet, míg az utóbbinál némileg a magyar múltszemléletre ismerhetünk rá. Alapjában véve az egységes ukrán nemzeti identitás megteremtése és a társadalom homogenizálása a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben folyamatosan formálódik. De Magyarországon sem zárult le ez a nemzetfejlődési folyamat, ugyanis a hatalom számára nehéz feladat maradt a nemzet fogalmának elválasztása az állampolgári közösségtől, hiszen továbbra is kérdéses maradt, hogy nemzeti határai meddig terjednek. A nemzet és az állampolgári közösség viszonya közötti törésvonalat pedig tovább mélyíti a társadalompolitikai megosztottság, melynek okai a XX. század történelmi eseményeinek másmás értelmezésére vezethetők vissza.

III. Gondolatok az ukrán történelemírásról és oktatásról

Az ukrán történelemszemlélet a függetlenség „kivívásával", vagyis a szovjet szocializmusból az „ukrán demokratikus alkotmányosságba" ívelő rendszerváltoztatással alakult ki. A váltás az ország egy részének magát a hőn áhított kulturális és politikai szabadságot, nemzeti függetlenedés lehetőségét jelentette. Az ország számára megnyílt függetlenedési lehetőség egyben teret biztosított az egységes

nemzetépítés megkezdésének is. S pont a szocializmusból való kilábalás ébresztette újra a nemzeti romanticizmust, mellyel a történelemírás is a nemzeti törekvések kifejezésének eszközévé vált. Mihajlo Hrusevszkij XIX. századi történész iskolájának nyomán az 1990-es évek kezdetén a történészek az „ukrán nemzeti újjászületésről kezdtek írni", amit kezdetben mindenki elfogadott, s csak ezt követően a XX. század végén H. Kaszjanov vetette fel a fogalom elavultságát, amelyet sürgősen fel kellett váltani a kornak jobban megfelelő „nemzetépítés" fogalmával. Így állapítja meg A. Portnov ukrán történész: megkezdődött a vita a nemzetről és a nemzetépítésről, melynek lényege nem a fogalmak tisztázásával, hanem a történész elit és a tudományosság nyelvhasználatának modernizálásával végződött.[2] Portnov megközelítésében az ukrán történészek döntő többsége a marxizmus leáldozásával egyszerűen csak beszálltak az „ukrán nemzeti narratíva hajójába". A társadalmi politikai változásokat figyelmen kívül hagyva, a fogalmakat egyszerűen felcserélve (pl.: osztályharcból nemzeti újjászületés) reagáltak a nemzetközi történésekre.[3] Értelemszerűen a történelemtankönyvek a történelemírás periodikus változásai szerint „modernizálódtak" avagy formálódtak. Egy tényező azonban állandósuló jelleget mutat: ez pedig a történelemírás és ez által az oktatás maga, mely identitásformáló jellege miatt teret biztosít azoknak az ideológiailag töltött kliséknek a beidegződésére, mely a társadalmat korántsem a megbékélés, egymás elfogadásának segítésére késztetné. Mindinkább egy olyan ellenséges magatartás van kialakulóban, mely az etnikai, nyelvi különbözőség iránt először elidegenedést, ellenszenvet, később pedig gyűlöletet táplál. S ez a társadalmi folyamat pont azokban az országokban jelenik meg, melyek megpróbálják a többségi nemzet nyelvének, kultúrájának hangsúlyozása mellett megtagadni az etnikumok létjogosultságát. E folyamat pedig a többségi-kisebbségi etnikai csoportok elidegenedéshez, s később az ellenségesség kialakulásával a konfliktushoz vezethet. Az ukrán történelemírás és oktatás hiányosságait a nyugati tudóstársaság/tudományosság sem hagyta figyelmen kívül, hiszen helyesen megállapítva az általános és középiskolai történelemoktatás kulcsfogalma az ukrán nemzetépítés folyamatának, egyben a politika jegyeit legnagyobb mértékben magán hordozó tantárgy.

A történelemoktatás és tankönyvírás megreformálásának célkitűzései között találhatjuk, a „nyugati modellhez", vagyis az etnikai és nyelvi közösségek és szomszédos országokkal való kölcsönös megértés és békés együttélés nevelési elveinek befogadását, ami mellett nagy hangsúlyt kapott az oktatás színvonalának emelése, vagyis a mennyiségiről a minőségi tudásra való átállás lehetősége.

Ennek megfelelően alakul az ukrajnai magyar tannyelvű történelemoktatás, mely az ukrán nemzeti narratívát kötelezően átadva próbál támpontot találni a nemzeti történelem önmagában is problémás narratívájának és identitásformáinak közvetítésében. Mint több közép- és kelet-európai nemzetnek, a magyarságnak is javasolt lenne alakítania saját identitásán és jelenleg forgalomban lévő

[2] Portnov 2009. Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – Київ: НІСД 325. о.
[3] Uo.

történelemkönyvein. A régiónak módszertanilag és didaktikailag is sok mindent újra kellene fogalmazni, többek között a kölcsönös megértés és tisztelet, az egymáshoz való viszonyulás eszméjét kell újragondolni.

IV. Nemzetközi dokumentumok, melyek szabályozzák a nemzetiségi történelemoktatást

Közép és Kelet-Európa rendszerváltás után fellépő konfliktusaira érzékenyen reagáltak az Európai Unió szervezetei is. Ennek kezelésére több olyan rendelet/megállapodás született, mely elősegítette a szovjet szocializmusból kilábaló országok demokratikus átalakulását. A konfliktushelyzetek elkerülése érdekében a szerződések jelentős része foglalkozik a nemzetiségi kisebbségek jogaival, melyben gyakran találkozhatunk a nemzetiségi történelem oktatásának fontosságával.

Az állam nemzetiségi politikáját a nemzetiségek történelmének, kultúrájának és hagyományainak oktatási lehetőségeit a következő okiratok határozzák meg:

IV.1. Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990-ben **koppenhágai találkozóján** a résztvevő államok felülvizsgálták az emberi dimenzió terén vállalt kötelezettségeik megvalósítását. Azonban kifejezték azon véleményüket is, hogy további lépések szükségesek az emberi dimenzióra vonatkozó elkötelezettségek teljes körű megvalósítása érdekében. A szerződést a később függetlenedő Ukrajna még a Szovjetunió tagköztársaságnak részeként írta alá. 34 paragrafusában[4] kihangsúlyozta: a részt vevő államok arra törekednek, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen az anyanyelvük oktatására, illetve az anyanyelvükön történő oktatásra – függetlenül az érintett állam hivatalos nyelve vagy nyelvei megtanulásának szükségességétől –, valamint – ahol lehetséges és szükséges – anyanyelvük közhatóságok előtti használatára az alkalmazandó nemzeti törvényekkel összhangban. Az oktatási intézményekben a történelem és kultúra tanítása során teret kell nyújtani a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának bemutatására is.

IV.2. Egyesült Nemzetek Szervezete 47. ülésszakának nyilatkozata a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992)[5]

A dokumentum 4. cikkelye megköveteli, hogy az államoknak intézkedéseket kell hozniuk az oktatás terén, hogy ösztönözzék a területükön élő kisebbségek történelmének, hagyományainak, nyelvének és kultúrájának ismeretét.

[4] Az EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉRTEKEZLET emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai konferenciájának dokumentuma (Koppenhága, 1990. június 29.). Elérhető: http:// www.onkormanyzas.sk/letoltes/dokumentumok/201307151559250.ebesz_koppenhaga.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (2012.12.18.)

[5] EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992) *A Közgyűlés 47/135. sz. Határozata.* Elérhető: *http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/dec-h.htm. 2013. 01.04*

A kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetőséget kell biztosítani a társadalom egészéről történő ismeretszerzésre. Tehát további betekintést kell szerezniük nemcsak az ország területén élő többségi, de kisebbségi nemzetek történelméről, kultúrájáról és hagyományairól.

IV.3. Az **1992-es helsinki döntés** következtében **megalapították a Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Tanácsát** annak érdekében, hogy a konfliktus megelőzésének egyik elsődleges eszközévé váljék. A szervezet legfőképp a volt Jugoszlávia területén kialakult konfliktusok megelőzésére kívánt választ nyújtani annak érdekében, hogy az ott kialakult helyzet ne ismétlődhessen meg Európa más országaiban, főleg nem azokban, amelyek akkor tértek át a demokratikus átalakulás útjára. 1993. január 1-től Max van der Stoel hollandiai külügyminiszterét megválasztották a nemzeti kisebbségek főbiztosaként, aki figyelmét Albánia, Horvátország, Litvánia, Észtország, Magyarország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Macedóni, Szlovákia és Ukrajna felé fordította, kiemelve azokat a személyeket, akik nemzetiségileg egy másik országhoz tartoznak, azonban kisebbségben élnek az adott országokban, feszültségeket vagy esetleges konfliktust teremtve az országok között. Ilyen jellegű konfliktusok befolyásolták Európa történetét. Négy év aktív munka után a Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága azonosította azokat a legfőbb kérdéseket és témákat, melyek központi szerepet játszanak a kisebbségek és az állam közötti feszültségek kialakulásában. Az egyik fő tényező volt az oktatás, mely meghatározó szerepet játszik a kisebbségek megtartásában és nemzeti hovatartozásuk elmélyítésében. 1995-ben egy szakértői csoportot állítottak fel a probléma orvoslásának érdekében, mely egyik része nemzetközi jogban jártas ügyvédeket, a másik pedig nyelvészeket és oktatókat tartalmazott. A szakértői csoport (1996), a 19. pontban[6] kiemeli: az oktatási hatóságok kötelesek tantervekbe foglalni a nemzetiségi kisebbségek történelemét, kultúráját és tradícióit annak érdekében, hogy az adott kisebbség felnövekvő generációi, a békés együttélés, a tolerancia és a multikulturalizmus-eszméit erősítsék az adott országon belül.

IV.4. EURÓPA TANÁCS Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. október 10.[7]

Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája III. rész 8. cikk g. pontjában is kitér a nemzeti kisebbségek nemzeti történelemoktatásának fontosságára, melyben kötelezi a szerződő feleket, hogy regionális vagy kisebbségi nyelven biztosítsák a nemzetiségi, vagy regionális kisebbségek által hordozott történelem és kultúra oktatását. A dokumentumot Ukrajna 1999. december 24-én ratifikálta. Ekkor a dokumentum azonban nem lépett hatályba. Az Európa Tanácsnál sem

[6] Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások, Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága, Hága, 1996, p. 8. In.: http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true

[7] Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) EURÓPA TANÁCS Európa Szerződések ETS No. 148 Strasbourg, 1992.X.2. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf, 2014.10.01

helyezték letétben, mivel az Alkotmánybíróság 2000. július 12-én hatályon kívül helyezte a ratifikációt formai hibára hivatkozva. Több törvénytervezetet követően 2003. május 15-én Kucsma köztársasági elnök aláírásával azonban hatályba lépett a Charta. A ratifikációs dokumentum 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtitkáránál, s a Charta 2006. január 1-jétől lépett hatályba.[8]

IV.5. Az **Európa Tanács** is különös hangsúlyt fektet a kisebbségek jogainak, lehetőségeinek bővítésére. Szerteágazó munkával 1995. február 1-jén Strasbourgban aláírták **az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezményt.** Ez az első olyan jogilag kötelező nemzetközi okmány, amely teljes egészében a nemzeti kisebbségek védelmével foglalkozik. Ebben a szerződő felek „bátorítják a toleranciát és kultúrák közötti párbeszéd szándékát, valamint hatékony intézkedéseket hoznak, hogy előmozdítsák a területükön élő csoportok közötti kölcsönös tiszteletet, megértést és együttműködést, kiváltképpen az oktatás, a kultúra és a tömegkommunikációs eszközök területén, tekintet nélkül e személyek etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitására."(lásd a 6. cikk 1. bekezdését).[9] A cél a tolerancia és párbeszéd légkörének megteremtése, amint azt a Keretegyezmény preambuluma is tartalmazza. Ukrajna 1995. szeptember 15-én írja alá a Keretegyezményt, melyet a Legfelsőbb Tanács 1998. január 9-én ratifikált. A Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény 1998. május 1-jén lépett életbe Ukrajnában.[10]

A Keretegyezmény a kisebbségek nemzeti történelemoktatásának jogszabályozására a 12. cikk 1. pontjában tér ki, melyben az Európa Tanács kötelezi a szerződő feleket a többségi nemzet mellett, a kisebbségi nemzetek történelmének, kultúrájának, nyelvének megismerésére és az azokkal kapcsolatos tudományos kutatások előmozdítására.

V. Bécsi Nyilatkozat

A dokumentum II. függeléke a következőket tartalmazza: A második bekezdés felsorolása nem kimerítő és a „tankönyvekhez hozzájutás" megfogalmazás úgy értelmezendő, mint ami magába foglalja a tankönyvek más országokban történő kiadásának és megvásárlásának lehetőségét. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára az oktatáshoz bármely szinten való hozzájutás esélyegyenlősége elősegítésének kötelezettsége tükrözi a Bécsi Nyilatkozatban kifejezett óhajt.

---

[8] Beregszászi Anikó – Csernyicsko István : A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrajnai módra. Kisebbségkutatás, 17, 2, 251–262. *Elérhető*: http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482/2014.02/01

[9] COUNCIL OF EUROPE European Treaties ETS No. 157 *Framework Convention for the Protection of National Minorities* Strasbourg, 1. II. 1995 http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm

[10] COUNCIL OF EUROPE Framework Convention for the Protection of National Minorities CETS No.: 157 Date of accession by Ukraine. *Elérhető*: http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG

V.1. A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések – 1996. október[11]

Az autochton nemzeti kisebbségek oktatási jogainak okmánya a Hágai Ajánlások, amely fontos értéket tulajdonít és hangsúlyt fektet a nemzeti kisebbségek történelmének, hagyományainak, kultúrájának tanítására. Az okmány 19. *Tantervfejlesztés* alcím alatt íródott pontja kiemeli: *„az állami oktatási hatóságoknak biztosítani kell, hogy az általános és kötelező tanterv foglalja magába az adott állam nemzeti kisebbségeinek történelmét, kultúráját és hagyományait."* A dokumentum több alkalommal kiemeli a multikulturális oktatás jelentőségét, mely megalapozhatja a többség és kisebbség közötti toleranciát, az etnikumok békés együttélését, amely aztán alapjául szolgálhat az állam multikulturalitásának megőrzéséhez, egyben megerősödéséhez.

A 6. cikkben a felek vállalják, hogy az állam területén békés együttélés érdekében ösztönzik a nemzetiségek közötti toleranciát, párbeszéd és kölcsönös megértés elősegítését. Struktúrájával kapcsolatban állít fel különböző igényeket. A Keretegyezmény saját szellemiségét erősítő igényeket állít fel az oktatás tartalmával, a tananyag megválasztásával, az oktatók és az oktatási intézmények struktúrájával kapcsolatban. Mind a 6., mind a 12. cikk támogatja a kultúrák közötti párbeszédet, a kisebbségek többségi társadalomba történő integrációját, a társadalmi kohéziót.

A felek kötelesek folyamatos jelleggel felülvizsgálni a történelem, vallás és az irodalom oktatására íródott tanterveket és tankönyveket annak érdekében, hogy azok tükrözzék az állam kulturális és nemzetiségek sokszínűségét, és támogassák a toleranciát, az interkulturális kommunikációt a társadalmon belül.

A keretegyezmény a kisebbségek történelemoktatására több pontban is kitér. Ahogy azt a keretegyezmény említi, kisebbségi és többségi társadalom történelemoktatás szervezésének tevékenységét illetően az Európa Tanács Tanácsadó Testülete már hosszú múltra tekint vissza. Ezek középpontjában azok az erőfeszítések álltak, melyek a tankönyvekben található sztereotípiák és negatív előítéletek felszámolását, a tanulók történelmen keresztül kialakított kritikai gondolkodását kívánták megvalósítani.

12.1-es pontja a Keretegyezményben kötelezi a feleket arra, hogy a kisebbségi és többségi történelem, kultúra nyelv és vallás oktatása és kutatása területén előrelépéseket tegyenek.

Ezek a keretegyezmények, nyilatkozatok stb. Ukrajna számára az első multilaterális jogi aktusok voltak, amelyek kötelezték az országot a nemzetiségi kisebbségek jogainak védelmére. E dokumentumok kötelezik Ukrajnát, hogy összhangba állítsa az általa vezetett kisebbségpolitikát az egyezmények rendelkezéseivel. A szerződések betartásának ellenőrzésére a felek tanácsadó testületeket állítottak fel, melyek megfelelő időközönként ellenőrzik többek között Ukrajna szerződésbe foglalt vállalásait. Emellett a szerződő felek jelentéssekkel igazolják

[11] A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések. Elérhető: http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true. 2013.01.14.

e területen folytatott munkájuk eredményeit, melyekből a következő fejezetben a legfrissebbeket emeltük ki.

V.1.1. Az *Európa Tanács Regionális és Nemzetiségi Nyelvek Európai Chartája*. Alkalmazásáról szóló Miniszteri Tanács jelentése – 2010

A felek vállalják, hogy konkrét pozitív lépésekkel szorgalmazzák a többnyelvű közösségek közötti megegyezést. A tisztelet, tolerancia, megértés jegyében a felek kötelezik magukat, hogy a nemzetiségek számára oktatási, képzési és tömegtájékoztatási lehetőségeket biztosítanak. Így a fentiek megkívánják a szerződő felektől, hogy szorgalmazzák a fentiek betartását, vagyis a nemzetiségek közötti kölcsönös tisztelet, tolerancia és megértés alapján kezeljék az állam területén élő regionális és nemzetiségi közösségeket. Ezek a pozitív intézkedések bővíthetik a többségi társadalom ismereteit a regionális és kisebbségi csoportok létezéséről és értékeiről, a nemzeti tanterv által pedig további ismereteket kell közölni a regionális és nemzetiségi csoportok történelméről és kultúrájáról. A jelentés többek között szót tesz az Ukrajnában élő magyar nemzetiségi közösség oktatási helyzetéről, melyben kiemelik az oktatási minisztérium biztosított vizsgáló bizottságot az új ábécés könyvek kiadásáról.[12] A jelentés külön pontban tárgyalja a nemzeti közösségek történelmének és kultúrájának oktatására vonatkozó pontokat. A Charta alapvetése, hogy a felek biztosítsák a történelem és kultúra regionális vagy nemzetiségi nyelveken történő tanítását. E pont az ország területén élő összes tanuló számára biztosított, tekintet nélkül azok nemzetiségi hovatartozására. Jelen intézkedés célkitűzése az iskolai oktatás, mely magába foglalja a regionális és a nemzeti közösségek történelme, kultúrája és hagyományának iskolai oktatását. A szakértőbizottság megfigyelései alapján szót emelt a regionális és nemzeti kisebbségek kirekesztése ellen a történelem és egyéb tankönyvekből. Habár a Charta célja alapvetően az, hogy a nemzetiségi mellett a többségi iskolai oktatás is magába foglalja a regionális és nemzeti kisebbségek történelmét, kultúráját és hagyományait. A szakértő bizottság a vizsgálat során arról is értesült, hogy az iskolai történelemtankönyvek tartalma nem tükrözi megfelelő módon a nemzetiségek szerepét, pozitív eredményeit és hozzájárulásait. A hatóságok tudósították a szakértői bizottságot arról, hogy a regionális és kisebbségi nyelvek védelméért tett vállalásai kezdeményezések, ennek okán jelenleg nem részei az általános, azaz a többségi és kisebbségi iskolák tanterveinek. Az oktatási minisztérium azonban arra hivatkozott, hogy túl nehézkes lenne minden nemzeti kisebbség történelemének tankönyvbe foglalása, továbbá a nemzetiségek részéről az ukrán állam felé nem érkezett igény bizonyos történelmi eseményeik vagy pozitív hozzájárulásaik tankönyv külön fejezetében történő hangsúlyozására.[13] A jelentés továbbá kiemeli, a Chartában vállaltak e pontjáról a hatásóságok beszámolójukban

[12] http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

[13] Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, 166–168 pontok, ACFC/OP/II(2008)004, Európa Tanács Strasbourg, 2010. július 7. *Elérhető*: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

kevés információval szolgáltak. Ennek alapján a szakértői bizottság úgy vélekedett a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának e pontjáról, hogy az ukrán államnak van mit javítani nemzetiségek történelmének, kultúrájának és hagyományainak tankönyvbe foglalása tekintetében. Továbbá a hatóságoknak az érintett területeken biztosítania kell, hogy a nemzetiségi történelem, kultúra és hagyományok részei legyenek a tantervnek.

V.1.2. Az Európa Tanács Ellenőrző Testülete 2014. január 15-én megjelent Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának soron következő második Miniszteri Tanács jelentésében pozitív hangon, saját joghatóságát moderálva elemzi a kisebbségi történelem és kultúraoktatás jelenlegi helyzetét: „Az ellenőrző testület az első jelentés során nem volt abban a pozícióban, hogy megfelelő módon tárgyalja Ukrajna történelemoktatásra vonatkozó vállalásait." Ukrajna második jelentése azonban biztosította a szervezetet arról, hogy a regionális és nemzeti kisebbségek kultúráját és történelmét Ukrajna története, Egyetemes történelem, Földrajz, Világirodalom, Zene, Vizuális művészetek (Rajz) és Kultúra tantárgyak részeként oktatják, melyek kötelezőek minden diák számára."[14] Egyebek mellett az ukrajnai jelentésben reflektálva (nemzetiségek történelmének és kultúrájának oktatásánál kiemeli, hogy a 9. osztályban a diákok ismereteket szerezhetnek Ukrajna nemzetiségi összetételéről) a tanácsadó testület kifogásolja az eddigi oktatás kisebbségi történelemre vonatkozó tartalmát, mivel azok nem megfelelő módon kapcsolódnak, illetve nem adnak átfogó ismeretet például az Ukrajnában élő fehéroroszok történelméről és kultúrájáról. A jelentés a szakértői bizottság hiányos ismereteire, illetve szűkített jogkörére hivatkozva nem tárgyalja tovább az ukrajnai kisebbségi történelemoktatás előrelépéseit, esetleges hiányosságait. Ennek oka a 2012-es ukrán nyelvtörvényben keresendő, mivel a jelentés főleg ennek elemzésére épül. A kiadástól számított egy hónap távlatából visszatekintve teljesen feleslegesen.

V.2. Ukrajna Harmadik Jelentése az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmények végrehajtásáról.

A keretegyezmények II. szakasz 4. cikkének 1. pontja kimondja, a felek vállalják, hogy biztosítják, a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek egyenlőségét a törvény előtt, tehát az azonos jogi védelmet. Ennek értelmében nemzetiségi kisebbségséghez tartozók ellen elkövetett bármely diszkrimináció szigorúan tilos.

Az 5. cikk 1. pontjában olvashatjuk, felek vállalják, hogy biztosítják a lehetőséget a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek számára, hogy megőrizzék és fejleszteni tudják kultúrájukat, továbbá identitásuk legfőbb mintáit, vagyis megtarthassák vallásukat, nyelvüket, hagyományaikat, kulturális örökségüket.

A 2. pont szerint az adott ország integrációs politikájának tükrében a felek tartózkodnak minden olyan politikától vagy gyakorlattól, melyek a nemzetiségi kisebbségek asszimilációját célozná, továbbá védelmezik a személyeket minden

[14] Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, Jelentés a Karta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, ECRML (2014) 3. Európa Tanács Strasbourg, 2014 január 15. 25.o *Elérhető*: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

ilyen, vagy ehhez hasonló tevékenységtől. A jelentés első paragrafusának első bekezdésében olvashatjuk: „Ukrajna kulturális öröksége Európa és a világ kulturális örökségének része. Ennek értelmében Ukrajna kulturális politikájában nagy szerepet kap a nemzetiségi kisebbségek megtartása és védelme, egyben jelentős része a nemzeti kulturális fejlesztésnek is. Bár az ukrajnai magyar kisebbség létszámát tekintve a maga 156 600 főjével a hatodik helyen áll a nemzetiségek kisebbségek listájában, könyvkiadás szempontjából a 4. helyet foglalja el, ami azt jelenti, hogy az ukrán, orosz és német könyvek után magyar könyvből adnak ki a legtöbbet.[15]

A harmadik jelentésében, a Keretegyezmény 12. pontjának, „Tankönyvek és tanárképzés" kötelezvények betartásának véleményezésében a tanácsadó testület üdvözlendőnek találta, hogy az ukrán oktatási minisztérium külön bizottságot hozott létre a kisebbségekkel történő tanácskozás elősegítésére. A bizottság közreműködése által a tankönyvek lapjain nagyobb teret biztosítanak a nemzetiség történelmének bemutatására, mely egyben a nemzetek közötti tolerancia és kölcsönös tisztelet iskolai hirdetés a nemzetek közötti megértés elősegítésének egy alapvető momentuma. Habár a testület jelentésében kiemeli, hogy több nemzetiség sérelmezi, hogy tankönyvbeli bemutatásuk inadekváns, mely tovább erősíti a nemzetek róluk alkotott sztereotípiáit. Továbbá egyetlen jelenleg érvényben lévő tankönyv sem ismerteti a nemzetiségek ukrán történelemhez kapcsolódó pozitív hozzájárulásait. Nem biztosít teret bizonyos események többszempontú bemutatására, hogy e csoportok történelméről vagy kultúrájáról objektív képet alkotna az olvasó. A tanácsadó testület a nemzetiségek részéről továbbá sérelmezte, hogy az orosz nyelven kívül nemzetiségi nyelven kiadott tankönyvek sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben nem megfelelőek, továbbá e csoportok tankönyvellátását még mindig nem biztosította az ukrán állam. E jelenség következtében egyre kevesebb szülő küldi nemzetiségi iskolába gyermekét, minek alapján a tanácsadó testület jelentésének 119. pontjában arra buzdítja a hatóságokat, hogy a nemzetiségek képviselőivel tankönyv- és tantervváttekintés érdekében azonnali konzultációkat szervezzenek. Ezzel kapcsolatban pedig különös figyelmet fordítsanak a többszempontú történelemoktatás tankönyvbeli adoptálására is.[16]

VI. Befejezés

A kisebbségek jogaira és kötelezettségeire, helyzetére és jövőjére vonatkozó kérdések fontos helyet foglalnak el az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Biztonsági Szervezet, az Európa Tanács, az Európai Unió, illetve más kormányzati és nem kormányzati szervezetek napirendjében. Ezen intézmények nemzeti és regionális kisebbségi politikájuk egyik alapvető célkitűzése, hogy a nemzeti

[15] Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület második jelentése, Strasbourg, 2011. március 30.

[16] Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület harmadik jelentése, Strasbourg, 2013. március 28.30. o. *Elérhető*:http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf. 2013/01/10

kisebbségekhez tartozó személyek számára megfelelő anyanyelvi oktatást biztosítsanak.

Jelen tanulmány a rendszerváltás után kiadott kisebbségügyi nemzetközi dokumentumokat szintetizálja. A munka során különös figyelmet fordítunk az egyezmények az etnikumok történelemoktatásra írt javaslataira. E pont a kisebbségpolitikában megkülönböztetett helyet foglal el, hiszen a nemzeti történelem és kultúra ismerete az identitás és hagyományok megőrzésének előfeltétele. Mint ahogy az a jelentésekből is kiderül, Ukrajna számos problémával küzd e téren, hiszen a nemzet, a nemzetiség és az állampolgár fogalmak máig sem tisztázottak.

Ezen dokumentumok és a jelenlegi ukrán történelemoktatás ismeretében nemzetiségi identitás fenntartása a közösségi, családi hagyományok és kultúra követésével valósulhat meg. Mindenkori nemzetiségi közösségek, tiszteletben tartva a többségi kultúrát, arra kell törekedjenek, hogy saját kultúrára és hagyományra, történelemre építkezve önállóan tudják megítélni nemzeti hovatartozásukat. Azonban ennek a tudásnak a megszerzése semmilyen körülmények között nem korlátozódhat csakis intézményesített keretek közötti ismeretszerzésre. Hiszen minden tartalom politikailag, gazdaságilag és társadalmilag meghatározott térben születik, magán hordozva annak jellemvonásait. Az említett dokumentumok megfelelő betartása pozitívan járulhat hozzá a nemzetiségek önazonosságának megtartásához, továbbításához. Azonban egyetlen oktatási forma, tankönyv, jogszabály sem alakíthatja ki teljes mértékben az egyén identitását, vallási, etnikai hovatartozását. Egyéni kötelesség erről önálló döntést hozni.

Felhasznált irodalom

A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések. Elérhető: http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true. 2013.01.14.

Az emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai konferencia dokumentuma (1990) európai biztonsági és együttműködési értekezlet.

Beregszászi Anikó – Csernyicsko István: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrajnai módra. Kisebbségkutatás, 17, 2, 251–26, Lucidus Kiadó. Elérhető: http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482/2014.02/01

COUNCIL OF EUROPE European Treaties ETS No. 157 *Framework Convention for the Protection of National Minorities* Strasbourg, 1. II. 1995. Elérhető: http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm

COUNCIL OF EUROPE Framework Convention for the Protection of National Minorities CETS No.: 157 Date of accession by Ukraine. Elérhető: http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG

EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (1992) *A Közgyűlés 47/135. sz. Határozata.* Elérhető: *http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/dec-h.htm. 2013. 01.04*

Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye végrehajtásáról szóló Tanácsadó Testület harmadik jelentése, Strasbourg, 2013. március 28.30. o Elérhető:http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf. 2013/01/10

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

Jakab György: A közös történelem széthordása. Történelemtanítás online. Történelemtanítás (XLVIII.) Új folyam IV. 1. szám 2013. április. Elérhető: http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/jakab-gyorgy-a-kozos-tortenelem-szethordasa-04-01-09/

Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások, Nemzeti Kisebbségek Legfelsőbb Bizottsága, Hága, 1996, p. 8. Forrás: http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true

Portnov 2009. Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – Київ: НІСД 325. о.

Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában,. II. ellenőrzési ciklus, 166–168 pontok, ACFC/OP/II(2008)004, Európa tanács Strasbourg, 2010. július 7. Elérhető: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Jelentés a Charta alkalmazásáról Ukrajnában, II. ellenőrzési ciklus, ECRML (2014) 3. Európa Tanács, Strasbourg, 2014. január 15. 25.o. *Elérhető*: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) EURÓPA TANÁCS Európa Szerződések ETS No. 148 Strasbourg, 1992.X.2. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf, 2014.10.01.

ISSN 2310-1954. ***Acta Academiae Beregsasiensis 2014/1***

Наукове видання

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

Історія

Том XIII, №1

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Головні редактори	*І.Орос, Й.Сікура*
Заступники головних редакторів	*І.Мандрик, М.Сюсько, А.Сабо*
Відповідальний редактор	*І.Пенцкофер*
Відповідальний секретар	*І.Силадій*
Коректура	*І.Варцаба, О.Кордонець, М.Левринц*
Верстка	*А.Когут*

Підписано до друку 23. 06. 2014 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 22,2. Наклад 300. Зам. № 78

Друк ТОВ «Папірус-Ф»
88000, м. Ужгород,

Адреса редакції:
90202 Берегове, пл. Кошута, 6,
Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II
Тел.: (03141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua